

ERZURUM TEKNİK
ÜNİVERSİTESİ
2010

Ekim 2021

Sayı: 13

Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Erzurum Technical University
Journal of Social Sciences Institute

e-issn: 2717-8706

www.erasurum.edu.tr

ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
ERZURUM TECHNICAL UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Yıl: 6

Sayı: 13

Ekim 2021

ERZURUM-2021

Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzurum Technical University Journal of Social Sciences Institute

Yayın Sahibi | Owner

Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ

Editörler | Editors

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa BİNGÖL
Dr. Öğr. Üyesi Murat BAHADIR

Yabancı Dil Editörü | Foreign Language Editor

Öğr. Gör. Yavuz DAŞDEMİR

Dizgi | Typesetting

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa BİNGÖL

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü | Legal Representative

Prof. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Ali UTKU
Prof. Dr. Erdiç ŞIKTAR
Prof. Dr. Göksal ALVER
Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ
Prof. Dr. Murat KACIROĞLU
Prof. Dr. Murat KÜÇÜKÜÇURLU
Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Prof. Dr. Salahaddin BEKKİ
Prof. Dr. Tefvik Şükrü YAPRAKLI
Prof. Dr. Yunus BERKLİ

Yayın Kurulu Sekreteri | Publication Board Secretarie

Akif KURT

e-ISSN

2717-8706

Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED) yılda iki kez yayımlanan Ulusal Hakemli bir dergidir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları ETÜSBED'e aittir. Dergide yayımlanan makalelerin içerikleriyle ilgili her türlü yasal sorumluluk, yazar(lar)a aittir. Dergimiz ACAR İndeks, SOBİAD Atıf Dizini, İdealonline Veri Tabanı, CiteFactor Academic Scientific Journals, Internation Scientific Indexing (ISI) indekslerinde taranmaktadır.

DANIŞMA KURULU | ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Abamüslim AKDEMİR (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet İNAM (Ortadoğu Teknik Üniversitesi – Emekli)
Prof. Dr. Ahmet SARI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK (Trakya Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali UTKU (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Alpaslan DEMİR (GaziosmanpaŐa Üniversitesi)
Prof. Dr. Alper GÜVEL (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Bahadır GÜCÜYETER (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Besimi ÖZCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Beyhan KANTER (Mardin Artuklu Üniversitesi)
Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAÇ (Kırıkkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Dimitri VASİLYEV (Rusya Bilimler Akademisi)
Prof. Dr. Feridun EMECEN (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülhan ATNUR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Haldun ÖZKAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Halit DURSUNOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Haluk SELVİ (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Hikmek ÖKSÖZ (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin ÖZER (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Kazım KÖKTEKİN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Kenan İNAN (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TEZCAN (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mevlüt ÖZBEN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Muammer YAYLALI (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Prof. Dr. Muharrem DAŞDEMİR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Muharrem DAYANÇ (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat KACIROĞLU (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat KOÇ (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Murat KÜÇÜKÜĞURLU (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuray KARACA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ogün ÇOŞKUN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA (Kafkas Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman KARATAY (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman KÖSE (Polis Akademisi)
Prof. Dr. Rifat KÜTÜK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Şahmurat ARIK (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Sebahattin ÇEVİKBAŞ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Selami BAKIRCI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Selami ECE (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sinan ÖZBEK (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman ÖZBEK (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Ümit KILIÇ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Yavuz ASLAN (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdulkadir KAYA (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet DOĞAN (Ahi Evran Üniversitesi)
Doç. Dr. Melike GÖKCAN (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Özkan DAŞDEMİR (Erzincan Üniversitesi)
Doç. Dr. Şakir DIZMAN (Erzurum Teknik Üniversitesi)

HAKEMLER | REFEREES

- Prof. Dr. Ali YAKICI (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Muna YÜCEOÖL ÖZEZEN (Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali ACARAY (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Doç. Dr. Duran CANKÜL (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Erkan SALAN (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
Doç. Dr. Hatip YILDIZ (Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Kazım Ozan ÖZER (Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat YILMAZ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Doç. Dr. Rukiye İrem ERDEM ATAK (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Sadık TUMAY (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Serdar SAYGILI (Erciyes Üniversitesi)
Doç. Dr. Zeynep HATIPOĞLU (İstanbul Arel Üniversitesi)
Doç. Dr. Zihniye OKRAY (Lefke Avrupa Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah BADEM (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Begüm KURT (Çağ Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Çağla ÖZER (İstinye Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ece TATHAN BEKAROĞLU (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Elif ERGÜN (Sakarya Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Emre KOYUNCU (Ankara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Kemal KÖKSAL (Gazi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Merve TOPCU BULUT (Başkent Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer ÖZTÜRK AYKAÇ (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Osman GÜLDEMİR (Anadolu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Özgür AY (Uşak Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Özgür KIZILDEMİR (Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)

EDİTÖRDEN

Sevgili okurlarımız,

Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED)'nin 13. sayısını sizlerle buluşturmanın mutluluğu içerisindeyiz. Bu sayımızda sosyal bilimlerin çeşitli alanlarından sekiz araştırma makalesiyle karşınızdayız. Çalışmaların bilim dünyasına ve ilgililerine faydalı olmasını dileriz.

Her bir yazı büyük bir emeğin ve alın terinin eseri olduğu ülküsüyle hareket eden dergimiz, benimsemiş olduğu ücretsiz yayın politikası ile değerli yazar ve siz değerli okuyucuları buluşturmanın vermiş olduğu sevinçle çalışmalarını sürdürmektedir. Bu noktada dergimizin 13. sayısının ortaya çıkmasında makaleleriyle katkı sağlayan yazarlarımıza, kıymetli görüşleri ile değerlendirmede bulunan hakemlerimize, yayın ve danışma kurulunda görev yapan bütün değerli bilim insanlarına emeklerinden dolayı çok teşekkür ederiz.

Sağlık içinde, 14. sayıda buluşmak ümidiyle. Saygılarımızla...

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa BİNGÖL

Dr. Öğr. Üyesi Murat BAHADIR

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Araştırma Makaleleri | Research Articles

**ARTAN SOSYAL MEDYA KULLANIMININ DÜĞÜN KÜLTÜRÜNE
ETKİSİ: DÜĞÜN FOTOĞRAFÇILIĞI**

THE EFFECT OF INCREASING USE OF SOCIAL MEDIA ON WEDDING
CULTURE: WEDDING PHOTOGRAPHY

MİYASE ASLANTAŞ

1-20

**KONTROL ODAĞI İLE DEPRESYON: STRESLE BAŞ ETME
STRATEJİLERİNİN ÇOKLU ARACILIK ROLÜ**

THE EFFECT OF DEPRESSION AND LOCUS OF CONTROL: THE
MULTIPLE MEDIATING ROLE OF STRESS COPING STRATEGIES

EZGİ KAŞDARMA & ADEM KANTAR

21-41

**STANDART TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SÖZ DİZİMİ AÇISINDAN FİİL
GRUPLARI (MASTAR-PARTİSİP-GERUNDIUM) ÜZERİNE**
ON VERB GROUPS IN TERMS OF SYNTAX IN STANDARD TURKISH
(INFINITIVE – PARTICIPLE- GERUNDIUM)

EDA EYİ

42-69

**1940-2020 DÖNEMİNDE NÜFUSUN EĞİTİM VE KÜLTÜR ÖZELLİKLERİ
AÇISINDAN TUNCELİ İLİNİN ÜLKEDEKİ YERİ**

THE PLACE OF TUNCELİ PROVINCE IN THE COUNTRY IN TERMS OF
EDUCATION AND CULTURAL CHARACTERISTICS OF THE
POPULATION IN 1940-2020 PERIOD

HÜSEYİN ŞAHBAZ

70-106

**HAYVANLAR ÜZERİNE DÜŞÜNMEK: ALTERNATİF BİR PARADİGMA
THINKING ON ANIMALS: AN ALTERNATIVE PARADIGM**

MEHMET SÜMER

107-121

**JOKER FİLMİNDEKİ ARTHUR KARAKTERİNİN MAHLER'İN AYRILMA-
BİREYLEŞME KURAMI VE ÖSGB BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**
A CRITICAL REVIEW OF THE JOKER MOVIE IN THE CONTEXT OF
MAHLER'S SEPARATION-INDIVIDUATION THEORY AND PTSD
AYŞENUR GÜVEN & SELİN IŞIK & SERA OYA & NURAY YAŞAR &
MERVE TOPCU BULUT
122-148

GASTRONOMİ, MÜZİK VE BEYİN
GASTRONOMY, MUSIC AND BRAIN

ERHAN BABAÇ & EZGİ ERTEK BABAÇ
149-161

**ERZURUM TÜRKÜLERİNİN ACI BİR YÖNÜ: GURBET, AYRILIK VE
ÖZLEYİŞ**
THE SORROWFUL SIDE OF ERZURUM FOLK SONGS: ABROAD,
SEPERATION AND LONGİNG
AHMET FARUK KARADAŞ
162-178

YAZIM KURALLARI VE YAYIN İLKELERİ
AUTHOR GUIDELINES AND EDITORIAL PRINCIPLES
179-187

**ARTAN SOSYAL MEDYA KULLANIMININ DÜĞÜN
KÜLTÜRÜNE ETKİSİ: DÜĞÜN FOTOĞRAFÇILIĞI
THE EFFECT OF INCREASING USE OF SOCIAL MEDIA ON
WEDDING CULTURE: WEDDING PHOTOGRAPHY**

Miyase ASLANTAŞ

Doktorant, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim
Dalı

miyaseaslantas@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1475-9061>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
S.13, Ekim| October 2021, Erzurum
e-ISSN: 2717 - 8706

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 12.03.2021
Kabul Tarihi | Accepted Date : 08.06.2021
Sayfa | Pages : 01-20

<http://dx.doi.org/10.29157/etusbed.895652>

<https://dergipark.org.tr/etusbed>

This article was checked by

iThenticate

SOSYAL MEDYA KULLANIMININ DÜĞÜN FOTOĞRAFÇILIĞINA ETKİSİ

Miyase ASLANTAŞ

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S. 13, Ekim 2021, Sayfa: 01-20

ÖZ

Günümüzde sosyal medya, büyük ölçüde geleneksel medyanın yerini almış ve gün geçtikçe hayatın içinde olmaktan çıkıp hayatı içine alan, yaşamı her anıyla yeniden inşa eden ve düzenleyen bir güç haline gelmiştir. Sosyal medya aynı zamanda; dünya çapında milyonlarca kullanıcı tarafından üretilen ulaşılabilir içeriğiyle sağlamış olduğu anlık iletişime paralel olarak; bilgiye ulaşma, sosyalleşme, iletişim kurma, işinin reklamını yapma ve boş zaman aktivitesi gibi çeşitli ihtiyaçların giderilmesinde yoğun olarak kullanılmaktadır. Bu yoğun kullanım; kadın-erkek ayırt etmeden; geniş bir yaş ve meslek aralığında hem bireysel hem de profesyonel ve amatör iş kollarında kolaylıkla gözlemlenebilmektedir. Buradan hareketle araştırmanın hipotezi; "Toplumda kullanımı artan sosyal medya: çiftlerin mekân tercihleri, fotoğrafçıların; iş yükleri, gelir-gider dengeleri, bilinirlikleri, müşteri ilişkileri gibi düğün fotoğrafçılığının önemli noktalarında çeşitli değişikliklere yol açmıştır" olarak belirlenmiştir. Çalışma kapsamında fotoğraf stüdyosu olan, en az 10 yıllık deneyim sahibi 5 fotoğrafçıyla yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Fotoğrafçıların konu hakkındaki deneyimlerine dayanarak verdikleri bilgiler, çalışmanın hipotezini doğrulamıştır. Araştırma sonucunda sosyal medya kullanımının; fotoğrafçılar ve çiftler üzerine doğrudan ve dolaylı olarak etki ettiği, iki tarafın da bazı tercihlerini değiştirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Düğün Fotoğrafçılığı, Albüm Çekimleri, Instagram.

SOCIAL MEDIA USAGE TO WEDDING PHOTOGRAPHY EFFECT

ABSTRACT

Today, social media has largely replaced traditional media, and day by day, it has become a power that includes life, rebuilds and regulates life in every moment. Social media at the same time; in paralel with the instant communication it provides with accessible content produced by millions of users around the world; it is use dextensively to meet various needs such as acces sing information, socializing, communicating, advertising their work and leisure activities. This heavy use; without distinguishing between men and women; it can be easily observed in a wide range of ages and professions, both in individual, professional and amateur business lines. Based on this, the hypothesis of there search; "Increasing use of social media in society: location preferences of couples, photographers; it has led to various changes in important points of wedding photography such as workloads, income-expense balances, awareness, customer relations." Within the scope of the study, face-to-face in-depth interviews were conducted with 5 photographers who have a photography studio and have at least 10 years of experience. The information provided by the photographers based on their experiences on the subject confirmed the hypothesis of the study. As a result of the research, the use of social media; it has been concluded that it has a direct an dindirect effect on photographers and couples, and both parties have changed some of their preferences.

Keywords: Social Media, Wedding Photography, Album Shots, Instagram.

Giriş

Geleneksel medya, sosyal medya ve toplum birbirleriyle oldukça ilişkili kavramlardır. Birbirleri üzerine doğrudan veya dolaylı olarak, uzun veya kısa vadede etki etme kapasiteleri vardır. Medya veya daha çok bilinen adıyla kitle iletişim araçları, içerik üretmek için hitap ettiği toplumdan beslenir. Aynı zamanda toplumun alışkanlıklarına, kültürel yapısına etki eder. Medya bu yönüyle toplumu dönüştürücü bir güce de sahiptir.

Medya (radyo, televizyon, gazete, internet, sosyal ağlar vs.) toplu yaşamda, toplumsallaşmada elzem olan kültürel üretimin de önemli bir parçasını oluşturur. Kültürü sadece oluşturmakla kalmayan medya; üretilen bu kültürü geniş halk kitlelerine ulaştırmak, öğretmek, öğrenilenlerin pekiştirilmesine yardımcı olmak gibi işlevlere de sahiptir (Scannell, 1992: 13; Arslan, 2006: 6). Üretilen bu kültür ürünleri, kitle iletişim araçlarından en az birine sahip olan her insanın oturma odasına kadar medya aracılığıyla kolayca taşınabilir. Medya sayesinde insanlar evlerinde otururken dahi toplumsal hayatın bir parçası olabilirler. İçine doğdukları kültürü veya dünya kültürlerini gözlemleyip öğrenebilirler. *Yani medya çok etkin bir toplumsallaştırma ajanıdır* (Arslan, 2006: 6). Yeni medyanın toplum hayatına girmesiyle birlikte, medyanın toplumsallaştırma özelliğine, boş zaman aktivitesi, iş kurup bu işin reklamını yapma, halkla ilişkiler çalışmaları gibi yeni alt başlıklar da eklenmiştir.

Gelişen teknoloji ile bir dönemin en gözde kitle iletişim araçları; televizyon, radyo, gazete vs. artık eski veya geleneksel medya olarak adlandırılmaktadır. *Geleneksel kitle iletişiminde; temelde farklı mekânlarda bulunan insanlar, aynı mesaja muhatap olurlar ve iletilenler karşısında genellikle pasif durumdadırlar* (Öztürk, 2010: 122-123). Daha anlaşılır bir ifade ile geleneksel kitle iletişiminde izleyicilerin iletilen mesajlar üzerinde doğrudan görüş belirtme, anlık olarak yorum yapma imkânları yoktur. *Blog, wiki, podcast, interaktif televizyon, sosyal medya (URL-7) gibi yeni medya teknolojileri sayesinde interaktif (etkileşimli) iletişimin mümkün olduğu günümüzde, bu durum tek taraflı ve kısmen sınırlı bir iletişim olarak görülebilir. Yeni iletişim teknolojilerinin interaktif yanı bu sınırlı iletişimin ortadan kaldırılmasında büyük rol oynamıştır. İnteraktif iletişim ortamı ile artık içerik üretmek ve paylaşmak eskiye nazaran daha kolay ve daha ucuzdur. Ucuzlayan ve kolaylaşan içerik üretme işi her geçen gün toplumda daha geniş bir tabana yayılma eğilimindedir. Herkesin içerik üretmesi yeni medya teknolojilerini iş dünyası ve amatör girişimciler için cazip hale getirmektedir.*

Yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte iletişim dünyası ve iş uygulamalarında da önemli değişiklikler

gözlenmektedir (Çelik, 2014: 29). Özellikle içeriğini kullanıcıların oluşturduğu web 2.0 sistemi, geleneksel medyanın sınırlılığını ortadan kaldırarak iletişimi etkileşimli bir boyuta taşımıştır (Çelik, 2014: 29). İnternet olmadan yeni medyanın varlığından bahsetmek mümkün değildir. İletişimi etkileşimli hale getiren de internetin kendisidir. Yeni medyaya zemin hazırlayan internet, yapısı gereği; hız, etkileşimlilik, güncellenebilirlik, ucuzluk ve multimedya (çokluortam) gibi avantajlara sahiptir. Yeni medya ve iletişim teknolojileri; geleneksel medya veya kitle iletişim araçları olarak adlandırdığımız sistemler karşısında zamanla önemli bir güç elde etmeye başlamıştır (Bulunmaz, 2014: 23). Bu güçlenmeyle birlikte, geleneksel kitle iletişim araçları hala varlıklarını sürdürmekle birlikte eski popülerliklerini kaybetme yoluna girmişlerdir. Örneğin RTÜK (Radyo Televizyon Üst Kurulu) tarafından yapılan "Televizyon İzleme Eğilimleri" araştırmasına göre; Türkiye'de 2006 yılında günlük televizyon izleme süresi ortalama 308 dakika iken bu oran 2009 yılında 263 dakikaya, 2012 yılında 234 dakikaya ve 2018 yılında da 214 dakikaya kadar düşmüştür (URL-8). Yazılı medya istatistiklerinde bu düşüşü gözlemlemek daha da kolaydır. TÜİK'e (Türkiye İstatistik Kurumu) göre, 2010 yılı gazete ve dergi tirajı 2,4 milyonun üzerindeyken, 2019 yılında bu sayı 1 milyar 259 milyon 68 bin 89 olarak kaydedilmiştir ve 10 yılda yüzde 51,2 oranında bir düşüş yaşanmıştır (URL-8). Geleneksel medyanın kullanım oranındaki bu düşüşü sosyal medya kullanıcı sayısında artış olarak gözlemlemek mümkündür.

Halk arasında yeni medya veya yeni iletişim teknolojileri çoğunlukla sosyal medya olarak algılanmaktadır. Yeni iletişimin en bilinen uygulamalarından olan sosyal medyada; sosyal ağlar ve bu ağlar içindeki ortak gruplar yer alır. İnsanlar bu ağlar sayesinde; nesnelere, ürünler, hizmetler ve fikirler etrafında arkadaşlıklar ve bağlılıklar kurabilirler. İnsanların, iletişim kurma biçimleri, sosyal yaşantıları ve benimsedikleri kültürün etkisine dayalı olarak değişebilir (URL-2). Örneğin bir kişi işi veya hobileri çerçevesinde kurulmuş olan sosyal medya gruplarına katılabilir, bu grupta görüş belirtip diğerleri ile etkileşimde bulunabilir. İçine doğduğu kültürün gelenek göreneklerini yansıtan gruplar aracılığı ile kültürüyle olan bağını canlı tutabilir. Yıllar önce göç ettiği köyü, kasabası, şehri veya memleketi için açılan bir hesap sayesinde anılarını canlı tutabilir bu yerler ile özlem giderebilir. Tüm bu etkileşim kolaylıklarının ardından sosyal medyanın ticari olarak kullanımı da keşfedilmiştir. Geleneksel medyanın ticari boyutunu sosyal medyada da görmek uzun sürmemiştir.

Günümüzde eşzamanlı olarak milyarlarca insanın, ırk, din, dil, yaşam tarzı, cinsiyet, yaş, eğitim fark etmeksizin aynı anda paylaşımında bulunup kendi çevrelerinin yanı sıra başka çevrelerle de bağ kurabildikleri sosyal ağlar, özellikle pazarlama iletişimi, halkla ilişkiler ve reklam açısından bakıldığında önemli bir kitle iletişim aracı değişkeni

olarak görülebilir (Onat ve Alikılıç, 2008: 1115). Görsel içerik (fotoğraf ve video) üretme ve paylaşma işini geçmişte hiç olmadığı kadar kolaylaştıran sosyal medya sayesinde yüksek maliyetli reklam panolarına, televizyon veya gazete reklamlarına ihtiyaç duymadan küçük veya büyük ölçekli işinizin reklamını yapmak mümkün olmaya başlamıştır. Bu reklamların izleyiciler üzerinde etkili olması ve uzun süre akılda kalabilmesi noktasında yazı ve müzik kadar fotoğrafında hatırı sayılır bir yerinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Fotoğraf da radyo, televizyon, sinema vs gibi bir kitle iletişim aracıdır ve birçok bilgi içerir (Bodur, 2019: 42). Tarihsel süreç içerisinde teknik yönden ilerlemiş olan toplum ve bireylerin gayretiyle fotoğraf; yeni imkân ve şekillerle evrilmiş, fotoğrafın tekniği ve anlatım gücü gelişmiştir (Bulut ve Zor, 2020: 75). Yeni teknolojiler (kameralı cep telefonları), internet ve çoklu fotoğraf paylaşımına izin veren sosyal medya uygulamaları ile fotoğrafın insan hayatındaki yeri de farklı bir boyuta taşınmıştır. Son yıllarda sosyal medya hem fotoğrafçıların hem de çekim yaptıran çiftlerin fotoğraflarını sıklıkla paylaşabildikleri yeni ve epey etkili bir mecra olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda ifade edilmeye çalışıldığı üzere, iletişim teknolojilerinde yaşanan tüm bu gelişmelerle birlikte, sosyalleşme ve iletişim kurma biçimlerindeki değişiklikler göz önünde bulundurularak araştırmanın hipotezi: "Toplumda kullanımı artan sosyal medya: çiftlerin mekân tercihleri, fotoğrafçıların; iş yükleri, gelir-gider dengeleri, bilinirlikleri, müşteri ilişkileri gibi düğün fotoğrafçılığının önemli noktalarında çeşitli değişikliklere yol açmıştır" şeklinde belirlenmiştir. Araştırma kapsamında özellikle; düğün fotoğrafçılığının son yıllarda yükselen bir dalı olan dış mekân çekimlerine (albüm) sosyal medyanın nasıl etki ettiği üzerinde durulacaktır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Gelişen teknoloji ile insanların iş için harcadıkları zaman azalmış, insan hayatında boş zaman kavramı gelişmiştir. Artan bu serbest zamanın değerlendirilmesinde icat edildiği ilk günden bu yana sıklıkla kullanılan sosyal medya, artık sadece eğlence ve vakit öldürme amacı olarak kullanılmaktan çıkmıştır. Sosyal medya interaktif özelliği ile günümüzde küçük işletmelerden kurumsal şirketlere hatta amatör/bireysel girişimcilere kadar iş dünyasının; reklamları, müşteri ilişkileri gibi iletişim/etkileşim odaklı departmanlarının da dikkatini çekmeye başlamıştır. Düğün fotoğrafçıların iş için sosyal medyayı kullanıp kullanmadıklarının ayrıntılarıyla ortaya konulması hem fotoğrafçılara hem de aynı minvalde olan diğer meslek gruplarına fikir vermesi açısından önemlidir.

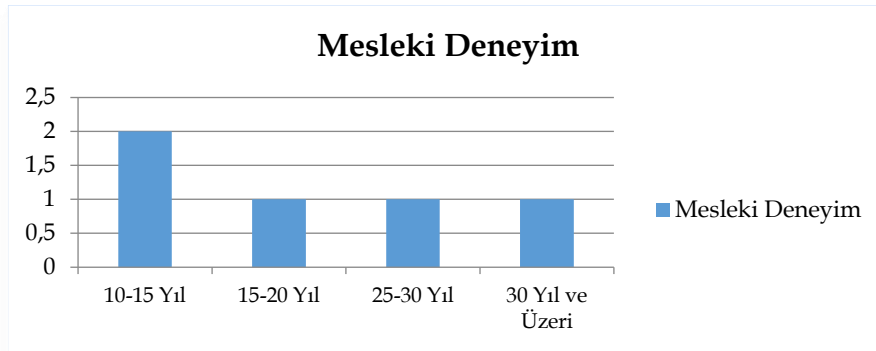
Bu araştırmanın amacı; insan hayatına hızlı bir giriş yaparak gündün güne kullanım oranını artıran sosyal medyanın düğün fotoğrafçılığında; müşteri ilişkileri, mekân tercihleri, poz çeşitliliği/sayısı, iş yükü, gelir-gider dengesi gibi önemli noktalara etki edip etmediğini belirleyebilmektir.

Araştırmanın Yöntemi ve Örneklem

Bu çalışmada görüşmeler, nitel araştırma yönteminin bir veri toplama tekniği olan derinlemesine mülakat yöntemiyle, tüm dünyada ve ülkemizde etkili olan Covid-19 pandemisine yönelik tedbirlere çerçevesinde, açık uçlu yarı yapılandırılmış sorular kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin tamamı fotoğrafçıların kendi stüdyolarında yapılmış ve yazılı olarak kayıt tutulmuştur. Görüşmeler sonunda elde edilen veriler, nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan "betimsel analiz" yöntemi ile değerlendirilip altı başlık altında sınıflandırılarak yorumlanmıştır.

Araştırmanın evreni, fotoğraf stüdyosu olan aktif olarak düğün fotoğrafçılığı yapan Kırşehir Merkez'deki tüm fotoğrafçılardır. Çalışma evreni ise (erişilebilir evren) en az 10 yıldır düğün fotoğrafçılığı yapan stüdyo sahipleri veya çalışanlarıdır. Araştırmanın katılımcı sayısı 5 ile sınırlıdır. Katılımcılar gönüllülük esasına dayalı olarak, amaçlı örneklem yoluyla belirlenmiştir. Katılımcılar stüdyolarının ve kendi isimlerinin kullanılmasında bir sakınca görmemişlerdir. Ancak onların ve çekimlerini yaptıkları çiftlerin mahremiyeti açısından stüdyoların ve katılımcıların isimleri alfabenin A, B, C, D, E harfleriyle kodlanmıştır. Görüşmeler 22 Şubat, 1 Mart 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Grafik 1: Görüşme Yapılan Fotoğrafçıların Mesleki Deneyimleri

Araştırmaya başlamadan önce: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan, 01.02.2021 tarihinde, Protokol No: 2021/31 etik kurul onayı alınmıştır.

1. Sosyal Medya ve Düğün Fotoğrafçılığı

McLuhan; iletişim ve etkileşim biçimlerinin, teknolojik gelişmelerle birlikte kökten değişeceğini günümüzden yaklaşık kırk beş yıl önce öngörmüş (McLuhan ve Fiore, 1967; Yanık, 2016: 898) ünlü "media is the message" bildirisiyle, sadece içeriğin değil, medyanın kendisinin de tüm yaşam formlarını dönüştürüp değiştireceğine dair bir bakış açısı ortaya koymuştur (McLuhan ve ark., 1995; Yanık, 2016: 898).

McLuhan'ın neredeyse yarım asır öncesinden tahmin ettiği medyanın tüm yaşam formlarını dönüştürüp/değiştirme gücünü sosyal medya özelinde bugün çeşitli alanlarda gözlemleyebilmek mümkündür. Sosyal medya günümüzde büyük ölçüde geleneksel medyanın yerini almış ve her geçen gün sadece hayatın içinde olmaktan çıkıp, hayatı içine alan ve yaşamı her anıyla yeniden inşa eden, düzenleyen bir güç haline gelmiştir. Sosyal medya ayrıca; dünya çapında milyonlarca kullanıcısı tarafından üretilen ulaşılabilir içeriğinin yanı sıra, sağlamış olduğu anlık iletişime paralel olarak; bilgiye ulaşma, sosyalleşme, iletişim kurma, işinin reklamını yapma, boş zaman aktivitesi gibi çeşitli ihtiyaçların giderilmesinde de yoğun olarak kullanılmaktadır. Bu yoğun kullanım; cinsiyet fark etmeksizin, geniş bir yaş ve meslek aralığında, profesyonel ve amatör iş kollarında kolaylıkla gözlemlenebilir. *Profesyoneller sosyal medya platformlarını; ürün tanıtımı, doğrudan veya dolaylı pazarlama, interaktif pazarlama, e-satış, bireysel satış, promosyonlar, duyuru ve hakla ilişkiler amaçlı kullanabilmektedirler* (Bilgili, 2018: 353).

Profesyonellerin yanı sıra amatörler, bireysel girişimciler de sosyal medya hesapları sayesinde, sıfırdan bir iş kurup yerel, ulusal ve hatta uluslararası pazara işlerini taşıyabilmektedirler.

1.1. Sosyal Medya

Yeni bir sosyalleşme şekli olarak yorumlanan sosyal medya; sosyal ağların ilk örneğini oluşturan ve 1997 yılında faaliyet gösteren *sixdegrees.com* sitesi ile insan hayatına girmiştir (Güzel, 2016: 91). Sosyal medya kavramının genel olarak çeşitli tanımlamaları vardır. Bu tanımlamalarda; Web 2.0 ile sosyal medya zaman zaman birbirleri yerine kullanılabilen; web 2.0'da teknolojik boyut ön plana çıkarılırken, sosyal medyada ise sosyal boyuta ve kullanıma vurgu yapılmaktadır (Özkoyuncu, 2010: 62). Sosyal medya, interneti ve web 2.0 teknolojisini kullanarak, etkileşim ve içerik paylaşımı sağlayan çevrimiçi platformlar ve uygulamalardır (Tosun, 2010: 388; Kamiloğlu ve Yurttaş, 2014: 137). Başka bir ifade ile sosyal medya; kullanıcılara enformasyon, düşünce ve ilgi alanına yönelik paylaşım imkânı tanıyan, karşılıklı etkileşimin olduğu çevrimiçi araçlar ve web siteleri için kullanılan bir terimdir (Sayımer, 2009; Özdemir ve ark., 2014: 57). Sosyal medyanın gelişimine zemin hazırlayan Web 2.0 teknolojisi: Etkileşim ve paylaşım düzeyi yüksek, kullanıcı merkezli

yeni Web ortamı olarak tanımlanabilir (Deperlioğlu ve Köse, 2010: 337-338). Web 2.0 teknolojisi, çeşitli jenerasyonlarda kullanıcıların içerik üretme ve paylaşma, iş birliği yapma imkânını beraberinde getirmiştir. Bu mecralarda amaca uygun sayısız uygulama mevcuttur. Örneğin bloglar vasıtasıyla kullanıcılar fikirlerini ve düşüncelerini birbirlerine kolayca aktarabilir (Thackeray ve ark., 2008: 339; Bilgili, 2018: 353) ve fotoğraf tabanlı bir mikro blog uygulaması olan Instagram sayesinde ücretsiz fotoğraf paylaşabilirler (Özkoyuncu, 2010: 100). Fotoğraf tabanlı bir sosyal medya uygulaması olarak insan hayatına giren ve büyük ilgi gören, kısa sürede milyonlarca indirme sayısına ulaşan Instagram uygulamasından bir nebze bahsetmekte fayda vardır. 2010 yılı Ekim ayında Kevin Systrom ve Mike Krieger ikilisi instagramı ilk olarak iOS (iPhone-iPad) için tasarlamışlardır (Sanlav, 2014; Tekbiyık, 2017: 33). Instagram sözcüğü, İngilizce anlık anlamında kullanılan "instant" ve telgraf anlamında kullanılan "telegram" kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşmuştur (Tekbiyık, 2017: 33). Kullanıcılar instagramda ücretsiz fotoğraf paylaşmakla birlikte, anlık olarak birbirleri ile mesajlaşabilirler. 24 saat görünür olan hikâyeler oluşturabilirler. Paylaşılan içerikleri beğenip, bu içeriklere yorum yapabilirler. Instagram'ın bu özelliklerini diğer popüler sosyal medya uygulamalarında da bulabilmek mümkündür. Sosyal medya platformlarında fotoğraf paylaşımının yanı sıra, insanlar çeşitli konular hakkındaki düşüncelerini, görüşlerini paylaşarak bu düşünceler üzerine birbirleri ile tartışabilmektedirler.

Sosyal medya tüm bu özelliklerinin yanı sıra, kullanıcıların ürettiği içerik ve müşterilerin ürettiği medya kavramlarını da yaratmış ve ticari plandaki anlamını ortaya çıkarmıştır (Kaplan ve Haenlein, 2010: 59). Sosyal medyanın bu yanı sıra kısa sürede keşfedilmiş ve sosyal medyayı sadece ticari amaçla kullananların sayısı artmıştır.

Sosyal medyanın güçlü iletişim yönünü keşfeden kurumlar, bu durumu fırsata çevirmenin bilinciyle hareket ederek, profesyonel anlamda sosyal medya stratejileri oluşturmakta ve hedef kitleleri ile paylaşmaktadırlar. Bireysel kullanıcılarda sosyal medyanın gücünü kendi lehlerine çevirme gayreti içerisindedirler. Bu yüzden karşılıklı iletişimin yaşandığı sosyal medya bireysel kullanıcıların da girişimci ruhlarını harekete geçirebilmektedir (Kuşay, 2017: 24).

Tüm bu yaşananlar her geçen gün dikkatlerin sosyal ağlara ve özellikle sosyal medya uygulamalarına çevrilmesine sebep olmuştur (Vural ve Bat, 2010: 3349). Bu gelişmelerle birlikte sosyal ağlarda hesap açan kişi sayısı da yıldan yıla artmaktadır. Ocak 2021 yılı verilerine göre Dünya'da 4,20 milyar, Türkiye'de 60 milyon aktif sosyal medya kullanıcısı bulunmaktadır. Türkiye'deki bu oran ülke nüfusunun %70,8'ine denk gelmektedir. Geçen yılın aynı ayına oranla aktif sosyal medya kullanıcı

sayısı 6 milyonluk bir artış ile %11'lik yükselme kaydetmiştir (URL-1). İlk keşfedildiği zamandan günümüze kadar olan zaman göz önünü alınacak olursa böylesi artışı gelecek yıllarda da beklemek yanlış olmayacaktır. Sosyal ağlarda bir bazen de birden fazla hesap açan kullanıcılar gün içinde saatlerini bu mecralarda geçirmektedirler. *Kullanıcıların sosyal medyada geçirdikleri zaman Ocak 2021 verilerine göre ortalama 2 saat 57 dakika olarak belirlenmiştir (URL-1)*. Halk arasında en çok tercih edilen sosyal medya platformları listesinin ilk dört basamağında ülkemizde ilk sosyal medya platformu olarak da bilinen *Facebook' un sahip olduğu whatsapp, instagram, facebook ve facebook Messenger yer alırken beşinci sırada da son yılların yükselen sosyal medya uygulaması twitter bulunmaktadır (URL-1)*.

1.2. Düğün Fotoğrafçılığı

Fotoğraf kareleri içinde bulunulan anları kadrajın aldığı kadarıyla ama mutlak tüm ayrıntılarıyla kaydeder. Deklanşöre basılan o an artık ölümsüzleşmiştir ve bir nevi tarihe not düşülür. Yıllar sonra bakılan bu kareler sayesinde, anları yeniden hatırlamak, geçmişe gitmek mümkündür.

İcat edildiği ilk günden itibaren, teknolojinin ilerlemesine paralel olarak, fotoğrafta çeşitli gelişmeler yaşanmıştır. Siyah-beyaz olmaktan çıkıp renklenen fotoğraf, çözünürlük olarak da daha kaliteli bir hale gelmiştir. Tüm bu gelişmelerin yanı sıra, fotoğrafa ulaşmak da zamanla kolaylaşmıştır. Bugün teknolojinin gelmiş olduğu noktada; toplumun büyük bir kısmı, her an her yerde yüksek çözünürlüklü sayısız fotoğraf çekebilme şansına sahiptir. *Dijital teknolojiler ve özellikle internet ile birlikte fotoğraf paylaşmanın yapısı değişmiş; geçmişten farklı olarak fotoğraf kopyalarını biriktirmek, dolaşıma sokmak, dünyayla eş zamanlı olarak mümkün hale gelmiştir (Şendeniz, 2015: 22)*. Tarihsel süreç içinde gelişen, yaygınlaşan fotoğrafçılık kendi içinde alt uzmanlık dallarına ayrılmıştır. *Sokak fotoğrafçılığı, belgesel fotoğrafçılığı, düğün fotoğrafçılığı, doğum fotoğrafçılığı, yemek fotoğrafçılığı, portre fotoğrafçılığı, ürün fotoğrafçılığı, gezi fotoğrafçılığı, stüdyo fotoğrafçılığı bu alt başlıklara örnek olarak verilebilir (URL-3)*. Fotoğraftaki alt uzmanlık alanlarının giderek artması toplumun fotoğrafa olan ilgisinin, fotoğrafın reklam etmede ve anı biriktirmede ki öneminin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Cep telefonlarının yüksek çözünürlüklü kameralarla üretilmesi ve herkesin her an fotoğraf çekebilmesi profesyonel manada yapılan fotoğrafçılığa özellikle de düğün fotoğrafçılığına (iç veya dış mekân çekimleri) olumsuz bir etki etmemiştir. Günümüzde dünya genelinde milyonlarca çift hala düğün albümleri için profesyonel fotoğrafçılardan yardım almaya devam etmektedirler.

Düğün fotoğrafçılığını günümüz koşullarında tanımlayacak olursak: Birlikte hayat kurmaya karar veren gelin ve damat için, belirli bir ücret karşılığında yapılan

ticari bir fotoğrafçılık dalıdır (URL-6). Düğün fotoğrafçılığının tarihini; neredeyse 1826'da Joseph Nicephore Niepce tarafından ilk fotoğrafın icat edilmesine kadar götürmek mümkündür. Hatırda kalan ilk düğün fotoğrafı 1826'dan 14 yıl sonra Kraliçe Victoria ve Prens Albert'in düğün fotoğrafı olmuştur (URL-5).

Düğün fotoğrafçılığı Türkiye'de geleneksel olarak yapılmaya başlanan ve uzun yıllar devam ettirilen bir fotoğrafçılık türüdür. Geleneksel tarzda klasik pozlar çoğunlukla stüdyo ortamında çekilirken fotoğrafçılar; giysi, mekân (stüdyo düzeni), ışık gibi detaylar üzerinde titizlikle durmaktadırlar (Altun, 2009: 110-111).

Resim 1: Geleneksel Stüdyo Pozu (Altun, 2009: 112)

Düğün fotoğrafçılığı estetik ve teknik boyutlarıyla, portre ve belgesel fotoğrafçılık türlerinin özelliklerinden de beslenmektedir. Buna ek olarak; röportaj, gazete fotoğrafçılığı, hikâye kitabı yaklaşımlarıyla da düğün fotoğrafları çekilebilmektedir (Hewlett, 2014: 11; Tumay, 2018: 2). Düğün fotoğrafları ayrıca; üzerinde çeşitli değişiklikler, düzenlemeler yapılabilen fotoğraflardır. Günümüzde düğün fotoğraflarını iki gruba ayırmak mümkündür:

Birincisi geleneksel tarz düğün fotoğrafçılığıdır. Geleneklere bağlı kalınarak; stüdyo veya dış mekânda, çiftlere poz verdirilerek yapılan kurgusal ve klasik çekimlerdir. Stüdyo ortamının tamamen dışarı taşınması ile oluşan dış mekân düğün fotoğrafçılığı da bu kategoride yer alır. İkincisi modern düğün fotoğrafçılığı; çiftler üzerinde herhangi bir yönlendirme yapmadan, poz verdirmeden, düğünde ki doğal akışın resmedilmesidir. Estetik kaygılar duygular ön plandadır (URL-6).

Son yıllarda düğün fotoğrafçılığının her iki tarzına olan ilgi artma eğilimindedir. Çiftler bölgelerindeki; tarihi, turistik yerlerin yanı sıra (arkeolojik alanlar, park-bahçeler, konaklar, restore edilmiş mimari yapılar, tarihi sokaklar, vadiler, şelaleler vs.) kendileri için özel anlam ifade eden mekânlarda da çekim yaptırabilmektedirler. Örneğin aile büyüğünü kaybetmiş olan gelin veya damat, o yakınının kabri başında poz verebilmektedir. Geleneksel düğün fotoğrafçılığı

aynı zamanda modern düğün fotoğrafçılığını da içerir bir boyut kazanmıştır. Bazı mekânlarda çiftlerden kendilerine göre hareket etmeleri istenip fotoğraflanabilmektedir. Modern düğün fotoğrafçılığı açısından da çiftler söz, nişan, kına, düğün hatta kız isteme gibi evliliğe giden yoldaki önemli adımları profesyonel bir fotoğrafçı eşliğinde ölümsüzleştirmeye başlamışlardır.

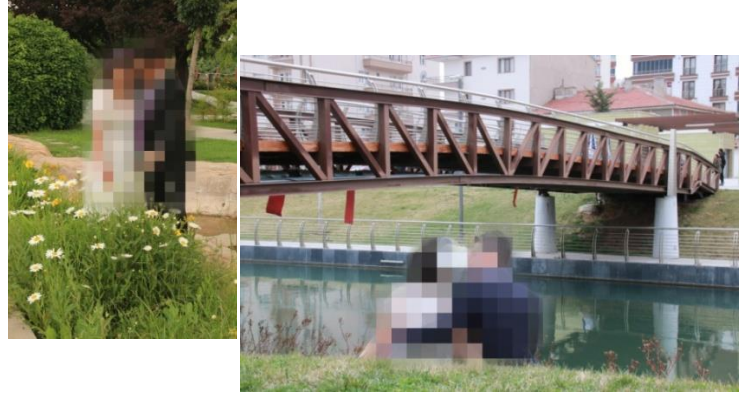
Zamanla gelişen ve *Yeni bir uygulama olmayan düğün fotoğrafı çekirme işi, sosyal medya kullanımı ve paylaşımlarının insan hayatına girmesi ile birlikte daha da farklı bir boyut kazanmış (URL-1) sektör olarak popülerliği artmıştır (URL-3)*. Sosyal medya sayesinde; fotoğrafçılar ve çiftler için ulaşılan kitle, paylaşımında bulunulan ağ büyümüş ve düğün çekimlerini emekten ve paradan daha az kaçınılan bir etkinlik olarak karşımıza çıkarmaya başlamıştır.

Bulgular

Araştırmanın bulgularına geçmeden önce görüşmelerin gerçekleştirildiği il olan Kırşehir'in nerede olduğuna kısaca bakmakta fayda vardır. *Kapadokya'nın kapısı olarak da bilinen Kırşehir (AHİKA, 2016: 1) Türkiye'nin merkezinde yer alır ve İç Anadolu Bölgesi'nin on üç ilinden biridir. Doğu ve güneydoğusunda Nevşehir, güneyinde Aksaray, batı ve kuzeybatısında Kırıkkale, kuzeyinde Yozgat ve batısında Ankara ile komşudur (Ünsal ve Poyraz, 2017: 600)*.

Araştırma kapsamında görüşülen fotoğrafçıların tamamı erkektir. 2 stüdyoda iki kuşaktır, bir stüdyoda 3 kuşaktır fotoğrafçılık mesleği babadan oğula devam etmektedir. Diğer iki fotoğrafçı ise bireysel olarak bu işe başlamışlardır. Son dönemde çiftlerin çok önem verdikleri albüm çekimleri Kırşehir'de de sıklıkla doğal mekânlara taşınmıştır. Albümler için çekilen dış mekân fotoğraflarının sosyal medya sayesinde dünya çapında dolaşıma çıkması, dış mekânda fotoğraf çekme işine ayrı bir soluk kazandırmıştır. Kırşehir'de bütçeye ve imkâna göre en çok tercih edilen dış mekânlar; şehir merkezinde yer alan Kentpark, Hılla Gölü ve Kaman İlçesinde bulunan Japon Bahçesi'dir.

Resim 2: Hılla Gölü ve Kentpark (kendi objektifimden)

Resim 3: Kaman Japon Bahçesi (A Stüdyosu Arşivi)

İl dışından en çok tercih edilen mekânların başında ise yakın olması sebebiyle Nevşehir Kapadokya Bölgesi ve Kayseri'nin tarihi ve turistik yerleri gelmektedir.

Resim 4: Nevşehir/Kapadokya (B Stüdyosu arşivi)

Resim 5: Nevşehir/Kapadokya (C Stüdyosu arşivi)

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular altı bölüme ayrılarak özetlenmiştir.

1. Fotoğrafçıların yaptıkları işi daha büyük kitlelere duyurabilmeleri için yeni web teknolojileri ile desteklenen sosyal medya artık çok önemlidir. Görüşme yapılan tüm fotoğrafçıların işleri için açmış oldukları ve aktif olarak kullandıkları en az bir sosyal medya hesapları vardır (facebook, instagram). Genelde randevu usulü çalışan ve en yoğun günlerini yaz tatilinde ve bayramlarda yaşayan fotoğrafçılar; bu hesaplarını yaz kış güncel tutup çekimlerle ilgili paylaşım yapmaktadırlar. Böylece iş imkânlarının az olduğu kış dönemlerinde bile potansiyel müşterilerine kendilerini hatırlatma şansları olmaktadır.

Fotoğrafçılara göre; fotoğraf işiyle uğraşan kişilerin, günde yüz binlerce fotoğrafın paylaşıldığı sosyal ağlardan uzak kalarak düğün fotoğrafçılığı yapmaları pek mümkün değildir. Sosyal medya onlar için ucuz ve kolay reklam yapabildikleri bir alandır. Tek ihtiyaçları olan şey internete bağlanmak ve bir sosyal medya hesabı açmaktır. Ayrıca sosyal medya hesapları sayesinde kendi reklamlarını bireysel olarak yapmalarının yanı sıra; fotoğrafçılar, hizmet verdikleri çiftlerin çekilen fotoğrafları kişisel hesaplarından paylaşırken, kendilerini de etiketleyebildiklerini böylece iletişim kurdukları ağın daha da genişlediğini belirtmişlerdir. Fotoğrafçıların, sosyal medya hesapları sayesinde kendilerinin bile tahmin edemedikleri şekilde müşteri ağları genişlemiş, bölgesel hatta ulusal çapta hizmet verdikleri çiftleri olmuştur. Müşteri ağının gelişip genişlemesine en iyi örnek C Stüdyosu çalışanının aktardıklarıdır:

Son dönemdeki işlerimin büyük bir bölümü instagram hesabım üzerinden gelmeye başladı. İşim için açtığım instagram hesabıma bağımlı olduğumu söyleyebilirim, ekmeğimi kazanmama yardımcı oluyor bu hesap. Instagramda reklam amaçlı aylık olarak verdiğim parayı birkaç dış çekimde karşılayıp daha sonra da kar etmeye başlıyorum. Instagramın evrenselliği sayesinde bulunduğum şehre bağlı kalmadan, ülke genelinden veya yurtdışından da işler

alabiliyorum. Örneğin balayı için Kapadokya'ya gelen turist çiftler çekim için sosyal medya hesabımdan benimle iletişime geçiyorlar.

2. Sosyal medya fotoğrafçıların müşterileri ile olan ilişkilerini değiştirmiş, geliştirmiş ve interaktif bir hale getirmiştir. Sosyal medyanın yapısı gereği karşılıklı iletişime imkân vermesi, fotoğrafçıların müşteri ilişkilerini kolaylaştırmıştır. Çiftler fotoğraf stüdyosuna gelmeden önce sosyal medya hesaplarından fotoğrafçıların çektikleri fotoğraflara bakıp onlar içinde az çok ne yapabileceklerini tahmin eder duruma gelmişlerdir. Böylece müşterileriyle çekime dair yaptıkları konuşma süresi daha kısa ve daha verimli bir hal almıştır. D Stüdyosu çalışanı bu durumu şöyle örneklendirmiştir: *Müşteri sizi bilerek geliyor, yani ne tarz fotoğraflar çektiğinizi yanınıza gelmeden sosyal medya hesabınız üzerinden kolayca görebiliyor. Stüdyoya gelince de telefonda hesabınızı açıp ne istediğini gösteriyor.*

Yine sosyal medya üzerinden iletişim kurmanın daha kolay olduğunu düşünen çiftler, çekimler öncesi akıllarına takılan tüm soruları bu ağlar üzerinden fotoğrafçılara kolaylıkla sorabilmektedirler. Düğün çiçeğinin rengini, modelini dahi fotoğrafçılara soran çiftler vardır.

3. Sosyal medya fotoğrafçıların iletişimini müşterileriyle olduğu gibi; tüm dünya fotoğrafçılarıyla da etkileşimli bir hale getirmiştir. Fotoğrafçılar sosyal medya sayesinde bu alandaki yenilikleri, çekilen pozları evrensel çapta anlık olarak takip edebilme şansını yakalamışlardır.

4. Sosyal medyanın interaktif yapısı, fotoğrafçıların işlerini kolaylaştırmakla birlikte, zorlaştırdığı durumlarda olmaktadır. Fotoğrafçılara göre; çekilen pozların sürekli dolaşımında olması çiftleri farklı mekân ve farklı poz arayışına götürmüştür. Bir diğer ifadeyle çiftler sosyal medyada gördükleri pozların yanı sıra kimsede olmayan yegâne pozlar da istemeye başlamışlardır. Doğal mekânlar anlık veya haftalık hatta yıllık olarak bile değişmediği için bu talebi sonsuza kadar karşılayabilmek mümkün değildir. Bu durumda stüdyodan, doğal mekânlara taşınan albüm çekimlerinin yeni bir yol bulmak için değişeceği tahmin edilmektedir. B Stüdyosu çalışanı konuyla ilgili şunları aktarmıştır: *Zamanla düğün fotoğrafçılığı tekrar stüdyoya dönecektir diye düşünüyorum. Çünkü çiftler hem başkalarında gördükleri fotoğraflardan istiyorlar hem de bir müddet sonra herkeste aynı poz var diye şikâyet edebiliyorlar.*

Bu durumla ilgili fotoğrafçıların bir kısmı; albüm çekimlerinin yeniden stüdyo ortamına dönebileceğini ve stüdyolarda abartıdan uzak, Kore tarzı olarak ünlenen, sade fon önünde çiftin ön planda olduğu çekimlerin yapılabileceğini belirtmiştir. Fotoğrafçıların bir diğer kısmı da işin çok farklı bir

boyuta evirilip özel olarak kurulan çekim platolarında bu işin yapılacağını belirtmişlerdir. E Stüdyosu çalışanının konuya ilişkin görüşleri şöyledir: *Tüm çekimler (söz, nişan, nikâh vs.) ki buna gelin damatlar için olmazsa olmaz sayılan albüm çekimleri de dâhil, özel hazırlanmış platolarda gerçekleştirilecektir. A Stüdyosu çalışanının çekim platoları ile ilgili düşünceleri de şu yöndedir: Gelecekte çekimler kesinlikle platolarda yapılmaya başlanacaktır. Şimdi bile sosyal paylaşım sitelerinden görüp "çekim platonuz var mı?" diye soran insanlar var. Ben plato kurmak isterim. Hem kendi müşterilerimiz için kullanırız hem de burada çekim yapmak isteyen başka fotoğrafçılara kiralarız.*

5. Fotoğrafçıların hemfikir oldukları bir başka konu da çiftlerin basılı albümleri almak için eskisi kadar aceleci davranmadıkları, albümlerin aksine çekimler biter bitmez fotoğrafları dijital olarak almaya gayret gösterdikleridir. Çünkü fotoğrafların dijitallerini sosyal medyada paylaşmak daha kolaydır. Bu konuya ilişkin A Stüdyosu çalışanının aktardıkları şöyledir: *İki yıl önce hazırlanan albümünü almayan çiftlerimiz var ama bu çiftler düğünden hemen sonra gelip fotoğrafları dijital ortamda almışlardı. Aldıkları gibi de tüm sosyal medya hesaplarından paylaştılar.*

6. Araştırmaya katılan tüm fotoğrafçıların sosyal medyanın gelişmesiyle birlikte mesleklerinde meydana gelen değişikliklere dair yapmış oldukları en çarpıcı tespitlerden biride; artık bu işin mekândan (stüdyo) bağımsız yapılabiliyor olmasıdır. Fotoğrafçılara göre; sosyal medya sayesinde klasik tarzda, sabit bir stüdyoya ihtiyaç duymadan kendi reklamını yapabilmek ve müşterilerle iletişim kurabilmek mümkün olmuştur. Üstelik bu tarz çalışanların, kira, vergi vs. masrafları da olmamaktadır. Fotoğrafçılar, yakın gelecekte sadece sosyal medya hesapları üzerinden iletişim kurup, çiftler için albüm çekimleri yapan fotoğrafçıların artma ihtimalini de özellikle vurgulamışlardır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu araştırma: Toplumda kullanımı artan sosyal medya; çiftlerin mekân tercihleri, fotoğrafçıların; iş yükleri, gelir-gider dengeleri, bilinirlikleri, müşteri ilişkileri gibi düğün fotoğrafçılığının önemli noktalarında çeşitli değişikliklere yol açmıştır" hipotezinden hareketle gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında Kırşehir Merkez'de en az 10 yıldır aktif olarak düğün fotoğrafçılığı yapan 5 fotoğrafçı ile yüz yüze derinlemesine mülakatlar yapılmış, onların konu hakkındaki deneyimlerine başvurulmuştur. Fotoğrafçıların aktardıkları bilgiler, çalışmanın hipotezini doğrulamıştır. Düğün fotoğrafçılığı özellikle de albüm çekimleri sosyal medya kullanımından büyük oranda etkilenmiştir.

Sosyal medya yapısı gereği, iletişimi kitlesel olmanın yanı sıra, interaktif ve küresel bir hale getirmiştir. Bu andan itibaren profesyonel şirketlerden

amatör girişimcilere kadar ticaretle uğraşan hemen hemen her kesim bu etkileşimli yapıyı lehlerine çevirmenin bilinci ile hareket etmeye başlamışlardır. Öyle ki marka şirketler halkla ilişkiler çalışmaları için, ev hanımları da el emeği-göz nuru ürünlerini satabilmek amacıyla sosyal medyayı kullanır hale gelmişlerdir.

Her biri kendi çapında birer işletme olan ve kar etmeyi amaçlayan fotoğrafçılar da toplum hayatına girdiği ilk andan itibaren, kendi tanıtımlarını yapmak, müşteri ağlarını genişletmek amacıyla en az bir sosyal medya hesabı açarak bu yeni iletişim ortamına kayıtsız kalmamışlardır. Açılan bu hesaplar sayesinde karşılıklı iletişimin çok daha kolay olması sebebiyle fotoğrafçıların; müşteri ilişkileri, iş yükleri, mekân tercihleri gibi fotoğrafçılığın önemli noktalarında bazı değişiklikler olmuştur. Ayrıca sosyal medyanın toplum hayatına girmesiyle birlikte düğün fotoğrafı çekirme işinin popülerliği artmış; bu popülerlik düğün fotoğrafçılarına eskiye nazaran günde daha az çiftin fotoğrafını çekerek daha fazla gelir elde etme yolunu açmıştır.

Araştırma kapsamında dolaylı olarak ulaşılan bir diğer sonuçta: geleneksel medyanın daha gelişmiş bir biçimi olarak hayatımıza giren sosyal medyanın tüketim alışkanlıklarını değiştirip, dönüştürmesidir. Öyle ki neredeyse her şeyin bir ağ üzerinden kolayca paylaşılmasına imkân veren sosyal medya, alışılmış tercihlerin ve mekânların da tüketilmesine zemin hazırlayabilmektedir. Daha anlaşılır bir ifade ile düğün fotoğrafçılığında gelişen teknolojinin de yardımı ile önce stüdyo çekimlerinden dış mekânlara geçilmiştir. Daha sonra da dış mekân pozlarının ağ üzerinden paylaşılarak, küresel çapta dolaşımının artmasıyla birlikte bu fotoğraflar da sıradanlaşmış ve doğala yakın kişiye özel yeni mekân arayışları baş göstermiştir. Fotoğrafçılar tarafından çiftlerin istekleri doğrultusunda çekimlerin yoğun olarak yapıldığı doğal mekânların aylık veya yıllık olarak yenilenmesi pek mümkün değildir. Bu noktada çiftlere özel yenilenebilir mekân arayışları gündeme gelmektedir.

Fotoğrafçılara göre; sabit bir yere kurulmuş olan yenilenebilir özellikteki, çekim platoları bu işin mekânsal olarak üçüncü ayağı olabilir. En son aşamada da yine klasik stüdyolarda çekilen sade pozlara dönme ihtimali vardır. Korelilerin tercih ettiği gösterişten uzak, samimi, arka planın değil insanların ön planda olduğu çekimlerin yükselişe geçebileceği araştırmaya katılan fotoğrafçılarda ortak öngörü olarak dikkat çekmektedir.

Web 2.0 teknolojisi ile hayatımıza giren sosyal medya; paylaşımları anlamlandıran, Web 3.0 yapay zeka teknolojilerinin kullanılması ile farklı bir boyuta taşınmıştır (URL-4). Bu noktada sosyal medya platformlarının; bireysel ve kitlesel iletişim, iş kolları, reklam çalışmaları, kişisel tercihler, yaşam tarzları gibi

toplumun bütününe ilgilendiren konular üzerindeki etkilerini çalışmak, araştırmak daha da önemli hale gelmiştir.

Sosyal medyayı her yönüyle ortaya koyabilmek için yapılacak yeni çalışmalar sayesinde toplumun sosyal medya platformlarını daha işlevsel kullanabilmeleri sağlanabilir. Bu yeni ve etkili iletişim ortamının artı ve eksilerini açıkça görerek sosyal medya okuryazarlığının gelişmesine katkıda bulunulabilir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırma kapsamında katılımcılarla yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmeden önce, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan, 01.02.2021 tarihinde (Protokol No: 2021/31) etik kurul onayı alınmıştır.

Kaynakça

Ahiler Kalkınma Ajansı. (2016). Sayılarla Kırşehir, Yatırımcılar İçin Anahtar Veriler, Kırşehir Yatırım Destek Ofisi.

Altun, M. Y. (2009). *Düğün Fotoğrafı Geleneği*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.

Arslan, A. (2006). Medyanın Birey, Toplum ve Kültür Üzerine Etkileri, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8 (1), 1-12.

Bilgilier, H. A. (2018). Sosyal Medya Kullanımı ile Sosyal Medya Bağımlılık Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Ege Üniversitesi Örneği, *Erciyes İletişim Dergisi*, 5 (4), 351-369.

Bulunmaz, B. (2014). Yeni Medya Eski Medyaya Karşı: Savaşı Kim Kazanacak? *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 4 (7), 22-29.

Bodur, F. (2019). Fotoğrafçılığa Giriş, Eskişehir (<http://www.feyyazbodur.com/ders/FOTO%C4%9ERAF%C3%87ILI%C4%9EA%20G%C4%B0R%C4%B0C5%9E%20.pdf>) (22.04.2021).

Bulut, S. ve Zor, İ. (2020). Bir Kültür Üretim Aracı Olarak Fotoğraf ve Gündelik Yaşamı Aktarmada Fotoğraf Kültürü, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 50, 74-96.

Çelik, S. (2014). Sosyal Medyanın Pazarlama İletişimine Etkileri, *Erciyes İletişim Dergisi "akademia" 3 (3)*, 28-42.

Deperlioğlu, Ö. ve Köse, U. (2010). Web 2.0 Teknolojilerinin Eğitim Üzerindeki Etkileri ve Örnek Bir Öğrenme Yaşantısı. Akademik Bilişim 10-XII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, 10-12 Şubat, Muğla Üniversitesi.

Güzel, E. (2016). Dijital Kültür ve Çevrimiçi Sosyal Ağlarda Rekabetin Aktörü: "Dijital Habitus", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4 (1), 82-103.

Hewlett, T. (2014). *Wedding Photography: Art and Techniques*, Ramsbury, Marlborough, Wiltshire: The Crowood Press Ltd.

Kamiloğlu, F. ve Yurttaş. Ö. U. (2014). Sosyal Medyanın Bilgi Edinme ve Kişisel Gelişim Sürecine Katkısı ve Lise Öğrencileri Üzerine Bir Alan Çalışması. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 21, 131-150.

Kaplan, A. M. ve Michael, H. (2010). "Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media", *Business Horizons*, 53 (1), 59-68.

Kuşay, Y. (2017). İş Gücü Alanı Olarak Sosyal Medyanın Kullanımı ve Girişimci Kadınlar, *Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 1, 23-33.

McLuhan, M. ve Fiore, Q. (1967). *The Medium is the Massage: An Inventory of Effects*. Corte Madera. CA.: Gingko.

McLuhan, M.; McLuhan, E. ve Zingrone, F. (1995). *Essential McLuhan*. New York: BasicBooks.

Onat, F. ve Alikılıç, Ö. A. (2008). Sosyal Ağ sitelerinin Reklam ve Halkla İlişkiler Ortamları Olarak Değerlendirilmesi, *Journal of Yaşar University*, 3 (9), 1111-1143.

Öztürk, S. (2010). "En eski" ve "en yeni" iletişim medyası: "İnsan" *Praksis*, 24, 115-132.

Özdemir, S. S.; Özdemir, M.; Polat, E.; Aksoy, R. (2014). Sosyal Medya Kavramı ve Sosyal Ağ Sitelerinde Yer Alan Online Reklam Uygulamalarının İncelenmesi, *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 58-66.

Özkoyuncu, F. (2010). *Sosyal Medya*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.

Sanlav, Ü. (2014). *Sosyal Medya Savaşları*. İstanbul: Hayat Yayınları.

Sayımer, İ. (2009). *Sanal Ortamda Stratejik Halkla İlişkiler Yönetimi*. İstanbul: Beta Yayınları.

Scannell, P.; Schlesinger, P.; Sparks, C. (1992). *Culturel and Power: A Media, Culturel and Society Readır*, London.

Şendeniz, Ö. (2015). Bakmak, Biriktirmek, Paylaşmak: Fotoğraf, Bellek ve Sosyal Medya İlişkisi, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 21-31.

Tekbıyık, S. G. (2017). *Dijital İçerik Yönetiminde Görsel Kullanımının Marka İletişimine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Thackeray, R.; Neiger, B. L.; Hanson, C. L.; McKenzie, J. F. (2008). "Enhancing Promotional Strategies Within Social Marketing Programs: Use of Web 2.0 Social Media", *Health Promotion Practice*, 9 (4), 338-343.

Tosun B. N. (2010). *İletişim Temelli Marka Yönetimi*. İstanbul: Beta Yayınları.

Tumay, S. (2018). Popüler Kültür Bağlamında Düğün Fotoğrafları ve Kitsch, Edebiyat Fakültesi.

Ünsal, V. ve Poyraz, M. (2017). Kırşehir ve Çevresi Demir Çağ Yerleşmeleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (52), 600-606.

Vural, B. A. (2010). Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma, *Journal of Yaşar University*, 20 (5), 3348-3382.

Yanık, A. (2016). Yeni Medya Nedir Ne Değildir, *The Journal of International Social Research*, 9 (45), 898-910.

Bağlantılar

URL-1: We are social, <https://datareportal.com/reports/digital-2021-turkey> (01.03.2021).

URL-2: Solis, B. The Essential Guide to Social Media, <https://www.onecaribbean.org/content/files/essentialGuidetoSocialMedia.pdf> (21.04.2021).

URL-3: <https://www.fotopedi.org/fotografcilik-nedir> (23.04.2021)

URL-4: Biltek web tasarım & yazılım, <https://www.biltektasarim.com/blog/web-3-0-semantik-web-nedir> (01.03.2021).

URL-5: https://tr.wikipedia.org/wiki/Düğün_fotoğrafçılığı (25.4.2021).

URL-6: <https://www.hasanvardar.com.tr/fotograf-tarihi-dugun-fotografciligi-ve-dugun-fotografciligi-nedir/> (25.4.2021).

URL-7: https://tr.wikipedia.org/wiki/Yeni_medya (25.4.2021).

URL-8: <https://pazarlamasyon.com/televizyon-izleme-oranimiz-her-yil-daha-fazla-dusuyor/> (15.5.2021).

URL-9: <https://journos.com.tr/gazete-dergi-tiraj> (15.5.2021).

Ek 1. Etik Kurul Onayı**Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu**

Miyase ASLANTAŞ
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Sosyoloji ABD

Sayın Miyase ASLANTAŞ,

“Artan Sosyal Medya Kullanımının Düğün Kültürüne Etkisi: Düğün Fotoğrafçılığı” adlı İnsan Araştırmaları Etik Kuruluna yapmış olduğunuz başvuru (Protokol NO. 2021/31) kurulumuzun 01.02.2021 tarihli ve 2021/01 toplantısında değerlendirilerek etik olarak uygun bulunmuştur. Bilgilerinize sunarız.

Prof. Dr. Hamit COŞKUN (Başkan)

Prof. Dr. Mehmet ERGİT (Üye)

Prof. Dr. Altay EREN (Üye)

Prof. Dr. H. Birol YALÇIN (Üye)

Doç. Dr. Seval ALKOY (Üye)

Doç. Dr. Abdullah DURAKOĞLU (Üye)

Av. Zühal Demirci (Üye)

**KONTROL ODAĞI İLE DEPRESYON: STRESLE BAŞ ETME
STRATEJİLERİNİN ÇOKLU ARACILIK ROLÜ**
**THE EFFECT OF DEPRESSION AND LOCUS OF CONTROL:
THE MULTIPLE MEDIATING ROLE OF STRESS COPING
STRATEGIES**

Ezgi KAŞDARMA

Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

ezgi.kasdarma@erzurum.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-1124-4380>

Adem KANTAR

Araş. Gör., Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

adem.kantar@erzurum.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-8486-9376>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
S.13, Ekim| October 2021, Erzurum
e-ISSN: 2717 - 8706

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 14.03.2021
Kabul Tarihi | Accepted Date : 24.06.2021
Sayfa | Pages : 21-41

<http://dx.doi.org/10.29157/etusbed.896708>

<https://dergipark.org.tr/etusbed>

This article was checked by

✓ iThenticate

KONTROL ODAĞI İLE DEPRESYON: STRESLE BAŞ ETME STRATEJİLERİNİN ÇOKLU ARACILIK ROLÜ

Ezgi KAŞDARMA, Adem KANTAR

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S. 13, Ekim 2021, Sayfa: 21-41

ÖZ

COVID-19 pandemisinin sebep olduğu psikolojik güçlüklerle karşı olası koruyucu faktörlerin belirlenmesine ve gelecekte yapılacak çalışmalara öneriler getirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda mevcut araştırmanın amacı, kontrol odağı ile depresyon düzeyi arasındaki ilişkide stresle baş etme stratejilerinin aracı rolünün incelenmesidir. Araştırma verileri, pandemi sürecinin başında 189 üniversite öğrencisinden toplanmıştır. Veriler, İçsel ve Dışsal Kontrol Odağı Ölçeği, Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği, Sürekli Depresyon Envanteri yoluyla toplanmıştır. Katılımcıların %28,6'sının depresyon düzeyinin eşik değerini üzerinde olduğu görülmüştür. Araştırma hipotezleri, Bootstrapping yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucuna göre, stresle problem ve duygu odaklı baş etme stratejileri, kontrol odağı ile depresyon arasındaki ilişkiye aracılık etmektedir. Buna göre, söz konusu aracı değişkenlerin modele dâhil edilmesiyle, dışsal kontrol odağındaki artışın depresyondaki artışı doğrudan yordayıcı gücü kaybolmuştur. Dışsal kontrol odaklı oluştaki artışa bağlı olarak problem odaklı baş etme azalırken, duygu odaklı baş etme artmıştır. Problem odaklı baş etme arttıkça depresyon azalırken, duygu odaklı baş etme arttıkça depresyon artmıştır. Bulgular, COVID-19 pandemisinin psikolojik sonuçları ve ilgili literatür çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kontrol odağı, Stresle baş etme, Depresyon, COVID-19 Pandemi.

DEPRESSION AND LOCUS OF CONTROL: THE MULTIPLE MEDIATING ROLE OF STRESS COPING STRATEGIES

ABSTRACT

There is a need to identify possible protective factors against the psychological problems caused by the COVID-19 pandemic and make recommendations for future studies. The present study examines the mediating role of stress coping strategies in the relationship between locus of control and depression level. Research data were collected from 189 university students at the beginning of the pandemic process. Data were collected through the Internal and External Locus of Control Scale, Stress Coping Styles Scale, and the Continuous Depression Inventory. 28.6% of the participants were found to be above the threshold level of depression. Research hypotheses were analyzed by Bootstrapping method. According to the study results, problem-focused coping and emotion-focused coping strategies mediate the relationship between locus of control and depression. The direct predictive power of the locus of control disappeared as include these mediator variables in the model. The increases in the external locus of control decreased problem-focused coping and increased emotion-focused coping. Depression decreased as problem-focused coping increased and increased as emotion-focused coping increased. Findings discussed in the context of the psychological consequences of the COVID-19 pandemic and the relevant literature.

Keywords: Locus of control, Coping with stress, Depression, COVID-19, Pandemic.

Giriş

Pandemi sürecinde COVID-19 virüsünün yayılımını en aza düşürebilmek amacıyla uygulanan sokağa çıkma kısıtlamaları, zorunlu maske kullanımı ve çevrimiçi eğitim gibi düzenlemeler bireylerin günlük yaşamlarını neredeyse kökten değiştirmiştir (Pakpour ve Griffiths, 2020). Eğitim, ticaret ve sosyal yaşam gibi bir dizi alan pandeminin seyrine bağlı hale gelmiş, enfeksiyon nedeniyle sağlığın riske girmesi ve bir yakının kaybı gibi çok daha yıkıcı olgular gündelik yaşamı tehdit eder hale gelmiştir (Lee, 2020).

Bireylerin psikolojik iyi oluş halinin pandemi döneminde olumsuz yönde etkilenebileceğine Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization [WHO]) tarafından dikkat çekilmektedir (WHO, 2021). Pandeminin ilk altı aylık döneminde Çin’de (Ahmed ve ark., 2020; Rajkumar, 2020), İtalya’da (Mazza ve ark., 2020) ve İspanya’da (Rodriguez-Rey, Garrido-Hernansaiz ve Collado, 2020) yapılan araştırmalara katılan bireylerde belirgin bir biçimde depresyon ve stres belirtilerinin görüldüğünü bildiren çalışmalara rastlanmaktadır. Danimarka’da gerçekleştirilen bir çalışmada, genel nüfusun psikolojik sağlık düzeyinin 2016 yılına kıyasla pandemi döneminde daha düşük olduğu aktarılmıştır (Sønderskov, Dinesen, Santini ve Østergaard, 2020). Çin’de gerçekleştirilen bir diğer çalışmada ise depresyonun yaygınlık düzeyi %50,7 olarak saptanmıştır (Liu ve ark., 2020). Pandemi döneminde Türkiye’de gerçekleştirilen araştırmalar incelendiğinde, bir çalışmada katılımcıların %17’sinin depresyon düzeyinin kabul edilebilir sınırın üzerinde olduğu görülmüştür (Karaşar ve Canlı, 2020). Hem anksiyete hem de depresyon belirtilerini eş zamanlı olarak incelemeye olanak tanıyan bir ölçüm aracıyla gerçekleştirilen bir başka çalışmada ise katılımcıların %24’ünün anksiyete ve depresyon belirtileri gösterdiği bulunmuştur (Özdin ve Bayrak, 2020).

Pandeminin yaşattığı zorlayıcı psikolojik etkiler nedeniyle, bu dönemde psikolojik açıdan yüksek risk grubundaki kişilerin belirlenmesinin önemi araştırmacılarca vurgulanmaktadır (Evren, Evren, Dalbudak, Topcu ve Kutlu, 2020). Çin’de gerçekleştirilen bir çalışmada, 35 yaş üstü kişilerle kıyaslandığında 35 yaş altındaki kişilerin daha yüksek düzeyde depresyon belirtisi gösterdikleri bulunmuştur (Huang ve Zhao, 2020). İlgili çalışma bulgusundan hareketle, pandemi sürecinde özellikle genç nüfusun psikolojik iyi oluş halinin incelenmesi ve olumsuz psikolojik çıktılara karşı koruyucu faktörlerin belirlenmesi önem arz etmektedir.

Ne zaman sona ereceği kestirilemeyen pandemi, bireylerde belirsizlik hissine sebep olmaktadır. Belirsizlik hissi yüzünden COVID-19 korkusu yaşanmakta ve bu korku da zihinsel sağlığı olumsuz yönde etkilemektedir

(Satici, Saricali, Satici ve Griffiths, 2020). Bu çerçevede, kontrol edilemeyen pandemi gibi belirsizliğin baskın olduğu durumlarda “kontrol odağı” (locus of control) kavramının ruh sağlığını koruyucu rolü ön plana çıkmaktadır (Sigurvinsdottir, Thorisdottir ve Gylfason, 2020).

Kontrol odağı, öznel yaşantıların sonuçları üzerinde kişinin kendi kontrolünün mü, yoksa kendisi dışındaki birtakım faktörlerin kontrolünün mü etkili olduğuna dair geliştirilen öznel bir inanç olarak tanımlanmaktadır (Rotter, 1966). Deneyimlerinin sonuçlarını kişinin kendi davranışları ile açıklaması yönündeki eğilim, “içsel kontrol odağı” (internal locus of control) olarak adlandırılırken; deneyimlerin şans, kader ve daha güçlü diğer kişiler gibi birtakım çevresel unsurlarla açıklanması yönündeki eğilim ise “dışsal kontrol odağı” (external locus of control) olarak ifade edilmektedir. Kontrol odağı, bir ucunda içsel kontrol odağının ve diğer ucunda ise dışsal kontrol odağının yer aldığı çift kutuplu bir yapı olarak kavramsallaştırılmaktadır (Rotter, 1966; 1975). Dışsal kontrol odaklılıktaki artış, kişisel sorumluluk algısının azalmasında etkili olan temel bir unsurdur (Topcu, Köroğlu, İnceler ve Gençöz, 2019).

Dışsal kontrol odağına sahip olanların içsel kontrol odağına sahip olanlara kıyasla daha çok depresyon belirtileri gösterdiklerini bildiren çalışmalar bulunmaktadır (Cheng, Cheung, Chio ve Chan, 2013; Kesavayuth, Poyago-Theotoky ve Zikos, 2020; Sigurvinsdottir ve ark., 2020). Üstelik dışsal kontrol odağına sahip olanlar, sağlık konularında daha az yardım aramakta (Roncancio, Berenson ve Rahman, 2012) ve belirsiz durumları daha az tehlikeli olarak değerlendirmektedirler (Kang, 2009).

Özel olarak COVID-19 pandemi sürecinde gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde, dışsal kontrol odaklılıktaki artışın psikolojik iyi oluş halini azalttığı yönünde bulgulara rastlanmaktadır. Amerika, Fransa, Almanya gibi farklı ülkelerde ikamet eden katılımcılarla gerçekleştirilmiş bu çalışmalardan birisinde, dışsal kontrol odaklılıktaki artışın depresyon ve stres belirtilerini artırıcı bir değişken olduğu saptanmıştır (Sigurvinsdottir ve ark., 2020). Hindistan’da gerçekleştirilen bir diğer çalışmada, içsel kontrol odaklılıktaki artışın psikolojik stresi azalttığı ve bu ilişkide duyguları dengelemenin aracı bir rol üstlendiği bulunmuştur (Alat, Das, Arora ve Jha, 2021).

Pandeminin kontrol edilemez ve belirsiz yönü göz önünde bulundurulduğunda, kontrol odağı ile psikolojik iyi oluşun göstergesi olan değişkenler arasındaki ilişkilerin anlaşılmasına yönelik daha fazla sayıda çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Geçmişteki çalışma bulguları, kişilerde belirsizlik yaratan durumların güçlü bir stres kaynağı olduğunu ortaya koymuştur (Monat, Averill ve Lazarus, 1972; Zakowski, 1995). Stres, bireyler

üzerinde olumsuz psikolojik etkilere neden olmaktadır. Örneğin, stresteki artışa bağlı olarak depresyon düzeyi artmaktadır (Breslau ve Davis, 1986; Hammen, 2005; Monroe ve Reid, 2009; Van Praag, 2004). Bu bağlamda, pandemi sürecinin yarattığı belirsizlik ve stres nedeniyle bireylerin psikolojik sağlıklarını koruyacak faktörlerin tanımlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Strese karşı genel psikolojik iyi oluş halini koruyucu en temel unsurlardan birisi stresle baş etme stratejileridir (stress-coping strategies) (Fortes-Ferreira, Peiro, Gonzalez-Morales ve Martin, 2006).

Farklı bireylerin aynı stresörle karşılaşmaları durumunda farklı tepkiler açığa çıkarmaları mümkündür. Bir stresörle karşılaşıldığında, ne tür baş etme stratejilerinin devreye girdiği ve bu stratejilerin kullanımının ne tür psikolojik sonuçlarla ilişkili olduğu, günümüze dek araştırmacılarca yanıt aranan temel sorulardan olagelmıştır. Literatürde, iki temel baş etme stratejisi tanımlanmıştır. Bunlardan ilki problem odaklı baş etme stratejisi iken, diğeri duygu odaklı baş etme stratejisidir (Fortes-Ferreira ve ark., 2006). Problem odaklı baş etme, problemin çözümü için yollar aramaya ve en uygun çözümü bulabilme becerisine karşılık gelmektedir. Bu nedenle işlevsel kabul edilmektedir. Duygu odaklı baş etme stratejisinde, var olan probleme çözüm aramak yerine öznel duygulara odaklanılması söz konusudur. Olumsuz duygulara odaklanmaya karşılık gelen duygu odaklı baş etme stratejisi, kişinin yaşadığı probleme çözüm bulmasını güçleştirmesi nedeniyle işlevsel olarak kabul edilmemektedir (Cong, Ling ve Aun, 2019).

Problem odaklı baş etme stratejisinin kullanımındaki artışa bağlı olarak, mesleki memnuniyet ve genel psikolojik sağlık artarken (Fortes-Ferreira ve ark., 2006; Rick ve Guppy, 1994), stres azaltmaktadır (Grossi, 1999; Hobfoll, Dunahoo, Ben-Porath ve Monnier, 1994). Öte yandan, duygu odaklı baş etme stratejisinin kullanımı arttıkça, yaşam memnuniyeti azalırken (Aryee, Luk, Leung ve Lo, 1999), stres ve depresyon artmaktadır (Anderson; 1977; Grossi, 1999; Smari, Arason, Hafsteinsson ve Ingimarsson, 1997). COVID-19 pandemi döneminde hemşirelik bölümü öğrencileri ile gerçekleştirilen bir çalışmada, duygu odaklı baş etme stratejisinin kullanımındaki artışın olumsuz duyguları artırdığı bulgulanırken, problem odaklı baş etmenin kullanımındaki artışın olumsuz duyguları azalttığı bulunmuştur (Huang, Lei, Xu, Liu ve Yu, 2020).

İçsel-dışsal kontrol odaklılık ile psikolojik iyi oluş halinin göstergesi olan çeşitli değişkenler arasındaki ilişkide stresle duygu odaklı ve problem odaklı baş etme stratejilerinin incelendiği çalışmalar sınırlı sayıdadır. Bu çalışmalardan birisinde psikoterapistlerin dışsal kontrol odaklılığındaki artışın tükenmişlik düzeylerini artırdığı bulunurken hem problem odaklı hem de duygu odaklı baş

etmenin bu ilişkide aracı rol oynadığı bulunmuştur (Wilski, Chmielewski ve Tomczak, 2015). Bir başka çalışmada, üniversite öğrencilerinin dışsal kontrol odaklı oluştaki artışın depresyon düzeylerini artırdığı ve yine her iki baş etme stratejisinin de bu ilişkide aracı etki gösterdiği bulgulanmıştır (Kurtovic, Vukovic ve Gajic, 2018).

Mevcut çalışmada öncelikle, üniversite öğrencilerinden oluşan katılımcıların depresyon düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Ardından, bir ucunda dışsal kontrol odağının ve diğer ucunda içsel kontrol odağının yer aldığı kontrol odağı ile depresyon arasındaki ilişkide stresle baş etme stratejilerinin çoklu aracılık etkisi test edilmiştir. Alandaki çalışmaların bulguları bir bütün olarak incelendiğinde, dışsal kontrol odaklılık ile olumsuz psikolojik çıktılar arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Alandaki çalışmaların pek çoğunda gözlenen sonuçlarla uyumlu biçimde bu çalışmada da dışsal kontrol odaklılık arttıkça depresyon düzeyinin artması beklenmiştir. Ek olarak, dışsal kontrol odağı ile depresyon arasındaki ilişkiye stresle problem odaklı baş etme ve duygu odaklı baş etme stratejilerinin aracılık etmesi beklenmiştir. Dışsal kontrol odağının depresyon üzerindeki doğrudan etkisinin yanı sıra, stresle baş etme stratejileri yoluyla depresyonu dolaylı olarak yordayıp yordamadığı aşağıdaki hipotezler yoluyla test edilmiştir.

H.1. Dışsal kontrol odağı ile depresyon anlamlı olarak pozitif yönde ilişkilidir.

H.2. Dışsal kontrol odağı ile depresyon arasındaki ilişkiye stresle problem odaklı baş etme aracılık eder.

H.3. Dışsal kontrol odağı ile depresyon arasındaki ilişkiye stresle duygu odaklı baş etme aracılık eder.

H.4. Dışsal kontrol odağı ile depresyon arasındaki ilişkiye stresle problem odaklı baş etme ve duygu odaklı baş etme birlikte aracılık eder.

1. Yöntem

Bu çalışmanın verilerinin elde edilmesi sürecinde enlemesine-kesitsel araştırma deseni kullanılmıştır. Veriler, ulaşabildiğine örnekleme (availability sampling) yoluyla toplanmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, veri toplama araçları ve verilerin analizi ile ilgili bilgiler aşağıda açıklanmıştır.

1.1. İşlem

Verileri toplayabilmek üzere çalışmada kullanılacak ölçüm araçlarının izinleri, sorumlu araştırmacılardan sağlanmıştır ve Erzurum Teknik Üniversitesinin Araştırma ve Yayın Etik Kurulundan gerekli izinler alınmıştır

(Etik kurul onay numarası: 41952143-050.04.04, bkz. Ek 1). Katılımcılara ulaşabilmek için Erzurum Teknik Üniversitesinin farklı fakültelerinde öğrenim gören öğrencilere çevrimiçi platformlar üzerinden duyurular yapılmıştır. Araştırma verileri, 2020'nin Mayıs ve Haziran aylarında ücretsiz bir çevrimiçi anket uygulaması olan "Google Formlar" üzerinden toplanmıştır. İlgili anket uygulamasında, katılımcıların IP adresi gibi dijital kimlik bilgilerine yer verilmemektedir. Ayrıca, araştırma kapsamında katılımcıların kimlik bilgilerine ilişkin herhangi bir bilgi toplanmamıştır. Katılımcılara bilgilendirilmiş onam formunun sunulmasının ardından ölçek formları sunulmuştur. Onam formunda araştırmanın amacı ve çalışmayı yürüten kişilerle ilgili bilgiler paylaşılmış, katılımcıların bilgilerinin gizli tutulacağı ve istedikleri zaman çalışmayı bırakabilecekleri belirtilmiştir. Çalışmaya katılım gönüllük esasına dayalı olmuştur.

1.2. Katılımcılar

Erzurum'da üniversite öğrenimi gören toplamda 197 kişiden veri toplanmıştır. Araştırmaya katılma kriteri, lisans öğrencisi olmak olarak belirlenmiştir. Analizlere geçilmeden önce, normallik, tek yönlü uç değer, çok yönlü uç değer, çoklu bağlantısallık problemi açısından veri seti incelenmiştir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2018: 15-39). Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini anlamak üzere, değişkenlerin basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) değerleri incelenmiştir. Tüm değişkenler için basıklık ve çarpıklık katsayısının 0'a yakın olduğu bulunmuştur. Bu değerlerin 2 ile -2 arasında olması gerektiğine dair öneri karşılanarak (George ve Mallery, 2016: 114), verilerin normal dağılıma sahip olduğu kabul edilmiştir. Tek yönlü uç değerlerin tespiti için değişkenlerin standardize edilmiş skorları incelenmiştir. Standardize edilmiş skorların tümünün -3 ile +3 aralığında olduğu görülerek, veri setinde tek yönlü uç değer olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Schumacker ve Tomek, 2013: 114). Veri setindeki çok değişkenli uç değerler, Mahalanobis uzaklığı (Mahalanobis distance) hesaplanarak incelenmiştir (Çokluk ve ark., 2018: 46). Uç değer olarak saptanan 8 katılımcının verileri veri setinden çıkarılmıştır. Son olarak, bağımsız değişkenler arasındaki olası çoklu bağlantısallığı sınamak üzere VIF (Variance Inflation Factors) değerleri incelenmiştir. Bu değerlerin 1 ile 5 arasında olması normal kabul edilmektedir (Frost, 2019: 224). Mevcut çalışmada, kontrol odağı (VIF = 1.21), stresle problem odaklı baş etme (VIF = 1.16) ve stresle duygu odaklı baş etme (VIF = 1.15) değişkenlerinin tümünde 1'e yakın VIF değeri elde edilerek değişkenler arasında çoklu bağlantısallık problemi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sonuçta, analizler 189 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların 129'u (%68) kadın ve 60'u

(%32) erkektir (diğer seçeneğini işaretleyen katılımcı olmamıştır). Yaşları, 18 ile 25 aralığında değişmektedir.

1.3. Ölçüm Araçları

1.3.1. Demografik Bilgi Formu

Demografik bilgi formunda, katılımcıların yaşı ve cinsiyeti (kadın, erkek, diğer) ile ilgili sorulara yer verilmiştir.

1.3.2. İçsel ve Dışsal Kontrol Odağı Ölçeği

Kontrol odağı ölçümü, Rotter (1966) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye çeviri işlemi Dağ (1991) tarafından gerçekleştirilen Rotter İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği (RİDKO) üzerinden gerçekleştirilmiştir. Toplamda 29 maddeden oluşan ölçekte, 1 ya da 0 puan alınabilen iki seçenekli maddeler yer almaktadır. 6 madde dolgu maddesi olarak yerleştirilmiştir. Katılımcılardan, kendilerine en uygun seçeneği işaretlemeleri istenmektedir. Örneğin maddelerin bir tanesinde, "İnsanların talihsizlikleri kendi hatalarının sonucudur" ya da "İnsanların yaşamındaki mutsuzluklarının çoğu, birazda şanssızlıklarına bağlıdır" seçeneklerinden bir tanesi seçilmektedir. Kontrol odağı ölçeğinden alınan yüksek puanlar dışsal kontrol odağını, düşük puanlar ise içsel kontrol odağını ifade etmektedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 0 iken, en yüksek puan 23'tür (Savaşır ve Şahin, 1997: 93). Bu çalışma kapsamında yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin Cronbach α değeri .69 olarak saptanmıştır.

1.3.3. Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği

Ölçeğin orijinali, Folkman ve Lazarus (1980) tarafından geliştirilmiştir. Ölçekte, kişilerin stresli durumlar karşısında kullandıkları davranışsal ve bilişsel baş etme stratejileri belirlenmektedir. Ölçüm aracının Türkçe'ye çeviri işlemi, Şahin ve Durak (1995) tarafından gerçekleştirilmiştir. Maddeler, kişiyi ne ölçüde tanımladığı düşünülerek 4'li skala üzerinden yanıtlanmaktadır (1: %0, 2: %30, 3: %70, 4: %100). Ölçeğin kısaltılmış formu toplam 30 maddeden oluşmaktadır. Stresle baş etme stratejileri, probleme yönelik ve duygulara yönelik olarak ikiye ayrılmaktadır ve bu stratejiler kapsamında farklı alt boyutlar yer almaktadır. Bu alt boyutlardan kendine güvenli, iyimser ve sosyal desteğe başvurma stratejileri, probleme yönelik iken; boyun eğici ve çaresiz tarzlar, duygulara yönelik baş etme stratejisi olarak kavramsallaştırılır (Folkman ve Lazarus, 1980; Şahin ve Durak, 1995; Tunç-Aksan ve Gizir, 2019). Bu çalışma kapsamında yapılan güvenilirlik analizi sonucunda, problem odaklı baş etme alt boyutu için ölçeğin Cronbach α değeri .82 ve duygu odaklı baş etme alt boyutu için .79 olarak saptanmıştır.

1.3.4. Sürekli Depresyon Envanteri

Spielberger, Ritterband, Reheiser ve Brunner (2003) tarafından geliştirilen Sürekli Depresyon Envanteri, bireylerin genel olarak sahip oldukları depresyon düzeylerinin değerlendirilmesinde kullanılmaktadır. Ölçeğin Türkçe'ye çevirisi, Özer ve Özer (2006) tarafından gerçekleştirilmiştir. 10 maddeden oluşan ölçekte, "Genelde üzgün hissederim" gibi kişilerin genelde kendilerini nasıl hissettiklerine dair ifadeler yer almaktadır. Maddeler, 4'lü Likert derecelendirme ölçeği (1: hemen hiçbir zaman, 4: hemen her zaman) üzerinden değerlendirilmektedir. Olumlu maddelerin ters çevrilmesinin ardından alınabilecek en düşük ölçek toplam puanı 10 iken, en yüksek toplam puan 40'tır. Puan artışı, depresyon düzeyindeki artışı göstermektedir. Bu çalışma kapsamında yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin Cronbach α değeri .90 olarak saptanmıştır.

1.4. Veri Analizi

Öncelikle, ölçeklerin ortalaması, en büyük ve en küçük değerleri ile standart sapmaları analiz edilmiştir. Ardından, katılımcıların depresyon ölçeğinin toplam puanından aldıkları ortalama incelenmiş ve yüzde kaçının normal kabul edilen depresyon düzeyinin üzerinde olduğu saptanmıştır. Depresyonun ölçümü için mevcut çalışmada kullanılan Sürekli Depresyon Envanterinin eşik değeri, " ≥ 25 " dir (Lehr, Hillert, Schmitz ve Sosnowsky, 2008). Bu değer, madde toplam puanı 10 ila 40 puan arasında değişen ölçeğin orta değerine karşılık gelmektedir.

Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiler Pearson Momentler Çarpımı korelasyon analizi ile test edilmiştir. Kontrol odağı ile depresyon düzeyi arasındaki ilişkide stresle baş etme stratejilerinin çoklu aracılık rolünün olup olmadığı SPSS 24 programının Process Makro eklentisi ile Bootstrapping yöntemi kullanılarak incelenmiştir (Hayes, 2018). Process Makro eklentisi ile gerçekleştirilen aracı değişken analizlerinde, Bootstrapping yönteminin kullanılması tavsiye edilir. Bu yöntem, yordayıcıların dolaylı etkilerinin anlamlılığı için güven aralığı sonuçlarına ulaşmayı mümkün kılmaktadır (Hayes, 2013: 106). Bootstrapping yöntemi ile gerçekleştirilen analizlerde, 5000 ila 10000 arasında değişen Bootstrap değerlerinin verilmesi önerilmektedir (Hayes, 2013: 111). Bu çalışmada Bootstrap değeri 5000 olarak belirlenmiştir.

2. Bulgular

2.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenlerin ortalaması, standart sapması ile en küçük ve en yüksek değerlerine ilişkin bilgiler Tablo 1'de verilmiştir. Tüm katılımcıların depresyon

ölçeğinden aldıkları toplam puan aralığı, 10 ila 39 arasındadır. Depresyon ölçeğinin toplam puan ortalaması ise 21'dir (Ort. = 20.92, SS = 6.16). Katılımcıların % 28.6'sının (n = 54) eşik değer olarak kabul edilen 25 ve üzerinde depresyon ortalamasında olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmadaki değişkenlerin ortalamalarının cinsiyetler arasında farklılaşıp farklılaşmadığını kontrol etmek üzere bir dizi Bağımsız örneklem için t-testi (Independent samples t-test) analizi gerçekleştirilmiştir. Tüm analizler sonucunda Levene testi $p > .05$ elde edilerek, gruplar arası varyansın eşit olduğu görülmüştür. Kadınların ve erkeklerin kontrol odağı düzeyinin farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek üzere gerçekleştirilen Bağımsız örneklem için t testinin sonucunda, iki grubun ortalaması arasında anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır, $t(187) = 1.99, p \leq .05$. Kadınların (Ort. = 12.08) dışsal kontrol odaklılık düzeyi erkeklerinkinden (Ort. = 10.88) daha yüksektir. Stresle problem odaklı baş etme düzeyinin kadınlar ve erkekler arasında farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek üzere gerçekleştirilen Bağımsız örneklem için t testinin sonucunda, iki grubun ortalaması arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görüşmüştür, $t(187) = -1.18, p > .05$. Kadınların (Ort. = 2.80) ve erkeklerin (Ort. = 2.87) problem odaklı baş etme ortalaması birbirine eşittir. Benzer biçimde stresle duygu odaklı baş etme düzeyi de kadınlar (Ort. = 2.22) ve erkekler (Ort. = 2.36) arasında farklılaşmamıştır, $t(187) = -1.94, p > .05$. Son olarak depresyon düzeyinin kadınlar ve erkekler arasında farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek üzere gerçekleştirilen Bağımsız örneklem için t testinin sonucunda, kadınların (Ort. = 2.09) ve erkeklerin (Ort. = 2.11) ortalaması arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görüşmüştür, $t(187) = -.20, p > .05$.

Tablo 1: Değişkenlerin En Küçük ve En Yüksek Değerleri ile Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Tüm örneklem (N = 189)	En küçük	En büyük	Ort.	SS
Kontrol odağı	3	21	11.69	3.87
Problem Odaklı Baş Etme	1.63	3.81	2.82	.42
Duygu Odaklı Baş Etme	1.21	3.64	2.26	.46
Depresyon	1	3.90	2.09	.62

Kadın katılımcılar		En küçük	En büyük	Ort.	SS
(n = 129)					
Kontrol odağı		3	21	12.08	3.89
Problem Odaklı Baş Etme		1.75	3.75	2.80	.41
Duygu Odaklı Baş Etme		1.21	3.21	2.22	.44
Depresyon		1	3.90	2.09	.62
Erkek katılımcılar		En küçük	En büyük	Ort.	SS
(n = 60)					
Kontrol odağı		3	20	10.88	3.77
Problem Odaklı Baş Etme		1.63	3.81	2.87	.44
Duygu Odaklı Baş Etme		1.43	3.64	2.36	.51
Depresyon		1	3.50	2.11	.60

Çalışmadaki değişkenler arasındaki korelasyonlar Tablo 2'de sunulmuştur. Değişkenler arasındaki ilişkiler incelendiğinde, dışsal kontrol odağı ile stresle problem odaklı baş etme arasında negatif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir, $r(187) = -.33, p < .01$. Bununla birlikte, dışsal kontrol odağı hem stresle duygu odaklı baş etmeyle, $r(187) = .32, p < .01$ hem de depresyon ile pozitif yönde anlamlı olarak ilişkilidir, $r(187) = .29, p < .01$. Son olarak depresyon ise, problem odaklı baş etmeyle negatif yönde ilişkili iken, $r(187) = -.41, p < .01$, duygu odaklı baş etmeyle pozitif yönde ilişkilidir, $r(187) = .31, p < .01$.

Tablo 2: Değişkenler Arası Korelasyonlar

Değişkenler	1	2	3	4
1. Dışsal kontrol odağı	-			
2. Problem odaklı baş etme	-.33**	-		
3. Duygu odaklı baş etme	.32**	-.26**	-	
4. Depresyon	.29**	-.41**	.31**	-

Not. ** $p < .01$

2.2. Dışsal Kontrol Odağı ile Depresyon Arasındaki İlişkide Stresle Baş Etme Stratejilerinin Aracılık Etkisi Bulguları

Dışsal kontrol odağının stresle baş etme stratejileri aracılığıyla depresyon üzerinde dolaylı etkilerinin anlamlı olup olmadığı, Bootstrapping yöntemiyle incelenmiştir. Analiz sonuçlarına bakıldığında, kurulan modelin anlamlı olduğu ve kontrol odağının stresle baş etme stratejileri ile birlikte depresyona ait varyansın %23'ünü açıklayabildiği saptanmıştır [$p < .001$, $R^2 = .227$].

Modele ilişkin sonuçlar Şekil 1'de sunulmuştur. Analiz sonuçlarına göre, dışsal kontrol odağının aracı değişkenler olmaksızın tek başına depresyon üzerindeki toplam etkisi pozitif yönde anlamlıdır [$B = .29$, $p < .001$]. İlgili bulgu doğrultusunda, birinci hipotez (H.1) kabul edilmiştir.

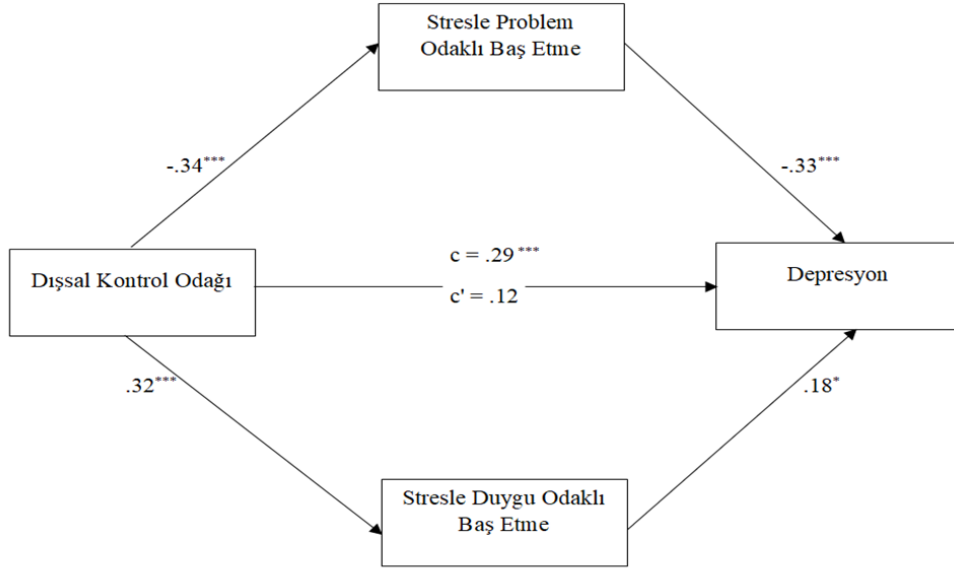
Modele aracı değişkenlerin eklenmesi durumunda dışsal kontrol odağının depresyon üzerindeki doğrudan etkisi anlamsız hale gelmiştir ($B = .12$, $p > .05$). Şekil 1'de sunulan araştırma modelindeki diğer yollar ele alındığında dışsal kontrol odağı, stresle problem odaklı baş etmeyi negatif yönde yordarken ($B = -.34$, $p < .001$), stresle duygu odaklı baş etmeyi pozitif yönde yordamıştır ($B = .32$, $p < .001$). Depresyon, problem odaklı baş etme tarafından negatif yönde ($B = -.33$, $p < .001$) yordanır iken, duygu odaklı baş etme tarafından pozitif yönde ($B = .18$, $p < .05$) yordanmıştır.

Dışsal kontrol odağının problem odaklı baş etme aracılığıyla depresyon üzerinde dolaylı etkisi anlamlıdır ($B = .17$, %95 G.A = [.014, .045]). Benzer biçimde, dışsal kontrol odağının duygu odaklı baş etme aracılığıyla depresyona dolaylı etkisi anlamlıdır ($B = .08$, %95 G.A = [.002, .027]). Böylelikle, ikinci ve üçüncü hipotezler (H.2 ile H.3) kabul edilmiştir.

Dışsal kontrol odağının hem stresle problem odaklı baş etme hem de duygu odaklı baş etme aracılığıyla depresyon üzerindeki dolaylı etkisi

anlamlıdır ($B = .26$, %95 G.A = [.015, .039]). İlgili bulgu doğrultusunda, dördüncü hipotez (H.4) kabul edilmiştir.

Şekil 1: Dışsal Kontrol Odağı-Depresyon İlişkisinde Stresle Baş Etme Stratejilerinin Aracı Rolü

Toplam Dolaylı Etki = .26, %95 G.A = [.015, .039]

Not. *** $p < .001$, * $p < .05$, c= Toplam Etki, c' = Doğrudan Etki.

3. Tartışma

COVID-19 pandemisinde gerçekleştirilen çalışmaların sonuçları, pandemi sürecinin bireylerin psikolojik sağlıklarını olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir (Ahmed ve ark., 2020; Karaşar ve Canlı, 2020; Liu ve ark., 2020; Mazza ve ark., 2020; Özdin ve Bayrak, 2020; Rajkumar, 2020; Rodriguez-Rey ve ark., 2020; Sønderkov ve ark., 2020). Özel olarak Türkiye’de gerçekleştirilmiş bir çalışma incelendiğinde, katılımcıların %17’sinin depresyon belirtileri gösterdiği bulunmuştur (Karaşar ve Canlı, 2020). Bir başka çalışmadaki katılımcıların %24’ünün anksiyete ve depresyon düzeyinin kabul edilebilir düzeyin üzerinde olduğu görülmüştür (Özdin ve Bayrak, 2020). Mevcut çalışmada ise depresyon belirtileri gösteren katılımcıların oranı %28,6 bulunmuştur. Alandaki tüm çalışmalar bir bütün halinde değerlendirildiğinde, geçmişteki çalışmaların bulgularıyla uyumlu bir biçimde bu araştırmadaki katılımcıların önemli bir kısmının depresyon düzeyinin normal düzeyin üzerinde olduğu görülmüştür. Bu sonuç, pandeminin olumsuz psikolojik

çıktılarına karşı koruyucu unsurların belirlenmesinin önemine bir kez daha dikkat çekmiştir.

Kadınların ve erkeklerin depresyon düzeyi arasında anlamlı bir farklılaşma elde edilmemekle birlikte, kadınların dışsal kontrol odaklılık düzeyinin erkeklerinkinden daha yüksek olduğu bulunmuştur. İlgili bulgu, kadınların erkeklerle kıyaslandığında görece daha yüksek düzeyde dışsal kontrol odaklı olduğunu gösteren çalışmaların bulguları ile uyumludur (detaylı bilgi için bkz. Sherman, Higgs ve Williams, 1997). Dışsal kontrol odaklılıktaki artış, depresyonu artıran bir unsurdur (Cheng ve ark., 2013; Kesavayuth ve ark., 2020; Sigurvinsdottir ve ark., 2020). Mevcut çalışmada elde edilen bulgular, erkekler ile kıyaslandığında kadınların depresyona yakalanma riskinin daha yüksek olabileceğini düşündürmekle birlikte, depresyon düzeyi kadınlar ve erkekler arasında farklılaşmamıştır. Gelecekteki çalışmalarda, depresyon üzerinde güçlü yordayıcı etkiler gösteren bireysel unsurların cinsiyetler arasında karşılaştırılarak incelenmesi suretiyle depresyonu artıran risk faktörlerinin kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı incelenmesi mümkün olacaktır.

Bireylerin depresyon düzeyi üzerinde etkili olabilecek kişisel değişkenlerin belirlenmesinin amaçlandığı bu araştırmada, kontrol odağı ile depresyon arasındaki ilişkide stresle baş etme stratejilerinin çoklu aracılık rolü incelenmiştir. Çalışmanın hipotezlerini ve alandaki çalışmaların bulgularını destekleyen sonuçlara ulaşılmıştır. Öncelikle, dışsal kontrol odağı ile psikolojik iyi oluşun negatif yönde ilişkili olduğunu bildiren çalışmaların bulgularıyla (Cheng ve ark., 2013; Kesavayuth ve ark., 2020; Roncancio ve ark., 2012) uyumlu nitelikte sonuçlar elde edilmiştir. Ayrıca, COVID-19 pandemi sürecinde gerçekleştirilmiş bir çalışmayla (Sigurvinsdottir ve ark., 2020) benzer biçimde dışsal kontrol odaklılıktaki artışın psikolojik iyi oluşu azalttığı bulgulanmıştır. Mevcut çalışmanın sonuçları, üniversite öğrencilerinin dışsal kontrol odaklılığı arttıkça depresyon düzeylerinin de arttığını göstermiştir.

Yine mevcut çalışmanın bulguları, dışsal kontrol odaklılıktaki artışın duygu odaklı baş etme stratejisinin kullanımını artırdığı ve problem odaklı baş etme stratejisinin kullanımını azalttığı yönündeki geçmişteki çalışma bulgularıyla (Anderson, 1977; Dijkstra ve ark., 2011) uyumludur. Son olarak, problem odaklı baş etme stratejisinin kullanımının psikolojik iyi oluşu pozitif yönde yordarken (Fortes-Ferreira ve ark., 2006; Grossi, 1999; Hobfoll ve ark., 1994; Rick ve Guppy, 1994), duygu odaklı baş etme stratejisinin iyi oluşu olumsuz yönde etkilediğini (Anderson; 1977; Aryee ve ark., 1999; Grossi, 1999; Smari ve ark., 1997) gösteren geçmişteki çalışma bulgularını destekleyici sonuçlar elde edilmiştir. Özel olarak COVID-19 pandemi döneminde

gerçekleştirilmiş bir çalışmanın bulgularını (Huang ve ark., 2020) da destekleyici biçimde, duygu odaklı baş etme stratejisinin kullanımının depresyonu artırdığı ve problem odaklı baş etme stratejisinin kullanımının depresyonu azalttığı görülmüştür.

Bu çalışmanın güçlü yönlerinden ilki, kontrol odağı ile depresyon arasındaki ilişkide stresle duygu ve problem odaklı baş etme stratejilerinin aracılık rolünün tek bir model yoluyla incelenmesidir. Kontrol odağı ile depresyon değişkenleri arasındaki ilişkide stresle baş etme stratejilerinin çoklu aracı rolü hem Türkiye’de hem de COVID-19 pandemisinde ilk kez bu çalışma kapsamında incelenmiştir. Dışsal kontrol odağının depresyon düzeyi üzerindeki etkisinde olası koruyucu bir faktör olarak stresle problem odaklı baş etmenin tanımlanabileceği saptanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle, pandemi döneminde ve sonrasında problem odaklı baş etme becerisini geliştirmeye dönük uygulamalara ve farkındalık çalışmalarına ihtiyaç vardır. Bu çalışmadaki bulguların araştırmacılara, ruh sağlığı uzmanlarına ve uygulamacılara faydalı bilgiler sunacağı düşünülmektedir. Bireylerin problem odaklı baş etme becerilerini güçlendirici uygulamaların gerçekleştirilmesi suretiyle pandeminin süregelen olumsuz psikolojik etkilerine karşı bireysel ve toplumsal düzeyde korunma sağlamak mümkün olacaktır.

Çalışmanın sınırlılıklarından ilki, enlemesine kesitsel bir desene sahip oluşudur ve sonuçların genellenebilirliği açısından katılımcı sayısının düşük oluşudur. Mevcut çalışma, Türkiye’deki COVID-19 pandemi sürecinin başlangıç aşamasında gerçekleştirilmiştir. Daha fazla sayıda katılımcının yer aldığı ve boylamsal çalışma deseninin kullanıldığı gelecekteki çalışmalarda, kontrol odağı ile depresyon arasındaki ilişkinin yeniden sınanması yararlı olacaktır. Çalışmadaki ikinci bir diğer sınırlılık ise verilerin Türkiye’deki tek bir ilden (Erzurum) ve ağırlıklı olarak kadın üniversite öğrencilerinden toplanmış olmasıdır. Pandemi sürecinden daha fazla etkilenen illerdeki ve farklı yaş aralığından katılımcılarla gerçekleştirilen çalışmaların alana önemli katkıları olacağı düşünülmektedir. Son olarak, COVID-19 pandemisine özgü olarak geliştirilen ve kültürümüze adapte edilen COVID-19 pandemisine dair kaygı (Evren ve ark., 2020) ve korku (Satici, Gocet-Tekin, Deniz ve Satici, 2020) ölçekleri mevcuttur. COVID-19 pandemisindeki psikolojik sağlığın doğrudan ölçümlendiği ilgili değişkenlerin bu çalışma kapsamında psikolojik bir çıktı olarak incelenmemiş olması, çalışmanın bir diğer sınırlılığıdır.

Geçmişteki bir çalışmada, kaygı düzeyindeki artışın dışsal kontrol odaklılıktaki artışa bağlı olarak değil, içsel kontrol odaklılıktaki artışa bağlı olarak açığa çıktığı gözlenmiştir (Scrimin, Haynes, Altoe, Bornstein ve Axia,

2009). Ancak söz konusu çalışmada, çocukları cerrahi operasyon geçirecek olan ebeveynler özel bir katılımcı grubu olarak yer almış ve spesifik olarak çocuğunun sağlığı üzerinde ne düzeyde kontrol sahibi olduğuna dair inançlar bir kontrol odağı değişkeni olarak ölçümlenmiştir. Ebeveynlerin içsel kontrol odaklı oluşları arttıkça, kaygı düzeylerinin de arttığı bulgulanmıştır (Scrimin ve ark., 2009). İlgili çalışma bulgusu, kişinin kendisinin ya da yakın çevresindekilerin hâlihazırda ciddi bir hastalığı söz konusu ise dışsal kontrol odaklılıktaki artışın olumlu etkileri olabileceğini düşündürmektedir. Hyland ve diğerleri (2021) tarafından COVID-19 pandemisinde gerçekleştirilen çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır: içsel kontrol odaklılık ile genel kaygı bozukluğu arasında pozitif bir ilişki elde edilmiştir. Beklenilmeyen bu bulguya ilişkin olası bir açıklama, örnekteki kişilerin büyük bir kısmının kendisinin ya da yakın çevresindekilerin bu rahatsızlığı hâlihazırda yaşamaları olabilir. Gelecekteki çalışmalarda, kişinin kendisinin ya da yakınlarının COVID-19 hastası olduğu katılımcılarda kontrol odağının çeşitli değişkenlerle ilişkisinin incelenmesi önemli bir çalışma konusu olarak gözükmektedir.

Kaynakça

Ahmed, M. Z., Ahmed, O., Aibao, Z., Hanbin, S., Siyu, L. ve Ahmad, A. (2020). Epidemic of COVID-19 in China and associated psychological problems, *Asian Journal Of Psychiatry*, 1-7.

Alat, P., Das, S. S., Arora, A. ve Jha, A. K. (2021). Mental health during COVID-19 lockdown in India: Role of psychological capital and internal locus of control. *Current Psychology*, 1-13.

Anderson, C. R. (1977). Locus of control, coping behaviors, and performance in a stress setting: A longitudinal study. *Journal of Applied Psychology*, 62 (4), 446-451.

Aryee, S., Luk, V., Leung, A. ve Lo, S. (1999). Role stressors, interrole conflict, and well-being: The moderating influence of spousal support and coping behaviors among employed parents in Hong Kong. *Journal of Vocational Behavior*, 54 (2), 259-278.

Breslau, N. ve Davis, G. C. (1986). Chronic stress and major depression. *Archives of General Psychiatry*, 43 (4), 309-314.

Cheng, C., Cheung, S., Chio, J. H. ve Chan, M. S. (2013). Cultural meaning of perceived control: A meta-analysis of locus of control and psychological symptoms across 18 cultural regions. *Psychological Bulletin*, 139 (1), 152-188.

Cong, C. W., Ling, W. S. ve Aun, T. S. (2019). Problem-focused coping and depression among adolescents: Mediating effect of self-esteem. *Current Psychology*, 1-8.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.

Dağ, İ. (1991). Rotter'in iç-dış kontrol odağı ölçeği (RİDKOÖ)'nin üniversite öğrencileri için güvenilirliği ve geçerliği. *Psikoloji Dergisi*. 7 (26), 10-16.

Dijkstra, M. T., Beersma, B. ve Evers, A. (2011). Reducing conflict-related employee strain: The benefits of an internal locus of control and a problem-solving conflict management strategy. *Work & Stress*, 25 (2), 167-184.

Endler, N. S. ve Parker, J. D. (1990). Multidimensional assessment of coping: A critical evaluation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58 (5), 844-854.

Evren, C., Evren, B., Dalbudak, E., Topcu, M. ve Kutlu, N. (2020). Measuring anxiety related to COVID-19: A Turkish validation study of the Coronavirus Anxiety Scale. *Death studies*, 1-7.

Folkman, S. ve Lazarus, R. S. (1980). An analysis of coping in a middle aged community sample. *Journal of Health and Social Behavior*, 21, 219-239.

Fortes-Ferreira, F. L., Peiro, J. M. ve Gonzalez-Morales, M. G. (2006). Work-related stress and well-being: The roles of direct action coping and palliative coping. *Scandinavian Journal of Psychology*, 47 (4), 293-302.

Frost, J. (2019). *Regression analysis: An intuitive guide for using and interpreting linear models*. U.S.A: Statistics by Jim Publishing.

George, D. ve Mallery, P. (2016). *IBM SPSS statistics 26 step by step: A simple guide and reference*. New York: Routledge.

Grossi, G. (1999). Coping and emotional distress in a sample of Swedish unemployed. *Scandinavian Journal of Psychology*. 40 (3),157-165.

Hammen, C. (2005). Stress and depression. *Annual Review of Clinical Psychology*, 1, 293-319.

Hayes, A. F. (2013). *Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis: A Regression-Based Approach*. New York: The Guilford Press.

Hayes, A. F. (2018). Partial, conditional, and moderated moderated mediation: Quantification, inference, and interpretation. *Communication Monographs*, 85 (1), 4-40.

Hobfoll, S. E., Dunahoo, C. L., Ben-Porath, Y. ve Monnier, J. (1994). Gender and coping: The dual-axis model of coping. *American Journal of Community psychology*, 22 (1), 49-82.

Huang, L., Lei, W., Xu, F., Liu, H. ve Yu, L. (2020). Emotional responses and coping strategies in nurses and nursing students during Covid-19 outbreak: A comparative study. *PLoS One*, 15 (8), 1-12.

Huang, Y. ve Zhao, N. (2020). Generalized anxiety disorder, depressive symptoms and sleep quality during COVID-19 outbreak in China: a web-based cross-sectional survey. *Psychiatry Research*, 288, 1-6.

Hyland, P., Shevlin, M., Murphy, J., McBride, O., Fox, R., Bondjers, K., ... ve Vallières, F. (2021). A longitudinal assessment of depression and anxiety in the Republic of Ireland before and during the COVID-19 pandemic. *Psychiatry Research*, 300, 1-7.

Kang, Y. (2009). Role of health locus of control between uncertainty and uncertainty appraisal among patients with atrial fibrillation. *Western Journal Of Nursing Research*, 31 (2), 187-200.

Karaşar, B. ve Canlı, D. (2020). Psychological resilience and depression during the Covid-19 pandemic in Turkey. *Psychiatria Danubina*, 32 (2), 273-279.

Kesavayuth, D., Poyago-Theotoky, J. ve Zikos, V. (2020). Locus of control, health and healthcare utilization. *Economic Modelling*, 86, 227-238.

Kurtović, A., Vuković, I, ve Gajić, M. (2018). The effect of locus of control on University Students' Mental Health: possible mediation through self-esteem and coping. *The Journal of Psychology*, 152 (6), 341-357.

Lee, S. A. (2020). Coronavirus Anxiety Scale: A brief mental health screener for COVID-19 related anxiety. *Death Studies*, 44 (7), 393-401.

Lehr, D., Hillert, A., Schmitz, E. ve Sosnowsky, N. (2008). Screening depressiver störungen mittels allgemeiner depressions-skala (ADS-K) und state-trait depressions scales (STDS-T) eine vergleichende evaluation von Cut-off-werten. *Diagnostica*, 54 (2), 61-70.

Liu, S., Yang, L., Zhang, C., Xiang, Y., Liu, Z., Hu, S. ve Zhang, B. (2020). Online mental health services in China during the COVID-19 outbreak. *The Lancet Psychiatry*, 7 (4), 17-18.

Mazza, C., Ricci, E., Biondi, S., Colasanti, M., Ferracuti, S., Napoli, C. ve Roma, P. (2020). A nationwide survey of psychological distress among Italian people during the COVID-19 pandemic: immediate psychological responses and associated factors. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17 (9), 3165.

Monat, A., Averill, J. R. ve Lazarus, R. S. (1972). Anticipatory stress and coping reactions under various conditions of uncertainty. *Journal of Personality and Social Psychology*, 24 (2), 237-253.

Monroe, S. M. ve Reid, M. W. (2009). Life stress and major depression. *Current Directions in Psychological Science*, 18 (2), 68-72.

Özdin, S. ve Bayrak, Ş. (2020). Levels and predictors of anxiety, depression and health anxiety during COVID-19 pandemic in Turkish society: The importance of gender. *International Journal of Social Psychiatry*, 66 (5), 504-511.

Özer, A. K. ve Özer, S. (2006) Durumsal-sürekli depresyon ölçeğinin faktöriyel alt yapısı. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 7 (2), 210-217.

Pakpour, A. H. ve Griffiths, M. D. (2020). The fear of COVID-19 and its role in preventive behaviors. *Journal of Concurrent Disorders*, 2 (1), 58-63.

Rajkumar, R. P. (2020). COVID-19 and mental health: A review of the existing literature. *Asian Journal of Psychiatry*, 52, 1-5.

Rick, J. ve Guppy, A. (1994). Coping strategies and mental health in white collar public sector employees. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 4 (2), 121-137.

Rodriguez-Rey, R., Garrido-Hernansaiz, H. ve Collado, S. (2020). Psychological impact and associated factors during the initial stage of the coronavirus (COVID-19) pandemic among the general population in Spain. *Frontiers in Psychology*, 11, 1-23.

Roncancio, A. M., Berenson, A. B. ve Rahman, M. (2012). Health locus of control, acculturation, and health-related Internet use among Latinas. *Journal of Health Communication*, 17 (6), 631-640.

Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied*, 80 (1), 1-28.

Rotter, J. B. (1975). Some problems and misconceptions related to the construct of internal versus external control of reinforcement. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 43 (1), 56-67.

Satici, B., Gocet-Tekin, E., Deniz, M. E. ve Satici, S. A. (2020). Adaptation of the Fear of COVID-19 Scale: Its association with psychological distress and life satisfaction in Turkey. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-9.

Satici, B., Saricali, M., Satici, S. A. ve Griffiths, M. D. (2020). Intolerance of uncertainty and mental wellbeing: serial mediation by rumination and fear of COVID-19. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-12.

Savaşır, I. ve Şahin, N. (1997). *Bilişsel-davranışçı terapilerde değerlendirme: Sık kullanılan ölçekler*. Ankara: Özyurt Matbaacılık.

Schumacker, R. ve Tomek, S. (2013). *Understanding statistics using R*. New York, NY: Springer.

Scrimin, S., Haynes, M., Altoe, G., Bornstein, M. H. ve Axia, G. (2009). Anxiety and stress in mothers and fathers in the 24 h after their child's surgery. *Child: Care, Health and Development*, 35 (2), 227-233.

Sherman, A. C., Higgs, G. E. ve Williams, R. L. (1997). Gender differences in the locus of control construct. *Psychology and Health*, 12 (2), 239-248.

Sigurvinsdottir, R., Thorisdottir, I. E. ve Gylfason, H. F. (2020). The impact of COVID-19 on mental health: The role of locus on control and internet use. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17 (19), 1-15.

Smari, J., Arason, E., Hafsteinsson, H. ve Ingimarsson, S. (1997). Unemployment, coping and psychological distress. *Scandinavian Journal of Psychology*, 38 (2), 151-156.

Sønderskov, K. M., Dinesen, P. T., Santini, Z. I. ve Østergaard, S. D. (2020). The depressive state of Denmark during the COVID-19 pandemic. *Acta Neuropsychiatrica*, 32 (4), 226-228.

Spielberger C. D., Ritterband L. M., Reheiser, E. C. ve Brunner T. M. (2003). The nature and measurement of depression. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 3, 209-234.

Şahin, N. H. ve Durak, A. (1995). Stresle başa çıkma tarzları ölçeği: Üniversite öğrencileri için uyarlanması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10 (34), 56-73.

Topcu, M., Köroğlu, D., İnceler, Y. C. ve Gençöz, F. (2019). The effect of locus of control in responsibility among participants with traumatic event history. C. Pracana ve M. Wang (Ed.), *International Psychological Applications Conference and Trends* içinde (28-32). Portekiz: InScience Press.

Tunç-Aksan, A. ve Gizir, C. A. (2019). Meme kanseri tanısı almış kadınların hastalık temsilleri ve başa çıkma tarzları ile kaygı ve depresyon düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 9 (54), 623-658.

Van Praag, H. M. (2004). Can stress cause depression?. *Progress in Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry*, 28 (5), 891-907.

Wilski, M., Chmielewski, B. ve Tomczak, M. (2015). Work locus of control and burnout in Polish physiotherapists: The mediating effect of coping styles. *International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health*, 28 (5), 875-889.

World Health Organization (WHO). (2021). *The impact of COVID-19 on mental, neurological and substance use services*. <https://www.who.int/publications/i/item/978924012455> (18.04.2021).

Zakowski, S. G. (1995). The effects of stressor predictability on lymphocyte proliferation in humans. *Psychology and Health*, 10 (5), 409-425.

Ek 1. Etik Kurul Onayı

Evrak Tarih ve Sayısı: 05/05/2020-4700

ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİK KURULU**KARAR**

ETİK KURULUN BİLGİLERİ	ETİK KURULUN ADI	Erzurum Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu
	AÇIK ADRESİ	Erzurum Teknik Üniversitesi Yakutiye / ERZURUM
	TELEFON	444 5 388
	FAX	0442 2300046
	E-POSTA	hukuk@erzurum.edu.tr
SORUMLU ARAŞTIRMACI UNVANI/ADI/SOYADI	Arş. Gör. Adem KANTAR – Arş. Gör. Ezgi KAŞDARMA	
ARAŞTIRMANIN AÇIK ADI	"Kontrol Odacı İle Depresyon Düzeyi Arasındaki İlişki Stresle Başetme Stratejilerinin ve Geleceğe Yönelik Beklentinin Aracı Rolünün İncelenmesi"	
KARAR BİLGİLERİ	Toplantı Sayısı : 3	Karar Sayısı : 1 Tarih : 04.05.2020
	Yukarıda bilgileri verilen başvuru dosyası ile ilgili belgeler araştırmanın gerekçe, amaç, yaklaşım ve yöntemleri dikkate alınarak incelenmiş ve çalışmanın gerçekleştirilmesinde etik açıdan sakınca olmadığına toplantıya katılanların oy birliği ile karar verilmiştir. Araştırmacıya çalışmalarında başarılar dileriz.	

Prof. Dr. Murat KÜÇÜKÜGÜRLÜ
Etik Kurul BaşkanıProf. Dr. İrfan KAYMAZ
ÜyeProf. Dr. Elanur YILMAZ KARABULUTLU
ÜyeProf. Dr. Songül DUMAN
ÜyeProf. Dr. Arzu GÖRMEZ
ÜyeDoç. Dr. Nur Hüseyin KAPLAN
ÜyeDr. Öğr. Üyesi Emel ZORLUOĞLU
Üye

**STANDART TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SÖZ DİZİMİ
AÇISINDAN FİİL GRUPLARI (MASTAR-PARTİSİP-
GERUNDIUM) ÜZERİNE
ON VERB GROUPS IN TERMS OF SYNTAX IN
STANDARD TURKISH (INFINITIVE - PARTICIPLE-
GERUNDIUM)**

Eda EYİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü

eda_36eyi@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1758-4685>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
S.13, Ekim| October 2021, Erzurum
e-ISSN: 2717 - 8706

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 14.06.2021
Kabul Tarihi | Accepted Date : 16.08.2021
Sayfa | Pages : 42-69

<http://dx.doi.org/10.29157/etusbed.952004>

<https://dergipark.org.tr/etusbed>

This article was checked by

✓ iThenticate

STANDART TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SÖZ DİZİMİ AÇISINDAN FİİL GRUPLARI (İSİM-FİİL, SIFAT-FİİL, ZARF-FİİL) ÜZERİNE

Eda EYİ

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S. 13, Ekim 2021, Sayfa: 43-69

ÖZ

Standart Türkiye Türkçesinde fiilimsiler, yapı ve görev bakımından önemli bir yere sahiptir. Genel olarak fiilimsiler, Türkçenin dilbilgisi ve söz dizimi kitaplarında, kendinden sonra gelen edatlar ve hal ekleri ile ilişkisi göz önünde bulundurularak, cümle bağlamındaki fonksiyonları bakımından incelenmiştir. Fiilimsilerin tamlayan-tamlanan ilişkisi sonucu grup oluşturduğu hususu belirtilmemiştir. Fiilimsi ekleri, özne ve tümleç gibi cümle unsurları ile birlikte fiile bağlanmakta ve fiil grupları oluşmaktadır. Türkçede sadece isim tamlamalarında tamlayan-tamlanan ilişkisi söz konusu değildir. Aynı zamanda özne-yüklem, nesne-fiil, tümleç-fiil, sıfat-isim, ek-kök arasında da tamlayan-tamlanan ilişkisi söz konusudur. Üzerinde durduğumuz fiil gruplarında ise, özne-fiil ve tümleç-fiil arasında tamlayan-tamlanan ilişkisi söz konusudur. Fiil gruplarında sıralı ilişki haricinde bir oluşum söz konusu olduğu için tamlayan-tamlanan ilişkisi neticesinde değerlendirilmelidir. Bu çalışmada, fiil grupları başlığı altında değerlendirilen isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil grupları daha çok yapısal boyutta ele alınmış, tamlayan-tamlanan ilişkisi göz önünde bulundurularak, söz dizimi açısından incelenmiştir. Ekler, yapı ve söz dizimi bakımından çalışmada belirtilmiş, sonuç ve değerlendirme kısmında, fiil gruplarını oluşturan fiilimsi eklerinin önemli olan işlevlerine yer verilerek, bu işlevler harici çalışmanın tamlayan-tamlanan ilişkisi üzerinde durulduğu belirtilmiş ve şekilsel olarak fiil gruplarının tamlayan-tamlanan ilişkisi kurduğu gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Söz dizimi, Fiil grupları, Tamlayan-tamlanan ilişkisi, Fiilimsiler.

ON VERB GROUPS IN TERMS OF SYNTAX IN STANDARD TURKISH (INFINITIVE - PARTICIPLE- GERUNDIUM)

ABSTRACT

In Standard Turkey Turkish, verbals have an important place in terms of both structure and function. In general, verbals have been examined in Turkish grammar and syntax books in terms of their functions in the context of sentences, considering their relationship with the prepositions and case suffixes that follow them. It was not stated in these sources that the verbals form groups as a result of the determinant-determinatum relationship. Verbal suffixes are connected to the verb together with sentence elements such as subject and complement, therefore forming verb groups. In Turkish, the relation between the complement and the complement does not only exist in possessive constructions. It also exists between subject and verb, object and verb, complement and verb, adjective and noun and suffix and root. In the verb groups, which is the subject of this study, there is a determinant-determinatum relationship between subject and verb and complement and verb. There is a formation between verb groups that is other than sequential relationship, this structure should be evaluated in the context of a determinant-determinatum relationship. In this study, the noun-verb, adjective-verb and adverb-verb groups, which are evaluated under the context of verb groups, are mostly addressed in terms of structure, and examined in terms of syntax, taking

into account the determinant-determinatum relationship. Suffixes are addressed in the study in terms of structure and syntax, and in the conclusion and evaluation section, important functions of the verbal suffixes that form verb groups are given, it is stated that the study focuses on the determinant-determinatum relationship that is outside of these functions, and it is demonstrated that verb groups establish a determinant-determinatum relationship in terms of form.

Keywords: Syntax, Verb groups, Determinant-determinatum relationship, Verbals.

Giriş

“Dil, son derece karmaşık bir olgular bütünüdür. Biçim ve anlam, akıl ve tutku, toplum ve birey, dış etki ve iç oluşum el eledir bu bütünde. Dil, bir yanıyla toplum hayatının bütün görünümünü kapsar bir yanıyla da bilincin köklerine, bilinçaltının derinliklerine uzanır. Hem bir kurumdur, hem de düşünsel kalıp ve ruhsal bir örgüdür.” (Vardar, 2001: 30) Dil, her ne kadar karmaşık bir olgu gibi görünse de karmaşık yapıları düzene koyan bir sistemdir. Belirli bir maksadı karşılamak için pek çok yapının bir araya geldiği mantıksal oluşumlar bütünüdür. Dili oluşturan unsurlar, dizisel ve dizimsel ekseninde mantık ilkeleri çerçevesinde bir araya gelirler. Bir başka deyişle, aralarında hem yapı hem de anlam bakımından bir ahenk söz konusudur.

Söz dizimi: “Bir dilde, kelimelerin ve kelime gruplarının cümle ve söz içindeki görevlerini, birbirleriyle olan ilişkilerini, sıralanışlarını ve cümle türlerinin” (Korkmaz, 1992: 33) yapı ve görev bakımından incelenmesidir.

Bu çalışmada, fiil grupları söz dizimi açısından incelenmiştir. Kendinden önce gelen öğelerle tamlayan-tamlanan ilişkisi kurarak isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerine bağlanan fiil grupları, geçici isim, zarf ve sıfat türeten gruplar, incelenmiştir.

1. Fiil Grupları¹

Fiil grubu fiil isimleri üzerine kurulan kelime grubudur. Fiil isimleri bu grubun esas unsurudur ve tabii en sonda bulunur. Kendisinden önce gelen gerekli unsurlarla birlikte fiil grubunu meydana getirirler. Hareketle tek

¹Bu konuyla ilgili çalışmalar için bkz. Leyla Karahan, *Türkçede Söz Dizimi –Cümle Tahlilleri-*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998. ; Muharrem Daşdemir, *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi*, Eser Basım Yayınları, Erzurum, 2014. ; Günay Karaağaç, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 2013. ; Damla Kaval, Ece Ayhan’ın “Kınar Hanımın Denizleri” Kitabında Yer Alan İsim-Fiil, Sıfat-Fiil ve Zarf-Fiil Grupları, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2020, 1 (7), 623-633. ; Vecihe Hatipoğlu, Kelime Grupları ve Kuralları, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1963, 0 (11), 203-244.; Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2019. ; Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları, Ankara, 2015. Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi*, TDK Yayınları, Ankara, 1971.

başına var olmadıkları ve nesnelere bağlı oldukları için onların dildeki karşılıkları olan fiil kök ve gövdeleri de kullanım sahasına çıkarken nesnelere, nesnelere karşılıkları olan fiil kök ve gövdeleri de kullanım sahasına çıkarken nesnelere, nesnelere karşılıkları olan isimlere bağlanmak isterler. Fiil kök ve gövdeleri ancak isimlere bağlandıktan sonra müşahhas hale gelirler. Demek ki her harekette nesne isteme, her fiilde isim isteme hassası vardır. Bu hassa fiil kök ve gövdelerindedir (Ergin, 2019: 390).

“Esas ve yardımcı bir fiilin, yalın veya çekim eklerinden biri ile genişletilmiş isim yahut sıfatlarla oluşturulduğu gruptur.” (Korkmaz, 1992: 63). Bu tanımlamaya zarflar da dâhil edilebilir.

Fiil grupları, “Cümlede çekimli fiil olarak, yani yüklem olarak kullanılmayan fiil şekilleri yargı ifadesi taşımayan yapılardır.” (Özkan, 2013: 582). Birleşik cümleyi oluşturan kaidelerden biri de yan cümleyi oluşturan fiilin isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerinden herhangi birini taşıyıp taşımaymasıdır. Burada söz konusu olan isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil ekleri cümlenin yan cümlesini oluşturan ve yargıya ortak teşkil eden ifadeler olarak değerlendirilmemelidir. İsim, sıfat tamlaması grupları ya da diğer sözcük gruplarında olduğu gibi tamlayan-tamlanan ilişkisi neticesinde değerlendirilmelidir.²Çünkü sözcüklerin dizilişi, fiil ile olan ilişkisi ve kendinden sonra gelen ek ile ilişkisi söz konusudur. Bundan dolayı Özkan’ın da ifade ettiği gibi yargı taşımayan kalıplaşmış ifadeler olarak değerlendirilirler.

Şöyle ifade etmek gerekirse, sözcük grubunun meydana gelmesi için sözcük+sözcük ve sözcük+ek/edat arasında hem yapı hem de anlam

²“Bir dildeki anlam ve görev öğeleri, hangi düzeyde olursa olsun, birbirleriyle ikiye ikiye ‘tamlayan’ ve ‘tamlanan’ ilişkisi içerisinde bulunurlar. Oklama yönteminde tamlayan (belirten veya niteleyen) öğeden tamlanan (belirtilen veya nitelenen) öğeye doğru bir açık ok yönlendirilir. Bu ilişkilerin bazıları art zamanlı olarak sadece sıra ilişkisine dönüşmüş veya kalıplaşmış olabilir. Sıra ilişkileri bir kapalı okla gösterilir. Kalıplaşmış yapılar ise bir bütün olarak alınır.” Bkz. Efrasiyap Gemalmaz, Derin Yapı (Deep Structure) İlişkilerinin Gösteriminde Kullanılacak Bir Yöntem: “Oklama”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum, 1982, 3.

bakımından bir uyumu oluşması gerekmektedir. Sözcük gruplarının oluşumunu sağlayan ya iki sözcük arasında tamlayan-tamlanan ilişkisinin sağlanmasıdır yahut da bağlama vasıtasıyla oluşan sıralı ilişkinin sağlanmasıdır. Sıralı ilişki sonucu oluşan sözcüklerin kendi aralarında yer değiştirebilmesi söz konusudur. Misal, "Ali ve Ayşe geldi." cümlesinde iki öznenin birbirine "ve" bağlacı ile sıralı bir ilişki sonucu bağlandığını görmekteyiz. Buradaki özneler, (Ali, Ayşe) "Ayşe ve Ali geldi." biçiminde birbirleriyle yer değiştirebilirler. Cümlede hem anlam hem de yapı bakımından bir bozulma söz konusu olmaz. Fakat tamlayan-tamlanan ilişkisiyle oluşturulmuş sözcük grupları bağlamında baktığımız zaman, öğeler arasında bir yer değişimi söz konusu değildir. Edat grubu, ünlem grubu, iyelik grubu, isim tamlaması grubu, sıfat tamlaması grubu da tamlayan-tamlanan ilişkisi neticesinde değerlendirilmektedir. Misal, bir sıfat tamlaması grubunda genel olarak sıfat unsuru, isim unsurundan önce bulunmakta ve nitelik ya da belirtme bakımından isim unsurunu vasıflandırmaktadır. Burada sıfat unsuru, ilişkisinin tamlayan kısmını oluştururken isim unsuru ise, tamlanan kısmını oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, Türkçede tamlanan unsur, tamlayan unsura nispeten daha önemlidir. Ve bu yüzden isim unsuru da sıfat unsurundan daha önemli olduğu için aralarındaki hem yapı hem de sıralanış bakımından tamlayan-tamlanan ilişkisi kurulmaktadır. Aynı durum tamlayan-tamlanan ilişkisi neticesi olarak belirttiğimiz diğer sözcük grupları için de geçerlidir.

Aynı zamanda fiilimsi gruplarından önce fiile bağlanan öğeler, fiil(ler)in kapasitesine ve geçişli olup olmamasına göre farklılık göstermektedir. "Kimi fiiller söz dizimsel olarak görünmeseler bile aldıkları tamamlayıcılar yüzünden yapıyı etkilerler hatta yapıyı belirlerler. Örneğin duy- ve besle- fiilleri için +A'lı tamamlayıcının önemi "Ona [duyduğu] özlemi büyüktü.", "Ona [beslediğim] sevgim derindi." yapılanmalarında açıkça görülür." Yüceol Özezen, 2007: 155). Duy- ve besle- fiilleri bünyelerinde bir yönelme anlamı taşıdığı için tamamlayıcısını oluşturacak olan sözcük+hal eki de yönelme işleviyle

bağlanacaktır. Her nasıl ki bir nesne unsurunun fiile eklenmesi için fiilin geçişli olması Türkçede genel bilinen kurallardan biri ise, herhangi bir hal ekinin eklenmesi için de fiilin bu hale uygun olması ve ortaklık teşkil etmesi gerekmektedir. Türkçede hal eklerine genel olarak dilbilgisi ve söz dizimi kitaplarında belirli kaftanlar biçilmiştir. Misal +DAn hali, araştırmacılar tarafından genellikle ayrılma, çıkma, uzaklaşma gibi belirttiği anlamdan dolayı bu isimlerle adlandırılmış ve ortaya koyulan kaynaklarda bu halin ve diğer hallerin genel olarak belirttiği işlevlerin dışında başka işlevleri olduğuna değin görüşler belirtilmiştir. Burada söz konusu olan fiil tamamlayıcıları olan haller, fiillerle birlikte düşünülerek mi bu genel anlamlar verilmiş yoksa hal eki geldiği sözcüğe uzaklaşma, yönelme, vasıta vb. anlamlar kattığından dolayı mı bu genel isimler uygun görülmüştür? Her ne kadar tartışmaya açık bir husus gibi görünse de genel olarak hal eklerinden dolayı olduğu iddia edilen bu durum, daha çok fiilden kaynaklanmaktadır. Misal “Okuldan geldim.” cümlesi ile “Okuldan aradılar.” cümlesini kıyasladığımız zaman her ikisi de +DAn ayrılma hali ile fiile yapı bakımından bağlandığını görmekteyiz. Fakat “gel-” fiili bir yerden ayrılma ya da uzaklaşma anlamı katarken; “ara-” fiili ayrılma ve uzaklaşma anlamı ifade etmemektedir. Bundan dolayı hal ekleri tek başlarına belirli bir anlam ifade etmezler. Hal eklerini tamamlayan ve belirten fiillerdir.

Muna Yücel Özezen tarafından belirtilen görüşe göre, hal ekleri fiillerin birer tamamlayıcıları durumundadır. Fiiller yüzey yapıda belirtilmemiş olsalar bile derin yapıda hal eklerinden dolayı mevcuttur. Öyleyse buradan yola çıkarak diyebiliriz ki sözcük+hal-fiil arasında da yapı ve görev bakımından tamamlayan-tamlanan ilişkisi söz konusudur.

Fiilin getirisine göre bir +A hali yönelme belirtmekte ya da +A hali fiili etkileyen ikinci unsur olduğu için nesne görevinde kullanılmaktadır. “Nesne eki kabul ettiğimiz +(y) ister +(y)A ister +DAn ekli olsun, cümlede bu eklerden herhangi birini almış ögenin nesne kabul edilmesinin temel şartı, geçişli fiillerde olduğu gibi eylemin özne dışında başka bir varlığı etkilemesi olmalıdır.” (Boz,

2004; 511). İşte bu gibi durumlardan dolayı çalışmamızda fiilimsi grupları bahsi altında söz dizimsel olarak belirttiğimiz sözcük+hal ekleri fiilden dolayı birer tamamlayıcı oluşturmakta ve işlev bakımından farklılık göstermektedir. Misal +DAn hali, ilişki kuracağı fiilden dolayı hem nesne, hem yer tümleci hem zaman tümleci, hem ayrılma tümleci hem de kıyaslama tümleci işleviyle bağlanabilir, fiilin bu işlevlerle tamamlayıcısı olabilir.

1.1. İsim-fiil Grupları

“Fiil grubunda kullanılan fiil isimleri hareket isimleridir.” (Ergin, 2019: 390). “Fiil kök veya gövdelerine -mak/-mek, -ma/-me, -ış/-iş; -uş/-üş” (Özkan, 2013: 582) isim-fiil ekleri getirilerek yapılır.

1.1.1. İsim-fiil Gruplarında Söz Dizimi

1.1.1.1. /-mAk/

“Fill kök ve gövdeleri, cümlelerin öteki öğeleri ile olan ilişkilerini şekil, zaman, kişi ve sayı ekleri alarak ve çekime girerek sağladıkları için, kök ve gövdelerin karşıladıkları soyut hareketler ancak fiil kök ve gövdelerine getirilen -mAk ad-fiil eki ile karşılanır. Böylece -mAk eki, fiildeki soyut oluş ve kılışları adlandıran, onları ad durumuna getiren bir ektir.” (Korkmaz, 2018: 748).

1.1.1.1.1. N+M

“*Onu görmek ve bütün bunları anlatmak...*” (KMM/126).

1.1.1.1.1. YönT+M

“Biraz yüksek omuzları üstünde yemek yerken bir hayvan şekli veren öne eğilmiş büyük başıyla nasıl iğrenç bir simâ olduğunu kabul ederek *Hacer'e hak vermek...*” (E/20).

1.1.1.1.1. N+YT+M

“Bunun için gönlünün rahat olmasını istersen, gördüğün fenalıkların bile bir hikmeti olduğunu düşün ve *yeryüzünde olmayan iyilikleri oraya getirmek...*” (KY/151).

1.1.1.2. /-mA/

“Osmanlı gramerlerinde hafif, mastar (mastar-ı muhaffef) diye adlandırılan -mA’lı ad-fiil, yapıca bir ünlüden ibaret ad çekim ekleriyle genişletilmiş -mAk hareket adındaki son ses -k’sının ünlüler arasında yumuşayıp kaybolmasından oluşmuş görünüyor.” (Korkmaz, 2018: 762).

1.1.1.1.1. N+M

“Zaten Yusuf, senelerden beri hiç kimseye karşı kalbinde muhabbet beslemiyor ve *bir insanı sevebilme...*” (KY/82).

1.1.1.1.2. N+DrmT+M

“*Bunları uzun uzun anlatma...*” (KMM/143).

1.1.1.1.3. ZT+N+VstT+M

“Süreyyâ: “Ah bak, *akşam bizi araba ile bekleme...*” (E/60).

1.1.1.2. /-(y)Iş/

“-(y)Iş / -(y) Uş ad-fiili de -mA ile kurulan ad-fiiller gibi, fiildeki oluş ve kılışın anlamını değiştirmeden, bunları ad kalıbına sokan bir ektir. Ancak, -mA’lı ad-fiiller, birer kılış adı yaptıkları hâlde, -(y)Iş / -(y) Uş ekiyle kurulan ad-fiiller, daha çok kılışın tarzını gösteren adlar yapmaktadır. Yani fiil kök ve gövdelerini “tarz gösterme” işlevi ile birer ad kalıbına sokarlar.” (Korkmaz, 2018: 776).

1.1.1.2.1. N+DrmT+M

“Hatta *kendinden gelmesini kemâl-i memnûniyetle bekleyiş...*” (E/244-246).

1.1.1.2.2. N+M

“Necib bir saat daha beklenirse onun da işi biteceğini görerek Süreyyâ'nın *bunu yapmayı...*” (E/160).

“Sen de mi çamursun, yarabbim, sen de mi, Suad? diye sormak istiyordu ve *bunun böyle olmaması için bir sebep bulamayı...*” (E/176).

1.1.1.2.3. DrmT+M

“*Sade kendinin bunlara vakf-ı zihin ve vücut edip Süreyyâ'nın bî-haber çocuklar gibi yalnız oyunlarıyla meşgûl olarak hiç ehemmiyet vermeyiş...*” (E/232).

1.2. Sıfat-fiil Grupları

“Sıfat-fiil grubu, bir sıfat-fiille ona bağlı unsurlardan meydana gelen kelime grubudur. Sıfat-fiil bir fiil şekli olduğuna göre ona bağlı unsurlar da fiilin gerektirdiği unsurlardır. Böylece sıfat-fiil grubu fiili sıfat-fiil olan bir fiil grubu demektir. Grupta sıfat-fiil sonda bulunur, ona bağlı unsurlar önce gelir.” (Ergin, 2019: 391).

Fiil kök veya gövdelerine -DIK, -mİş, -(y)An, -r,-Ar, -Ir, -mAz, -(y) AcAK partisip ekleri getirilerek yapılır.

1.2.1. Sıfat-fiil Gruplarında Söz Dizimi

1.2.1.1. /-DIK/

“Ekteki yaygınlığa rağmen, sıfat olarak yalın ve olumlu biçimindeki kullanımı pek seyrek. Tanıdık, bildik, gördük örneklerinde görüldüğü üzere, var olan şekillerde genellikle kalıplaşmış birer ada dönüştüklerinden, sıfat olarak daha seyrekleşmiştir. Ancak ekin yine yalın fakat olumsuz biçimi oldukça fazla örnek vermektedir.” (Korkmaz, 2018: 785).

1.2.1.1.1. DrmT+YT+P

“*Sofradan kalkıp salona çıktıkları zaman: “Siz pekiyi yapıyorsunuz?” dedi.*” (E/42).

“*Onların alıştıkları yerlerden sökülerek buraya getirildiğini ve böyle suni tedbirler, ihtimamlarla yaşatılmaya çalışıldığını gördükçe biraz da hallerine acırım.*” (KMM/91).

1.2.1.2. /-mİş/

“-mİş /-mUş ekiyle kurulan geçmiş zaman sıfat-fiili de dilimizde sıfat, geçici ad, kalıcı ad ve zarf görevleri yüklenmiştir. Ancak, her türlü fiil kök ve gövdelerine gelebilen bu ek, -mİş /-mUş ekiyle kurulmuş çekimli fiillerde olduğu gibi “duyulan” veya “sonradan fark edilen” bir işlev görmez. Yalnızca geçmiş zaman bildirir.” (Korkmaz, 2018: 795).

1.2.1.2.1. N+P

“Ne mümkünse *sana ettim fedâ-yı geçirmemiş* bir adamın ağır şarkıları beğenmemesi gibi bir şey...” (E/280).

1.2.1.2.2. ST+N+P

“Odanın, ne tarafa bıraktığını bir türlü kestiremediği penceresinde kalın, tüylü ve kahverengi ile gri arası perdeler ve bunların insan boyu kadar yüksek olan yerlerinde *elle tutulmaktan tüyleri dökülmüş ve yağlanmış* kısımları vardı.” (İŞ/111).

1.2.1.3. /-(y)An/

“Eski Türkçede -GAn ad-fiilindeki ön ses G-‘sinin düşmesi ile oluşan -An sıfat-fiil eki, eklendiği fiile sıfat veya ad olarak kullanılmasında bol örnek veren bir ek türüdür. Geçişli, geçişsiz her türlü fiil kök ve gövdelerine gelebilir. Cümlede özne, nesne, yer tümleci ve zarf görevi yüklenebilir.” (Korkmaz, 2018: 807).

1.2.1.3.1. YT+P

“Değirmen, Kağrı, Ses derken Sabahattin Ali’nin bütün öyküleri beni *dergilerde yayımlanan* ilk yazılarımdan birine götürecekti.” (İŞ/9).

1.2.1.3.2. ZT+YT+P

“Emine Hanım, *uzun müddet İstanbul’da oturan* Anadolululara mahsus bir kibarlılıkla...” (İŞ/21).

1.2.1.3.3. N+ZT+YönT+P

“Yemeği yer yemez eline gazeteyi alır, *kendisini kısa zamanda ümmilikten okuryazarlığa çıkararak* iri Latin harflerini büyük bir sabırla hecelemeye başladığı.” (İŞ/24).

1.2.1.4. /-r,-Ar, -Ir/

“Bu sıfat-fil –An sıfat-filine bakarak daha çok süreklilik bildiren bir geniş zaman gösterir. Eklendiği fiili bir şahsın veya bir nesnenin vasfı durumuna sokan bu sıfat-filin zaman kapsamı şimdiki zamandan gelecek zamana uzanan bir genişliktedir. Ekin –r’li biçimi ünlü ile biten geçişli ve geçişsiz fil kök ve gövdelerine, –Ar ve –Ir /-Ur’lu biçimi ise ünsüzle biten geçişli ve geçişsiz fil kök ve gövdelerine gelir. Bu sıfat-fil dilimizde en çok sıfat kullanılışı ile yerleşmiştir. Geçici hareket adı olarak yok denecek bir seyrekliktedir.” (Korkmaz, 2018: 815).

1.2.1.4.1. N+P

“O zaman *tekrar o nazarları, onların sihir-i nigahını derin ve siyah davetlerini görür* gibi oluyor...” (E/358).

1.2.1.4.2. ZT+N+P

“Bu kadar meşgûl olduğumu görünce onun da aklına korktuğu gibi bir *şüphe gelir* diye ictiâb ediyordu.” (E/250).

1.2.1.5. /-mAz/

“Yapıca -mA- olumsuzluk eki ile -z ekinin birleşmesinden oluşmuş bulunan -mAz eki de her türlü fiil kök ve gövdesine gelebilir. Eklendiği fiile olumsuz anlamda süreklilik katar ve adların önünde sıfat görevi yapar.” (Korkmaz, 2018: 820). -mA-z sıfat-fiil ekinin oluşumunu sağlayan -mA- fiil olumsuzluk eki, -z ise zaman ekidir.

1.2.1.5.1. N+P

“Fatin Bey, ötede kıskanç bir devamlılıkla beyefendiye bulaşıp evde asıl hükmeden olmak için her şeyi yaparak, *insana yakışmaz* her kötülüğü yaparken ateşin, titiz Hacer’in Necib’i ümitsizliğine bir intikam bahanesi yapmasından ürküyordu.” (E/20).

1.2.1.5.2. BnzT+N+P

“Onlar konuşurken Suad düşünüyordu ki, değil *kocası gibi kalabalığı sevmeyen* bir adam, kalabalık içinde büyümüş Necib Bey bile, kendine bir eş bulursa burada kocasının cehennem dediği bu köşede yaşamaya razı idi.” (E/28).

1.2.1.6. /-(y)AcAk/

“Birleşik ek yapısı olan ve her türlü fiil kök ve gövdelerine gelebilen -AcAk eki, gerçekleşmesi gelecek zamana yönelmiş geçici sıfatlar ve geçici hareket adları kurar. Ekin geçici sıfat ve adlar oluşturma görevi çok işlek ve yaygındır.” (Korkmaz, 2018: 828).

1.2.1.6.1. DrmT+P

“Önlerinde *memnun ve sevinçli geçecek* birkaç gün vardı.” (E/60).

1.2.1.6.2. BrI+P

“Necib, Suad’ın Süreyya’ya nasıl baktığına dikkat edip: “Evet” dedi... “*Sizinle gelecek* bir arkadaşınız olduktan sonra...” (E/102).

1.3. Zarf-fiil Grupları

“Zarf-fiil grubu, bir zarf-fiil ile ona bağlı unsurlardan meydana gelen kelime grubudur. Bu grup da fiil zarf-fiil olan bir fiilimsi grubu durumundadır. Zarf-fiil başka fiil gerektirdiği unsurları ihtiva eder. Zarf-fiil en sonda, gerekli unsurlar ondan önce gelir.” (Ergin, 2019: 391).

Fiil kök veya gövdelerine -(y)A, -(y)lp, -(y)All, -(y)ArAk, . -DlkçA, -(y)IncA, -ken, mAkslzl, -mAklA, -mAslylA, -DlkçA, -dlktAn, -cAsInA zarf-fiil ekleri getirilerek yapılır.

1.3.1. Zarf-fiil Gruplarında Söz Dizimi

1.3.1.1. /-(y)A/

“Bunlardan -(y)A ekleriyle kurulan zarf-fiil, Eski Anadolu Türkçesinde hem tek başına hem de tekrarlanarak kullanıldığı hâlde, Türkiye Türkçesine uzanan tarihî gelişme süresinde tek başına kullanılış gittikçe zayıflamış, belirli bazı şekillerde kalmıştır. Buna karşılık -(y)A... -(y)A biçiminde üst üste tekrarlanan şekiller yaygınlaşmış ve Türkiye Türkçenin ünlü ile kurulan kurallı zarf-fiilini oluşturmuştur” (Korkmaz, 2018: 842).

1.3.1.1.1. ZT+G

“*Her gün yaşaya yaşaya* her hâlini o kadar öğrendim ki, artık öğreniyorum. (E/426).

1.3.1.1.2. N+G

““*Evet, bu bakışı, bu sesi, bu kadını bulabilsem...*” diye tekrarladı.” (E/140).

1.3.1.1.3. YT+G

“Yusuf ağır ağır, *karşısındakinin gözlerinin içine baka baka*: “Muazzez’i sen mi istiyorsun?” dedi.” (KY/71).

1.3.1.2. /-(y)lp/

“Şekilce dudak benzeşmesine uyarak yuvarlak ünlüler de almış bulunan -(y)Ip / -(y)Up’lu zarf-fiil, başlıca işlevlere sahiptir.” (Korkmaz, 2018: 853).

1.3.1.2.1. ZT+YT+G

“O gün üzerinde hiç durmadığım bu cesaret, *şimdi geçmişe dönüp* bakınca şaşırtıcı geliyor bana.” (İŞ/9).

1.3.1.2.2. N+DrmT+G

“*Ağzımı müthiş bir surette açıp* esnedi.” (İŞ/15).

1.3.1.2.3. ZT+N+G

“*Sabahları notalarımı alıp* gidiyor, akşamüzerleri, henüz ortalık kararmadan gelip odasına kapanıyordu.” (İŞ/25).

1.3.1.2.4. N+G

“*Balkona açılan büyük kapıdan, parmaklığa dayanmış, dışarıya baktığı görülen zevcesi dönüp:* “Lâkin bu gece hava ne güzel!” dedi. (E/8).

1.3.1.2.5. ZT+N+G

“*Akşamüstü hepsini kandırıp* yola çıkardı. (E/44).

1.3.1.3. /-(y)ArAk/

“Ekin yapısı üzerine şimdiye kadar üç farklı görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan birincisi, eki -A istek eki ile +rAk karşılaştırma ekinin birleşmesine, ikincisi -(y)U zarf-fiil eki ile +rAk karşılaştırma ekinin birleşmesine, üçüncüsü de -Ur, -Ar geniş zaman eki ile +ok güçlendirme eki birleşmesine bağlayan görüşlerdir.” (Korkmaz, 2018: 849).

1.3.1.3.1. N+YT+G

“Öteki, acaba uyudu mu diye bakmak için biraz eğilince, *arkadaşının, gözlerini mukabil taraftaki kanepelerden birine dikerek*, fevkalade meraklı bir şey seyreder gibi etrafla alakasını kesmiş olduğunu gördü.” (İŞ/17).

1.3.1.3.2. Ö+DrnT+YT+G

“*Yolcular yavaş yavaş yerlerinden kalkarak* çıkılacak kapılara doğru yürümeye başlamışlardı.” (İŞ/17).

1.3.1.3.3. ZT+YT+G

“*Ara sıra dayandığı yerden kalkarak* bir işaret yaptıktan sonra yavaşça kanepenin muşambasına uzanan eli, zayıf denecek kadar ince parmaklı ve soluk renkli idi.” (İŞ/19).

1.3.1.3.4. N+G

“*Bunları söyleyerek* Nihat’ı kolundan çekti.” (İŞ/20).

1.3.1.3.5. Ö+N+G

“*Ömer kafasını yorarak* adedi yüzleri aşan ve bugün İstanbul, Balıkesir ve daha birçok yere yayılmış bulunan akrabaları arasından annesinin büyük dayısını ve onun torununu bulup çıkarmaya çalışıyordu.” (İŞ/21).

“*Ömer bavulunu bırakarak* ellerini ona uzatmıştı.” (İŞ/108).

1.3.1.3.6. YönT+G

Sonra, hala *sigarasının dumanlarına bulanmış, zebûn-ı şitâ bir tepe gibi muzlîm ve mağmûn duran Süreyyâ’ya doğru gelerek* elinden tuttu, kaldırmak istedi: -Hava bu kadar güzelken burada somurtup oturmak, gezip eğlenenlere haksız yere kızmaktan daha mı iyidir? Haydi, biz de çikalım... (E/8).

1.3.1.4. /-(y)InçA/

“Eski Türkçede -gInçA zarf-fiilindeki ses değişimleri ile oluşan bu zarf-fiil, Türkiye Türkçesine uzanan tarihî gelişme sürecinde, ön ses g-’sini kaybederek ve dudak benzeşmesine de uğrayarak -(y)InçA / -(y)UncA biçimine girmiştir.” (Korkmaz, 2018: 857).

1.3.1.4.1. Ö+N+YT+G

“*Nihat başını Ömer’in baktığı tarafa çevirince*, tamamen boşalan kanepelerden birine oturan siyah saçlı bir genç kız gördü.” (İŞ/19).

1.3.1.4.2. YönT+G

“Öyle oldu ki, *beste ve nağme bilimlerine gelince* susarak yalnız konuyu anlatmaya devam etti. İkisi şunda hemfikirdiler ki, müzik kadar etkili hiçbir şey yoktur. (E/114).

1.3.1.4.3. N+G

“*Panjurları açınca* önce bir ihtişam bolluğu içinde gözleri kamaştı. Suad ilerleyerek, balkona çıkan orta kapıyı da açtı. (E/78).

1.3.1.5. /-iken/ -(y)ken/

“iken/ -(y)ken eki, i- ek-fiilinin zarf biçimidir. Bu ek-fiil, Eski Türkçede er-ses yapısında olduğundan, ekin yapısı, geniş zamanlı er-ür-ken> iken gelişmesine bağlanmıştır. Boş iken, çocuk iken, var iken gibi kullanımda çok kez aradaki i- ek-fiili eriyip kaybolmuştur: boşken, değilken, çocukken gibi, ünlü ile biten ad kök ve gövdelerinden sonra araya bir de -y- koruyucu ünsüzü girdiğinden böyle durumlarda ek -yken biçimini almıştır” (Korkmaz, 2018: 864).

1.3.1.5.1. N+G

“*Arkadaşının elini sıkarken* “Ey, ne zaman?”” dedi. (E/72).

““*Hadi paraları ver!*” *derken* bunu hiç de bir arkadaş, hatta alelade bir yabancı gibi söylemiyor...”” (KY/74)

1.3.1.5.2. DrmT+G

“Arkadan Necib’le Suad *rast gele konuşarak gelirken* Süreyya’nın sandala atlayıp yelkenlerle, iplerle uğraşmasına bakıp gülüyorlardı. (E/134).

1.3.1.6. /-mAksızIn/

“-mAk ad-fiil, +sIz yokluk ve +In vasıta durumu eklerinin kaynaşmasından oluşmuş birleşik bir ek türüdür. Yapısında yer alan +sIz yokluk ekinin etkisi altında vasıta durumu ekleriyle kurulmuş öteki zarf-fiillerde görülen zaman bildirme özelliğini yitirerek nitelik ve tarz bildiren bir zarf-fiil özelliği kazanmıştır.” (Korkmaz, 2018: 870).

1.3.1.6.1. N+G

“Onda her kabiliyet bir kere hareketlenince *hastalıklı bir tehlikeyi düşünmeksizin* artardı” (E/198).

1.3.1.6.2. DrmT+G

“O zaman konuşurken dalar, dinlediklerini anlamaz, *ne söylediğinin farkında olmaksızın* perişan olur, onun yaklaşan ayak sesleri bütün vücuduna dalga dalga etki eder, kızarır, kalbi çarpar ve seslenişinde oracıkta ölüvereceğini zannederdi” (E/202-204).

1.3.1.7. /-mAkIA/

“Bu ek de -mAk ad-fiilinin +le vasıta durum ekiyle kaynaşmasından oluşmuş bir birleşik ekidir. Ekte sebep ve zaman bildirme özelliği yoktur. Yalnızca “-mak suretiyle” anlamında tarz bildirme işlevi vardır.” (Korkmaz, 2018: 870).

1.3.1.7.1. N+G

““*Son günlerde çok meşgul oldum... Onun etkisi... geçer...*” demekle, bunun ne kadar önemli olduğunu reddedemiyordu. (E/194).

“*Bu duyguları, önceden sade onu sevdiğini düşünmekle* mutlu olurken şimdi o mutluluğun da ne kadar öksüz ve hiç değerinde oluşunu düşünmekten geliyordu” (E/202).

1.3.1.8. /-DIKçA/

“-Dİk /DUk görülen geçmiş zaman sıfat-fiil eki ile +çA eşitlik durumu ekinin birleşmesinden oluşan bu ek, genellikle asıl fiildeki hareketin süresini kendisindeki hareketin süresiyle denkleştiren ve “-dığı sürece” anlamıyla zamanda devam, zamanda süreklilik veya sık sık oluş gösteren zarf-fiiller yapar.” (Korkmaz, 2018: 872).

1.3.1.8.1. ZT+YT+G

“Önceden, *ayda yılda bir oraya uğradıkça* sıkılmaz, güzel vakit geçirirdi. Bu sefer bir buçuk gün orada harap oldu” (E/158).

1.3.1.8.2. Ö+G

“*Süreyya çıktıkça* Suad’la Necib ya karşıda yüzen sandala bakıp konuşuyorlar yahut piyano ile oyalanıyorlardı. (E/160).

1.3.1.9. /-DİktAn/

“-dİk / -dUk sıfat-fiil ekinin +tAn çıkma durumu eki ile genişletilerek oluşturduğu, zarf-fiil, hem zaman hem de sebep gösterme işlevindedir.”

1.3.1.9.1. N+G

“Ve *bu hayatı tatmadıktan* sonra yaşamak, ona boş, pek boş geliyordu.” (E/56).

1.3.1.9.2. Ö+ZT+G

“*Ali bir müddet tereddüt ettikten* sonra, dayanamadı: “Muazzez’in bu anlattıklarından haberi var mı?” dedi.” (KY/70).

1.3.1.9.3. N+G

“Suad *o kadar süre her gün evde oturmaya alıştırdıktan* sonra şimdi özellikle, “Asıl şimdi konduğumuz yeni geldiği için çıkıp kırdan, bahardan, buradan faydalanacağımız yerde her gün İstanbul’a inilir mi?..” diye şikâyet ediyordu. (E/84).

1.3.1.10. /-IrCAsInA/

çA eşitlik durumu ekinin, üçüncü şahıs iyelik ve yönelme durumu ekiyle birleşmesinden oluşmuş +cA+sI+nA ekinin -r,- Ar, -Ir /-Ur, -mIş / -mUş, -AcAk ekli sıfat-fiiller ve bir sıfat-fiil gibi de işlem görebilen -(y)Iyor ve -(y)Iyormuş şekillerine getirilmesiyle kurulan -rcasına, -muşcasına, -(y)yorcasına, -(y)Iyormuşcasına, -AcAkÇAsInA ekli zarf-fiil türleri de vardır. +cA+sI+nA ekiyle kurulmuş zarf-fiil, bağlı ğu fiildeki hareketin tarzını, benzetmeye veya farazî karşılaştırmaya dayanan ve asıl fiile aynı zamanda gerçekleşen bir hareketi karşılar. Zarf-fiilin bağlı olduğu özne ile esas fiilin öznesi çok kez ortaktır(Korkmaz, 2018: 875).

1.3.1.10.1. Ö+DrmT+YönT+G

“Sandal korkusuzca bir tehlikeye atılırcasına dalgaların üzerine atılıp, uzayıp giden suların üstünde sallandıkça Suad’ın gözlerinde bir karar, bir endişe ve ıstırap bulutu takılı kalıyordu. (E/116-118).

1.3.1.10.2. VstT+G

“Ve Necib’in gözleri hepsine tek tek baktıktan sonra sıra dudaklara geliyordu, bunlardaki donuk ateşi karanfil kırmızı ile yine bütün o yüzde titreşen dokunaklı manasıyla nemli, o şuh, sitemkâr ifadeyle titrercesine duruşu onu büyülüyordu. (E/290).

1.3.1.11. /-mAdAn/

Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinin -mAdIn zarf-fiilindeki ses değişimiyle oluşmuş bulunan -mAdAn: -(y)> -(y)Ip / (y)ArAk zarf-fiil eklerinin olumsuz biçimi ile kullanılan bir ektir. Yapısındaki olumsuzluk özelliği dolayısıyla doğrudan doğruya olumlu fiil kök ve gövdelerine gelir ve ...-madan önce, -maksızın” anlamlarında olumsuz zarf-fiil türetir. Zarf-fiilin vurgusu -ma- olumsuzluk ekinden önceki hece üzerindedir(Korkmaz, 2018: 862).

1.3.1.11.1. N+DrmT+G

“Kız bir müddet, bir şey hatırlamak ister gibi devamlı ve dalgın bir bakışla ve *gözlerini hiç kıpırdatmadan* karşısındakini süzdükten sonra başını ileri çevirdi.” (İŞ/21).

“Suad *onları sıkmadan* akşamı etmek için çabaladı. (E/38).

1.3.1.11.2. DrmT+G

“Zannediyorum ki, tasavvuru bile *baş döndüren bir süratle hiç durmadan* koşup giden bu hayat ve bir avuç toprağının bile doğru dürüst esrarına varamadığımız bu karmakarışık dünya beni bir buğday tanesi, bir karınca gibi ezip geçiverecekti...” (İŞ/89).

1.3.1.11.3. N+G

“Sonra oturup alçak sesle: “Şimdi bu para ile *kimseye bildirmeden* gidip yalıtı tutmalı, sonra da hepsinin gözünün önünde buradan çıkıp gitmeli...” dedi. (E/50).

Sonuç ve Değerlendirme

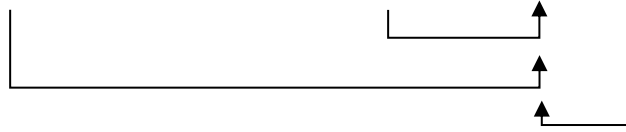
Fiil grupları bahsi altında değerlendirilen isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil gruplarında, bağlama gruplarında olduğu gibi sözcükler arasında sıralı ilişkinin bulunması söz konusu değildir.

Fiil grubu, tümleçlerle birlikte fiile bağlanan sözcük grubudur. Çalışmada, fiil grupları yan cümleyi oluşturan yapılardan ayrı olarak tamlayan-tamlanan ilişkisi neticesinde değerlendirilmiştir. Burada isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil eklerinin bağlandığı fiil, yargı belirtmez ve çekimli fiil olarak kullanılmaz. İyelik grubu, isim tamlaması grubu, sıfat tamlaması grubu, tekrar grubu, edat grubu, ünlem grubu ve isnat grubunda olduğu gibi kendinden önce ya da sonra gelen sözcükle ilişki kurmakta ve blok oluşturmaktadır.

İsim-fiil grupları, fiillere getirilen -mAK, -mA, -(y)İş ekleriyle oluşturulmaktadır. -mAK isim-fiil eki, işlek bir ektir ve çeşitli fonksiyonlara sahiptir. İsim-fiilleri oluşturan diğer eklere nispeten -mAk isim-fiil eki ile oluşturulmuş yapılar daha aktiftir. Misal “gelmek” ifadesinde, “geliş” ve “gelme” ifadelerine nispeten bir hareketlilik bir canlılık söz konusudur. Kendisinden önce gelen isim soylu sözcüklerle birleşerek isim+yardımcı fiil biçiminde birleşik fiiller oluşturabilirler: Tasdik etmek, hasta olmak gibi. -mAK isim-fiil eki, kendinden sonra gelen iste- fiili ile ilişki kurarak birleşik fiil oluşturabildiği gibi kendinden sonra gelen edatlarla ilişki kurarak edat grubu oluşturabilmektedir. -mA isim-fiil eki de -mAk isim-fiil ekinde olduğu gibi işlek bir ektir. Bundan dolayı farklı fonksiyonlarıyla karşılaşmak mümkündür: Bir isim tamlamasının hem tamlayan hem de tamlanan kısmında bulunarak, isim tamlamasının oluşumuna katkı sağlayabilirler: Bunu yapmanın amacı, Ayşe’nin onu beklemesi gibi. Kendinden sonra yükleme hali eki +(y)İ olarak cümlelerin nesnesinin oluşumuna katkı sağlayabilirler: “*Bir arabaya binmeyi* teklif etti.” cümlesinde olduğu gibi. Kendinden sonra +(y)A ve +DAn gibi hal ekleri alabildiği gibi; için, gibi edatlarıyla ilişki kurarak edat grubu oluşturabilmektedir. -(y)İş isim-fiil ekinin de farklı fonksiyonlarıyla karşılaşmak mümkündür: Bir isim tamlamasının hem tamlayan hem de tamlanan kısmının oluşmasına katkı sağlayabilirler: Suat’ın bakışları, Bakışın altında yatan ıstırap çizgileri gibi. İsim tamlamasının oluşumuna katkı sağladıkları gibi sıfat unsuru tarafından nitelenen isim unsuruna da eklenebilirler: Donuk görüş ifadesinde olduğu gibi. Kendisinden sonra “ile” vasıta hali eki olarak cümlede farklı işlevlerde kullanıldığı gibi; için, göre, gibi vb. edatlar olarak edat grubu da oluşturabilirler. Fakat bu çalışmada söz konusu olan -mAK, -mA, -(y)İş’li isim-fiiller ise, tümleçlerle birlikte fiile bağlanıp grup oluşturma işleviyle ele alınmıştır.

“Bunun için gönlünün rahat olmasını istersen, gördüğün fenalıkların bile bir hikmeti olduğunu düşün ve *yeryüzünde olmayan iyilikleri oraya getirmek...*” (KY/151).

Yeryüzün+de ol-ma-(y)an iyilikler+i ora+(y)a getir- mek

↓

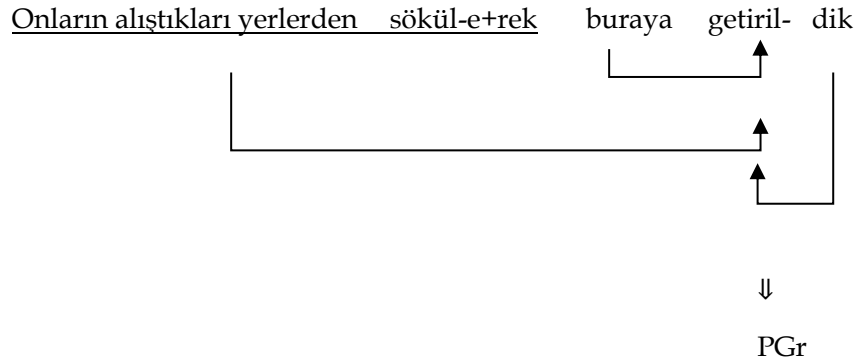
MGr

Yukarıdaki çözümlemede, mAK isim-fiil ekinin kendinden önce gelen nesne ve yer tümleci unsurlarıyla birlikte fiile bağlanarak tamlayan-tamlanan ilişkisi sonucunda blok oluşturulduğu gösterilmiştir.

Sıfat-fiiller, fiillere getirilen -DİK, -mİş, -(y)An, -r,-Ar, -Ir, -mAz, -(y)AcAK ekleri ile oluşturulmakta ve bu ekler vasıtasıyla fiiller, geçici sıfat vasfına dönüşmektedir. -DİK sıfat-fiil eki, kendinden sonra hal ekleri alarak, cümlede farklı fonksiyonlu tümleçler oluşturur; kendinden sonra iyelik ve yükleme hali eki eklenerek cümlede nesne görevinde kullanılır; kendinden sonra için, gibi, kadar vb. edatlar alarak cümlede farklı fonksiyonlarda kullanılır. -mİş sıfat-fiil ekinin Türkçede miktar ve derece edatı olan kadar ile kullanımı yaygındır. -(y)An sıfat-fiil eki, kendisinden sonra isim unsurunun yerini tutar: gelen, çözen ifadelerinde olduğu gibi; kendinden sonra +IAr çokluk eki alarak birden fazla özne ve nesne unsurunun mevcudiyetine işaret eder: “Gelenler, boş yerlere oturdular.” ve “Ali gelenleri karşıladı.” cümlelerinde olduğu gibi. -r, -Ar, -Ir sıfat-fiil ekinin Türkçede kendinden sonra eklenen benzerlik ve denklik edatı olan gibi ile kullanımı yaygındır ve kattığı anlamdan dolayı cümlede genellikle benzerlik tümleci oluşturmaktadır. -mAz, sıfat-fiil eki, cümlede özne, nesne, zaman tümleci ve yer tümleci gibi farklı fonksiyonlarda kullanılır. -

(y)AcAK sıfat-fiil eki, kendinden sonra iyelik eki alır: *senin yapacağın iş* ifadesinde olduğu gibi. Fakat bu çalışmada söz konusu olan -DIK, -mİş, -(y)An, -r,-Ar, -Ir, -mAz, -(y)AcAK sıfat-fiil ekleri, tümleçlerle birlikte fiile bağlanıp grup oluşturacak olan işleviyle ele alınmıştır. Kendinden sonra gelen ekle ilişkisi söz konusu değildir.

“Onların alıştıkları yerlerden sökülerek buraya getirildiğini ve böyle suni tedbirler, ihtimamlarla yaşatılmaya çalışıldığını gördükçe biraz da hallerine acırım.” (KMM/91).

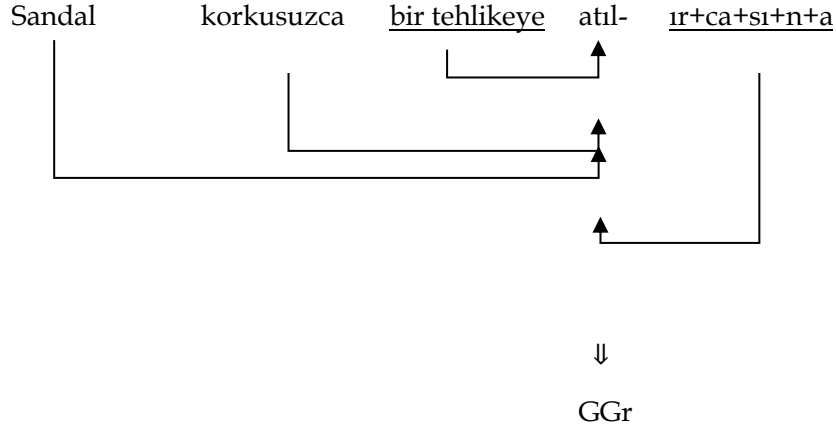

Yukarıdaki çözümlemede, -DIK'lı sıfat-fiil ekinin kendinden önce gelen durum tümleci ve yer tümleci unsurlarıyla birlikte fiile bağlanarak tamlayan-tamlanan ilişkisi sonucunda blok oluşturulduğu gösterilmiştir.

Zarf-fiiller, fiillere getirilen -(y)A, -(y)lp, -(y)All, -(y)ArAk, -DIKçA, -(y)IncA, -ken, mAksızln, -mAklA, -mAslylA, -DIKçA, -diktAn, -IrcAsInA ekleri ile oluşturulmakta ve bu ekler vasıtasıyla fiiller, geçici zarflara dönüşmektedir. -(y)A zarf-fiil eki, art arda tekrarlanan fiile eklenmektedir. Bu kullanım Türkçede oldukça yaygındır: *koş-a koş-a, oyna-(y)a oyna-(y)a*. ; eklenmiş olduğu fiile katmış olduğu anlamlardan dolayı cümlede farklı fonksiyonlu tümleçler oluşturur. -(y)lp zarf-fiil eki, sebep ve tarz bakımından tümleç oluşturarak ana cümleye bağlanmaktadır. Bu kullanımı Türkçede oldukça yaygındır. -DIKçA zarf-fiil eki, genellikle aşamalı olarak gelişen durumları

anlatmak için kullanılmaktadır. -iken/-(y)ken zarf-fiil eki, cümlede genellikle zaman tümleci işleviyle ana cümleye bağlanmaktadır. -mAksızln zarf-fiil eki, durum tümleci göreviyle genellikle yan cümleyi ana cümleye bağlamakta ve ana cümlenin yükleminden ayrı gerçekleşen bir hareketi bildirmektedir. -mAklA zarf-fiil eki, genellikle tarz ya da durum belirtmekte ana cümlenin yüklemine bu işleviyle bağlanmaktadır. -dlktAn zarf-fiil eki, genellikle Türkçede kendinden sonra "sonra" edatıyla ilişki kurarak yan cümleyi ana cümleye zaman tümleci işleviyle bağlanmaktadır. -IrcAsInA zarf-fiil eki, benzerlik ve denklik edatı olan gibi ile eş değerde bir anlam katarak, yan cümleyi ana cümleye benzerlik tümleci ile bağlanmaktadır. Fakat bu çalışmada söz konusu olan zarf-fiil ekleri, tümleçlerle birlikte fiile bağlanıp grup oluşturacak olan işleviyle ele alınmıştır. Kendinden sonra gelen ekle ilişkisi söz konusu değildir.

"Sandal korkusuzca bir tehlikeye atılırcasına dalgaların üzerine atılıp, uzayıp giden suların üstünde sallandıkça Suad'ın gözlerinde bir kararma, bir endişe ve ıstırap bulutu takılı kalıyordu. (E/116-118).

Yukarıdaki çözümlemede, -IrcAsInA zarf-fiil ekinin kendinden önce gelen özne, durum tümleci ve yönelme tümleci unsurlarıyla birlikte fiile bağlanarak tamlayan-tamlanan ilişkisi sonucunda blok oluşturulduğu gösterilmiştir.

Çalışmada da gördüğümüz üzere, fiilin geçişli olup olmaması ve fiilin kapasitesine göre fiilden önce gelen ve fiile bağlanan unsurlar farklılık göstermektedir.

Bu hayatı tatmadıktan: **N+G**

Baş döndüren bir süratle hiç durmadan: **DrmT+G**

Bunlardaki donuk ateşi karanfil kırmızı ile yine bütün o yüzde titreşen dokunaklı manasıyla nemli, o şuh, sitemkâr ifadeyle titrercesine: **VstT+G**

Sandal korkusuzca bir tehlikeye atılırcasına: **Ö+DrmT+YönT+G**

Sizinle gelecek: **BrIT+P**

Kocası gibi kalabalığı sevmez: **BnzT+N+P**

Dergilerde yayımlan: **YT+P**

Kendine dargın olmadığı için tebessüm etmek: **ST+M**

Hacer'e hak vermek: **YönT+M**

Bu konuyla ilgili olarak Leyla Karahan, Muharrem Daşdemir, Günay Karaağaç, Damla Kaval, Vecihe Hatipoğlu, Muharrem Ergin, Tahsin Banguoğlu, Tahir Nejat Gencan tarafından ortaya koyulan çalışmalarda, fiilimsi grupları, kendinden sonra gelen hal ekleri ve edatlarla ilişkisi bakımından incelenmiş ve belirtilmiştir. Bu çalışmada ise, fiilimsi grupları kendinden sonra gelen hal ekleri ve edatlarla ilişkisi bakımından değil önce gelen cümle unsurlarıyla ilişkisi bakımından söz dizimsel olarak incelenmiştir.

Çalışmada da belirttiğimiz üzere, fiilden önce gelen sözcük+hal ekleri, fiillerin birer tamamlayıcısı durumundadır ve aynı hal ekinde, farklı işlevlerin söz konusu olmasında fiil(ler)in etkisi büyüktür.

Kısaltmalar Dizini

BrIT: Beraberlik tümleci

BnzT: Benzerlik tümleci

DrmT: Durum tümleci

E: Eylül

G: Gerundium (zarf-fiil) eki

GGr: Gerundium (zarf-fiil) grubu

İŞ: İçimizdeki Şeytan

KMM: Kürk Mantolu Madonna

KY: Kuyucaklı Yusuf

M: Mastar (isim-fiil) eki

MGr: Mastar (isim-fiil) grubu.

N: Nesne

Ö: Özne

P: Partisip (sıfat-fiil) eki

PGr: Partisip (sıfat-fiil) grubu

ST: Sebep tümleci

VstT: Vasıta tümleci

YönT: Yönelme tümleci

YT: Yer tümleci

ZT: Zaman tümleci

Kaynakça

- Ali, S. (2018). *İçimizdeki Şeytan*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ali, S. (2019). *Kürk Mantolu Madonna*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ali, S. (2019). *Kuyucaklı Yusuf*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- Boz, E. (2004). Türkiye Türkçesinde +DAn Ekli Nesne Ögesi Üzerine. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, 501-512.
- Daşdemir, M. (2014). *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi*, Erzurum: Eser Basım Yayınları.
- Ergin, M. (2019). *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gemalmaz, E. (1982). Derin Yapı (Deep Structure) İlişkilerinin Gösteriminde Kullanılacak Bir Yöntem: "Oklama", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 3.
- Gencan, T.N. (1971). *Dilbilgisi*, Ankara: TDK Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- Hatipoğlu, V. (1963). Kelime Grupları ve Kuralları, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1963, 0 (11), 203-244.
- Karahan, L. (1998). *Türkçede Söz Dizimi -Cümle Tahlilleri-*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaval, D. (2020). Ece Ayhan'ın "Kınar Hanımın Denizleri" Kitabında Yer Alan İsim-Fiil, Sıfat-Fiil ve Zarf-Fiil Grupları, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2020, 1 (7), 623-633.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimler Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.

Korkmaz, Z. (2018). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK Yayınları

Özkan, M. (2013). *Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*, İstanbul: Filiz Kitapevi Yayınları.

Rauf, M. (2014). *Eylül*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Vardar, B. (2001). *Dilbilim Yazıları*, İstanbul: Multilingual Yayınları.

Yüceol Özezen, M. (2007). Türkçe Dil Bilgisinde Durum ve Tamlayıcı Konusu, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1 (55), 145-164.

**1940-2020 DÖNEMİNDE NÜFUSUN EĞİTİM VE KÜLTÜR
ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN TUNCELİ İLİNİN ÜLKEDEKİ YERİ
THE PLACE OF TUNCELİ PROVINCE IN THE COUNTRY IN
TERMS OF EDUCATION AND CULTURAL
CHARACTERISTICS OF THE POPULATION IN 1940-2020
PERIOD**

Hüseyin ŞAHBAZ

Dr. Coğrafya Öğretmeni, Afyonkarahisar İl Millî Eğitim Müdürlüğü

huseyiniyesuh@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4808-0746>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute

S.13, Ekim| October 2021, Erzurum

e-ISSN: 2717 - 8706

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received Date : 24.06.2021

Kabul Tarihi | Accepted Date : 21.08.2021

Sayfa | Pages : 70-106

<http://dx.doi.org/10.29157/etusbed.956902>

<https://dergipark.org.tr/etusbed>

This article was checked by

✓ iThenticate

1940-2020 DÖNEMİNDE NÜFUSUN EĞİTİM VE KÜLTÜR ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN TUNCELİ İLİNİN ÜLKEDEKİ YERİ

Hüseyin ŞAHBAZ

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S. 13, Ekim 2021, Sayfa: 70-106

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, il olduktan sonraki süreçte Tunceli’de yaşayan nüfusun okuryazarlık ve en son (31 Aralık 2020) TÜİK verilerine göre de eğitim durumunun ortaya konmasıdır. Buna göre araştırmanın birinci amacı açısından konuya bakıldığında, Tunceli ilinde yaşayan nüfusun okuryazarlık oranının daima Türkiye ortalamasının altında seyrettiği görülmüştür. En son TÜİK verilerine göre eğitim durumuna bakıldığında ise sahanın (81 il içinde) ülkede; okuma yazma bilmeyenlerin oranı açısından 15., okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenlerin oranı açısından 46., ilkokul mezunlarının oranı açısından 65., ortaokul mezunlarının oranı açısından 81., lise mezunlarının oranı açısından 5., fakülte veya yüksekokul mezunlarının oranı açısından 5., yüksek lisans mezunlarının oranı açısından 25. ve doktora derecesine sahip olanların oranı açısından 29. sırada yer aldığı görülmektedir. Buna göre her ne kadar okuma yazma bilenlerin oranı açısından son sıralarda yer alsa da Tunceli ili, lise ve dengi meslek okulu ile fakülte veya yüksekokul mezunlarının oranı açısından ülkede oldukça iyi bir yere sahiptir. Bundan başka ilin eğitim verilerine cinsiyet açısından bakıldığında ise ataerkil toplumsal yapı sebebiyle kadınların, erkeklere nazaran daha geri planda kaldığı da görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tunceli İli, Türkiye, Nüfus Özellikleri, Okuryazarlık, Eğitim.

THE PLACE OF TUNCELİ PROVINCE IN THE COUNTRY IN TERMS OF EDUCATION AND CULTURAL CHARACTERISTICS OF THE POPULATION IN 1940-2020 PERIOD

ABSTRACT

This study has been prepared in order to reveal the literacy status of the population living in Tunceli after it became a province and educational status according to the latest (December 31, 2020) TURKSTAT data. Accordingly, when viewed in terms of the first objective of the research, the literacy rate of Tunceli has always been lower compared to that of Turkey. According to the latest TURKSTAT data, when the educational status of the field is considered, it is (among 81 provinces); It is seen that it ranks 15th in terms of the rate of illiteracy and 46th in terms of the rate of those who can read and write but do not complete a school, 65th in terms of primary school graduates, 81st in terms of secondary school graduates, 5th in terms of high school graduates, 5th in terms of faculty or college graduates, 25th in terms of the proportion of graduate graduates, and 29th in terms of the proportion of graduates with a doctorate degree. According to this, although it is in the last place in terms of literacy rate, Tunceli province has a very good place in the country in terms of high school or equivalent vocational school and faculty or college graduates. In addition, when the educational data of the province is examined in terms of gender, it is seen that women remain in the background compared to men due to the patriarchal social structure.

Keywords: Tunceli Province, Turkey, Characteristics of the Population, Literacy, Education.

Giriş

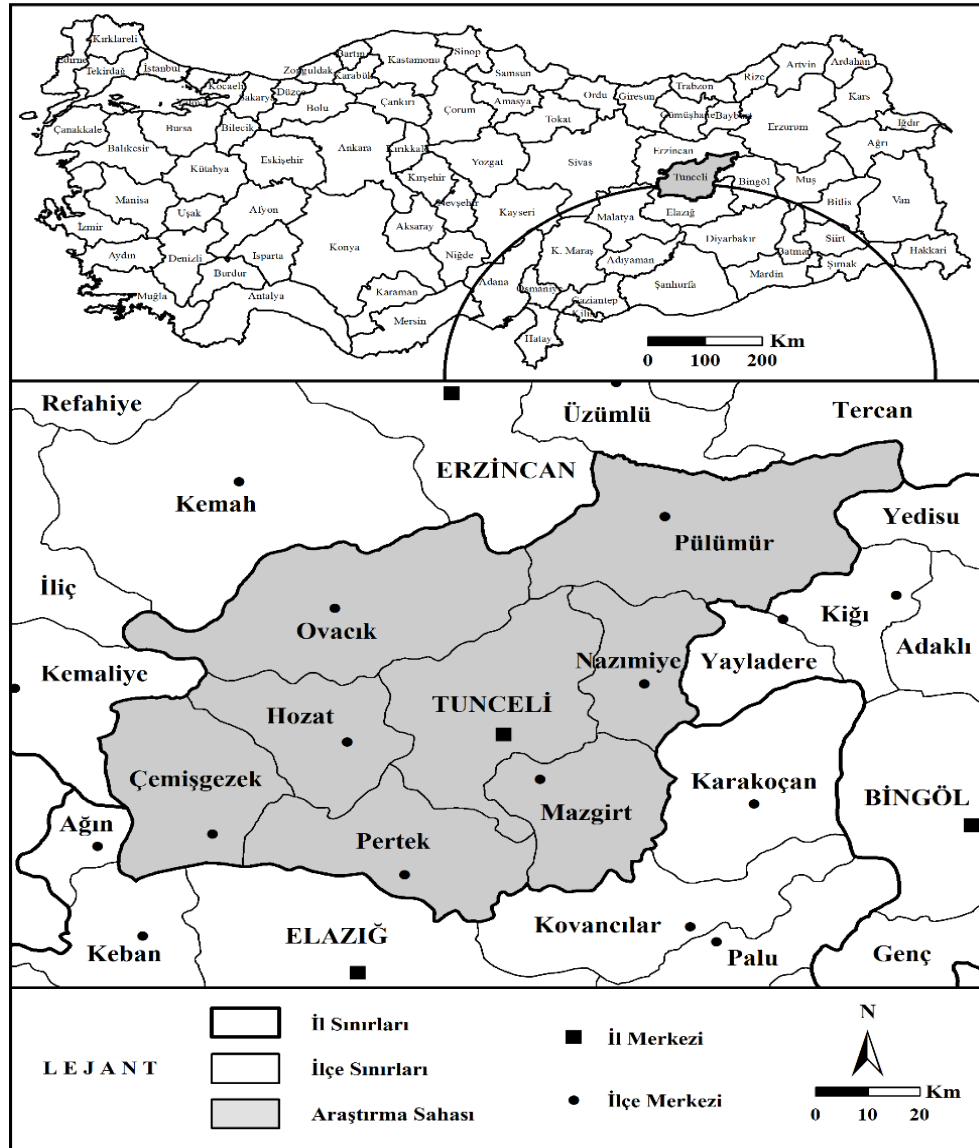
Eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve amaçlı olarak istenilen değişiklikleri meydana getirme sürecidir (Ergün, 2015: 1). Davranış değiştirme sürecinin en etkin ve planlı biçimde kazandırıldığı kurumlar ise okullardır (Arslan, 2009: 4). Nüfusun eğitim durumu, toplumsal kalkınmanın hızını belirleyici bir konudur. Kalkınma unsurları; ancak iyi eğitilmiş bir nüfus kitlesi sayesinde ortaya çıkarılabilir, harekete geçirilebilir veya yönlendirilebilir. Onun içindir ki, nüfusun eğitim kalitesinin yüksek olması çok önemlidir (Özgür, 1998: 92). Bugünün birçok gelişmiş ülkesi, sahip oldukları teknoloji ve gelişmişlik düzeyine beşeri kaynaklara yaptıkları yatırımlar neticesinde ulaşmıştır (Peran ve Bilir, 2007: 132-141). Bununla birlikte eğitim; bir taraftan anlık faydalar sağladığı için tüketim, diğer taraftan bireylerin gelecekteki üretim ve kazanma kapasitelerini belirlediği için de yatırım olarak kabul edilmektedir (Gölpek, 2012: 43). Eğitim açısından Türkiye'nin dikkat çeken illerinden birisi de Tunceli'dir (Harita 1).

Matematiksel konum açısından, 38° 45' - 39° 36' kuzey enlemleri ile 38° 44' - 40° 23' doğu boylamları arasında yer alan Tunceli ilinin yüzölçümü, 7.583 km²'dir. Coğrafi açıdan, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer alan il; batı ve kuzeyde Erzincan, doğuda Bingöl, güneydoğuda, güney ve güneybatıda ise Elazığ illeri ile çevrilidir.

Her ne kadar adı Tunceli şehri ile birlikte anılsa da Dersim; bazen coğrafi, bazen idarî birim adı olmuş, fakat hiçbir dönemde bir şehrin veya kasabanın adı olmamıştır. Osmanlı idaresi altında Dersim, Erzurum eyaletine bağlı bir sancaktı. Günümüzdeki Tunceli şehrinin nüvesini teşkil eden Mameki ise Mazgirt kazasının sınırları dâhilindeki bir köydü. 1877 yılındaki isyandan sonra Dersim sancağı, Erzurum'dan alınarak merkezi Hozat olan bağımsız bir vilâyet durumuna getirildi. Ancak bu değişiklik uzun sürmedi. 1879-1886 yıllarını kapsayan bu dönemden sonra Dersim, tekrar sancak durumuna getirilip Mamûretülazîz vilâyetine bağlandı. Millî Mücadele devrinde bir defa daha vilâyet durumuna getirilen Dersim, 1926 yılında kaza yapılarak Elaziz (Elazığ) vilâyetine bağlandı. Mameki köyü de Mazgirt ilçesinden, Dersim kazasının sınırları içine alındı. Millî Mücadele yıllarındaki Koçgiri İsyanı, 1925 yılındaki Şeyh Said İsyanı ve 1930'lu yıllarda patlak veren bazı isyanlar, güvenliği sağlamak için sahada yeni bir vilâyetin kurulmasını gündeme getirdi (Tuncel, 2012: 378-379). Bunun üzerine 25 Aralık 1935 tarihinde kabul edilen 2884 sayılı yasa ile Tunceli vilâyeti kuruldu (Tunceli Vilâyetinin İdaresi Hakkında Kanun, 1935). Bu vilâyete merkez aranırken de o tarihe kadar neredeyse boş kalan Mameki adlı köy seçildi (Tuncel, 2012: 379-380). 1936 yılında yapılan idari bir

değişiklikle de Pülümür ilçesi, Erzincan ilinden alınarak Tunceli iline bağlandı (Yazıcı vd., 2011: 24).

Harita 1: Tunceli İlinin; Konumu, Sınırları ve İdari Haritası

İl olduktan sonra Tunceli'deki ilk nüfus sayımı 1940 yılında yapılmış ve bu sayımda sahada 94.639 kişinin yaşadığı tespit edilmiştir. 1940-1945 yılları arasında %4,43 oranında gerileyerek 90.446 kişiye düşen il nüfusu, 1945 yılından sonraki 30 yıl boyunca devamlı bir şekilde artmıştır. 164.591 kişi ile 1975 yılında Cumhuriyet Dönemi'ndeki en yüksek seviyesine ulaşan il nüfusu, bundan

sonraki 35 sene boyunca sürekli azalarak 2010 yılında 76.699 kişiye kadar düşmüştür. İlin nüfusu, 2010-2015 yılları arasında %12,23 oranında artsa da 2015-2020 yılları arasında tekrar bir miktar gerileyerek 83.443 kişiye inmiştir. Sonuç olarak 1940 ilâ 2020 yılları arasında geçen 80 senelik süreçte araştırma sahasının nüfusu, %11,83 oranında gerilemiştir. Ancak aynı süreçte Türkiye nüfusuna bakıldığında onun, 17.820.950 kişiden 83.614.362'ye ulaştığı ve buna göre yaklaşık 6,13 kat arttığı görülmektedir (Tablo ve Şekil 1).

Tablo 1: Yıllara Göre Tunceli İli ve Türkiye Nüfusunun Karşılaştırma Tablosu (1940-2020)

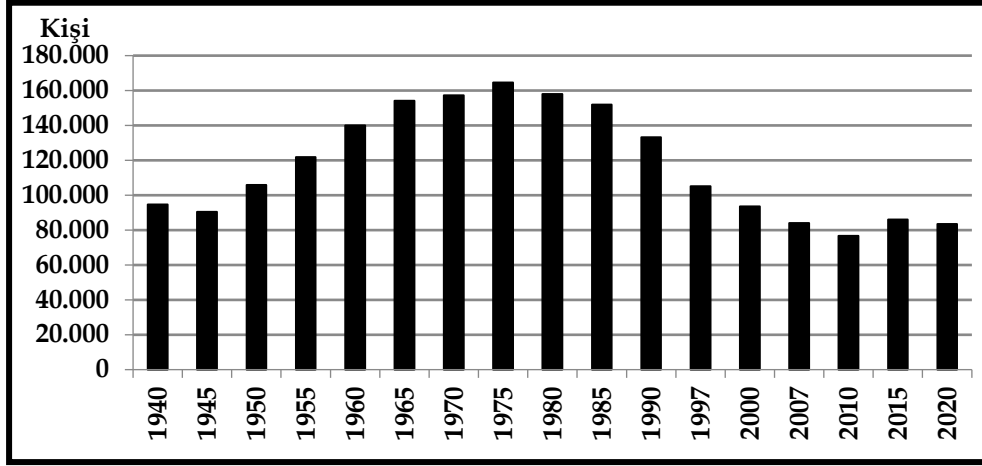
Yıllar	Tunceli İlinde Nüfusun			Türkiye'de Nüfusun		
	Sayısı	Artan/ Eksilen Sayısı	Dönemsel Değişim %'si	Sayısı	Artan/ Eksilen Sayısı	Dönemsel Değişim %'si
1940	94.639	-	-	17.820.950	-	-
1945	90.446	-4.193	-4,43	18.790.174	969.224	5,4
1950	105.759	15.313	16,93	20.947.188	2.157.014	11,5
1955	121.743	15.984	15,11	22.104.431	1.157.243	5,5
1960	140.068	18.325	15,05	27.754.820	5.650.389	25,6
1965	154.175	14.107	10,07	31.391.421	3.636.601	13,1
1970	157.293	3.118	2,02	35.605.176	4.213.755	13,4
1975	164.591	7.298	4,64	40.347.719	4.742.543	13,3
1980	157.974	-6.617	-4,02	44.736.957	4.389.238	10,9
1985	151.906	-6.068	-3,84	50.664.458	5.927.501	13,2
1990	133.143	-18.763	-12,35	56.473.035	5.808.577	11,5
1997	105.200	-27.943	-20,99	62.865.574	6.392.539	11,3
2000	93.584	-11.616	-11,04	67.803.927	4.938.353	7,9
2007	84.022	-9.562	-10,22	70.586.256	2.782.329	4,1
2010	76.699	-7.323	-8,72	73.722.988	3.136.732	4,4
2015	86.076	9.377	12,23	78.741.053	5.018.065	6,8
2020	83.443	-2.633	-3,06	83.614.362	4.873.309	6,2

Kaynak: DİE'nin Genel Nüfus Sayımı sonuçları ile TÜİK'in ADNKS veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

2021 yılı itibarıyla inceleme alanında idari açıdan; Tunceli (merkez), Ovacık, Pülümür, Nazımiye, Hozat, Çemişgezek, Pertek ve Mazgirt olmak üzere 8 ilçe bulunmaktadır. Bu ilçelerin merkezi konumunda olan yerleşmeleri, coğrafi açıdan pek çok şehir araştırmacısının kır-kent ayrımında temel ölçüt olarak kabul ettiği 10.000 nüfus kriteri (Darkot, 1967: 3) açısından, 31 Aralık 2020 tarihli Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)'nden alınan verilere göre değerlendirmek mümkündür. Buna göre inceleme alanındaki yerleşmelerden sadece Tunceli merkez ilçenin şehir özelliği taşıdığı, diğerlerininse kasaba niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Yine aynı tarihli TÜİK verilerine göre sözü edilen alanda 44.815'i erkek ve 38.628'i de

kadın olmak üzere toplam 83.443 kişi yaşamaktaydı. Buna göre Tunceli, nüfus açısından Bayburt'tan sonra Türkiye'nin en küçük ikinci ilidir.

Şekil 1: Yıllara Göre Tunceli İli Nüfusundaki Dönemsel Değişimi Gösterir Grafik (1940-2020)

Tunceli'nin nüfus açısından ülkenin en küçük illerinden birisi olmasında onun, göç veren bir yer olması etkilidir. Nitekim terör olayları, geçim sıkıntısı, depremler ve daha iyi bir yaşam sürme isteği, sahadan yapılan göçlerin başlıca nedenleridir. Bundan başka yörenin engebeli arazi yapısı ve ağır kış koşullarından kaynaklanan olumsuz doğal çevre faktörlerini de bunlara ilave etmek gerekir (Yazıcı vd., 2011: 19).

Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada il olduktan sonraki süreçte Tunceli'de yaşayan nüfusun, sayım yıllarına göre okuryazarlık ve en son (31 Aralık 2020) TÜİK verilerine göre de eğitim durumunun ortaya konması amaçlanmıştır.

Çalışmada kullanılan; 1940 ilâ 2000 yılları arasındaki okuryazarlığa ilişkin istatistik veriler, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) 2000 Genel Nüfus Sayımı (GNS) kitabından; gerek 2000 yılı sonrası okuryazarlık ve gerekse 2020 yılına ilişkin Tunceli ilinde yaşayan nüfusun eğitim durumunu gösterir verilerse TÜİK'in Ulusal Eğitim İstatistikleri veri tabanından temin edilmiştir. Bunlara ilaveten sahadaki üniversitelerde çalışan akademisyenlere ve öğrenim gören öğrencilere ilişkin verilerse Yükseköğretim Kurulu (YÖK)'nin "Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi" veri tabanından alınmıştır. Ayrıca yapılan literatür taramasıyla araştırma sahasıyla ilgili hazırlanan; tez, rapor, makale, kitap, dergi ve diğer kaynaklar temin edilmiştir.

Sonrasında da elde edilen bu verilerden yola çıkılarak ilde yaşayan nüfusun sayım yıllarına göre okuryazarlık ve en son TÜİK verilerine göre de eğitim durumu; nicel araştırma ve sentez yönteminin yanı sıra beşeri coğrafya metodolojisi ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken de sayısal verilere dayalı olarak hazırlanan tablolardan yola çıkılarak oluşturulan grafiklerden ve çizilen dağılım haritalarından yararlanılmıştır.

Bulgular

1. Tunceli İlinde Yaşayan 6 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfusun Sayım Yıllarına Göre Okuma Yazma Durumu

Araştırma sahasının, Cumhuriyet Dönemi'nde sayım yıllarına göre okuryazarlık durumunu ortaya koymak amacıyla DİE tarafından yayımlanan 2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (Türkiye ve Tunceli) kitaplarından ve TÜİK'in Ulusal Eğitim İstatistikleri veri tabanından yararlanılarak Tablo 2 oluşturulmuştur.

25 Aralık 1935 tarihinde il olması nedeniyle Tunceli ilinin; sosyal, demografik ve ekonomik yapısına ilişkin bilgiler 1940 yılından itibaren verilmeye başlanmıştır (DİE, 2001: III). Ancak 1940 yılına ilişkin ülke nüfusunun okuryazarlık durumunu gösteren herhangi bir veri yoktur. Bunda muhtemelen II. Dünya Savaşı'nın başlaması ve bu savaşa dâhil olunup olunmayacağı yönünde ülkede süren belirsizlikler etkilidir. Ancak DİE'nin 2000 Genel Nüfus Sayımı'na ilişkin yayımladığı kitaplarda bu yıla ilişkin nüfusun eğitim durumu, mevcut verilere dayanılarak tahmin edilmiştir. Buna göre belirtilen yılda sahadaki nüfusun okuryazarlık oranı %18,65'tir. Bu oran, aynı yılda %24,55 düzeyinde olduğu tahmin edilen ülke ortalamasının oldukça altındadır.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesine müteakiben, 1945 yılında, yapılan nüfus sayımında 7 ve daha yukarı yaştaki nüfusun okuryazarlık verileri tutulmuştur. Buna göre belirtilen yılda okuma yazma yaşı ve üzerindeki nüfusun 69.739 kişi ve bunun da %20,68'inin okuryazar olduğu tespit edilmiştir. Buradan sahadaki nüfusun okuryazarlık oranının bir önceki sayım dönemine göre cüzi bir ölçüde arttığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Aynı yıldaysa ülkedeki nüfusun okuryazarlık oranı, %30,22 düzeyine çıkmıştır. Buna göre belirtilen yılda araştırma sahasındaki nüfusun okuryazarlık oranı, ülkeninkinin 9,54 puan gerisindedir.

Tablo 2: Yıllara Göre 6 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfusun Okuryazarlık Durumu Açısından Tunceli İli ile Türkiye Verilerinin Karşılaştırma Tablosu (1940-2020)

Yıl	6 ve Daha Yukarı Yaştaki Toplam Nüfus		Okuryazar Sayısı		Okuryazar Oranı (%)		Okuryazar Olmayan Sayısı		Okuryazar Olmayan Oranı (%)		Bilinmeyen		Bilinmeyen Oranı (%)	
	Tunc.	Türk.	Tunc.	Türk.	Tunc.	Türk.	Tunc.	Türk.	Tunc.	Türk.	Tunc.	Türk.	Tunc.	Türk.
1940*	71.778	14.900.126	13.388	3.657.367	18,65	24,55	58.390	11.242.759	81,35	75,45	-	-	-	-
1945**	69.739	15.166.911	14.420	4.583.305	20,68	30,22	55.319	10.583.606	79,32	69,78	-	-	-	-
1950***	87.208	17.856.865	20.712	5.779.915	23,75	32,37	66.397	11.997.046	76,14	67,18	99	79.904	0,11	0,45
1955	91.709	19.366.996	27.695	7.915.238	30,20	40,87	63.714	11.392.958	69,47	58,83	300	58.800	0,33	0,3
1960	106.432	22.542.016	30.763	8.901.006	28,90	39,49	75.667	13.625.086	71,09	60,44	2	15.924	0,00	0,07
1965	119.032	25.664.797	46.380	12.505.021	38,96	48,72	72.622	13.138.956	61,01	51,19	30	20.820	0,03	0,08
1970	120.704	29.273.361	56.869	16.455.525	47,11	56,21	63.835	12.817.836	52,89	43,79	-	-	-	-
1975	131.605	33.530.605	72.700	21.331.366	55,24	63,62	58.729	12.144.188	44,63	36,22	176	55.051	0,13	0,16
1980	129.134	37.523.623	78.323	25.311.211	60,65	67,45	50.783	12.197.323	39,33	32,51	28	15.089	0,02	0,04
1985	126.248	43.112.337	88.414	33.321.762	70,03	77,29	37.687	9.703.662	29,85	22,51	147	86.913	0,12	0,2
1990	115.990	49.163.110	86.263	39.555.483	74,37	80,46	29.698	9.587.981	25,60	19,50	29	19.646	0,03	0,04
2000	86.565	59.859.243	71.842	52.259.381	82,99	87,30	14.689	7.589.657	16,97	12,68	34	10.205	0,04	0,02
2010	71.571	66.133.461	59.794	59.525.746	83,55	90,01	7.732	3.825.644	10,80	5,78	4.045	2.782.071	5,65	4,21
2020	77.446	74.910.574	71.989	72.316.069	92,95	96,54	4.349	1.914.783	5,62	2,56	1.108	679.722	1,43	0,91

Kaynak: Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü'nce hazırlanan 1927 Umumi Nüfus Tahriri'nden, DİE tarafından hazırlanan 2000 Genel Nüfus Sayımı Tunceli ve Türkiye kitaplarından ve TÜİK'in "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılmıştır.

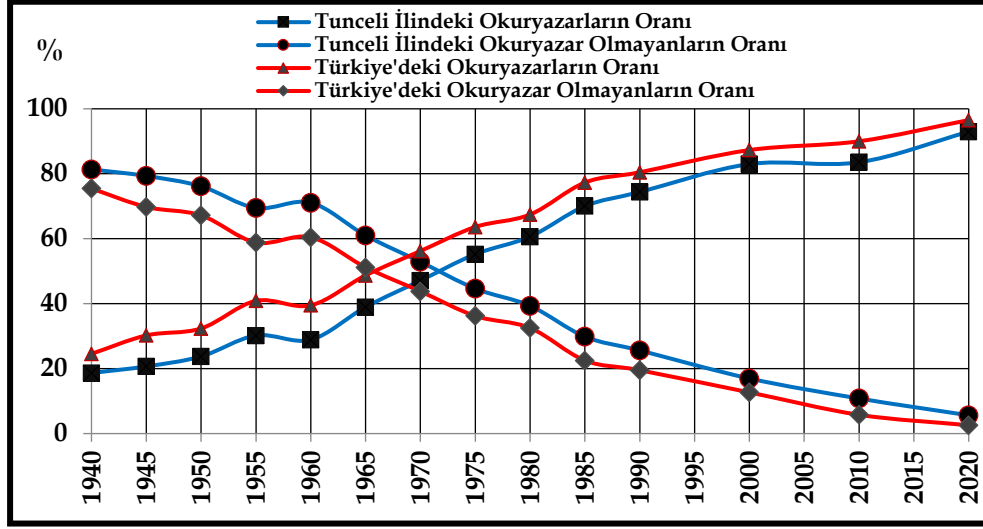
* 1940 yılına ilişkin okuryazar verileri, İstatistik Umum Müdürlüğü'nce 1935 ve 1945 yılı verilerinden yararlanılarak tahmin edilmiştir.

** 7 ve daha yukarı yaştaki nüfus.

*** 5 ve daha yukarı yaştaki nüfus.

1950 yılındaki sayımdaysa 5 ve daha yukarı yaştaki nüfusa ilişkin okuryazarlık verileri mevcuttur. Buna göre belirtilen yılda Tunceli ilindeki okuryazar olanların oranı, %23,75'tir. Oysaki aynı yılda ülkedeki okuma yazma bilenlerin oranına bakıldığında, onun %32,37 düzeyine çıktığı görülmektedir. Buna göre inceleme alanındaki nüfusun okuryazarlık oranının ülkeninkinin 8,62 puan gerisinde olduğunu söylemek mümkündür.

Şekil 2: Yıllara Göre 6 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfusun Okuryazarlık Durumu Açısından Tunceli İli ile Türkiye Verilerinin Karşılaştırma Grafiği (1940-2020)

1955 yılından itibaren ülkedeki okuryazar olanların tespitinde, 6 yaş baz alınmaya başlanmıştır. Buna göre sözü edilen yılda Tunceli ilindeki nüfusun okuryazarlık oranı, bir önceki sayım yılına göre 6,45 puan artarak, %30,2'ye ulaşmıştır. Aynı yılda ülkenin okuryazarlık oranıysa, %40,87 düzeyine çıkmıştır. Buna göre belirtilen yılda sahadaki nüfusun okuryazarlık oranı, ülkeninkinin 10,67 puan gerisinde kalmıştır.

1960 yılında ildeki okuma yazma oranı, ilk ve son defa bir önceki sayım dönemine göre azalmıştır. Nitekim belirtilen yılda 106.432 kişi olan sahadaki 6 ve daha yukarı yaştaki nüfusun okuryazarlık oranı, %28,9 düzeyine gerilemiştir. Bunun nedeni, Türkiye'de uygulanan nüfus artışını teşvik edici politikalarıdır. Zira yaşanan savaşlar nedeniyle azalan nüfusun; ekonomik, sosyal ve savunma açısından olumsuzluk yarattığı düşüncesiyle ülkede cumhuriyetin ilk dönemlerinden itibaren nüfusu arttırmaya yönelik önlemler alınmıştır. Ancak 1950'li yılların sonuna doğru artan nüfusun problemlere neden olacağına ilişkin duyulan endişeler nedeniyle 1963 yılında planlı döneme geçilerek nüfus artış hızının düşürülmesine yönelik tedbirler uygulanmaya başlanmıştır (Oktay, 2014: 31). Fakat belirtilen süreçte özellikle kırsal kesimde hızla artan nüfusun eğitim ihtiyacı yeterince karşılanamamış ve bu da okuma yazma oranında bir gerilemeye sebep olmuştur. 1960 yılında ülkedeki okuryazarların oranına bakıldığında, onda da bir gerileme olduğu (%39,49) görülmektedir. Bunun da ülkedeki doğal nüfus artışından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Gerçekten de Tablo 1’de de görüleceği üzere ülke nüfusunun, sadece 1955-1960 yılları arasında %25,6 oranında artması da bunu doğrulamaktadır.

1965 yılında sahadaki nüfusun okuma yazma oranı, tekrar hızlı bir şekilde artmaya devam etmiştir. Nitekim belirtilen yılda 119.032 kişi olan sahadaki 6 ve daha yukarı yaştaki nüfusun okuryazarlık oranı, bir önceki sayıma göre 10,06 puan artarak, %38,96 düzeyine çıkmıştır. Buna göre 1960-1965 yılları arasında geçen 5 yıllık süre, sahanın okuryazarlık oranının en fazla arttığı zaman dilimi olmuştur. Aynı sayım yılında Türkiye’nin okuryazarlık oranıysa %48,72 düzeyine ulaşmıştır. Buna göre belirtilen yılda sahadaki nüfusun okuryazarlık oranının, ülkeninkinin 9,76 puan gerisinde kaldığını söylemek mümkündür.

1970 yılında yapılan nüfus sayımında 120.704 kişi olan sahadaki 6 ve daha yukarı yaştaki nüfusun okuryazarlık oranının, bir önceki sayıma göre 8,15 puan artarak, %47,11 olduğu saptanmıştır. Aynı sayımda Türkiye’deki okuma yazma bilenlerin oranıysa, %56,21 düzeyine çıkmıştır. Buna göre belirtilen yılda sahadaki nüfusun okuryazarlık oranı, ülkeninkinin 9,1 puan gerisinde kalmıştır.

1975 Genel Nüfus Sayımı’nda araştırma sahasındaki 6 ve daha yukarı yaştaki toplam nüfus, 131.605 kişi olmuştur. Bunun da okuryazarlık oranı, bir önceki sayım yılına göre 8,13 puan artarak, %55,24 düzeyine çıkmıştır. Buna göre belirtilen yılda ildeki okuryazarların oranı, okuma yazma bilmeyenlerinkini ilk defa geçmiştir. Söz konusu yılda ülkede okuma yazma bilenlerin oranıysa, %63,62 seviyesine ulaşmıştır. Buna göre belirtilen yılda sahadaki nüfusun okuryazarlık oranı, ülkeninkinin 8,38 puan gerisindedir.

1980 yılında araştırma sahasında 6 ve daha yukarı yaştaki toplam nüfus 129.134’e ve bunun da okuryazarlık oranı, bir önceki sayım yılına göre 5,41 puan artarak, %60,65’e ulaşmıştır. Aynı sayım yılında ülkedeki okuryazarların oranıysa %67,45’e yükselmiştir. Buna göre belirtilen yılda inceleme alanındaki nüfusun okuryazarlık oranının, ülkeninkinin 6,8 puan gerisinde kaldığını söylemek mümkündür.

1980 yılından itibaren 6 ve daha yukarı yaştaki il nüfusunun bir gerileme sürecine girdiği görülmektedir. Nitekim 1985 yılında yapılan genel nüfus sayımında ildeki 6 ve daha yukarı yaşta olanların sayısının, 126.248 kişiye düştüğü tespit edilmiştir. Bu nüfus içindeki okuryazarların oranıysa bir önceki sayım yılına göre 9,38 puan artarak, %70,03’e ulaşmıştır. Aynı tarihte Türkiye’nin okuryazarlık oranıysa, %77,29 düzeyine çıkmıştır. Buna göre belirtilen yılda sahadaki nüfusun okuryazarlık oranı, ülkeninkinin 7,26 puan gerisinde kalmıştır.

1990 yılına gelindiğindeyse Tunceli ilindeki 6 ve daha yukarı yaştaki toplam nüfus, bir önceki sayım yılına göre azalmaya devam ederek, 115.990 kişiye düşmüştür. Bu nüfus içindeki okuryazarlık oranıysa bir önceki sayım yılına göre 4,34 puan artarak %74,37'ye ulaşmıştır. Aynı yılda ülkedeki okuma yazma bilenlerin oranıysa, %80,46 düzeyindedir. Buna göre belirtilen yılda inceleme alanındaki nüfusun okuryazarlık oranının, ülkeninkinin 6,09 puan gerisinde kaldığını söylemek mümkündür.

2000 Genel Nüfus Sayımı'nda inceleme alanındaki 6 ve daha yukarı yaştaki toplam nüfusun bir önceki sayım yılına göre azalmaya devam ederek 86.565 kişiye düştüğü tespit edilmiştir. Bu nüfus içindeki okuryazarlık oranıysa, bir önceki sayım yılına göre 8,62 puan artarak, %82,99'a çıkmıştır. Aynı yılda Türkiye'nin okuryazarlık oranıysa %87,3 düzeyine ulaşmıştır. Buna göre belirtilen yılda sahadaki nüfusun okuryazarlık oranı, ülkeninkinin 4,31 puan gerisinde kalmıştır.

2010 yılında Tunceli ilindeki 6 ve daha yukarı yaştaki toplam nüfus, bir önceki döneme göre azalmaya devam ederek, 71.571 kişiye düşmüştür. Bu nüfus içindeki okuryazarlık oranıysa, bir önceki sayım yılına göre 0,56 puan artarak, %83,55'e ulaşmıştır. Aynı yılda ülkedeki okuma yazma bilenlerin oranıysa, %90,01'dir. Buna göre belirtilen yılda sahadaki nüfusun okuryazarlık oranı, ülkeninkinin 6,46 puan gerisindedir. Bu yılda dikkati çeken hususlardan biriysa sahadaki okuryazarlık durumu bilinmeyenlerin oranının oldukça yüksek (%5,65) olmasıdır. Bunda 18 Kasım 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5.429 sayılı kanun ile T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı'nın "Türkiye İstatistik Kurumu" adını alarak bundan sonraki nüfus sayımlarının ADNKS'ye göre belirlenmeye başlamasının (TÜİK, t.y.), ancak muhtemelen bunun da yeterince tamamlanamamasının etkisi olmuştur.

Son olarak 31 Aralık 2020 tarihli TÜİK verilerine göre inceleme alanındaki 6 ve daha yukarı yaştaki toplam nüfus, bir önceki döneme göre %8,2 oranında artarak, 77.446 kişiye ulaşmıştır. Bu nüfus içindeki okuryazarlık oranıysa bir önceki döneme göre 9,4 puan artarak %92,95'e ulaştığı görülmektedir. Buna göre okuma yazma bilenlerin oranı açısından bir sıralama yapıldığında Tunceli ili, ülkede 77. sırada yer almaktadır. Aynı tarihte ülkenin okuryazarlık oranıysa %96,54 düzeyine çıkmıştır. Buna göre belirtilen yılda inceleme alanındaki nüfusun okuryazarlık oranının, ülkeninkinin 3,59 puan gerisinde kaldığını söylemek mümkündür.

2. 31 Aralık 2020 Tarihi İtibarıyla Tunceli İlinde Yaşayan 15 ve Üstü Yaştaki Nüfusun Eğitim Durumu

Sınırları belirli herhangi bir alandaki nüfus içinde; okuma yazma bilenlerin oranı kadar, okuryazar olanların da ilkokul, ortaokul, lise, fakülte veya yüksekokul mezunu olmaları da önemlidir (Öztürk, 2002: 256).

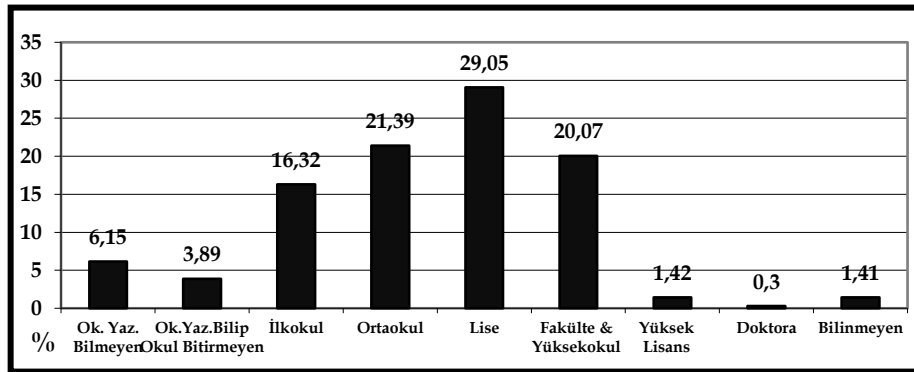
Tablo 3: Tunceli İlindeki 15 ve Üstü Yaştaki Nüfusun Bitirdiği Eğitim Düzeyine Göre Dağılışı (2020)

Bitirilen Eğitim Düzeyi	Erkek	%'si	Kadın	%'si	Toplam	%'si
Lise ve Dengi Meslek Okulu	12.950	63,08	7.580	36,92	20.530	29,05
İlköğretim, Ortaokul veya Dengi Meslek Ortaokul	8.919	59,00	6.197	41,00	15.116	21,39
İlkokul	5.550	48,11	5.987	51,89	11.537	16,32
Fakülte veya Yüksekokul	8.076	56,95	6.106	43,05	14.182	20,07
Yüksek Lisans	558	55,58	446	44,42	1.004	1,42
Doktora	138	65,09	74	34,91	212	0,30
Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	720	26,20	2.028	73,80	2.748	3,89
Okuma Yazma Bilmeyen	663	15,25	3.684	84,75	4.347	6,15
Bilinmeyen	550	55,17	447	44,83	997	1,41
Toplam	38.124	53,94	32.549	46,06	70.673	100,00

Kaynak: TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Araştırma sahasındaki nüfusun eğitim seviyesini ortaya koyabilmek için, TÜİK'in Ulusal Eğitim İstatistikleri veri tabanından istifade edilmiştir. Yapılan hesaplamalarda 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla sahadaki 15 ve üstü yaştaki toplam nüfus olan 70.673 sayısı baz alınarak Tablo ve Şekil 3 hazırlanmıştır.

Şekil 3: Tunceli İlindeki 15 ve Üstü Yaştaki Nüfusun Bitirdiği Eğitim Düzeyine Göre Oransal Dağılışı (2020)

İlgili tablo ve şekilde de görüleceği üzere Tunceli ilinde 15 ve üstü yaştaki toplam nüfus içinde %29,05 oranıyla (20.530 kişi) en fazla lise düzeyinde öğrenim görenler bulunmaktadır. Onu %21,39 oranıyla (15.116 kişi) ilköğretim/ortaokul, %20,07 oranıyla (14.182 kişi) yüksekokul veya fakülte, 16,32 oranıyla (11.537 kişi) ilkokul, %1,42 oranıyla (1.004 kişi) yüksek lisans (5 veya 6 yıllık fakülteler dâhil) ve %0,3 oranıyla (212 kişi) da doktora mezunu olanlar takip etmektedir. Aşağıda bu eğitim basamakları, en düşük dereceli olandan başlamak suretiyle, ele alınmıştır.

2.1. Okuma Yazma Bilmeyenler Açısından Tunceli İlinin Ülkedeki Yeri

31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla okuma yazma bilmeyen nüfus açısından Tunceli ilinin ülkedeki yerini ortaya koyabilmek amacıyla TÜİK'in "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılmıştır. Buradan il düzeyinde 15 ve üstü yaştaki toplam nüfus içinde her 1.000 kişiye düşen okuryazar olmayanların sayısı hesaplanmış ve sonrasında da bunlar, oranlarına göre en fazla olandan en aza doğru sıralanmıştır (Tablo 4).

İlgili tabloda da görüleceği üzere Tunceli ilinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı, %61,51'dir. Buna göre inceleme alanı, okuryazar olmayanların oransal olarak yüksekliği açısından ülkede 13. sırada yer almaktadır. Bu da okuma yazma çalışmalarının Cumhuriyetle birlikte başlamasına rağmen, okuryazarlık sorununun gerek ülkede ve gerekse sahada hâlâ çözülemediğini göstermektedir (Bircan ve Tekin, 1989: 396).

Tablo 4: 15 ve Üstü Yaşta Nüfus İçinde Okuma Yazma Bilmeyenlerin Oranı Açısından Tunceli İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

S. No	İl Adı	Ülkedeki %'si	S. No	İl Adı	Ülkedeki %'si	S. No	İl Adı	Ülkedeki %'si
1	Şanlıurfa	89,14	28	Çorum	46,34	55	Samsun	24,12
2	Mardin	89,07	29	Bayburt	44,38	56	Isparta	24,04
3	Siirt	82,03	30	Karabük	44,24	57	Burdur	23,49
4	Ağrı	81,54	31	Yozgat	41,92	58	Edirne	23,46
5	Muş	76,35	32	Aksaray	41,54	59	Bursa	22,91
6	Iğdır	73,68	33	Gümüşhane	41,35	60	Konya	21,80
7	Şırnak	72,48	34	Çankırı	41,10	61	Hatay	21,68
8	Diyarbakır	71,91	35	Sinop	40,23	62	Manisa	21,52
9	Van	67,35	36	Bartın	40,03	63	Mersin	21,33
10	Adıyaman	65,12	37	Elâzığ	39,92	64	Karaman	21,27
11	Kars	63,77	38	Trabzon	39,82	65	İstanbul	19,63
12	Bingöl	63,60	39	Gaziantep	37,13	66	Kocaeli	19,58
13	Tunceli	61,51	40	Adana	35,90	67	Balıkesir	19,53
14	Ardahan	61,33	41	Niğde	33,85	68	Uşak	19,48
15	Bitlis	61,13	42	Rize	33,64	69	Kütahya	19,41
16	Batman	59,34	43	Kilis	33,35	70	Yalova	18,53
17	Ordu	58,72	44	Kırşehir	32,50	71	Aydın	18,28

Tablo 4 (Devamı)

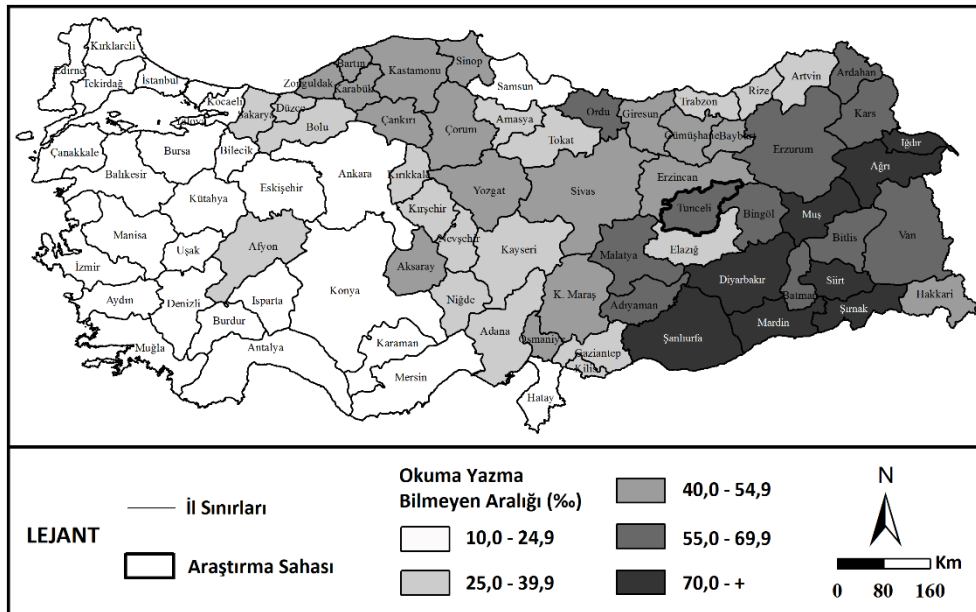
18	Erzurum	56,74	45	Kırıkkale	32,31	72	Ankara	18,21
19	Malatya	56,73	46	Artvin	32,07	73	Bilecik	17,64
20	Kastamonu	52,30	47	Amasya	29,41	74	Eskişehir	17,01
21	Zonguldak	51,78	48	Bolu	29,35	75	Kırklareli	16,92
22	Sivas	51,55	49	Düzce	28,57	76	Muğla	14,42
23	Kahramanmaraş	51,48	50	Tokat	28,13	77	Tekirdağ	14,10
24	Giresun	47,90	51	Nevşehir	27,90	78	İzmir	13,75
25	Osmaniye	47,85	52	Kayseri	25,26	79	Denizli	13,58
26	Hakkâri	46,69	53	Afyon.	25,18	80	Çanakkale	12,41
27	Erzincan	46,57	54	Sakarya	25,16	81	Antalya	10,68

Kaynak: TÜİK “Ulusal Eğitim İstatistikleri” veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Okuma yazma bilmeyenlerin oranı açısından araştırma sahasının ülkedeki yerini ortaya koyabilmek amacıyla çizilen haritada (Harita 2) da görüleceği üzere Tunceli ili; Van (%67,35), Adıyaman (%65,12), Kars (%63,77), Bingöl (%63,6), Ardahan (%61,33), Bitlis (%61,13), Batman (%59,34), Erzurum (%56,74) ve Malatya (%56,73) gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin diğer illeri ile aynı kategoride yer almaktadır.

Sahadaki okuryazar olmayan bu nüfusun daha çok kimlerden oluştuğunu ortaya koyabilmek amacıyla da yine aynı veri tabanından yararlanılarak bir tablo daha (Tablo 5) hazırlanmıştır.

Harita 2: 15 ve Üstü Yaştaki Nüfus İçinde Okuma Yazma Bilmeyenlerin Oranı Açısından Tunceli İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

2020 yılı itibarıyla 15 ve üstü yaştaki nüfus içinde okuryazar olmayanların yaş gruplarına ve cinsiyete göre dağılımını gösteren ilgili tablodan da anlaşılacağı üzere sahadaki okuma yazma bilmeyenlerin %84,75'ini kadınlar oluşturmaktadır. Buna göre sahadaki okuma yazma bilmeyen kadınlar, erkeklerin 5,5 katıdır.

Tablo 5: Tunceli İlinde 15 ve Üstü Yaştaki Nüfus İçinde Okuryazar Olmayanların Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılışı (2020)

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam	%'si
25-29	4	6	10	0,23
30-34	9	11	20	0,46
35-39	23	14	37	0,85
40-44	23	30	53	1,22
45-49	17	32	49	1,13
50-54	11	68	79	1,82
55-59	23	148	171	3,93
60-64	34	312	346	7,96
65+	519	3.063	3.582	82,40
Toplam	663	3.684	4.347	100,00
%'si	15,25	84,75	100,00	-

Kaynak: TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde ve özellikle kırsal kesimde kadınların erkeklerden daha az oranda okuma yazma bilmeleri ve okuma yazma bilenler içerisinde de bir eğitim kurumundan mezun olmayan kadınların sayıca ve oranca çok yüksek olması, bölgedeki gelenek ve göreneklerin onların eğitimine verdiği değeri göstermesi açısından önemlidir. Başka bir deyişle kadınların erkeklerden daha az oranda okuryazar olmasında, bölgedeki sosyo-kültürel yapının büyük bir etkisi vardır (Üççam Karagel, 2009: 23).

Ataerkillik olarak adlandırılan ve hem kamusal hem de özel alanda erkek egemenliğini ifade eden bu yapı, kadınların ilerlemesinin ve gelişmesinin önündeki en büyük engeldir. Çünkü ataerkil toplum, erkeğe mutlak öncelik verir ve bir dereceye kadar da kadınların insan haklarını sınırlar. Ataerkil toplumda çocukluğundan itibaren kadınlar, niteliklerini geliştirmek için erkeklerle eşit şansa sahip değildir (Sultana, 2012: 1-12).

Bundan başka konuyla ilgili dikkati çeken bir diğer husus da her iki cinsiyet grubunda da yaş büyüdükçe, okuryazar olmayanların sayısında görülen artıştır. Nitekim araştırma sahasındaki okuryazar olmayanların %82,4'ünü, 65 ve üstü yaştakiler oluşturmaktadır. Onu %7,96 ile 60-64, %3,93 ile 55-59 ve %1,82 ile de 50-54 yaş grubundakiler takip etmektedir. 14-24 yaşları arasındaysa okuma yazma bilmeyen hiç yoktur.

2.2. Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyenler Açısından Tunceli İlinin Ülkedeki Yeri

Cumhuriyetin ilk dönemlerinden itibaren Türkiye’de zorunlu eğitim çağı dışında kalmış okuma yazma bilmeyen ve temel eğitimden mahrum kalan yetişkinlere yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bunlar yetişkinlerin okuma yazma ve temel eğitim eksikliklerini gidermek üzere 1980 yılına kadar “Okuma Yazma Programları” ve “Okuma Yazmayı, Temel Becerileri Geliştirme Programları”dır. 1980 yılından sonraysa bu programlar “I ve II. Kademe” olmak üzere iki aşamalı olarak uygulanmaya başlanmıştır (T.C. MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, 2018: 3). Bu programların asgari hedefi, okuryazar olmayanların okuma yazmayı öğrenmesi ve temel matematik becerisi kazanmasıdır.

Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenler açısından araştırma sahasının durumunu ortaya koyabilmek amacıyla 31 Aralık 2020 tarihine ilişkin TÜİK’in “Ulusal Eğitim İstatistikleri” veri tabanından yararlanılmıştır. Buradan il düzeyinde 15 ve üstü yaştaki toplam nüfus içinde her 1.000 kişiye düşen okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenlerin sayısı hesaplandıktan sonra bunlar, Tablo 6’da görüleceği üzere oranlarına göre en fazla olandan en aza doğru sıralanmıştır.

Tablo 6: 15 ve Üstü Yaştaki Nüfus İçinde Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyenlerin Oranı Açısından Tunceli İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

S. No	İl Adı	Ülkedeki %’si	S. No	İl Adı	Ülkedeki %’si	S. No	İl Adı	Ülkedeki %’si
1	Ağrı	104,75	28	Mersin	49,31	55	Balıkesir	37,17
2	Van	100,86	29	Kütahya	48,60	56	Malatya	36,48
3	Şanlıurfa	97,42	30	Trabzon	47,65	57	Burdur	35,21
4	Diyarbakır	91,27	31	Rize	45,35	58	Karabük	34,75
5	Muş	84,05	32	Gaziantep	44,80	59	Niğde	34,52
6	Giresun	76,94	33	Uşak	44,63	60	Konya	34,12
7	Tokat	75,16	34	Sivas	43,19	61	Edirne	33,85
8	Bitlis	73,59	35	Manisa	42,77	62	Antalya	33,62
9	Siirt	73,53	36	K. Maraş	42,48	63	İzmir	32,08
10	Iğdır	72,22	37	Adana	42,47	64	Kayseri	31,67
11	Mardin	70,71	38	Aydın	42,47	65	Nevşehir	31,59
12	Ordu	69,81	39	Ardahan	41,72	66	Bolu	31,52
13	Elazığ	68,77	40	Amasya	41,30	67	Kırıkkale	31,41
14	Şırnak	67,48	41	Çankırı	40,99	68	Osmaniye	29,99
15	Samsun	62,12	42	Adıyaman	40,26	69	Karaman	29,23
16	Batman	61,81	43	Artvin	39,20	70	Isparta	28,55
17	Bartın	61,13	44	Kırşehir	39,19	71	Tekirdağ	26,79
18	Gümüşhane	60,72	45	Afyon.	39,07	72	Yalova	25,58
19	Hatay	60,69	46	Tunceli	38,88	73	Sakarya	25,35
20	Çorum	59,85	47	Erzincan	38,81	74	İstanbul	25,31
21	Kastamonu	59,60	48	Bayburt	38,60	75	Kocaeli	24,98
22	Sinop	56,24	49	Denizli	38,29	76	Bursa	24,15

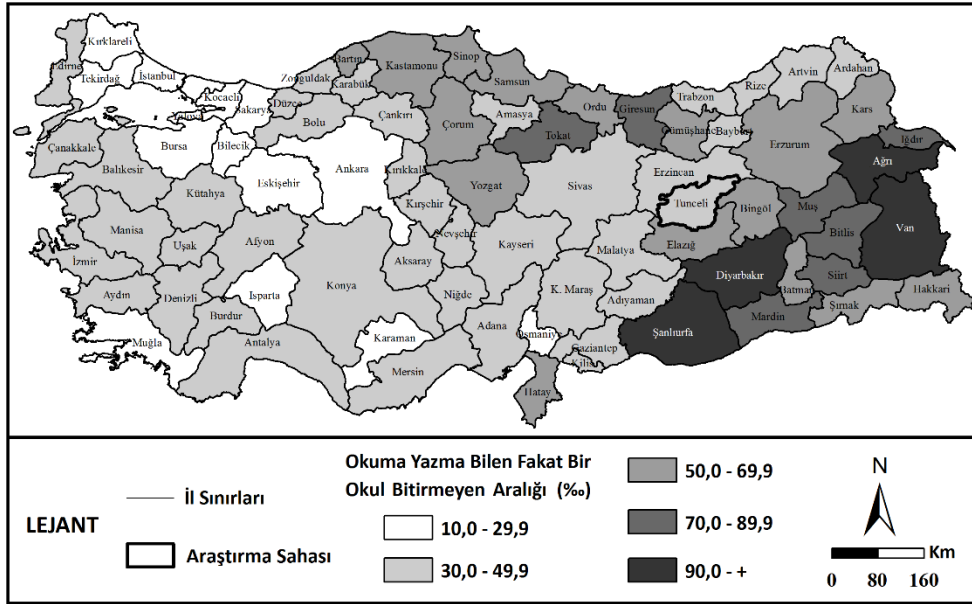
Tablo 6 (Devamı)

23	Bingöl	52,57	50	Kilis	37,76	77	Muğla	23,32
24	Erzurum	51,19	51	Düzce	37,69	78	Kırklareli	22,24
25	Yozgat	50,97	52	Aksaray	37,60	79	Ankara	18,76
26	Kars	50,44	53	Çanakkale	37,57	80	Bilecik	18,43
27	Hakkâri	50,24	54	Zonguldak	37,30	81	Eskişehir	18,41

Kaynak: TÜİK “Ulusal Eğitim İstatistikleri” veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

İlgili tabloda da görüleceği üzere Tunceli ilinde okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenlerin oranının %38,88 olduğu ve bununla ülkede 46. sırada yer aldığı görülmektedir. Ancak okuryazar olduğu halde bir okul bitirmemiş olanların okuma yazma düzeyinin işlevsel düzeyde olmadığı kabul edilirse, gerçek okuryazar oranının daha düşük olduğu da söylenebilir (Bircan ve Tekin, 1989: 396).

Harita 3: 15 ve Üstü Yaşta Nüfus İçinde Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyenlerin Oranı Açısından Tunceli İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

Tablo 7: Tunceli İlinde 15 ve Üstü Yaşta Nüfus İçinde Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyenlerin Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılışı (2020)

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam	%'si
14-17	11	11	22	0,80
18-21	11	7	18	0,65
22-24	5	14	19	0,69
25-29	18	33	51	1,85

Tablo 7 (Devamı)

30-34	14	21	35	1,27
35-39	12	19	31	1,13
40-44	12	15	27	0,98
45-49	21	35	56	2,03
50-54	13	59	72	2,61
55-59	26	169	195	7,08
60-64	40	226	266	9,66
65+	541	1.422	1.963	71,25
Toplam	724	2.031	2.755	100,00
%'si	26,28	73,72	100,00	-

Kaynak: TÜİK “Ulusal Eğitim İstatistikleri” veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenlerin oranı açısından inceleme alanının durumunu ortaya koyabilmek amacıyla çizilen haritada (Harita 3) da görüleceği üzere Tunceli ili; aynı bölgede bulunan Malatya (%36,48), Erzincan (%38,81) ve Ardahan (%41,72) ile birlikte Doğu Anadolu Bölgesi'nin diğer illerinden ayrılmakta; Ege, Akdeniz ve İç Anadolu bölge illerinin geneli ile yakın değerler taşımaktadır.

Tunceli ilinde okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenlerin daha çok kimlerden oluştuğunu ortaya koyabilmek amacıyla da yine aynı veri tabanından yararlanılarak Tablo 7 oluşturulmuştur. Sözü edilen tabloda da görüleceği üzere 2020 yılı itibarıyla sahadaki 15 ve üstü yaşta bulunan nüfus içinde okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenlerin %73,72'sini kadınlar oluşturmaktadır. Bu da sahanın ataerkil toplumsal yapıya sahip ve kadınların eğitim haklarını kullanma konusunda ne kadar dezavantajlı olduğunu bir kez daha kanıtlamaktadır.

Bu konuyla ilgili bir diğer husus da okuryazar olduğu halde herhangi bir okul bitirmeyenlerin %71,25'ini 65 ve üstü yaşta kilerin oluşturduğudur. Bundan başka belirtilen yaş grubundan daha aşağılara doğru inildikçe, oranda kademeli olarak bir azalma olduğu da göze çarpmaktadır.

2.3. İlkokul Eğitimi Görenler Açısından Tunceli İlinin Ülkedeki Yeri

Anaokulundan sonra ve ortaokuldan önce eğitim veren okullara, ilkokul denmektedir. 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen 491 numaralı Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun 87. maddesinde bütün vatandaşların ilköğretimden geçmesi zorunlu bir hale getirilmiştir (T.C. Anayasa Mahkemesi). 22 Nisan 1924 tarihinde başlayan ve 1 Mayıs 1924 tarihinde sona eren II. Heyeti İlmiye toplantısında ilköğretimin süresi, 5 yıl olarak belirlenmiştir (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı). Alınan bu karar, zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarıldığı 1997 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 30 Mart 2012 tarihindeyse,

TBMM’de kabul edilen 6.287 Sayılı Kanun ile zorunlu eğitim 12 yıla çıkarılırken daha öncesinde 5 yıl olan ilkököl eğitiminin süresi ise 4 yıla düşürülmüştür (İlköğretim ve Eğitim Kanunu..., 2012).

31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla ilkököl mezunu olan nüfus açısından Tunceli ilinin ülkedeki durumunu ortaya koyabilmek amacıyla TÜİK’in “Ulusal Eğitim İstatistikleri” veri tabanından yararlanılmıştır. Buradan il düzeyinde 15 ve üstü yaştaki toplam nüfus içinde her 1.000 kişiye düşen ilkököl mezunlarının sayısı bulunmuştur. Ardından bunlar, en fazla olandan en aza doğru, oranlarına göre sıralanarak Tablo 8 hazırlanmıştır.

Tablo 8: 15 ve Üstü Yaşta Nüfus İçinde İlkokul Düzeyinde Eğitim Alanların Oranı A Cısından Tunceli İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

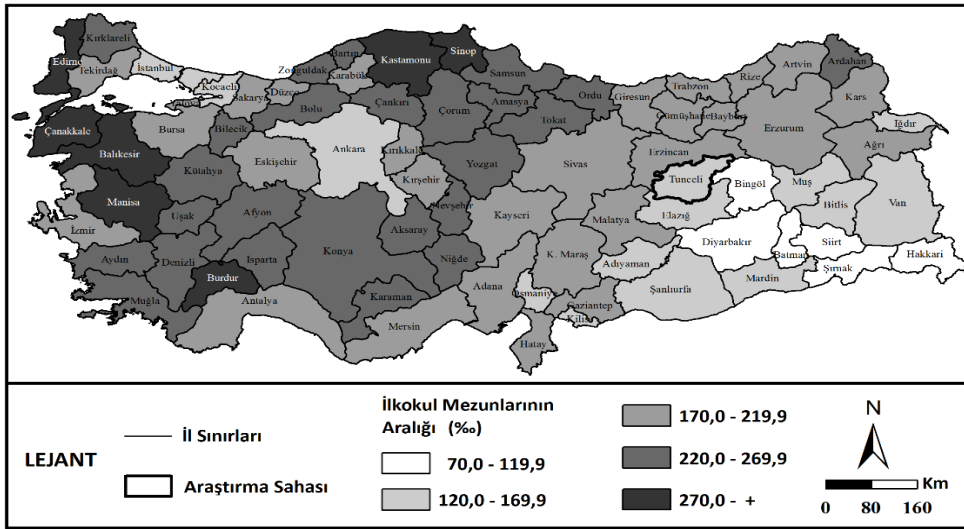
S. No	İl Adı	Ülkedeki %'si	S. No	İl Adı	Ülkedeki %'si	S. No	İl Adı	Ülkedeki %'si
1	Sinop	284,47	28	Aksaray	226,23	55	K. Maraş	186,90
2	Kastamonu	283,61	29	Samsun	226,19	56	Kırıkkale	184,18
3	Manisa	280,91	30	İsparta	225,86	57	Erzincan	183,89
4	Çanakkale	280,00	31	Ardahan	223,78	58	Gaziantep	181,72
5	Burdur	275,70	32	Ordu	222,25	59	Adana	180,96
6	Edirne	272,17	33	Sakarya	218,53	60	Malatya	171,07
7	Balıkesir	268,52	34	Kırşehir	216,97	61	Ağrı	170,10
8	Kütahya	265,10	35	Giresun	216,16	62	Osmaniye	168,49
9	Afyon.	263,61	36	Artvin	213,95	63	İstanbul	168,44
10	Çankırı	258,44	37	Karabük	213,36	64	Kocaeli	164,52
11	Çorum	255,16	38	Hatay	212,50	65	Tunceli	163,24
12	Çorlarelili	252,24	39	Düzce	209,04	66	Adıyaman	161,21
13	Yozgat	252,11	40	Mersin	208,03	67	Elazığ	156,16
14	Amasya	251,78	41	İzmir	201,96	68	Ankara	150,23
15	Konya	250,50	42	Tekirdağ	201,65	69	Iğdır	143,90
16	Aydın	248,80	43	Eskişehir	201,31	70	Van	140,08
17	Bilecik	244,05	44	Gümüşhane	201,07	71	Şanlıurfa	136,58
18	Zonguldak	242,22	45	Sivas	199,89	72	Muş	132,85
19	Nevşehir	238,80	46	Kayseri	197,78	73	Kilis	131,91
20	Tokat	238,36	47	Bursa	197,07	74	Mardin	130,57
21	Karaman	238,17	48	Rize	195,35	75	Bitlis	130,16
22	Bartın	237,99	49	Antalya	192,13	76	Bingöl	119,43
23	Uşak	237,51	50	Kars	190,28	77	Diyarbakır	115,72
24	Bolu	237,26	51	Yalova	189,43	78	Siirt	107,83
25	Denizli	235,45	52	Bayburt	188,32	79	Batman	102,58
26	Niğde	233,80	53	Erzurum	187,71	80	Şırnak	91,13
27	Muğla	233,28	54	Trabzon	187,12	81	Hakkâri	76,94

Kaynak: TÜİK “Ulusal Eğitim İstatistikleri” veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

İlgili tabloda da görüleceği üzere sahada ilkököl mezunlarının oranı %163,24’tür. Bu oranla il, ülkede 65. sırada yer almaktadır. İlkokul mezunlarının oranı açısından sahanın durumunu ortaya koyabilmek amacıyla çizilen haritada (Harita 4) da görüleceği üzere Tunceli ili; Elazığ (% 156,16),

Iğdır (% 143,90), Van (% 140,08), Muş (% 132,85), Bitlis (% 130,16), Adıyaman (% 161,21), Şanlıurfa (% 136,58), Kilis (% 131,91) ve Mardin (% 130,57) gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin illeri ile aynı kategoride yer almaktadır. Bunlardan başka bu grupta Osmaniye (% 168,49), İstanbul (% 168,44), Kocaeli (% 164,52) ve Ankara (% 150,23) gibi ülkenin diğer illeri de bulunmaktadır.

Harita 4: 15 ve Üstü Yaştaki Nüfus İçinde İlkokul Düzeyinde Eğitim Alanların Oranı Açısından Tunceli İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

Tablo 9: Tunceli İlinde 15 ve Üstü Yaştaki Nüfus İçinde İlkokul Düzeyinde Eğitim Alanların Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılışı (2020)

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam	%'si
14-17	27	14	41	0,35
18-21	6	2	8	0,07
22-24	2	5	7	0,06
25-29	5	14	19	0,16
30-34	33	50	83	0,72
35-39	245	309	554	4,79
40-44	366	409	775	6,70
45-49	472	626	1.098	9,49
50-54	435	657	1.092	9,44
55-59	565	1.051	1.616	13,97
60-64	697	935	1.632	14,11
65+	2.719	1.925	4.644	40,14
Toplam	5.572	5.997	11.569	100,00
%'si	48,16	51,84	100,00	-

Kaynak: TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Sahada ilkokul mezunu olan nüfusun daha çok kimlerden oluştuğunu ortaya koyabilmek amacıyla da yine aynı veri tabanından yararlanılarak Tablo 9 hazırlanmıştır. Buna göre Tunceli iline bakıldığında her iki cinsiyet grubunda da yaş büyüdükçe, ilkokul mezunlarının sayısında bir artış olduğu görülmektedir. Nitekim ildeki ilkokul mezunlarının %40,14'ünü, 65 ve üstü yaşta kişiler oluşturmaktadır. Onu %14,11 ile 60-64, %13,97 ile 55-59, %9,44 ile 50-54 ve %9,49 ile de 45-49 yaş grubundakiler vd. takip etmektedir.

Bu konuyla ilgili bir diğer husus da ildeki ilkokul mezunlarının %51,84'ünün (5.997 kişi) kadınlardan ve %48,16'sının (5.572 kişi) da erkeklerden oluşmasıdır. Bu da diğer eğitim basamaklarına nazaran inceleme alanındaki nüfus içinde ilkokul mezunluğu hususunda cinsiyetler arasında aşağı yukarı bir denge olduğunu göstermektedir. Bunda, uzun yıllar boyunca ülkede ilkokulun bütün vatandaşlar için devlet tarafından zorunlu tutulması etkilidir.

2.4. İlköğretim, Ortaokul veya Dengi Meslek Ortaokul Eğitimi Görenler Açısından Tunceli İlinin Ülkedeki Yeri

16.08.1997 tarihinde TBMM'de ilköğretim kurumlarının 8 yıllık okullardan oluşması ve bu okullarda kesintisiz eğitim yapılmasına yönelik 4.306 Sayılı Kanun, kabul edilmiştir (İlköğretim ve Eğitim Kanunu..., 1997). Bu kanun, 30 Mart 2012 tarihinde TBMM'de kabul edilen 6.287 Sayılı Kanun kapsamında zorunlu eğitim 12 yıla çıkarılıncaya kadar yürürlükte kalmıştır (İlköğretim ve Eğitim Kanunu..., 2012).

31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla ilköğretim, ortaokul veya dengi meslek ortaokul mezunları açısından araştırma sahasının ülkedeki yerini ortaya koyabilmek amacıyla TÜİK'in "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılmıştır. Buradan il düzeyinde 15 ve üstü yaşta toplam nüfus içinde her 1.000 kişiye düşen; ilköğretim, ortaokul veya dengi meslek ortaokul mezunlarının sayısı bulunmuştur. Ardından bunlar oranlarına göre en fazla olandan en aza doğru sıralanarak Tablo 10 hazırlanmıştır.

İlgili tabloda da görüleceği üzere Tunceli ilinde ortaokul veya dengi meslek ortaokulu mezunlarının oranının %213,89 olduğu ve bununla ülkede 81. sırada yer aldığı görülmektedir. Ortaokul mezunlarının oranı açısından ilin gerek ülke ve gerekse çevresine göre durumunu ortaya koyabilmek amacıyla çizilen haritada (Harita 5) da görüleceği üzere Tunceli'nin, komşusu Erzincan (%249,62) ile bulunduğu bölgenin diğer illeriyle arasında önemli farklar vardır. Buna karşın aynı eğitim basamağından mezun olanların oranı açısından il; Çanakkale (%221,81), Eskişehir (%227,89), Ankara (%228,27), Trabzon (%231,27), Isparta (%231,39), Edirne (%236,31), Artvin (%237,02), Bolu (%237,02),

239,11), Balıkesir (% 240,67), Gümüşhane (% 242,27), Muğla (% 242,37), Giresun (% 243,16), Karabük (% 245,58), Kastamonu (% 247,86) ve Burdur (% 249,20) gibi illerle aynı kategoride yer almaktadır.

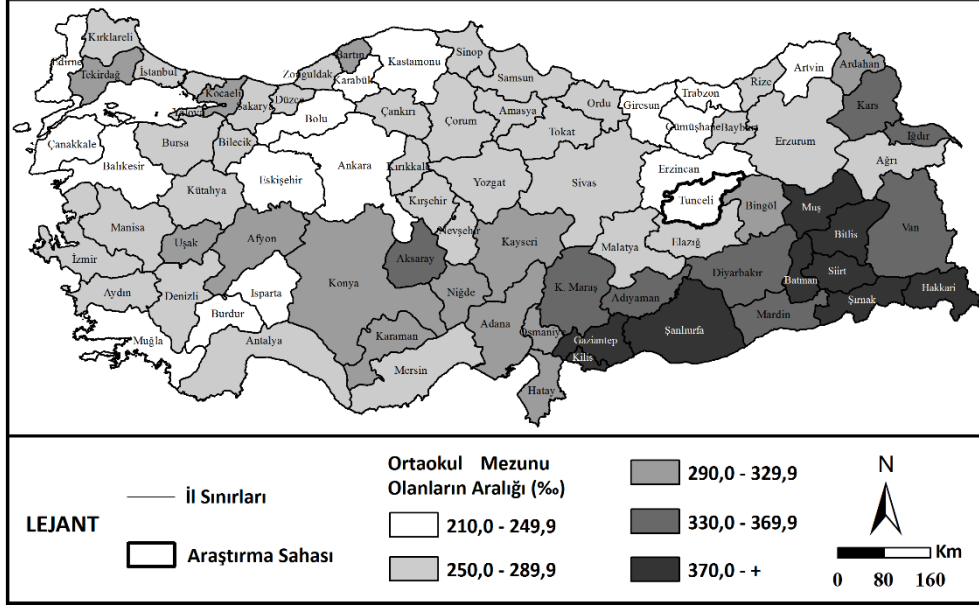
Tablo 10: 15 ve Üstü Yaştaki Nüfus İçinde Ortaokul veya Dengi Meslek Ortaokulu Düzeyinde Eğitim Alanların Oranı Açısından Tunceli İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

S. No	İl Adı	Ülkedeki %'si	S. No	İl Adı	Ülkede ki %'si	S. No	İl Adı	Ülkedeki %'si
1	Kilis	395,14	28	Kocaeli	295,86	55	Ordu	263,18
2	Şırnak	393,84	29	Bartın	295,13	56	Yalova	262,98
3	Şanlıurfa	387,00	30	Adana	294,45	57	Kütahya	262,69
4	Muş	382,63	31	Kayseri	291,87	58	Rize	262,60
5	Gaziantep	380,78	32	Erzurum	289,93	59	Bilecik	261,19
6	Siirt	376,71	33	Nevşehir	289,93	60	Amasya	260,52
7	Batman	375,52	34	Düzce	287,82	61	Zonguldak	259,78
8	Hakkâri	372,39	35	Bursa	286,36	62	Kırklareli	255,39
9	Bitlis	371,81	36	Ağrı	285,60	63	İzmir	253,74
10	Van	368,93	37	Elazığ	285,13	64	Kırşehir	250,45
11	Mardin	349,51	38	Manisa	283,12	65	Erzincan	249,62
12	Diyarbakır	348,36	39	Mersin	282,80	66	Burdur	249,20
13	Iğdır	341,91	40	Tokat	281,20	67	Kastamonu	247,86
14	K. Maraş	338,15	41	Bayburt	279,46	68	Karabük	245,58
15	Kars	337,59	42	Denizli	278,08	69	Giresun	243,16
16	Aksaray	333,17	43	Çorum	277,72	70	Muğla	242,37
17	Adıyaman	332,02	44	Sakarya	277,30	71	Gümüşhane	242,27
18	Niğde	326,94	45	İstanbul	276,94	72	Balıkesir	240,67
19	Karaman	318,65	46	Malatya	274,33	73	Bolu	239,11
20	Tekirdağ	315,32	47	Sivas	272,45	74	Artvin	237,02
21	Bingöl	313,53	48	Yozgat	270,74	75	Edirne	236,31
22	Hatay	311,58	49	Samsun	269,91	76	İsparta	231,39
23	Ardahan	309,99	50	Antalya	269,43	77	Trabzon	231,27
24	Osmaniye	304,87	51	Aydın	267,19	78	Ankara	228,27
25	Afyon.	302,16	52	Çankırı	266,83	79	Eskişehir	227,89
26	Konya	301,22	53	Sinop	266,20	80	Çanakkale	221,81
27	Uşak	299,82	54	Kırıkkale	265,56	81	Tunceli	213,89

Kaynak: TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bu konuyla ilgili bir diğer husus da ilköğretim, ortaokul veya dengi meslek ortaokul mezunlarının cinsiyete göre oranıdır. Bu açıdan inceleme alanına bakıldığında, ortaokuldan mezun olanların %58,71'inin erkeklerden ve %41,29'unun da kadınlardan oluştuğu görülmektedir (Tablo 11). Dolayısıyla bu eğitim basamağında da ataerkil toplumsal yapının izlerinin, oldukça belirgin olduğunu söylemek mümkündür.

Harita 5: 15 ve Üstü Yaşta Nüfus İçinde Ortaokul veya Dengi Meslek Ortaokulu Düzeyinde Eğitim Alanların Oranı Açısından Tunceli İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

Tablo 11: Tunceli İlinde 15 ve Üstü Yaşta Nüfus İçinde Ortaokul veya Dengi Meslek Ortaokulu Düzeyinde Eğitim Alanların Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılışı (2020)

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam	%'si
14-17	1.354	1.217	2.571	16,33
18-21	805	184	989	6,28
22-24	378	195	573	3,64
25-29	763	474	1.237	7,85
30-34	582	401	983	6,24
35-39	755	513	1.268	8,05
40-44	829	680	1.509	9,58
45-49	989	852	1.841	11,69
50-54	836	735	1.571	9,98
55-59	750	636	1.386	8,80
60-64	491	351	842	5,35
65+	713	265	978	6,21
Toplam	9.245	6.503	15.748	100,00
%'si	58,71	41,29	100,00	-

Kaynak: TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Ayrıca bu eğitim basamağından mezun olanların önemli bir kısmının (%16,33) 14-17 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Bu durumun, sahada

önemli ölçüde ortaokuldan mezun olmuş ve halen 4 yıllık lise öğrenimi görmekte olan genç nüfustan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bundan başka diğer yaş gruplarına dağılıştaysa aşağı yukarı bir denge olduğu da görülmektedir.

Ancak bu konuyla ilgili değinilmesi gereken hususlardan biri de Tablo 3'deki ilköğretim, ortaokul veya dengi meslek ortaokulundan mezun olanların sayısı ile Tablo 11'dekiler arasındaki uyumsuzluktur. Nitekim Tablo 3'te bunların sayısı erkeklerde 8.919 ve kadınlarda 6.197 iken, Tablo 11'deyse erkeklerde 9.245 iken kadınlardaysa 6.503'tür. Buna göre toplamda 2 tablo arasında bu eğitim basamağından mezun olanlar arasındaki fark, $(15.748-15.116=632)$ 632'dir. Muhtemelen bu durum; başta Suriyeliler olmak üzere, Irak, Afganistan ve İran'dan gelerek çeşitli statülerle Türkiye'de ikamet edenlerden kaynaklanmaktadır.

2.5. Lise ve Dengi Meslek Okulu Eğitimi Görenler Açısından Tunceli İlinin Ülkedeki Yeri

İlköğretimden sonra en az 4 yıllık zorunlu, örgün ya da yaygın öğrenim veren genel, mesleki ve teknik öğretim kurumlarının tümüne ortaöğretim denir (Kılıç vd., 2015: 15). Türkiye'de lise eğitimi, kamuoyunda 4+4+4 olarak bilinen yasa teklifinin 30 Mart 2012 tarihinde kanunlaşmasıyla (İlköğretim ve Eğitim Kanunu..., 2012) zorunlu bir hale getirilmiştir.

31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla lise ve dengi meslek okulu mezunları açısından ilin ülkedeki yerini ortaya koyabilmek amacıyla TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılmıştır. Buradan il düzeyinde 15 ve üstü yaştaki toplam nüfus içinde her 1.000 kişiye düşen lise ve dengi meslek okulu mezunlarının sayısı bulunmuştur. Ardından bunlar oranlarına göre en fazla olandan en aza doğru sıralanarak Tablo 12 hazırlanmıştır.

İlgili tabloda da görüleceği üzere araştırma sahasındaki lise ve dengi meslek okulundan mezun olanların oranı %290,49'dur ve bununla il; Kırıkkale, Hakkâri, Eskişehir ve Bingöl'den sonra ülkede 5. sırada yer almaktadır. Lise mezunlarının oranı açısından inceleme alanının gerek ülke ve gerekse çevresine göre durumunu ortaya koyabilmek amacıyla çizilen haritada (Harita 6) da görüleceği üzere Tunceli ili; kendisiyle aynı bölgede bulunan Bingöl (%291,64) ve Hakkâri (300,64) ile birlikte; Doğu Anadolu'nun diğer illerinden ayrılmakta; Kırıkkale (%310,36) ve Eskişehir (%293,90) ile aynı kategoride yer almaktadır.

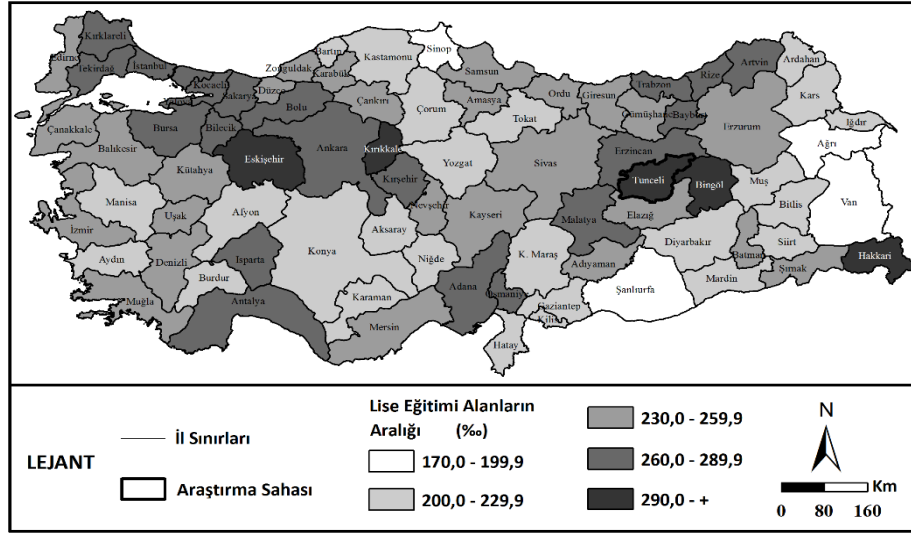
Tablo 12: 15 ve Üstü Yaştaki Nüfus İçinde Lise ve Dengi Meslek Okulu Düzeyinde Eğitim Alanların Oranı Açısından Tunceli İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

S. No	İl Adı	Ülkedeki %'si	S. No	İl Adı	Ülkedeki %'si	S. No	İl Adı	Ülkedeki %'si
1	Kırıkkale	310,36	28	Karabük	258,81	55	Aydın	228,61
2	Hakkâri	300,64	29	Elazığ	257,49	56	Burdur	225,86
3	Eskişehir	293,90	30	İzmir	257,39	57	K. Maraş	224,37
4	Bingöl	291,64	31	Kayseri	256,62	58	Bitlis	223,15
5	Tunceli	290,49	32	Muğla	256,10	59	Diyarbakır	221,77
6	Artvin	287,38	33	Gümüşhane	253,26	60	Niğde	221,48
7	Ankara	285,69	34	Sivas	251,32	61	Hatay	219,14
8	Kocaeli	284,99	35	Edirne	251,12	62	Tokat	217,82
9	Trabzon	282,76	36	Zonguldak	248,70	63	Afyon.	217,54
10	Yalova	277,41	37	Denizli	248,17	64	Bartın	217,50
11	Rize	277,02	38	Mersin	246,85	65	Manisa	216,72
12	Erzincan	275,32	39	Batman	243,99	66	Karaman	216,58
13	İsparta	274,77	40	Erzurum	241,74	67	Ardahan	214,55
14	Bilecik	274,72	41	Adıyaman	241,47	68	Mardin	214,33
15	Sakarya	274,25	42	Nevşehir	239,61	69	Konya	212,79
16	Kırklareli	270,87	43	Amasya	239,06	70	Siirt	212,58
17	Antalya	270,05	44	Balıkesir	238,84	71	Iğdır	209,16
18	Bolu	268,77	45	Giresun	237,95	72	Kars	208,12
19	Tekirdağ	268,33	46	Çankırı	237,58	73	Çorum	207,95
20	Bursa	267,84	47	Çanakkale	236,39	74	Aksaray	206,27
21	Osmaniye	265,45	48	Şırnak	235,43	75	Kastamonu	206,02
22	Bayburt	265,38	49	Kütahya	233,27	76	Gaziantep	203,50
23	Kırşehir	263,81	50	Ordu	232,13	77	Muş	202,99
24	Malatya	263,13	51	Samsun	230,68	78	Van	194,77
25	Adana	260,84	52	Uşak	230,39	79	Sinop	192,14
26	İstanbul	260,21	53	Kilis	229,69	80	Ağrı	174,12
27	Düzce	259,66	54	Yozgat	229,64	81	Şanlıurfa	173,13

Kaynak: TÜİK “Ulusal Eğitim İstatistikleri” veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Ayrıca lise ve dengi meslek okulu mezunlarının cinsiyete göre oranına bakıldığında, bunların %63,08'inin erkeklerden ve %36,92'sinin de kadınlardan oluştuğu görülmektedir (Tablo 13). Dolayısıyla bu eğitim basamağında da ataerkil toplumsal yapının izlerinin, oldukça belirgin olduğunu söylemek mümkündür. Bu konuyla ilgili bir diğer husus da lise ve dengi meslek okulu mezunlarının önemli bir kısmının (yani %16,77'sinin) 18-21 yaş aralığında olmasıdır. Bu durumun, ilde önemli ölçüde liseden mezun olmuş ve halen yükseköğrenim görmekte olan genç nüfustan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Zira 2019-2020 eğitim yılında Tunceli ilindeki Munzur Üniversitesi'nde 4.885 öğrenci ön lisans ve lisans öğrenimi görmekteydi (YÖK).

Harita 6: 15 ve Üstü Yaşta Nüfus İçinde Lise ve Dengi Meslek Okulu Düzeyinde Eğitim Alanların Oranı Açısından Tunceli İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

Tablo 13: Tunceli İlinde 15 ve Üstü Yaşta Nüfus İçinde Lise ve Dengi Meslek Okulu Düzeyinde Eğitim Alanların Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılışı (2020)

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam	%'si
14-17	2	0	2	0,01
18-21	1.831	1.612	3.443	16,77
22-24	1.263	873	2.136	10,40
25-29	2.229	723	2.952	14,38
30-34	1.330	786	2.116	10,31
35-39	1.295	877	2.172	10,58
40-44	1.272	838	2.110	10,28
45-49	888	621	1.509	7,35
50-54	702	434	1.136	5,53
55-59	865	416	1.281	6,24
60-64	603	235	838	4,08
65+	670	165	835	4,07
Toplam	12.950	7.580	20.530	100,00
%'si	63,08	36,92	100,00	-

Kaynak: TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bundan başka atama ya da tayin gibi gerekçelerle bu ile gelen memurların da söz konusu eğitim basamağından mezun olanların oranının yüksek olmasında rol oynadığını söylemek mümkündür.

2.6. Fakülte veya Yüksekokul Eğitimi Görenler Açısından Tunceli İlinin Ülkedeki Yeri

Fakülte, bir üniversiteye bağlı olarak yüksek düzeyde eğitim-öğretim veren, bilimsel araştırma ve yayın yapan; kendisine birimler bağlanabilen bir yükseköğretim kurumudur. Yüksekokul, belli bir mesleğe yönelik eğitim-öğretime ağırlık veren; meslek yüksekokulu ise 2 yıllık olup belirli mesleklere yönelik ara insan gücü yetiştiren yükseköğretim kurumlarıdır (ÖSYM).

Tablo 14: 15 ve Üstü Yaştaki Nüfus İçinde Fakülte veya Yüksekokul Eğitimi Alanların Oranı Açısından Tunceli İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

S. No	İl Adı	Ülkedeki %'si	S. No	İl Adı	Ülkedeki %'si	S. No	İl Adı	Ülkedeki %'si
1	Ankara	246,91	28	Samsun	163,44	55	Zonguldak	139,58
2	İstanbul	208,33	29	Denizli	162,44	56	Sinop	138,31
3	İzmir	205,69	30	Kırklareli	162,20	57	Batman	137,70
4	Eskişehir	202,92	31	Adana	161,67	58	Ordu	135,99
5	Tunceli	200,67	32	Gümüşhane	160,31	59	Diyarbakır	135,70
6	Muğla	198,95	33	Amasya	159,36	60	Hakkâri	135,67
7	Antalya	190,88	34	Osmaniye	158,97	61	Çankırı	135,37
8	Yalova	188,81	35	Edirne	157,69	62	Çorum	133,29
9	Çanakkale	184,82	36	Kırıkkale	155,97	63	Kastamonu	133,10
10	Kocaeli	184,14	37	Bayburt	154,78	64	K. Maraş	132,59
11	Isparta	181,95	38	Giresun	153,71	65	Iğdır	132,56
12	Trabzon	181,41	39	Tekirdağ	153,66	66	Niğde	131,66
13	Karabük	180,67	40	Düzce	153,60	67	Siirt	131,51
14	Erzincan	174,38	41	Sakarya	153,34	68	Gaziantep	128,40
15	Malatya	173,36	42	Sivas	152,26	69	Afyon.	127,57
16	Bursa	172,77	43	Kütahya	152,02	70	Bitlis	127,18
17	Artvin	172,14	44	Konya	149,49	71	Bartın	126,71
18	Balıkesir	171,28	45	Karaman	148,58	72	Ardahan	125,21
19	Kırşehir	169,16	46	Nevşehir	146,91	73	Kars	125,20
20	Bolu	168,06	47	Erzurum	144,72	74	Aksaray	122,92
21	Mersin	167,73	48	Kilis	144,29	75	Mardin	121,16
22	Aydın	167,69	49	Hatay	144,21	76	Yozgat	121,13
23	Kayseri	167,01	50	Adıyaman	143,61	77	Şırnak	117,39
24	Burdur	166,73	51	Uşak	143,07	78	Van	111,93
25	Bilecik	165,79	52	Tokat	141,42	79	Muş	104,90
26	Rize	165,01	53	Manisa	140,97	80	Ağrı	98,53
27	Elazığ	164,48	54	Bingöl	140,94	81	Şanlıurfa	98,37

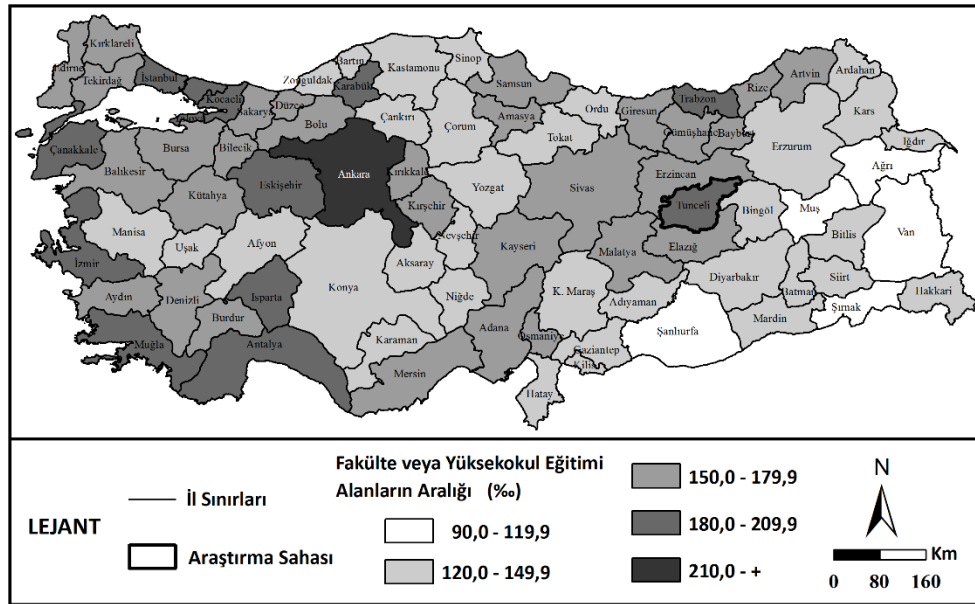
Kaynak: TÜİK “Ulusal Eğitim İstatistikleri” veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla fakülte veya yüksekokul eğitimi almış olanların gerek sahada ve gerekse ülkedeki durumunu ortaya koyabilmek amacıyla TÜİK “Ulusal Eğitim İstatistikleri” veri tabanından yararlanılmıştır. Buradan il düzeyinde 15 ve üstü yaştaki toplam nüfus içinde her 1.000 kişiye düşen yüksekokul veya fakülte mezunlarının sayısı bulunmuştur. Ardından

bunlar, oranlarına göre en fazla olandan en aza doğru, sıralanarak Tablo 14 hazırlanmıştır. İlgili tabloda da görüleceği üzere Tunceli’de fakülte veya yüksekokul mezunlarının oranı %200,67’dir ve bununla il; Ankara, İstanbul, İzmir ve Eskişehir’den sonra ülkede 5. sırada yer almaktadır.

Söz konusu eğitim basamaklarından mezun olanların oranı açısından inceleme alanının gerek ülke ve gerekse çevresine göre durumunu ortaya koyabilmek amacıyla çizilen haritada (Harita 7) da görüleceği üzere Tunceli ili; İstanbul (% 208,33), İzmir (% 205,69), Eskişehir (% 202,92), Muğla (% 198,95), Antalya (% 190,88), Yalova (% 188,81), Çanakkale (% 184,82), Kocaeli (% 184,14), Isparta (% 181,95), Trabzon (% 181,41) ve Karabük (% 180,67) gibi geneli ülkenin sosyo-ekonomik açıdan önde gelen illeri ile aynı kategoride yer almaktadır.

Harita 7: 15 ve Üstü Yaştaki Nüfus İçinde Fakülte veya Yüksekokul Eğitimi Alanların Oranı Açısından Tunceli İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

İnceleme alanındaki fakülte veya yüksekokul derecesine sahip olan nüfusun daha çok kimlerden oluştuğunu ortaya koyabilmek amacıyla da TÜİK “Ulusal Eğitim İstatistikleri” veri tabanından yararlanılarak Tablo 15 oluşturulmuştur. Buna göre Tunceli iline bakıldığında, söz konusu eğitim basamaklarından mezun olanların %28,5’inin 25-29 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Bu durumun, bir fakülte veya yüksekokuldan mezun olmuş ve halen sahadaki üniversitelerde yüksek lisans öğrenimi görmekte olan nüfustan kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Gerçekten de YÖK'ün "Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi" veri tabanından alınan verilere göre 2019-2020 eğitim yılı itibarıyla Tunceli ilindeki üniversitelerde, 567'si erkek ve 273'ü de kadın olmak üzere, toplam 840 öğrenci master öğrenimi görmekteydi (YÖK). Bundan başka atama ya da tayin gibi gerekçelerle bu ile gelen memurların da söz konusu eğitim basamaklarından mezun olanların oranının yüksek olmasında rol oynadığını söylemek mümkündür. Zira bir memur şehri olarak kurulan Tunceli'de memur lojmanlarının oldukça fazla olması da bunu doğrulamaktadır (Tuncel, 2012: 379-380).

Tablo 15: Tunceli İlinde 15 ve Üstü Yaştaki Nüfus İçinde Fakülte veya Yüksekokul Eğitimi Düzeyinde Eğitim Alanların Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılışı (2020)

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam	%'si
18-21	86	104	190	1,34
22-24	631	732	1.363	9,61
25-29	2.239	1.803	4.042	28,50
30-34	1.745	1.385	3.130	22,07
35-39	1.012	879	1.891	13,33
40-44	709	517	1.226	8,65
45-49	569	282	851	6,00
50-54	324	176	500	3,53
55-59	238	118	356	2,51
60-64	218	56	274	1,93
65+	305	54	359	2,53
Toplam	8.076	6.106	14.182	100,00
%'si	56,95	43,05	100,00	-

Kaynak: TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bu konuyla ilgili bir diğer husus da fakülte veya yüksekokul derecesine sahip olanların cinsiyete göre oranıdır. Bu açıdan araştırma sahasına bakıldığında fakülte veya yüksekokul mezunlarının %56,95'inin (8.076 kişi) erkeklerden ve %43,05'inin (6.106 kişi) de kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Dolayısıyla bu eğitim basamağında da ataerkil toplumsal yapının izleri, açıkça görülmektedir.

2.7. Yüksek Lisans (5 veya 6 Yıllık Fakülteler Dâhil) Eğitimi Görenler Açısından Tunceli İlinin Ülkedeki Yeri

Yüksek lisans, bir lisans öğretimine dayalı en az 2 yarıyıl süren 12 kredilik eğitim-öğretim ve alanla ilgili araştırmanın sonuçlarını ortaya koyacak bir tez gerektiren yükseköğretimdir (ÖSYM). 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla sahanın

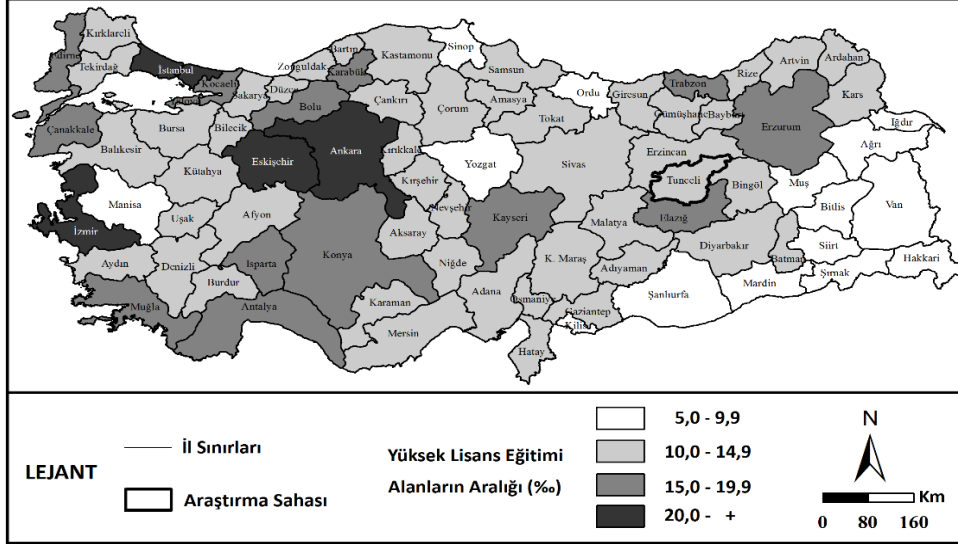
yüksek lisans mezunları açısından ülkedeki durumunu ortaya koyabilmek amacıyla TÜİK “Ulusal Eğitim İstatistikleri” veri tabanından yararlanılarak Tablo 16 hazırlanmıştır.

Tablo 16: 15 ve Üstü Yaştaki Nüfus İçinde Yüksek Lisans Eğitimi Alanların Oranı Açısından Tunceli İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

S. No	İl Adı	Ülkedeki %'si	S. No	İl Adı	Ülkedeki %'si	S. No	İl Adı	Ülkedeki %'si
1	Ankara	35,75	28	Kırıkkale	13,73	55	Zonguldak	11,17
2	İstanbul	27,64	29	Sivas	13,44	56	Kastamonu	11,01
3	Eskişehir	22,19	30	Denizli	13,36	57	Diyarbakır	10,92
4	İzmir	21,42	31	Düzce	13,25	58	Osmaniye	10,66
5	Isparta	19,20	32	Rize	13,20	59	Bingöl	10,59
6	Yalova	18,05	33	Balıkesir	13,00	60	Bartın	10,34
7	Çanakkale	18,04	34	Kırşehir	12,95	61	Çorum	10,33
8	Muğla	17,24	35	Mersin	12,89	62	Kars	10,28
9	Elazığ	17,12	36	Gümüşhane	12,78	63	Hatay	10,25
10	Kocaeli	16,41	37	Kırklareli	12,69	64	Ardahan	10,19
11	Bolu	16,40	38	Kütahya	12,40	65	Adıyaman	10,16
12	Antalya	16,34	39	Bayburt	12,38	66	Batman	10,01
13	Konya	16,24	40	Tekirdağ	12,33	67	Kilis	9,95
14	Trabzon	16,17	41	Karaman	11,90	68	Sinop	9,87
15	Edirne	15,79	42	Uşak	11,90	69	Manisa	9,82
16	Erzurum	15,67	43	Bilecik	11,80	70	Ordu	9,63
17	Kayseri	15,39	44	Afyon.	11,79	71	Iğdır	9,38
18	Karabük	15,36	45	K. Maraş	11,61	72	Van	9,20
19	Malatya	14,94	46	Nevşehir	11,53	73	Yozgat	9,03
20	Erzincan	14,49	47	Aksaray	11,47	74	Siirt	8,38
21	Adana	14,47	48	Artvin	11,45	75	Mardin	8,20
22	Bursa	14,45	49	Gaziantep	11,45	76	Bitlis	7,88
23	Sakarya	14,34	50	Giresun	11,31	77	Şanlıurfa	7,32
24	Burdur	14,29	51	Tokat	11,29	78	Muş	6,75
25	Tunceli	14,21	52	Niğde	11,28	79	Şırnak	5,96
26	Samsun	13,86	53	Çankırı	11,20	80	Ağrı	5,95
27	Aydın	13,78	54	Amasya	11,19	81	Hakkâri	5,64

Kaynak: TÜİK “Ulusal Eğitim İstatistikleri” veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Harita 8: 15 ve Üstü Yaştaki Nüfus İçinde Yüksek Lisans Eğitimi Alanların Oranı Açısından Tunceli İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

İlgili tabloda da görüleceği üzere Tunceli ilinde 15 ve üstü yaşta toplam nüfus içinde yüksek lisans mezunlarının oranı, %14,21'dir. Buna göre yüksek lisans mezunlarının oranı açısından araştırma sahası, ülkede 25. sırada yer almaktadır.

Söz konusu eğitim basamağından mezun olanların oranı açısından inceleme alanının gerek ülke ve gerekse çevresine göre durumunu ortaya koyabilmek amacıyla çizilen haritada (Harita 8) da görüleceği üzere Tunceli ili, aynı eğitim basamağından mezun olanların oranı açısından %10 ila %14,9 arasında ortalamaya sahip olan ve her biri ülkenin farklı bir coğrafi bölgesinde bulunan 48 il aynı kategoride yer almaktadır. Bu grupta Tunceli ile aynı bölgede bulunan iller; Malatya (%14,94), Erzincan (%14,49), Bingöl (%10,59), Kars (%10,28) ve Ardahan (%10,19)'dir.

İnceleme alanındaki yüksek lisans derecesine sahip olan nüfusun daha çok kimlerden oluştuğunu ortaya koyabilmek amacıyla da TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak Tablo 17 hazırlanmıştır.

İlgili tabloda da görüleceği üzere söz konusu eğitim basamağından mezun olanların %26'sının 35-39, %24,8'inin 30-34 yaş aralığında olduğu ve bu yaş gruplarından daha yukarıya doğru çıktıkça da oranda kademeli olarak bir azalma meydana geldiği görülmektedir.

Tablo 17: Tunceli İlinde 15 ve Üstü Yaştaki Nüfus İçinde Yüksek Lisans Düzeyinde Eğitim Alanların Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılışı (2020)

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam	%'si
22-24	6	9	15	1,49
25-29	82	106	188	18,73
30-34	132	117	249	24,80
35-39	141	120	261	26,00
40-44	71	46	117	11,65
45-49	54	20	74	7,37
50-54	25	14	39	3,89
55-59	16	7	23	2,29
60-64	16	4	20	1,99
65+	15	3	18	1,79
Toplam	558	446	1.004	100,00
%'si	55,58	44,42	100,0	-

Kaynak: TÜİK “Ulusal Eğitim İstatistikleri” veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bu konuyla ilgili bir diğer husus da yüksek lisans derecesine sahip olanların cinsiyete göre oranıdır. Bu açıdan sahaya bakıldığında yüksek lisans mezunlarının %55,58'inin (558 kişi) erkeklerden ve %44,42'sinin (446 kişi) de kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Dolayısıyla bu eğitim basamağında da ataerkil toplumsal yapının izlerinin görüldüğünü söylemek mümkündür.

2.8. Doktora Eğitimi Görenler Açısından Tunceli İlinin Ülkedeki Yeri

Doktora, lisansa dayalı en az 6 veya yüksek lisansa dayalı en az 4 yarıyıllık programı kapsayan ve orijinal bir araştırmanın sonuçlarını ortaya koymayı amaçlayan bir yükseköğretimdir (ÖSYM).

31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla sahanın doktora açısından ülkedeki durumunu ortaya koyabilmek amacıyla TÜİK “Ulusal Eğitim İstatistikleri” veri tabanından yararlanılmıştır. Buradan il düzeyinde 15 ve üstü yaştaki toplam nüfus içinde her 1.000 kişiye düşen doktora mezunlarının sayısı bulunmuştur. Ardından bunlar oranlarına göre en fazla olandan en aza doğru sıralanarak Tablo 18 hazırlanmıştır.

İlgili tabloda da görüleceği üzere Tunceli ilinde doktora derecesine sahip olanların oranı, %03 (212 kişi)'tür. Buna göre araştırma sahası, doktora mezunlarının oranı açısından ülkede 29. sırada yer almaktadır.

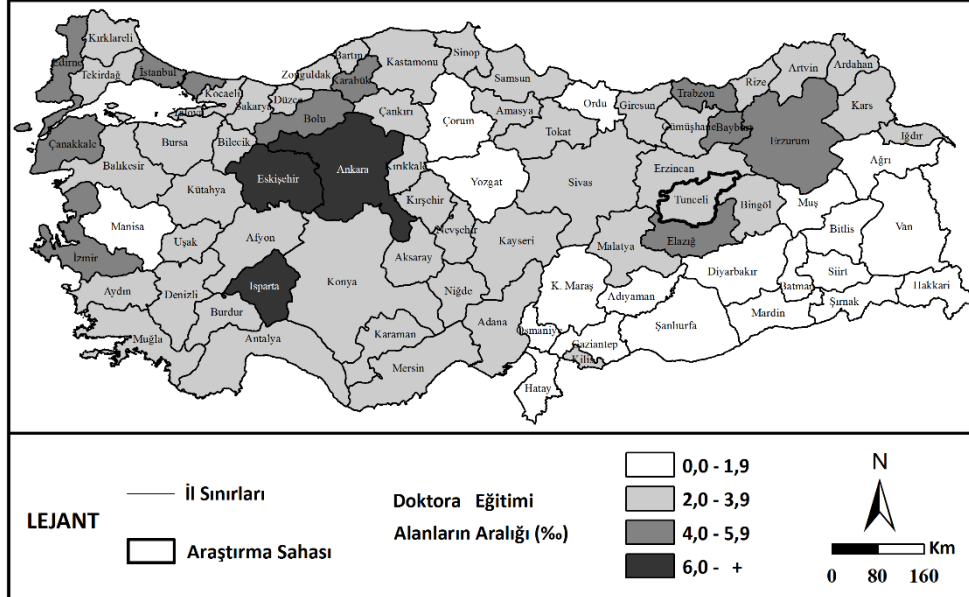
Tablo 18: 15 ve Üstü Yaştaki Nüfus İçinde Doktora Eğitimi Alanların Oranı Açısından Tunceli İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

S. No	İl Adı	Ülkedeki %'si	S. No	İl Adı	Ülkedeki %'si	S. No	İl Adı	Ülkedeki %'si
1	Ankara	8,19	28	Kars	3,02	55	Balıkesir	2,29
2	İsparta	6,39	29	Tunceli	3,00	56	Bursa	2,24
3	Eskişehir	6,32	30	Antalya	2,98	57	Kırklareli	2,22
4	Erzurum	4,93	31	Samsun	2,94	58	Bingöl	2,18
5	İstanbul	4,72	32	Denizli	2,90	59	Iğdır	2,12
6	Edirne	4,65	33	Uşak	2,89	60	Mersin	2,11
7	Bolu	4,57	34	Rize	2,85	61	Tekirdağ	2,03
8	İzmir	4,55	35	Artvin	2,80	62	Yozgat	1,99
9	Bayburt	4,48	36	Aydın	2,76	63	Çorum	1,98
10	Çanakkale	4,48	37	Sinop	2,70	64	K. Maraş	1,96
11	Trabzon	4,31	38	Ardahan	2,67	65	Siirt	1,95
12	Elazığ	4,25	39	Karaman	2,65	66	Gaziantep	1,88
13	Karabük	4,01	40	Bartın	2,63	67	Van	1,87
14	Erzincan	3,96	41	Adana	2,61	68	Adıyaman	1,80
15	Kırşehir	3,59	42	Çankırı	2,61	69	Ordu	1,79
16	Muğla	3,52	43	Kütahya	2,60	70	Hatay	1,69
17	Konya	3,51	44	Giresun	2,59	71	Diyarbakır	1,65
18	Burdur	3,47	45	Tokat	2,57	72	Manisa	1,56
19	Sivas	3,41	46	Aksaray	2,52	73	Bitlis	1,55
20	Gümüşhane	3,36	47	Kastamonu	2,52	74	Muş	1,55
21	Niğde	3,11	48	Bilecik	2,50	75	Osmaniye	1,38
22	Yalova	3,11	49	Kocaeli	2,47	76	Batman	1,21
23	Nevşehir	3,10	50	Afyon.	2,43	77	Ağrı	1,12
24	Kayseri	3,08	51	Kırkkale	2,40	78	Şanlıurfa	1,11
25	Malatya	3,08	52	Zonguldak	2,34	79	Mardin	0,83
26	Düzce	3,06	53	Kilis	2,30	80	Hakkâri	0,76
27	Sakarya	3,05	54	Amasya	2,29	81	Şırnak	0,69

Kaynak: TÜİK “Ulusal Eğitim İstatistikleri” veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Söz konusu eğitim basamağından mezun olanların oranı açısından inceleme alanının durumunu ortaya koyabilmek amacıyla çizilen haritada (Harita 9) da görüleceği üzere Tunceli ili, aynı eğitim basamağından mezun olanların oranı açısından %2 ila %3,9 arasında ortalamaya sahip olan ve her biri ülkenin farklı bir coğrafi bölgesinde bulunan 48 il aynı kategoride yer almaktadır. Bu grupta Tunceli ile aynı bölgede bulunan iller; Erzincan (% 3,96) ve Bingöl (% 2,18), Malatya (% 3,08), Kars (% 3,02), Ardahan (% 2,67), Bingöl (% 2,18) ve Iğdır (% 2,12)'dir.

Harita 9: 15 ve Üstü Yaştaki Nüfus İçinde Doktora Eğitimi Alanların Oranı Açısından Tunceli İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

Doktora mezunu olanların sayıca artmasında, 22.05.2008 tarihinde araştırma sahasında Munzur Üniversitesinin kurulmasının büyük bir rolü olmuştur. Gerçekten de YÖK'ün "Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi" veri tabanından yararlanılarak hazırlanan araştırma sahasındaki üniversitede görevli bulunan öğretim elemanlarına ilişkin sayısal veriler (Tablo 19) de bunu doğrulamaktadır. İlgili tabloda da görüleceği üzere 2021 yılı itibarıyla Tunceli ilindeki üniversitelerde 19 profesör, 40 doçent, 151 doktor öğretim üyesi ve 120 de öğretim görevlisi bulunmaktadır.

Tablo 19: Tunceli İlindeki Munzur Üniversitesinde Görevli Bulunan Öğretim Elemanlarına İlişkin Sayısal Veriler Tablosu (2021)

Öğretim Elemanı	Erkek	Kadın	Toplam	%'si
Profesör	12	7	19	4,07
Doçent	28	12	40	8,57
Doktor Öğretim Üyesi	92	59	151	32,32
Öğretim Görevlisi	77	43	120	25,70
Araştırma Görevlisi	71	66	137	29,34
Toplam	280	187	467	100,00
%'si	59,96	40,04	100,00	-

Kaynak: YÖK "Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bu konuyla ilgili bir diğer husus da doktora derecesine sahip olanların cinsiyete göre oranıdır (Tablo 20). Bu açıdan araştırma sahasına bakıldığında

doktora mezunlarının %65,09'unun (138 kişi) erkeklerden ve %34,91'inin (74 kişi) de kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Dolayısıyla bu eğitim basamağında da ataerkil toplumsal yapının izleri açıkça görülmektedir.

Tablo 20: Tunceli İlinde 15 ve Üstü Yaştaki Nüfus İçinde Doktora Düzeyinde Eğitim Alanların Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılışı (2020)

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam	%'si
30-34	13	14	27	12,74
35-39	51	27	78	36,79
40-44	34	20	54	25,47
45-49	17	5	22	10,38
50-54	9	3	12	5,66
55-59	6	3	9	4,25
60-64	6	1	7	3,30
65+	2	1	3	1,41
Toplam	138	74	212	100,00
%'si	65,09	34,91	100,00	-

Kaynak: TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Ayrıca bu eğitim basamağından mezun olanların önemli bir kısmının (yani %36,79'unun) 35-39 yaş aralığında olduğu ve bu yaş grubundan daha yukarıya doğru çıkıldıkça, oranda kademeli olarak bir azalma olduğu da görülmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada il olduktan sonraki süreçte Tunceli'de yaşayan nüfusun, sayım yıllarına göre okuryazarlık ve en son (31 Aralık 2020) TÜİK verilerine göre de eğitim durumlarının ortaya konması amaçlanmıştır.

Çalışmanın birinci amacı olan il olduktan sonraki süreçte Tunceli'de yaşayan nüfusun okuryazarlık oranına bakıldığında, bu değer daima Türkiye ortalamasının altında seyrettiği görülmüştür. Nitekim 1940 yılında Tunceli nüfusunun okuryazarlık oranı %18,65 iken aynı yılda ülkeninki ise %24,55'tir. İlerleyen yıllarda da gerek ülke ve gerekse Tunceli nüfusunun okuryazarlık oranı artmış ve nihayet 31 Aralık 2020 tarihine gelindiğinde ildeki 6 ve daha yukarı yaştaki toplam nüfusun okuma yazma oranı %92,95'e, ülkeninki ise %96,54'e ulaşmıştır. Buna göre 2020 yılı sonu itibarıyla okuma yazma bilenlerin oranı açısından Tunceli ili, ülkede 77. sırada yer almaktadır.

Araştırmanın ikinci amacı açısından Tunceli iline bakıldığındaysa belirtilen tarih itibarıyla inceleme alanının 81 il içinde ülkede; okuma yazma

bilmeyenlerin oranı açısından 15., okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenlerin oranı açısından 46., ilkokul mezunlarının oranı açısından 65., ortaokul veya dengi meslek ortaokulu mezunlarının oranı açısından 81., lise ve dengi meslek okulu mezunlarının oranı açısından 5., fakülte veya yüksekokul mezunlarının oranı açısından 5., yüksek lisans mezunlarının oranı açısından 25. ve doktora derecesine sahip olanların oranı açınsındansa 29. sırada yer aldığı görülmektedir. Buna göre her ne kadar okuma yazma bilenlerin oranı açısından son sıralarda yer alsada Tunceli ilinin, lise ve dengi meslek okulu ile fakülte veya yüksekokul mezunlarının oranı açısından ülkede oldukça iyi bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Lise ve dengi meslek okulu mezunlarının oranının yüksek olması, ilde önemli ölçüde liseden mezun olmuş ve halen yükseköğrenim görmekte olan genç nüfustan kaynaklanmaktadır. Fakülte veya yüksekokul mezunlarının oranının yüksek olmasındaysa bir fakülte veya yüksekokuldan mezun olmuş ve halen sahadaki üniversitelerde yüksek lisans öğrenimi gören nüfusun önemli bir rolü vardır. Bundan başka nüfus açısından ülkenin en küçük illerinden birisi olan Tunceli'ye; atama ya da tayin gibi gerekçelerle gelen memurlar da bu eğitim basamaklarından mezun olanların oranının yüksek çıkmasının bir diğer nedenidir.

Çalışmadan elde edilen bir başka sonuç da Tunceli ilinde; eğitim açısından kadınların, erkeklere nazaran daha dezavantajlı bir konumda olduğudur. Nitekim ilde; okuma yazma bilmeyen, okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen ve ilkokuldan mezun olanlar dışındaki tüm eğitim basamaklarında erkeklerin oranı, kadınlara nazaran daha yüksektir. Bu da ataerkil toplumsal yapının izlerinin ilde oldukça belirgin bir şekilde görüldüğü anlamına gelmektedir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuç da; okuma yazma bilmeyenlerin % 82,4'ünün, okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenlerin % 71,25'inin ve ilkokuldan mezun olanların da % 40,14'ünün 65 ve üstü yaştakilerden oluşmasıdır. Bu da zaman içinde sözü edilen eğitim düzeyine sahip olanların oranında azalma; zorunlu eğitim süresinin 12 yıla çıkarıldığı dikkate alınırsa liseden mezun olanların oranında da bir artma olacağı anlamına gelmektedir.

Kaynakça

Arslan, M. (2009). Önsöz. M. Arslan (Ed.), *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Bircan, İ. ve Tekin, M. (2019). Türkiye’de okuma alışkanlığının azalması sorunu ve çözüm yolları. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 22 (1), 393-410. DOI: 10.1501/Egifak_0000000883

Darkot, B. (1967). Şehir ayrımında nüfus sayısı ve fonksiyon kriterleri. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 8 (16), 3-8.

DİE. (2001). *2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, İl: Tunceli*. Ankara: T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

Ergün, M. (2015). *Eğitim Felsefesi*. Ankara: Pegem Akademi.

Gölpek, F. (2012). Eğitim getirilerinin özel ve sosyal açıdan incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XIV (I), 43-53.

İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2012). *T.C Resmî Gazete* (28.261, 11 Nisan 2012).

İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Millî Eğitim Temel Kanunu, Çıkrılık ve Meslek Eğitimi Kanunu, Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile 24.3.1988 Tarihli ve 3418 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılması ve Bazı Kâğıt ve İşlemlerden Eğitime Katkı Payı Alınması Hakkında Kanun. (1997). *T.C. Resmî Gazete* (4.306, 18 Ağustos 1997).

Kılıç, A. F., Yurdabakan, A., Kılıç, A., Özoğlu, M., Gülabacı, M., Selçuk Süzme, P., Yıldız, R., Güzel, S., Canbolat, Y. (2015). *Türk Eğitim Sistemi ve Ortaöğretim*. E. Türk (Ed.), Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğü. Erişim adresi http://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_06/13153013_TES_ve_ORTAYYRETYM_son10_2.pdf

Oktay, E. Y. (2014). Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanından günümüze uygulanan nüfus politikaları. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (7), 31-53. DOI: 10.17828/yasbed.49556

ÖSYM. *Yükseköğretim ile İlgili Genel Bilgiler, Tanımlar*. Erişim adresi <https://www.osym.gov.tr/TR,1371/tanimlar.html>

Özgür, E. M. (1998). *Türkiye Nüfus Coğrafyası*, Ankara: GMC Yayınevi.

Peran, T. ve Bilir, Y. (2007). Kalkınmada itici bir güç: eğitim. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 132-141.

Sultana, A. (2012). Patriarchy and Women’s Subordination: A Theoretical Analysis. *Arts Faculty Journal*, 4, 1-18. DOI: 10.3329/afj.v4i0.12929

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. *Cumhuriyetin İlk Dönemi Eğitim Kurumları (1921-1926) Telif ve Tercüme Heyeti*. Erişim adresi https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164441_heyeti_ilmiye.pdf

T.C. Anayasa Mahkemesi. *1924 Anayasası*. Erişim adresi <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/>

T.C. MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü. (2018). *Yetişkinler I. Kademe Okuma Yazma Öğretimi ve Temel Eğitim Programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

Tuncel, M. (2012). Tunceli. *İslâm Ansiklopedisi*. 41, 378-380. Ankara: TDV İSAM.

Tunceli Vilâyetinin İdaresi Hakkında Kanun. (1935). *T.C. Resmî Gazete* (2.884, 25 Aralık 1935).

TÜİK. (t.y.). *Veri: Kapsam, Dönem ve Zamanlama*. Erişim adresi https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreIstatistikMeta.do?istab_id=201

TÜİK. *ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi) Sonuçları*. Erişim adresi <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>

TÜİK. *Ulusal Eğitim İstatistikleri Veritabanı*. Erişim adresi <http://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=130&locale=tr>

Üçeçam Karagel, D. (2009). Doğu Anadolu Bölgesi Kırsalında Kadın Nüfusun Okuryazarlığı (2000). *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 8 (1), 14-23.

Yazıcı, H., Akpınar, E., Şahin, İ. F. (2011). Doğu Anadolu Bölgesi'nde hızla nüfus kaybeden tipik bir ilçe merkezi: Pülümür. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 10 (13), 7-30.

YÖK. *Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi*. Erişim adresi <https://istatistik.yok.gov.tr/>

HAYVANLAR ÜZERİNE DÜŞÜNMEK: ALTERNATİF BİR PARADİGMA THINKING ON ANIMALS: AN ALTERNATIVE PARADIGM

Mehmet SÜMER

Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

msumer@adiyaman.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-3948-7333>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
S.13, Ekim| October 2021, Erzurum
e-ISSN: 2717 - 8706

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 28.06.2021
Kabul Tarihi | Accepted Date : 21.09.2021
Sayfa | Pages : 107-121
 : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbed.958433>

<https://dergipark.org.tr/etusbed>

This article was checked by

 iThenticate

HAYVANLAR ÜZERİNE DÜŞÜNMEK: ALTERNATİF BİR PARADİGMA

Mehmet SÜMER

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S. 13, Ekim 2021, Sayfa: 107-121

ÖZ

Hayvan çalışmaları son yıllarda sosyal bilimlere yeni bir perspektif sunmaktadır. Bu yeni perspektif, temelde hümanizm çağının bittiği ve posthümanizm çağının başladığını öne sürmekte ve artık insanın bir ölçüt olarak alınmasının doğaya ve evrene verdiği zararların bu yeni perspektifle telafisini amaçlamaktadır. Hayvanlarla ilgili birikimi insanın merkezde olmadığı bir bakış açısıyla yeniden değerlendiren hayvan çalışmaları, hayvanların bağımsız özneler olarak kabul edilmesini arzulamaktadır. Yüzyıllar boyunca insanın tahakkümü altında ve her türlü kötü muameleye maruz kalan hayvanlar kültürel çalışmalarda da görünmezleştirilmiştir. Hayvanlar yaşadığımız doğanın bir parçası ve evren üzerinde insan kadar hak sahibi varlıklar olmasına rağmen hakları ihmal edilmiş, sanayi ve teknoloji ilerledikçe de daha fazla baskıya uğramışlardır. Bu makalede, hayvanlara karşı son derece olumsuz tecrübeler içeren Batı modernleşme sürecine bir tepki olarak ortaya çıkan hayvan çalışmalarının Doğu düşünüşü içinde alternatif bir bakış açısıyla nasıl değerlendirilebileceği tartışılmaktadır. Böylece Batı düşünüşü için yeni bir perspektif sunan hayvan çalışmalarının Doğu-İslam düşünüşü içerisinde alternatif bir paradigma olarak işlenmesinin imkânları tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hayvan çalışmaları, insan, hayvan, insanmerkezcilik, eşref-i mahlûkat.

THINKING ON ANIMALS: AN ALTERNATIVE PARADIGM

ABSTRACT

Animal studies are giving a new perspective to the social sciences in recent years. This new perspective basically argues that the age of humanism has ended and the posthumanist age has started, and by this new perspective it aims to recover the damages that humans gave to the nature and the universe. Animal studies, which re-examine the cultural accumulation about animals with a non-human centered point of view, desire the acceptance of animals as independent subjects. Animals who have been subjected to all kind of maltreatment under the domination of humans for centuries are also disappeared in the cultural studies. Despite they are a part of the nature we live in and have rights on the universe as well as humans, their rights have been neglected, and they suffered oppression increasingly parallel to the development of industry and technology. In this paper, it is discussed how animal studies, which emerged as a reaction to the Western modernization process that contains extremely negative experiences against animals, can be evaluated with an alternative point of view in Eastern thinking. Thus, the potentialities of animal studies, which present a new perspective to Western thinking, as an alternative paradigm within Eastern-Islamic thinking are discussed.

Keywords: Animal studies, human, animal, anthropocentrism, the noblest of all creatures.

Giriş

Hayvanlar, evreni birlikte paylaştığımız, doğalarının verdiği imkân ve kısıtlılıklar içinde çoğunlukla insan tahakkümü altında olumsuz muamelelere maruz bırakılan 'öteki' canlılar. Kültür üretme ve bunu kayıt altına alarak sonraki zamanlara aktarabilme yeteneğine sahip insanın, tarih boyunca ürettiği düşünce ve sanatın hayvanlarla düşünerek ve onlar üzerinden kurgulanmış kısmının ne büyük bir yekûn tuttuğu düşünülürse hayvanların insana düşünce üretme sürecinde sunduğu olanakların büyüklüğü de fark edilebilir. Mitlerin, masalların, destanların, fablların ve alegorik hikâyelerin yanı sıra kültürün neredeyse bütün ürünlerine serpilmiş hayvan temsillerinin yaygınlığı bunu göstermektedir. Fakat bütün bu düşünce ve sanatın hayvanları konu edinirken bile insanmerkezli olduğu, hayvanları insani olanın simge veya metaforları olarak kullandığına bakılırsa kendi varlıklarıyla hayvanların ne kadar kenara itildikleri de daha açık anlaşılır.

Hayvanlar üzerine düşünmek yeni bir olgu değil. Felsefenin en eski kayıtlarından, Platon'dan, Aristoteles'den bugüne kadar pek çok düşünürün hayvanlar üzerine oldukça fazla metinleri var. Hayvanların ya ontolojik veya etik bir mesele olarak tartışıldığı bütün bu metinler, hayvanı konu edinirken daha çok onu insandan farklılaşan, insanın taşıdığı yeteneklerden mahrumiyetleri ile tanımlamakta ve böylece hayvanlar, insan norm kabul edilerek değerlendirilmektedir. Örneğin Aristoteles, *Politika*'da hayvanlar ile insanlar arasındaki farklar konusunda çok bilinen bir pasajda şöyle demektedir:

İnsan diğer canlılardan farklı olarak sürü halinde yaşayan politik bir hayvandır. Doğanın hiçbir şeyi boşuna yaratmadığını defalarca söylemişizdir, insanın politik bir hayvan olabilmesi için diğer tüm hayvanlar arasında sadece ona konuşma yeteneği verilmiştir. Konuşmak ve ses çıkarmak çok farklı şeylerdir. Diğer hayvanlar da ses çıkarırlar ve bu sayede bir şeyden keyif aldıklarını ya da acı çektiklerini gösterirler. Evet gerçekten de bazı hayvanlar doğaları gereği hem keyif alırlar hem acı çekerler hem de bu duygularını gösterirler. Ancak dil yararlı ve zararlıyı, doğru ve yanlış olanı ifade etmeye yarar. İnsan ve diğer hayvanlar arasındaki en büyük fark da insanların doğru ve yanlış, iyi ve kötüyü ayırt edebilmeleridir (Aristoteles, 2017: 26-27).

Aristoteles'in bu görüşleri bugünden bakıldığında hayvan sorusunu açıklamak için yeterli değil, ama kabul etmek gerekir ki kendisinden yüzyıllar sonra varılan noktadan da daha ileridedir. İnsanın da bir hayvan olduğunu söylerken yahut hayvanların da bir şeyden keyif ve acı duyabildiklerini ve bunu gösterebildiklerini ifade ederken aslında hayvanlarla ilgili çok daha sonra dahi tartışılan bazı meselelere çok önceden açıklık getirdiği anlaşılır. Düşüncenin

neredeysse bütün alanlarında olduğu gibi bu meselede de öncü görüşler ortaya koyan Aristoteles, aynı zamanda felsefe tarihinde hayvan sorusunu bağımsız bir soru olarak ortaya koyan ilk filozof hüviyetiyle de zoolojiyi doğa bilimlerinin uzantısı olmaktan çıkarıp bağımsızlaştırmıştır (Yücefer, 2015: 197-198). Hayvan üzerine ilk defa geniş boyutlu düşünen bir filozof olarak Aristoteles'in ortaya koyduğu düşünceler, temelde onun hiyerarşik toplum tasavvurundan bağımsız değildir. Bazı insanların doğalarından kaynaklanan bazı vasıfları nedeniyle köle, bazılarının da efendi olduğuna inanan Aristoteles, hayvanların da insanlardan aşağı ve insanın hizmetine sunulmuş bir tür olduğunu savunur. Onun ortaya koyduğu bu anlayış gerek Doğu'da ve gerek Batı'da uzun yüzyıllar hâkim görüşü temsil eder. Her ne kadar Aristoteles'in görüşleri bugün antroposantrik ve hiyerarşik doğa ve toplum düşüncesinin tipik bir temsilcisi olarak nitelendirilse de modern dünyanın hayvanlara karşı işlediği cürümleri Descartes kadar meşrulaştırıcı olduğu da ileri sürülemez. Aristoteles'ten yaklaşık iki bin yıl sonra gelen ve modern felsefenin kurucusu kabul edilen Descartes, modern insanın hayvanlara karşı kitlesel olarak işlediği zulümlerin de temelini atan fikirler ortaya koyar. Nitekim *Yöntem Üzerine Konuşma*'nın hayvanlarla ilgili bir pasajında şöyle denir:

Eğer dış görünüşü ve her bir parçası bir maymuna ya da akıl sahibi olmayan bir başka hayvana tıpatıp benzeyen makineler olsaydı, onların bu hayvanlarla aynı yaradılıştta olmadıklarını asla fark etmeyecektik (Descartes, 2019: 101).

Bu ifadelerden de açıkça anlaşıldığı gibi Descartes'a göre hayvanlar her ne kadar organları olan canlı yaratıklar olsa da bilinçten mahrum oldukları için aslında birer otomattan farksızdırlar. Tıpkı bir saat gibi bazı mekanik ilkelere tâbidirler ve bu nedenle hissetmez, acı duymazlar. Böylece Descartes, hayvanları ahlâkın alanından çıkarmakta ve onlara karşı bir yükümlülüğümüz olduğunu reddetmektedir. Aynı zamanda onların acı çekmediklerini iddia ederek de onlara karşı işlenecek her türden şiddetin önünü açmaktadır. Özellikle bilim insanlarının hayvanlara karşı her türden eylemine meşruiyet getiren bu görüşler nedeniyle canlı hayvanlar üzerinde deney yapmak Avrupa'da bu dönemde yaygınlaşır. Bilim insanları, Descartes'ın görüşleri sayesinde canlı hayvanlar üzerinde deney yapmak konusunda yaşayabilecekleri tereddütlerden kurtulmuşlardır. Descartes'ın kendisi de anatomi bilgisini geliştirmek için canlı hayvanların içini açıyordu. O zamanlar anestezinin de olmadığı düşünülürse bu hayvanların ne acılar çektikleri anlaşılabilir. Nitekim Peter Singer'ın aktardığı 17. yüzyıla ait bir anıda bu korkunçluğun boyutları daha iyi anlaşılmaktadır:

Büyük bir kayıtsızlıkla köpekleri dövüyorlardı ve acı çektiklerini düşünerek bu hayvanlara acıyanlarla alay ediyorlardı. Hayvanların birer saat olduğunu, vurulunca çıkardıkları sesin temas edilen küçük zembereğin sesi olduğunu ama vücudun genelinde hiçbir hissin olmadığını söylüyorlardı. Zavallı hayvanları her bir ayaklarından tahta panolara çiviliyorlar, sonra bıçakla içlerini açarak önemli bir tartışma konusu olan kan dolaşımını inceliyorlardı (Singer, 2018: 307).

Felsefenin bu iki büyük temsilcisinin hayvanlarla ilgili birbirine uymayan ve insanların hayvanlara muamelesinde de kritik değişmelere sebep olan düşüncelerinde temelde odaklandıkları nokta, insana kıyasla hayvanların sahip olmadığı varsayılan yetenekleridir. Yani hayvanlar konuşabilir mi, acı çekebilir mi veya daha sonra çeşitlenecek bu soru düzenine göre giyinebilir mi, utanabilir mi, kültür üretebilir mi gibi sorular eklenir. Bu sorular arasında hiç şüphesiz en dikkate değer olanı acı çekip çekmedikleri sorusudur. Nitekim hayvan hakları üzerine yazan pek çok kişinin büyük bir takdirle döndüğü yararlılık okulunun kurucusu Jeremy Bentham, bu soruların doğru sorular olmadığını şöyle ifade eder: “Sormamız gereken soru, ‘Akıl yürütebiliyorlar mı?’ ya da ‘Konuşabiliyorlar mı?’ değil, ‘Acı çekebiliyorlar mı?’ olmalıdır.” (Singer, 2018: 54). Bu soruya akli başında, sağduyu sahibi kimsenin “hayır” cevabı verebileceği düşünülemez. Nitekim Peter Singer’ın da ifade ettiği gibi, hayvanların birer otomat olduğunu iddia etmesine karşın Descartes’ın yaşadığı dönemde ve bugün yaşayan birçok insan için, örneğin anestezi uygulanmamış bir köpeğin karnına bir bıçak sapladığınızda hayvanın acı hissettiği apaçık bir gerçektir (Singer, 2018: 57).

Descartes’tan Kant, Nietzsche, Freud, Heidegger ve Levinas’a kadar hayvanlarla ilgili değişik görüşler ortaya koyan filozofların bu konuyla uzun boylu uğraştıkları görülür. Bunlar üzerinde ayrı ayrı durmaya imkân yoktur. Ama 20. yüzyılın ikinci yarısında Deleuze, Peter Singer, Tom Regan, Derrida ve Donna Haraway gibi filozoflara kadar bu meselenin klasik felsefenin insanmerkezci çerçevesi dışına çıktığı da söylenemez. Özellikle son on yıllarda gelişen yeni yaklaşımlar, hayvanların tıpkı Batı-merkezci, beyaz-merkezci ve erkek-merkezci düşünce gelenekleri gibi insan-merkezci düşünce geleneği içinde türcü, ötekileştirici bir yaklaşımla ele alındığını ortaya koyarak hayvanlar üzerinde yeniden düşünme fırsatı sağladı. Hayvan çalışmaları olarak nitelendirilen bu yeni yaklaşımlar, düşünce gelenekleri içinde hayvanların nasıl temsil edildiğini ve nasıl algılandığını araştırarak onları şiddete ve kötü muameleye maruz bırakan düşünce sistemlerini ifşa etme çabasıdadır. Bu bakımdan hayvan çalışmalarının amacı, kökleri yüzyıllara dayanan insan-

merkezciliğe (*anthropocentrism*) karşı çıkararak insanın her şeyin ölçüsü olmadığını ortaya koymak, haksızlığa uğrayan veya ihmal edilenleri gün ışığına çıkarmaktır. Böylece Derek Ryan'ın ifadesiyle "geçmişin felsefi modellerini istikrarsızlaştırırken, aynı zamanda alternatif düşünce modelleri yaratmaktadır." (Ryan, 2019: 32).

1. Teşrih Masasındaki İnsan

Doğanın ve hayvanların yüzyıllar içinde algılanış biçimi ve gördükleri muamele, temelde insanın evrendeki konumlanışıyla ilişkilidir. İnsanın evrendeki konumu, bütün dinlerde ve kültürlerde problematiktir ve toplumların tarihî süreç içinde geçirdikleri değişimlere bağlı olarak insanın konumu da değişmiştir. Fakat ana hatlarıyla insanın doğa ve metafizik âlem karşısında yüzyıllar içinde değişen konumu, insanın doğa ve metafizik âlemlerle yaşadığı mücadele içinde şekillenmiştir. Orta çağ'ın sonunu hazırlayan hümanist hareketten 20. yüzyılın ortasına kadarki insanlık tarihi, insanın evren içindeki merkezî konumuna ve bedensel varlığının önemine odaklanan bir savaştır. Bu savaşın ilk yarısı insan ile metafizik âlem arasında, ikinci yarısı ise insan ile doğa arasında yaşanır. İlk dönemde doğanın ve diğer canlıların yeri daha çok argüman sağlamak üzere çağrılan tarafsız veya araçsal bir konumda görülür. Orta çağ'ın bitişini müjdeleyen Rabelais, Montaigne, Bacon ve Descartes gibi düşünürlerin temel mücadelesi metafizik âlem karşısında horlanan insana gerçek değerini vermek olarak nitelenebilir. Nitekim Burckhardt'a göre Rönesans ve hümanizm, eleştirici aklın Orta çağ dogmalarına ve kilise otoritesine; bedenın ruha ve insanın madde dünyasını ve kendisini inkâra karşı; zaman ve mekânın ve yeryüzünün cennete karşı açtığı bir savaş ve kendisini kabul ettirme mücadelesidir (akt: Kantarcıoğlu, 2009: 48). Bu bakımdan daha 12. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyıla kadarki Batı tarihi aslında bir bakıma dünyevi insanın giderek merkeze kaydığı bir tarih olarak da okunabilir. Hümanizm, klasisizm, romantisizm gibi sanat akımları ile cumhuriyetçilik, sosyalizm ve demokrasi gibi toplumsal akımların hepsini insanın evren içindeki konumunu güçlendiren hareketler olarak yorumlamak mümkündür. Ama bir kere metafizik âlem karşısındaki savaş kazanıldıktan sonra sıra doğaya ve diğer canlılara tahakküm etmeye gelmişti.

Kuşkusuz gerek metafizik âlem karşısında veya gerek doğa karşısında insanın varlığını yüceltmeye çalışan bütün düşünürlerin hayvanlarla ilgili görüşlerinde de aynı pozisyonda oldukları söylenemez. Örneğin hümanizmin ve Rönesans'ın yerleşmesi yolunda gösterdikleri çabayla daima saygı gören iki büyük düşünür olarak Montaigne ile Descartes'ın insana ve insan aklına yaptıkları vurgu ortak görünse bile hayvanlarla ilgili düşünceleri pek de

birbirine yakın değildir. Montaigne, “Raymond Sebond’a Övgü” başlıklı denemesinde, hayvanların bizim yeteneklerimizin çok ötesinde başka yetenekleri olduğunu, insanın onların bu yeteneklerini hayal bile edemeyeceğini, ama insanın sadece aptalca bir gurur ve dik kafalılık sebebiyle kendisini hayvanlardan önde gördüğünü ve onlardan ayırdığını ileri sürer. Montaigne’e göre hayvanlarla bizim aramızda iletişimi engelleyen kusur, onlar kadar bizden de kaynaklanıyor olabilir. Çünkü biz de onları, onların bizi anlayamadıklarından daha fazla anlayamıyoruz (Montaigne, 2019: 151-160). Oysa yukarıda gösterdiğim gibi Descartes, bu meselede kendisinden yaklaşık yarım asır önce yaşamış olan Montaigne bir yana yaklaşık iki bin yıl önce yaşamış olan Aristoteles’in de gerisine düşmektedir. Bu açıdan insan-hayvan ilişkisinde asıl kırılma noktasının 17. yüzyılda Kartezyen felsefeyle yaşandığı söylenebilir. Hatta bu yüzyıllarda Katolik ruhban sınıfı da bu felsefeyi ve hayvan-makine tezini benimsemiştir. Öyle ki çok geçmeden Montaigne dahi geçmişte hayvanlara karşı yumuşak, saygılı davranmayı ve bunun genel bir insanlık görevi olduğunu telkin ettiği için kendini suçlu sandalyesinde bulmuştur (Pinguet, 2009: 76-77). Böylece insanın hümanizmle beraber kazandığı değer, bu dönemde köklü bir değişime uğratarak tamamen profanlaştırılmış ve hayvanlara karşı merhametsiz bir anlayışa dönüştürülmüştür. Diğer bir deyişle insanın metafizik âlem karşısında kazandığı savaş, bu yıllardan itibaren başka türlü bir güç arayışına, yani doğaya ve diğer türlere yönelik sınır tanımaz bir tahakküme dönüşmeye başlamıştır. Tahtından indirilen Tanrı’nın yerine çok geçmeden insan kurulmuş, kutsallığın kaynağı olan dinin yerini de “kutsallaştırılmış” bilimin alması kaçınılmaz olmuştur.

Bugün hayvan kuramı açısından bakıldığında bütün bu çağlar antroposantrik olmak bakımından birbirlerinden pek farklı görülmez. En eski filozofların düşüncelerinden 20. yüzyılın düşünürlerine kadar bütün insanlık tarihini baştan başa kuşatan insanmerkezcilik değişmeden devam eder. Fakat bütün bu yüzyıllarda insanın konumunun ve insanın diğer türlerle ilişkisinin amaç ve araçları bakımından aynı olduğu da ileri sürülemez. “Sözgelimi tarım ve çiftçilik pratiklerinin tarihi bundan neredeyse on beş bin yıl öncesine uzanırken, hayvanların bilimsel deneylerde sistematik bir biçimde kobay olarak kullanılmasının tarihi çok daha kısadır. Benzer bir şekilde, insanlar çok uzun zamandır hayvan eti yiyor olsalar da endüstriyel hayvancılık tesislerinin tarihi bir asrı geçmez.” (Koyuncu, 2015: 87). Dolayısıyla temelde insanmerkezcilik bakımından bu uzun tarihin değişmeden sürdüğü düşünülse de aslında modern insanın ortaya çıkışından itibaren insan ve insan olmayan hayvanların

ilişkilerinin kökten bir değişmeye uğradığı da açıktır. Eskiden hayvanlara karşı işlenen tekil suçlar, endüstri çağının başlamasıyla birlikte kitlesel ve sıradan bir uygulamaya dönüşmüştür. Artık hayvanlar doğadan alınarak değil, sınai çiftliklerde doğanın kanunlarını zorlayan yapay ortamlarda kitlesel biçimde üretilerek kullanılmakta ve bu faaliyetlerde hayvanlara karşı hiçbir sorumluluk hissedilmemektedir.

Böylece aslında insanı horlayan uzun Orta çağ tarihine karşı bir başkaldırı olan hümanizm ve Rönesans hareketleri bir taraftan insanı yücelten ve insani değerlere önem atfeden bir süreci başlatsa da diğer taraftan doğaya karşı da sınırsız bir sömürünün kapısını aralamış olur. Çünkü insan, metafizik âlemlerle bağlarını kopararak her şeyi dünya düzeni içinde düşünmeye başlamış ve her şeyin ancak bilimsel bir nedenle açıklanabileceğine sonsuz iman etmiştir. Bu düzenin anahtarı da akıl (*ratio*) sahibi yegâne mahlûk olduğuna inanılan insanın eline verilmiştir. Öyleyse yeni düzenin tanrısı bizzat insan olmuş ve o, doğadaki her şeyi insanlığın ortak yararı olduğuna inandığı “bilim” için kullanmaya izinli sayılmıştır. Seyyid Hüseyin Nasr’ın ifadesiyle insanın “tabiatın gözcüsü, bekçisi olması” düşüncesinin yerine “tabiata hâkim olma” fikri oturtulmuş ve doğaya ve hayvanlara karşı bugüne kadar süren bir bunalıma kapı açılmıştır (Nasr, 2019: 22).

Diğer taraftan Sigmund Freud gibi bazı düşünürler ise bu süreci aslında insanın tanrısallaşması olarak değil de tam aksine insanın yaratılışı itibarıyla göklere değil yeryüzüne bağlı olduğunun anlaşılması ve böylelikle “insanın evrensel narsisizmi”ne vurulmuş bir darbe olarak yorumlamaktadır. Zira Freud’a göre bu süreç, Tanrı’nın seçilmiş mahlûku olarak insanın evrenin merkezinde olduğu yanılığısına son vermiştir. Kuşkusuz bu birdenbire ve tek seferde olmuş değildir. Freud’a göre insanlık tarihi boyunca insanların evrensel narsisizmine üç büyük darbe indirilmiştir. Birincisi, 16. yüzyılda Kopernik’in dünyanın evrenin merkezi olmadığını, dolayısıyla insan türünün evrenin merkezinde olmadığını ilan eden “kozmolojik” devrimidir. İkincisi, Darwin’in evrim teorisiyle ortaya koyduğu insanın hayvanlardan farklı veya üstün olmadığını ortaya koyan “biyolojik” atılımıdır. Üçüncüsü ise Freud’un kendisinin ortaya koyduğu insanın aslında aklına hâkim olmadığını, aklın gerçekte bilinçaltı zihinsel süreçlerde temellenen bir dürtüler labirenti olduğunu gösteren “psikolojik” atılımıdır (Freud, 2000: 92-102; Ryan, 2019: 41).

Öyle anlaşıyor ki Freud, insanı Tanrı’nın muhatabı ve seçkin mahlûku sayan dinlerin saf dışı bırakılması demek olan bu süreci, konumu sarsılmış insanın diğer canlılarla doğa içinde ortak yaşayan bir tür olduğu idrakine

varması biçiminde yorumluyor. Bu yoruma göre insan aslında yetkisini hiçbir metafizik güçten almayan herhangi bir canlı statüsüne gerilemiştir.

Teorik olarak doğru gibi görünen bu yorumun gerçekte hiç de böyle sonuçlar üretmediği ortadadır. Metafizik bağlarından sıyrılmış insanın yüzyıllar içinde kökleşmiş insanmerkezciliği terk ederek öteki canlılarla eşit bir statüye gerilemesi beklenirken tam aksine dinlerin insana yüklediği sorumluluk duygusundan da kurtularak büsbütün sınırsız bir sömürüye kalktığı tarihen sabittir. Hiçbir çağda, insanın bugün gerek yiyecek gerek tüketim veya gerekse ilaçlama, kozmetik gibi dolaylı yollardan ölümüne sebep olduğu kadar hayvanın öldürüldüğü görülmemiştir. Bu bakımdan Freud'un deyişiyle "evrensel narsisizmi" sarsılan insanın, doğayla ve hayvanlarla daha uyumlu bir yaşamın yolunu araması gerekirken doğaya ve hayvanlara karşı görülmemiş bir zorbalığa kalkışması belki de yine Freud psikolojisi içinde başka bir kavramla ifade edilmelidir.

Burada akla şöyle bir soru gelmektedir: Orta çağ düşüncesi bir taraftan insanı horlarken diğer taraftan nasıl olur da onu evrenin merkezi olan üstün bir yaratık sayabilir? Bu iki sav arasında bir paradoks olduğu açık. Yani bir taraftan aşağılanan, diğer taraftan evrenin merkezi olarak yüceltilen insan. Orta çağ düşüncesi bu paradoksu insanı iki yönlü bir varlık olarak yorumlamak suretiyle aşmaktadır. İnsan, bu düşünceye göre ruh ve bedenden oluşmaktadır ve evrenin merkezi olan insanın ruhsal varlığıdır. Oysa insanın bedeni onu bu yüceliğe erişmekten alıkoyan süflî bir şeydir. Bu nedenle ruhî yüceliğe erişmek için beden horlanması, cezalandırılması ve aşılması gerekir. Hümanist felsefenin asıl mücadelesi bu ikiliği ortadan kaldırarak insanın maddî varlığını yüceltmek olmuştur. Aynı süreçte insan aklının öneminin vurgulandığı ve metafizikten bağımsız bir bilimin de geliştiğini görürüz. Böylece seküler bilimin gelişmesi aslında soyut değerinden arındırılmış bir insan anlayışının ortaya çıkmasına sebep olur. İşte Kopernik'in, Darwin'in ve Freud'un ortaya koydukları insan, bu soyut ve metafizik değerinden soyutlanmış dünyevi insandır. Yoksa hayvan çalışmalarının amaçladığı biçimde bu bilim insanlarının tezlerinde, insanmerkezciliği aşarak hayvanlara karşı bir duygudaşlığın geliştiği ve onların hayat haklarına önem verildiği savunulamaz. Nitekim Nasr, Kopernik devriminin görünüşte insanın kâinata tuttuğu yerin hiç de önemli olmadığını söylerken, daha derin bir düzlemde, antropomorfizm yönündeki eğilimleri ve Prometheusçu başkaldırıcıyı desteklediğini söyler (Nasr, 2019: 83). Yine bu konuda en çok soru işareti doğuracak Darwin'i düşündüğümüzde de aslında onun evrim teorisi, insanın bir hayvan olduğunu öne sürerken insanlarla hayvanlar arasında bir eş statüyü ifade etmez, aksine canlılar arasındaki hayat

hakkını güce dayandırarak ve insanı diğer türler içinde en güçlü ve dolayısıyla en gelişmiş ve en üstün hayvan sayarak tam tersi bir etki yaratır. Dolayısıyla bu sefer karşımızda üstünlüğünü Tanrı'dan alan değil, gücünden ve doğal seleksiyon sonucu bütün canlıların en üstünü konumuna erişmiş olmaktan alan yeni bir insan vardır. Nitekim bu seçilmiş tür anlayışının giderek insanlar arasında da seçilmiş ırk düşüncesine kadar gittiği ve neticede Nazizm gibi insanın kendi türüne karşı, bir kısmı sözde bilimsel amaçlarla işlenmiş korkunç kırımlara vardığı bilinmektedir.

Hayvan çalışmaları, Aydınlanma çağından günümüze kadarki süreci, insanın öteki türler gibi maddi koşullara bağlı, bedensel ihtiyaç ve arzuları olan bir varlık olarak anlaşılmasına sunduğu katkıdan dolayı olumlu bir gelişme olarak karşılar. Ama buna rağmen bütün bu çağları antroposen olarak nitelendirerek aslında insan-merkezciliğin temelinde bütün bu çağlarda değişmediğini savunur. Oysa kanaatimce modern çağa kadar insan, evrenin merkezi olarak yorumlansa da bu devirde genellikle hayvanlara karşı daha merhametli bir ilişkinin geliştirildiği söylenebilir. Öyle ki bugün bize şaşırtıcı gelse de Ortaçağ Avrupa'sında ve onun sonradan devam eden geleneği içinde hayvanların tıpkı insanlar gibi işlediklerinden hukuken sorumlu tutularak yargılandıkları görülür (Koyuncu, 2015: 86-97). Yine Batı'da insan, Tanrı'nın kendi suretinde yarattığı seçilmiş mahlûku olarak görülse bile hayvanlara merhametli davranılmasını emreden pek çok dinî nasihat görülebilir. Benzer şekilde İslamî Doğu'da da yine evrenin merkezinde insan görülse de hayvanlarla ilişkilerin belirli hukukî ve vicdanî sorumluluklar içinde yürütüldüğü bilinmektedir. Bu açıdan bütün bu uzun yüzyılların hayvan-insan ilişkileri açısından tamamen aynı imiş gibi görülmesi ve insanın maddi varlığının horlanması hayvanların varlığına karşı da bir zulüm olarak algılanmasının doğru olmadığı kanaatindeyim.

2. Zorunlu Bir Çıkma: İnsan "Eşref-i Mahlûkat" mı?

Hayvan üzerine düşünmek, sanki kaçınılmaz olarak insan üzerine düşünmeyi de gerektiriyor. Öyle ki hayvan sorusunu gündeme getiren her düşünürün onu insandan farklılıklarıyla tanımlamaya çalışması aslında hayvan sorusunun insan sorusuyla ne kadar alakalı olduğunu göstermektedir. Bu konu Batı felsefesinde çokça tartışıldığı gibi Doğu dünyasında da karşılıksız kalmamıştır. Doğu'da da Câhiz'den İhvan-ı Safa'ya ve Demir'ye kadar bu konuyu tartışan değişik filozoflarla karşılaşırız. Bu düşünürlerin metinlerinde de hayvanların İslamî varlık telakkisi içerisinde bazı ilginç çıkışlara rağmen yine insanlarla ilişkilendirilerek tartışıldığı görülür.

Hangi yönüyle olursa olsun, hayvanın tartışılması bir biçimde insanın da tartışılmasını beraberinde getirmektedir. O halde burada kültürümüzün kodlarına kadar işlemiş insanın seçilmiş bir mahlûk olduğu algısının nasıl değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durmadan bu konu sağlıklı bir biçimde tartışılmaz. Zira bu konu salt felsefi olmaktan çok hayatımızın pek çok noktasına değen temel bir sorundur. İçinde yaşadığımız İslamî Doğu düşüncesinde insanın konumu nedir? Kültürümüzün temel bir rüknü gibi tekrar ettiğimiz insanın eşref-i mahlûkat olduğu yargısı nereden kaynaklanmaktadır? Gerçekten insan ve insan olmayan canlılar arasında bir hiyerarşi var mıdır? Bütün bunları gündeme getirmeden hayvan sorusuyla yüzleşmek mümkün değildir.

Bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim'in altı suresi adını hayvanlardan almaktadır: Bakara (inek), En'am (davar), Nahl (bal arısı), Neml (karınca), Ankebut (dişi örümcek) ve Fil. En'am Suresi'nin 38. ayeti bugün şaşırtıcı gelecek biçimde bütün hayvan türlerinin tıpkı insanlar gibi birer "ümme" olduklarını söyler: "Yerde yürüyen hayvanlar ve kanatlarıyla uçan kuşlar da ancak sizin gibi birer ümmettirler." Kur'an'a kendi sistematik yapısı içinde baktığımızda, onun bize toplu bir kâinat telakkisi verdiğini görürüz. Bütün varlığın yaratıcısı olan Allah, yalnız insanların ve yalnız Müslümanların değil, taşların toprağın, bitkilerin, hayvanların ve insanların, özetle bütün varlıkların Rabbidir. Kur'an bunu "rabbü'l-âlemîn" diye ifade etmektedir (Karlığa, 2002: 125). Bu toplu kâinat telakkisi, aslında bütün canlı varlıkların aynı biyolojik denge içinde karşılıklı sorumluluklarla sınırlandırıldıklarını bildirmektedir. Dolayısıyla birbirlerine karşı haklar ve sorumluluklarla teçhiz edilmiş olan canlılar, birbirlerine karşı aynı yaratıcının yarattıkları oldukları inancı içerisinde davranmak durumundadırlar. Öyle ki Kur'an'ın bu toplu kâinat telakkisini açıklayan bir hadiste yerdeki yaratıklara merhamet etmeyene göktekilerin de merhamet etmeyeceği söylenerek bu sorumluluğun dinî bir vecibe olduğu hatırlatılır.

Fakat bütün bu ölçüler içerisinde ve insanı taltif eden bazı ifadelere rağmen açıkça bilmek gerekir ki "eşref-i mahlûkat" sözü Kur'an'da geçmemektedir. Dolayısıyla Kur'an insansoyuna hitap eden bir kitap olmasına rağmen insan ve öteki canlılar arasında herhangi bir hiyerarşi görmemektedir. Nitekim *Animals in the Qur'an* (Kur'an'da Hayvanlar) kitabının yazarı Sarra Tlili, Kur'an'da hayvan karşılığı olarak kullanılan "dabbe" ve "hayvan" kelimelerinin akıl sahibi olup olmamalarına bakılmaksızın ihtiyari hareket eden canlılar için ve bu manada insanlar için de kullanıldığını söylemektedir. Tlili'ye göre Kur'an, Enam 38. ayetten de anlaşılacağı üzere insanlarla hayvanlar arasındaki farklardan çok birlikteliğe vurgu yapmaktadır. Yine Kur'anî bakış açısından

insan olmayan hayvanlar, akıl sahibi insan için erişilmez olsa da karışık iletişim sistemlerine sahiptir. Nitekim Kur'an'da Hz. Süleyman'a Allah'ın kuşların dilini öğrettiği bildirilir ve yine Kur'an bilinenin aksine insan olmayan hayvanlar için iki yerde haşirden söz eder. Müfessir Kurtubî'nin bildirdiğine göre hayvanlar insanlar için bildirilmiş kurallara uymak zorunda olmamakla beraber onlar da diriltilecek ve hesap vereceklerdir. Bu bakımdan Tlili, Kur'an'a göre hayvanların insanlar gibi olmasa da bilinç, akıl, dil, ruh, ahlak ve sorumluluk sahibi olduklarını söyler. İnsan, sırf insan olduğu için Allah'ın en sevdiği mahlûk olduğunu sanır ve yüzeysel bir okumayla Kur'an'da geçen "tafdîl" ve "tashîr" gibi bazı ifadelerin de bunu desteklediğini düşünür. Oysa Tlili, bu kelimelerin geleneksel olarak kendilerine yüklenen anlamları nadiren ifade ettiğini söylemektedir (Tlili, 2015). Aslında Kur'an egemen modern söylemin aksine insan ve insan olmayan arasında keskin bir ayırım yapmamakta, hepsini aynı yaratıcının yarattıkları olarak görmektedir. Böylece insanın hayvanlarla ilişkisinin sadece yarar ilkesine indirgenemeyeceği de anlaşılmalıdır (Özdemir, 2003: 24).

Kur'an'da geçmeyen ama bazı rivayetlerde kullanılan "eşref-i mahlûkat" lafzının geçtiği rivayetlere baktığımızda, bu ifadenin bugün özdeşmişçesine anlaşıldığı insanla ilgili olarak nadiren kullanıldığını görürüz. Diğer pek çok rivayette "eşref-i mahlûkat" tabirinin Hz. Muhammed için, melekler için, kalem için, iman için, ilim için, ruh sahibi canlılar için, akıl sahibi canlılar için, sema ve arş için kullanıldığı görülür.¹ Dolayısıyla bu ifadenin Kur'anî bir kaynağı olmadığı açıktır.²

Öyle anlaşılıyor ki insana yüklenen yüksek değer ve onu öteki canlılar arasında bir hiyerarşinin zirvesine koyan tutum, doğrudan Kur'an'ın buyruğundan değil inananların ürettiği bir anlayıştan kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan hayvanlardan farklı olarak insana bazı yetenekler verilmiş olmakla

¹ Bu konudaki rivayetleri derleyerek ulaştıran arkadaşım Dr. Abdurrahim Bilik'e teşekkür ederim.

² İnsanın yeryüzünün efendisi ve en şerefli mahlûku (eşref-i mahlûkat) olduğu biçiminde İslam ilahiyatına girmiş bu fikirlerin Tevrat kökenli, yani literatürdeki ifadesiyle İsrailiyat olması muhtemeldir. Nitekim *Kitab-ı Mukaddes*'in Tekvin bölümündeki şu ayetler doğrudan doğruya insanın yeryüzünde egemen olmasını emreder: "Ve Allah dedi; Suretimizde, benzeyişimize göre insan yapalım; ve denizin balıklarına, ve göklerin kuşlarına, ve sığırlara, ve bütün yeryüzüne, ve yerde sürünen her şeye hâkim olsun. Ve Allah insanı kendi suretinde yarattı, onu Allahın suretinde yarattı; onları erkek ve dişi olarak yarattı. Ve Allah onları mübarek kıldı; ve Allah onlara dedi: Semereli olun, ve çoğalın, ve yeryüzünü doldurun, ve onu tâbi kılın; ve denizin balıklarına; ve göklerin kuşlarına, ve yer üzerinde hareket eden her canlıya hâkim olun." (Kitab-ı Mukaddes, 2005: 26-28).

beraber öteki canlılara bahşedilen yeteneklerin çoğundan haberdar olamadığımız ve onların dünyasını idrak edemediğimiz için hangi vasıflarımızla onlardan üstün olduğumuzu tam olarak bilmemiz de mümkün değildir. İnsanı muhatap alan buyruklardan yola çıkarak üretilen bir üstünlük anlayışı ise insanmerkezci bir iddia olmaktan öteye gidememektedir.

Bütün bu anlayışlara rağmen İslamî varlık telakkisinin hayvanlara karşı modern anlayışla kıyaslanamayacak ölçüde eşitlikçi olduğu da inkâr edilemez. Hele temel kaynakların ortaya koyduğu anlayışın bugünkü hayvan algısından çok ileride olduğu açıktır. Nitekim günümüzde hayvan haklarıyla ilgili en erken çalışmalardan biri sayılan *Hayvan Özgürleşmesi*'nin sahibi Peter Singer da kitabının Türkçe çevirisi dolayısıyla yazdığı önsözde şöyle söyler: "Hz. Muhammed'in 'Bir hayvana iyi muamelede bulunmak bir insana iyi muamelede bulunmak gibidir; bir hayvana eziyet etmek de bir insana eziyet etmek gibidir' dediği rivayet ediliyor. Bu aydınlık görüş, hayvan özgürleşmesi fikriyle tam bir uyum içindedir." (Singer, 2018: 12).³

Elbette bütün bunlarla insan ile insan olmayan hayvanlar arasında herhangi bir fark olmadığını iddia ediyor değilim. Mutlak bir eşitlik mümkün olmadığı gibi böyle bir amaçla insan ve hayvanlar arasındaki farkları silmeye çalışmak da mümkün değildir. Fakat burada hayat hakkının kutsallığının insan dışındaki diğer canlılara da teşmil edilmesi ve onların da insan gibi değilse bile insan kadar acı duyduklarının göz önünde tutulması gerekir. Nitekim Peter Singer, kitabına bu eşitlik sorununu tartışarak başlarken bu konuya da makul bir yaklaşım getirir:

Bir grup için geçerli olan temel eşitlik ilkesinin başka bir grubu da içine alacak biçimde genişletilmesi, her iki gruba da tıpatıp aynı şekilde muamele etmemiz

³ Fakat ilginçtir ki Türkiye'de hayvan çalışmalarını ilk tanıtan eserlerden biri olan *Cogito*'nun 2002'de çıkan 32. sayısının sunuş yazısında insanmerkezçiliğin büyük dinler dışında ve onlardan önce Mezoptamya uygarlıklarında, Eski Yunan ve Roma hukukunda da görüldüğü söylendikten sonra İslam'ın bu yaklaşıma getirdiği farklılık şöyle ifade edilir: "İslam'da hayvanların cennete gidebildiği, arılara vahiy indiği doğru olsa da, insanlarla hayvanlar arasındaki temel denklem değişikliğe uğramadı -olup olacağı, sevgiyle 'tampere' edilmiş bir sahipliktir." (Bkz. *Cogito Dergisi*, 2002: 5). Derginin editörü/leri aynı sayıda hayvanları İslamî bakış açısından değerlendiren Bekir Karlığa'nın yazısı içinse şöyle bir değerlendirmede bulunurlar: "Bekir Karlığa, İslam'da hayvanlara yaklaşımın pek çok açıdan kardeşçe ve eşitlikçi olduğunu vurguluyor; ama buradaki kardeşlik, bir Osmanlı veliahdının tahta geçtiğinde kardeşlerini öldürtmesinden pek de farklı olmasa gerek." (Bkz. *Cogito Dergisi*, 2002: 7). Şu hususu ifade etmek zarureti duyuyorum. İslami nasların değil ama geleneğin insana öteki varlıkların üstünde bir konum attığı görülse de bu geleneğin tasavvufi anlayışla birleşerek hayvanlara karşı başka kültürlerde görülmeyen yüksek bir duygudaşlık ve merhametli muamele geliştirdiği de yadsınamaz. Burada insan-hayvan ilişkilerini doğru tanımlayan kelime "sahiplik" değil, karşılıklı "sorumluluk"tur.

ya da her iki gruba da tıpatıp aynı hakları tanımamız gerektiği anlamına gelmez. Bunun gerekip gerekmediği her iki grubun üyelerinin doğasına bağlıdır. Temel eşitlik ilkesi, eşit ya da özdeş muameleyi değil, eşit önemsemeyi gerekli kılar. Farklı varlıkların eşit derecede önemsenmesi, onlara farklı şekilde muamele edilmesi ve farklı haklar tanınması sonucunu doğurabilir (Singer, 2018: 48).

Benzer şekilde Derrida da insanın diğer bütün hayvanlardan farkları olduğunu söylemekte bir sorun görmez. Ona göre sorun, insan ile hayvanlar arasındaki farkı tek bir çizgiye indirgemek, insanı bütün hayvanlardan ayıran tek ve aynı bir özelliğin bulunduğunu iddia etmektir. Dahası Derrida, insan ile hayvanlar arasında uçurum denebilecek bir ayrım olduğunu, kendine insan diyen ile onun hayvan dedikleri arasında farkların olmadığını ileri sürmenin düpedüz aptallık olduğunu öne sürer (akt: Koyuncu, 2017: 40-41).

O halde buradaki temel husus, hayvanların gelişmemiş insanlar veya insanların biraz gelişmiş hayvanlar olduğu şeklinde evrimci bir yaklaşıma indirgenemez. Temel sorun, insanlar ile hayvanlar arasında ve hayvanlar ile hayvanlar arasında çok büyük farklar olmakla birlikte hayat haklarına saygı duymak ve onların da dünya üzerinde hakları bulunduğunu kabul etmekte düşümlenmektedir.

Sonuç

Hayvan sorusu son on yıllarda gelişen hayvan çalışmalarıyla bütün geçmiş zihniyeti sorgulayan bir parametre ortaya koymuş ve bütün disiplinleri bu parametreye göre yeniden değerlendirmeye kapı aralamıştır. Beşerî bilimlerin her dalını yeni baştan düşünmeye imkân sağlayan bu tür paradigmatik değişimler, aynı zamanda Batı-dışı toplumların kendi farklılıklarını idrak etmesi bakımından da bir avantaj sağlayabilir. Fakat ne yazık ki Batı-dışı toplumlar kendilerini ve tarihlerini Batı'yla özdeşleştirerek veya ancak onlarla özdeşleşebilecek kısımlarıyla gördükleri ve onların kendi geçmişlerine yönelttikleri eleştirileri de aynen kopyaladıkları için farklılıklarının idrakine varamamaktadır. Bu da bizi özgünlüklerimizin idrakinde olmayan, kendisini ancak başkasının kendisini gördüğü kadarıyla görebilen toplumlara dönüştürmektedir. Kendi "vasat" ölçümüzü kaybettiğimiz içindir ki Batı düşünüyü içinde ortaya çıkan her parametreyi kendi pratiklerimize de uygulama zorunluluğu duymaktayız. Kuşkusuz gerek ekoloji çalışmalarını ve gerek hayvan çalışmalarını son derece olumlu sonuçlar doğuran yeni parametreler olarak karşılamak gerekir. Ama bütün bu gelişmelerde ortaya çıkan gerçek şudur: Biz ölçülü olan inanç ve düşüncemizi yitirdiğimiz ve Batı düşününün geriden gelen sorgusuz takipçisi olduğumuz için kendi normlarımıza

erişemiyoruz. Bu meselelerde ve diğer pek çok konuda tabiat ve varlık anlayışımızın alternatif bir paradigma olduğunu idrak etmek ve kültürümüzün dinamiklerine dönmek en doğru çıkış yolu olarak görünmektedir. Aksi takdirde bir yönde yaşanan savrulma, bir müddet sonra ona tepki olarak doğan düşüncelerin peşinde başka bir yöndeki savrulmaya dönüşmektedir. Baskıcı geleneklere, skolastik düşüncelere karşı insanı yüceltmeye çalışırken onu büsbütün efendi haline getirerek doğaya ve insan olmayan hayvanlara karşı sınırsız bir tahakküme yönelten modernizm, bugün ona gösterilen tepkilerde de başka bir savrulmaya kapı aralayabilir. Batı düşünüşü içinde gelişen bütün tepkisel girişimleri kendi dinamikleri içinde değerlendirmek ve bu hususlarda bizim de hariç kalamadığımız zaaflarımızın idrakine vararak daha özgül çözümler bulmak esas maksat olmalıdır. Bu bakımdan hayvanlar üzerine düşünmenin bugün kendi düşünüşümüz içinde alternatif bir paradigmaya açık olduğunu ve bu alternatif paradigmanın eleştirel tutumu terk etmeden geçmiş kültürel birikimin yeniden değerlendirilmesiyle bulunabileceğini görmek gerekir.

Kaynakça

- Aristoteles. (2017). *Politika* (çev. Furkan Akderin). İstanbul: Say Yayınları.
- Cogito Dergisi. (2002). "Hayvanlar: 'Yanlıı Kardeşlerimiz'", *Cogito: Hayvan: İmge, Simge, Gerçeklik*, 32, 5-8.
- Descartes, R. (2019). *Yöntem Üzerine Konuşma* (Çev.: Çiğdem Dürüşken). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Freud, S. (2000). *Psikanaliz Üzerine* (Çev.: Kâmuran Şipal). İstanbul: Cem Yayınları.
- Kantarcıoğlu, S. (2009). *Edebiyat Akımları: Platon'dan Derrida'ya*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Karlığa, B. (2002). "İslâm Düşüncesinde Canlı Varlık Anlayışı". *Cogito: Hayvan: İmge, Simge, Gerçeklik*. 32, 124-130.
- Kitab-ı Mukaddes*. (2005). İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi.
- Koyuncu, E. (2017). "Hayvan Meselesi Bağlamında Duyumsama Yetisinin Ahlâki Yankıları". *Doğu Batı*, 82, 31-43.
- Koyuncu, E. (2015). "İktidar ve Hayvanlar: Hayvan Meselesini Foucault ile Düşünmek". *Cogito: Felsefede Hayvan Sorusu*, 80, 86-97.
- Montaigne, M. (2019). *Denemeler: II. Kitap* (Çev.: Engin Sunar). İstanbul: Say Yayınları.
- Nasr, S. H. (2019). *İnsan ve Tabiat* (Çev.: Nâbi Avcı). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Özdemir, İ. (2003). "Toward an Understanding of Environmental Ethics from a Qur'anic Perspective". *Islam and Ecology: A Bestowed Trust*, (ed. Richard C. Foltz vd.). Cambridge: Harvard University Press. 3-37.
- Pinguet, C. (2009). *İstanbul'un Köpekleri* (Çev.: Saadet Özen). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ryan, D. (2019). *Hayvan Kuramı: Eleştirel Bir Giriş* (Çev.: Ayten Alkan). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Singer, P. (2018). *Hayvan Özgürleşmesi* (Çev.: Hayrullah Doğan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tlili, S. (2015). "Animals in the Qur'an - An Interview with Sarra Tlili". <https://www.lastprophet.info/animals-in-the-qur-an-an-interview-with-sarra-tlili> (24.03.2020).
- Yücefer, H. (2015). "Bir Beden Ne Yapabilir? Aristoteles'te Hayvanlar, Beden ve Ruh", *Cogito: Felsefede Hayvan Sorusu*, 80, 196-228.

**JOKER FİLMİNDEKİ ARTHUR KARAKTERİNİN MAHLER'İN
AYRILMA-BİREYLEŞME KURAMI VE ÖSGB BAĞLAMINDA
İNCELENMESİ**

**A CRITICAL REVIEW OF THE JOKER MOVIE IN THE
CONTEXT OF MAHLER'S SEPARATION-INDIVIDUATION
THEORY AND PTSD**

Ayşenur GÜVEN

Çankaya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

aysenurrgvn@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9628-1593>

Selin IŞIK

Çankaya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

selinisik1998@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4633-4703>

Sera OYA

Çankaya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

seraoya1@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9662-260X>

Nuray YAŞAR

Çankaya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

n.yasarr1200@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2829-4672>

Merve TOPCU BULUT
Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, Psikoloji Bölümü
mervebulut@baskent.edu.tr
 <https://orcid.org/0000-0003-3181-2864>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
S.13, Ekim| October 2021, Erzurum
e-ISSN: 2717 - 8706

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 30.06.2021
Kabul Tarihi | Accepted Date : 12.10.2021
Sayfa | Pages : 122-148
 : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbed.953700>

<https://dergipark.org.tr/etusbed>
This article was checked by

 iThenticate

JOKER FİLMİNDEKİ ARTHUR KARAKTERİNİN MAHLER'İN AYRILMA-BİREYLEŞME KURAMI VE ÖSGB BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Ayşenur GÜVEN, Selin IŞIK, Sera OYA, Nuray YAŞAR, Merve TOPCU BULUT

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S. 13, Ekim 2021, Sayfa: 122-148

ÖZ

Bu çalışmada Mahler'in ayrılma-bireyleşme kuramı çerçevesinde Joker filmindeki Arthur Fleck karakterinin gelişim evreleri hakkında çıkarımlar yapılması, ilk 36 aylık deneyimlerinin Arthur'un duygu, düşünce ve kişilik gelişimindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Mahler'in kuramına göre bireyin ilk altı ayı normal otistik ve normal ortakyaşamsal olmak üzere, birbirinin devamı ve tamamlayıcısı niteliğindeki iki kritik evreden oluşmaktadır. Devamında ise farklılaşma, alıştırma, yeniden yakınlaşma ve bireyliğün pekişmesi ve coşkusal nesne sürekliliğünün başlangıcı olmak üzere dört farklı alttevreden oluşan ayrılma-bireyleşme süreci gelmektedir. Kişilik oluşumu sürecinde bu alttevreler büyük önem taşımaktadır. Arthur'un narsistik ve madde kötüye kullanım tanısı almış olan annesi ile ilişkisi, baba kavramının eksikliği, çevresiyle olan etkileşimi ve toplum içinde görünür olma arzusu üzerinde durulmuştur. Çocukluk çağında istismar ve ihmale uğrayan, yetişkinlik çağında ise sistematik olarak psikolojik şiddete maruz kalmaya devam eden Arthur'un örseleyici yaşam öyküsü kimlik oluşumunu, sosyal uyumunu, kişilik gelişimini olumsuz etkilemiş ve örselenme sonrası gerginlik bozukluğu (ÖSGB) belirtilerinin oluşmasına yol açmıştır. Bahsedilen bilgiler ışığında Arthur Fleck karakteri, DSM-5 örselenme sonrası gerginlik bozukluğu tanı kriterlerinden faydalanılarak Mahler'in ayrılma-bireyleşme kuramı çerçevesinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mahler, ayrılma-bireyleşme, Joker, istismar, ÖSGB.

A CRITICAL REVIEW OF THE JOKER MOVIE IN THE CONTEXT OF MAHLER'S SEPARATION-INDIVIDUATION THEORY AND PTSD

ABSTRACT

In this study, it is aimed to make inferences about the developmental stages of Arthur Fleck in the Joker movie within the framework of Mahler's separation individuation theory and to examine the effects of his first 36-month experiences on Arthur's emotional, thought and personality development. Arthur's relationship with his mother, interactions with his environment and his desire to be visible in society are emphasized. According to Mahler's theory, the first six months of an individual's life are divided into two critical phases: the normal autistic phase and the normal symbiotic phase, which are the continuation and complement of each other. Following that, the separation-individuation process begins, which is divided into four distinct subphases: differentiation, practicing, rerapprochement and consolidation of individuals and the beginning of the continuity of enthusiastic objects. The traumatic life history of Arthur adversely affected his identity formation, social adaptation, personality development and led him to develop symptoms of post-traumatic stress disorder (PTSD). Therefore, the interpretations of Arthur Fleck are based on Mahler's separation-individuation theory and the DSM-5 post-traumatic stress disorder diagnostic criteria.

Keywords: Mahler, separation-individuation, Joker, abuse, PTSD.

Giriş

İnsan gelişimi doğum öncesi dönemden başlayarak yaşamın sonuna dek devam eden bir süreçtir. Organizma döllenme ile başlayarak bedensel, zihinsel, dilsel, duygusal ve sosyal yönden en son aşamaya ulaşmaya kadar sürekli ilerleme kaydeder ve her gelişim döneminin kendine özgü ihtiyaçları vardır (Aral, Baran, Bulut ve Çimen, 2001). Gelişimin bu denli geniş ve kapsamlı olması, geçmişten günümüze pek çok uzmanın birçok kavram, yöntem ve görüş ortaya koymasına yol açmıştır (Yeşilyaprak, 2017). Çocukluk çağında istismar ve ihmale uğrayan, yetişkinlik çağında ise sistematik olarak psikolojik şiddete maruz kalmaya devam eden Arthur'un örseleyici yaşantılarından sonra çocukluk çağı evrelerini kademeli bir şekilde inceleyen Mahler'in teorisi çerçevesinde bakılacaktır.

Psikanalitik teorinin ilk sistematik girişimi Mahler'in öncüsü olduğu ayrılma-bireyleşme kuramıdır. Anne bebek ilişkilerini temel alarak hayat boyu çalışılan erken psikolojik gelişim, psikanalitik teoriyle ve terimleriyle uyumlu hale getirilmek üzere hâlihazırda deneysel olarak kanıtlanmış verilerle bütünleştirilerek oluşmuştur (Mahler, Pine ve Bergman, 1975). Kişilik oluşumunun temelleri, doğumdan itibaren ilk 36 ayda atılmaya başlanır. Yetişkinlik dönemindeki problemlerin temelinde kişinin, çocukluk döneminde karşılaştığı sorunlar olduğu bilinmektedir (Kayaalp, 2008). Bu nedenle de Arthur'un yetişkinlik dönemini inceleyerek erken gelişim dönemleri hakkında çıkarımda bulunabilmek amacıyla, Mahler'in bireyin ilk 36 ayını ele alan teorisi ışığında incelenmesi hedeflenmiştir. Mahler, Freudyen kuramdan uzaklaşmadan, analitik teoriye çocuk çalışmalarıyla yeni bir perspektif kazandırmıştır (Yüksel, 2006). 36 aylık sürecin incelendiği bu teori, kişinin yetişkinlik döneminde sergilediği davranış örüntülerini ve kişiliğin oluşumunu ayrılma-bireyleşme kuramı boyunca iki dönem ve dört alt evrede ele alır. Arthur'un yetişkinlik döneminden yola çıkarak gelişimin en önemli ilk üç yılını kapsayan psikolojik doğumu, fiziksel gelişimi, bakım vereni ile kurduğu ilişki ve aşamaları Mahler'in kuramı ile bağdaştırılarak çıkarımlarda bulunulmuştur. Bu çıkarımlar doğrultusunda Arthur'un kimlik oluşumunun, çevreye olan uyumunun, kişilik gelişiminin ve gösterdiği örselenme sonrası gerginlik bozukluğu semptomlarının kuram içerisinde örneklerle desteklenerek açıklanması amaçlanmıştır.

Yaşamın ilk altı ayını kapsayan süreç normal otistik ve ortakyaşamsal dönem olarak bilinmektedir. Ayrılma-bireyleşme dönemi bireyin en kritik psikolojik gelişiminin yaşandığı dönemdir. Yaşamın dört ve beşinci aylarının

arasında başlayıp, 36. ay civarına kadar devam eden ikinci dönemdir ve dört alt evreden oluşmaktadır. Bu dönemin ilk alt evresi olan farklılaşma ve beden imgesinin gelişimi döneminin ardından ikinci alt evre olan alıştırma dönemi gelmektedir. Üçüncü alt evre yeniden yakınlaşma dönemi olarak geçer ve son alt evre olarak bireyliğin pekişmesi ve coşkusal nesne sürekliliğinin başlangıcı dönemi yaşanarak yaşamın ilk 36 ayı tamamlanmış olur (Mahler vd., 2003).

Yapılan çalışmanın amacı, Joker filminin baş karakteri olan Arthur Fleck'in DSM-5 örselenme sonrası gerginlik bozukluğu tanı kriterlerinden faydalanılarak, Mahler'in ayrılma-bireyleşme kuramı ile ele alınmasıdır. Kuram çerçevesinde Arthur'un kimlik gelişimi, erken dönemde deneyimlediği örseleyici yaşantılara atıfta bulunularak tüm alt evrelerde detaylı olarak incelenecektir. Filmde üç yaşında evlat edinildiği söylenen Arthur'un ilk 36 ayına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bu döneme dair çıkarımlar Arthur'un yetişkin halinin yorumlanmasıyla değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada, Joker filmi künyesi ve özetin ardından Arthur, ağırlıklı olarak Mahler'in ayrılma-bireyleşme kuramı çerçevesinde ele alınacaktır. Arthur, ilk olarak ayrılma-bireyleşme sürecinin öncülleri olan normal otistik dönem ve normal ortakyaşamsal dönem olarak adlandırılan bebeğin ilk altı ayına göre incelenecektir. Sonraki kısımlarda dört alt evreden oluşan ayrılma-bireyleşme dönemine geçilecektir. Farklılaşma, alıştırma, yeniden yakınlaşma, bireyliğin pekişmesi ve coşkusal nesne sürekliliğinin başlangıcı şeklinde alt başlıklar halinde incelenecektir. Bu dönemlerdeki kavramlar çerçevesinde Arthur, gözlemlenen davranışlarıyla örneklendirilerek, örselenme sonrası gerginlik bozukluğu kapsamında yorumlanacaktır.

Joker Filmi Künyesi

Orijinal Adı: Joker

Yönetmen: Todd Phillips*¹

Yapımcı: *, Emma Tillinger Koskoff, Bradley Cooper

Senarist: *, Scott Silver

Süre: 122 dakika

Ülke: ABD

Dil: İngilizce

¹ * Aynı olan kısımları belirtmek için kullanılmıştır.

1. Film Özeti

Filmin baş karakteri olan Arthur Fleck (Joker), 1980'li yıllarda palyaçoluk yapan 36 yaşında bekâr bir erkektir. Gotham şehrinde annesi Penny Fleck ile yaşamakta ve onun bakımını üstlenmektedir. Penny dışında birinci derece yakını yoktur. Resmi kayıtlarda baba ismi geçmemektedir. Arthur'un hayali ünlü bir komedyen olmasıdır. Kendini ifade edemediği ve olumsuz duygulara kapıldığı durumlarda kahkaha atma yoluyla duygularını dışa vurur (psödobulbar etki). Bu gülme davranışı yaşadığı travma sonrası beyin hasarına bağlıdır.

Film Arthur'un ayna karşısında palyaço makyajını yapıp işe gitmesiyle başlar. Çalıştığı dükkânın önünde reklam amaçlı tuttuğu pankartı bir grup genç tarafından çalınır. Pankartı geri almak için peşlerinden koştuğu gençler tarafından şiddet görür. Düzenli olarak, ödeneği devlet tarafından sağlanan bir psikolog ile görüşmektedir. Psikoloğu Arthur'un daha önce öfke patlamaları nedeniyle akıl hastanesine yattığını ve yedi farklı psikotik ilaç kullandığını ifade eder. Psikoloğu kendisinden günlük tutmasını ve bu günlüğü görüşmelere getirmesini istemektedir. Arthur ise tuttuğu günlüğü hem şaka defteri hem de günlük olarak kullanmaktadır. Psikoloğun yanından ayrılan Arthur evine dönmek üzere otobüse bindiğinde ön koltukta annesiyle oturan küçük çocuğun onunla ilgilendiğini fark eder ve onu güldürmeye çalışır. Fakat çocuğun annesi Arthur'un, çocuğunu rahatsız ettiğini düşünerek sinirlenir ve rahatsız etmemesini söyler. Arthur bu sırada kahkaha atmaya başlar. Herkes tarafından garipten Arthur, hastalığını ve istemsiz kahkahasının sebebini açıklayan bir kart çıkararak kadına uzatır. Otobüsten inene kadar kahkaha atmaya devam eden Arthur, indiğinde eczaneden ilaçlarını alıp eve yürür ve her gün yaptığı gibi posta kutusunu kontrol eder. Bunun sebebi Arthur'un annesi Penny'nin, Thomas Wayne adlı politikacıya devamlı olarak mektuplar yazmasıdır. Arthur ve annesi her akşam Murray Franklin adlı komedi şovunu izlerler. Boş zamanlarında Pogo's isimli komedi kulübüne giderek komedyenlerin esprileri hakkında yaptığı gözlemleri şaka defterine kaydeder ve eve gittiğinde yeni şakalar yazmaya çalışmaktadır. İş arkadaşı Randall, gençler tarafından şiddet gören Arthur'a kendisini koruması için silah verir. Sonrasında palyaço olarak gittiği çocuk hastanesinde silahı cebinden düşürür ve bu durumun patrona bildirilmesiyle işten kovulur. Silahı ona Randall vermiş olsa da patrona silahı Arthur'un aldığını söyler. Kovulmasının ardından trenle eve dönerken üç beyaz yakalı genç tarafından sözlü tacize uğrar ve şiddete maruz kalır. O sırada cebinden çıkardığı silahla üç genci de öldürür. İşlediği cinayetlerin ardından halka açık bir tuvalete giderek dans etmeye başlar. Eve döndüğünde haberlerde

“palyaço” tarafından öldürülen gençleri görür. Bu olaylardan sonra hayatına devam eden Arthur, komedi kulübünde sahneye çıkar. Sahneye çıktığı sırada kahkahasına engel olamayan Arthur’un şakalarına kimse gülmez ve bu anlar seyirciler tarafından videoya kaydedilir. Aynı gece eve döndüğünde, Penny’nin Wayne’e yazdığı mektubu okur. Annesinin geçmişte Wayne’in yanında çalıştığını ve kendisinin evlilik dışı bir çocuk olduğunu öğrenir. Annesi hastaneye kaldırılan Arthur, hastane odasındaki televizyonda Murray Franklin’in, komedi kulübündeki performansı ile alay ettiğini ve ona “Joker” olarak hitap ettiği videoyu görür. Hastaneden eve döndüğünde haberlerde halkın Wayne’e karşı ayaklandığını görmesiyle, konuşmak için onun bulunduğu gösteri binasına arka kapıdan gizlice girer. Gösteri salonunda Wayne’i bulan Arthur geçmişte yaşananlardan haberi olduğunu ve kendisinin oğlu olduğunu söyler. Bu konuşma esnasında Penny’nin onu evlat edindiğini ve bir süre Arkham Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesinde yattığını öğrenir. Arthur eve döndüğünde daha önce asansörde karşılaştığı ve iş yerine kadar takip ettiği komşusu Sophie’nin evine gizlice girer. Evinde Arthur’u otururken gören Sophie ondan korkar ve gitmesini ister. Dairesine dönen Arthur kendini bir süre buzdolabına kapatır. Komedi kulübündeki videosunun duyulmasının ardından Murray’nin programına davet edildiğine dair bir telefon alır ve daveti kabul eder. Programa katılmadan önce Wayne’in söylediklerini doğrulamak için Arkham Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesine gider ve annesinin dosyalarını çalışandan zorla alır. Yazılanları okuduktan sonra Wayne’in söylediklerinin doğru olduğunu görür. Penny’nin hastane kayıtlarını inceleyen Arthur eski gazete manşetlerinden, annesinin erkek arkadaşının küçükken kendisine şiddet uygulamasına göz yumduğunu ve kalorifere bağlı bir halde bulunduğunu öğrenir. Bütün bunların ardından annesinin kaldırıldığı hastaneye gider ve annesine hayatının trajedi değil komedi olduğunu fark ettiğini söyledikten sonra onu yastıkla boğarak öldürür. Ertesi gün programa yüzünü ve saçlarını boyayarak, Joker kılığında çıkmaya karar verir. Programa hazırlandığı esnada, annesinin ölüm haberini alan eski iş arkadaşları Randall ve Gary ziyarete gelir. Ona ihanet eden ve işten atılmasına neden olan Randall’ı makasla defalarca yaralayarak öldürür, fakat Gary’nin gitmesine izin verir. Hazırlanıp Murray’nin programına gitmek üzere evden çıkan Arthur, dans ederek merdivenden inerken onu fark eden polislerden kaçmaya başlar ve palyaço kılığındaki protestocularla dolu metroda kalabalığın arasına karışarak polislerden kaçmayı başarır. Stüdyoya gittiğinde Murray’dan, programda ona Joker olarak hitap etmesini ister. Programa çıktığında günlüğünden kimsenin gülmediği şakaları okur ve sonrasında metrodaki cinayetleri kendisinin işlediğini itiraf eder.

Yaptığı şeyleri bir akım başlatmak için yapmadığını ve artık kimsenin kendisini karşısındakinin yerine koymadığını belirtir. Son bir şakasının olduğunu *Akıl sağlığı yerinde olmayan yalnız birini, ona çöp gibi davranıp dışlayan bir toplum ile karşı karşıya getirirsen eline ne geçer?* diyerek, canlı yayında bir anda tabancasını çıkarıp Murray'ı vurarak öldürür. Canlı yayının ardından tutuklanıp polis arabasıyla götürülürken palyaço kılığındaki protestocuları görür ve onlar tarafından polislerden kurtarılır. Protestocuların etrafında toplandığını ve desteklendiğini gören Arthur arabanın üstüne çıkarak dans etmeye başlar. Şehirde yaşanan kaos esnasında Wayne ve eşi, oğulları Bruce Wayne'in gözü önünde palyaço maskeli bir protestocu tarafından öldürülürler. Final sahnesinde Arkham Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesine götürülen Arthur, terapistiyle görüşmesinin ardından dans ederek koridorda ilerler ve adımlarının ardında kan izleri bıraktığı görülmektedir.

2. Ayrılma-Bireyleşme Sürecinin Öncülleri

2.1. Normal Otistik Evre

Normal otistik dönemde yeni doğanın ilk ayı ele alınmaktadır. Bu dönemde bebek dış dünya uyaranlarından çok kendi bedenine dönüktür. Kendi bedeninin dışındaki dünyanın algısı görece gelişmemiştir. Bakım verenin ilgisiyle kabuğundan sıyrılan bebek simbiyotik döneme geçiş yapar. Ayrılma-bireyleşme habercileri, birincil narsizim evresinde normal otistik dönem ile simbiyotik dönemi birbirinden ayırmak için önemlidir. Rahim dışı yaşamda hayata uyum sağlama sürecindeki bebek kendisini, kendisi dışında var olan çevreyi ya da kişileri ayırt edemez. Bu süreçte birincil narsizim yoğun olarak görülür ve normal otistik evre olarak adlandırılır (Mahler, Pine ve Bergman, 2003). Arthur'un normal otistik dönemde bakım vereni tarafından dış dünya keşfinde desteklenmediği düşünülmüştür.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde, bebekler ve okul öncesi dönemdeki çocuklar örseleyici yaşantılara maruz kalma açısından risk grubunda sayılırlar. Risk grubundaki çocuklar buldukları gelişim dönemi sebebiyle, örseleyici yaşantıların yarattığı fiziksel ve psikolojik etkiyi bastırabilecek yeterli baş etme becerilerine sahip değildirler. Bu çocukları örseleyici yaşantıların duygusal ve fiziksel hasarlarından korumak, risk faktörlerinin negatif etkilerine karşı tampon oluşturması amacıyla birincil bakım verenin rolü oldukça önemlidir. Örseleyici yaşantılar deneyimleyen çocukların, bakım verenleri tarafından görmezden gelinen çocuklar olduğu çalışmalarda bildirilmiştir (De Young, Kenardy ve Cobham, 2011).

Arthur'un birincil bakım vereni Penny'dir. Arthur hem sosyal sistemsel şiddete hem de çocukluk yaşlarından itibaren ihmale uğramıştır. Arthur, Penny'den kaynaklanan ihmal nedeniyle kendisinde örselenme etkisi yaratan fiziksel şiddete maruz ve seyirci kalmıştır. Penny'nin, Arthur'un ona psikolojik ve fiziksel olarak ihtiyaç duyduğu dönemlerde onu görmezden gelerek homeostatik dengeye getiremediği düşünülmüştür. Ek olarak, normal otistik evreden itibaren bakım vereni tarafından gelişimsel açıdan ve dış dünyanın keşfinde desteklenmediği düşünülen Arthur'un, Penny ile ilişkisi göz önüne alındığında yetişkinlik döneminde de birçok açıdan ÖSGB etkilerini deneyimlediği çıkarımı yapılmıştır. Arthur'un devamlı olarak hayal dünyasında yaşadığı ve ihtiyaç duyduğu ilgiyi hayal dünyasında oluşturduğu kişilerden aldığı düşünülmüştür. Aynı şekilde yaşadığı olumsuz deneyimler sonucunda dış dünya ile kurulan iletişimi öğrenmekte yetersiz kaldığı fikrine varılmıştır.

2.2. Ortakyaşamsal Evre

Normal otistik evreyi, ortakyaşamsal (simbiyotik) evre takip etmektedir. Bebeğin ikinci ve üçüncü aylarda kurduğu iletişimin temelinde temas etme davranışı görülmektedir. Bu temasın şekli ve derecesi önemlidir (Mahler vd., 2003). Arthur hastanede, annesinin yanındayken Murray'nin programında kendisiyle dalga geçildiği görüntüleri izler. Eve döndüğünde kendisini yarı çıplak halde buzdolabına kapatarak saatlerce cenin pozisyonunda bekler. Arthur'un bu davranışı, bebeğin doğumdan önceki dönemde onu besleyen, güvende hissettiren ana rahmine dönme arzusu, regresyon ve temas etme davranışı olduğu düşünülmüştür. Penny'nin Arthur ile yetişkinlik döneminde sahip olduğu ilişki incelendiğinde, normal otistik evreden başlayarak ilerleyen dönemlerde de ihmalkâr davranışlar sergilediği gözlemlenmiştir. Anne ve temsillerinin birçok kaynakta sıcak, doyurucu ve tatminkâr tarafları vurgulanmaktadır fakat Penny'nin Arthur'un ihtiyaçlarına yanıtız kalması, annesinin davranışlarının ve bakım verme tarzının, soğukluğu temsil eden buzdolabıyla ilişkilendirilmesinde rol oynadığı söylenebilir.

Bakım veren ile libidinal bağ, rahim dışı yaşamın ilk aylarında kurulur. Normal otistik evrede libido, saldırganlık gibi diğer tüm itkilerden baskın hale gelir ve bebek böylelikle ortakyaşamsal evreye ilerler. Normal ortakyaşamsal evrenin başlamasıyla, bebeğin içsel duyuları kendiliğinden temelini biçimlendirir. Bebek, oluşan kendilik temsili ve benliği ile dış dünyanın sınırlarını oluşturmaya başlar (Greenacre, 1958; Mahler, 1958; Rose, 1964, 1966). Bebeğin bahsedilen bu kimlik gelişiminin oluşmasında babasıyla kurduğu ilişki önemli bir rol oynamaktadır. Arthur'un kimlik gelişiminin sağlıklı bir şekilde

oluşamamasında, özdeşim kurabileceği bir baba figürünün olmaması, bu nedenle de özdeşleşme savunma mekanizmasını kullandığı düşünülmüştür. Arthur'a göre oldukça başarılı bir komedyen olan Murray, hayranlık uyandırıcıdır. Murray'i hayallerinde baba rolüne oturtması özdeşleşme mekanizmasını büyük ölçüde kullandığı fikrinin en büyük destekleyicisidir.

Kişi stresli ya da baş edemediği durumların üstesinden gelebilmek için saldırganla özdeşim kurmaktadır. Çatışmanın sebebi olan nesne, etkin bir şekilde bireyin ilgi alanına girer (Clark, 1991). Penny'nin erkek arkadaşları tarafından şiddete maruz kaldığı bilinmektedir. Erken dönemden itibaren şiddet, ihmal ve istismara uğrayan aynı zamanda da Penny'nin şiddete uğradığını gözlemleyen Arthur'un, örseleyici yaşantılarının ardından şiddet gördüğü kişilerle özdeşim kurarak hayatındaki sorunlarla baş etmeye çalıştığı düşünülmüştür. Wayne ve Murray tarafından aşağılanıp kötü muamele gören Arthur'un son sahnelerdeki saldırgan ve yıkıcı davranışları, bahsedilen saldırganla özdeşim gerçekleştirdiğini göstermektedir.

Saldırganla özdeşleşme, ödipal çatışmayı atlatmasının bir parçasıdır ve çocuğun cinsel kimliğini oluşturmada büyük bir öneme sahiptir (Cramer ve Carter, 1978). Freud (1921), ödipal süreçte özdeşleşmeyi başka bir kişiyle duygusal bağın en erken ifadesi şeklinde belirtmektedir. Babayla özdeşleşme anal dönemde başlayan bir süreçtir. İdeal babayla özdeşleşmeyi oedipus karmaşasına bir giriş olarak gören Freud, babayı model almanın, çocuğun anne ile özdeşleşmesine ve erkek cinsiyet rolü edinmesine yardımcı olduğunu belirtmiştir. Fakat sonrasında babanın, anne ile iletişiminin merkezinde olduğunu fark eden çocuk, babayı anne ile sahip olunan ilişkinin içerisinde istemez ve annesine ulaşmak için babasının yerini alma arzu ile özdeşleşir. Ödipal çatışmanın çözümü, baba yeniden bir ego ideali olarak alınıp, bu idealle özdeşleşme sağlanabildiğinde gerçekleşir. Bu özdeşleşme özerk bir süperego gelişimi sürecine işaret eder (Freud, 1921, 1924). Arthur'un sağlıklı özdeşim kurabileceği bir babanın olmaması, cinsel kimliğinin gelişimini olumsuz etkilediği düşünülmüştür. Baba figürleriyle yetersiz özdeşim kuran Arthur'un, Joker karakterine evrilerek kendisi için ideal egoyu oluşturup, oedipus karmaşasından çıktığı düşünülmüştür. Oedipus karmaşasının çözülmesine dair yapılan bir diğer yorum ise, Arthur'un annesinin iyi temsillerinin kötüye dönmesiyle annesine duyduğu bağlılığın bitmesi örnek gösterilebilir. Anneye karşı duyulan sahiplenme duygusunun yitilmesiyle, kendisine rakip gördüğü baba figürünü ortadan kaldırma ihtiyacının da sona ermiş olduğu yorumu yapılmıştır. Kişiler, çeşitli gelişim dönemleri esnasında örseleyici yaşantıların ardından geliştirdikleri gerginlik bozukluğu ve içinde buldukları döneme

dair fiksasyon (saplanma) oluşturabilirler. Aynı zamanda fiksasyonun, kişideki örseleyici deneyimlerin öncesindeki haz veren bir durum ve libidosunda yaşanan bir gerileme olduğu vurgulanmıştır. Çocuğun örseleyici yaşantıların sonrasında oluşturabileceği çaresizlik düşüncesi kişiliğini de etkilemekte ve çocukluk döneminde yaşanan örseleyici deneyimler nedeniyle farklı düzeyde fiksasyonlar gelişebilmektedir (Shabad, 1987). Arthur'un 36 aylıkken evlat edinilmiş olma ihtimaline dayanılarak 12 ila 18 aylar arasındaki oral dönemde memeyle buluşma hazzını yaşamadığı için rahatlayamadığı, oral dönem fiksasyonu geliştirebileceği ve bu yolla oral hazza ulaştığı düşünülmüştür. Buna ek olarak Freudyen bakış açısına göre oral dönem ihtiyacı, Mahler'e göre ise ortakyaşamsal evrede bebeğin meme ile buluşmasında yaşadığı hazzı Arthur'un film boyunca yemek yemeyip, sadece sigara içmesiyle ve Joker görünümündeyken devamlı olarak dili ile dudaklarını yalaması Arthur'un stres yaratan durumlar karşısında fiksasyon davranışları gerçekleştirdiği düşünülmüştür. Oral yolla hazza ulaşarak kendisini rahatlattığı varsayılmıştır.

Erkeklerin kadınlara oranla daha dışa dönük olması içsel bir çatışma ile karşılaştıklarında çözüm arama yöntemi olarak dışarıya yönelmelerinde etkilidir (Erickson, 1964). Dış dünyaya yönelme, içsel bir motivasyon olan saldırganlıkla birleştiğinde bu saldırganlığın dışsal bir nesneye yönlendirilmesi "erkekliğin doğası" olarak kabul edilir (Cramer ve Carter, 1978). Arthur öfkesini dış dünyadaki düzene, annesine, iş arkadaşlarına ve yarattığı baba figürlerine yönlendirerek saldırganlığını sembolize eden Joker'e dönüştüğü sonucuna varılmıştır.

Ben ile ben-olmayan henüz farklılaşmadığı için dış dünyanın, iç dünyadan farkı kavranamamıştır. Farkın anlaşılmaya başlandığı normal ortakyaşamsal dönem içerisinde çocuk haz veren-iyi ile acı veren-kötüyü ayırt etmeye başlar. Yapılan bu ayrıştırma, daha sonraki Freudyen bir savunma mekanizması olan bölünmeyi oluşturacaktır (Mahler ve McDevitt, 1989). Mahler'e göre, çocukların anne temsiliyi iyi anne-kötü anne olarak ikiye böldükleri sıklıkla görülmektedir. Temelinde annesine iyi temsiliyi atayarak onunla kurduğu ilişkisini ve sevgi bağını devam ettirme isteği vardır. Kötü anneyi bölerek dışarı yansıtan çocuk, böylelikle annesini ve ilişkilerini bu kötü sifattan korumuş olur (Mahler vd., 2003). Çocuk bölünme ile baş edemediğinde hem kendilikle hem nesnelere olan ilişkisi, süreklilik duygusu ve psişik yapının gelişimi bozulur. Ödipal çatışmaların çözümü güçleşir. Böylece gizil dönemde narsisistik yönde nevrotik belirtiler ortaya çıkabilmektedir (Mahler vd., 1975). Bu bilgiler doğrultusunda annesiyle yaşayan Arthur'un, Penny'e iyi anne temsiliyi yansıtarak, bakım vermeye ve ilişki kurmaya devam ettiği

gözlemlenmiştir. Penny'nin ondan, babası hakkındaki gerçeği sakladığını öğrendiğinde iyi anne temsilinin yerini kötü anne temsilinin aldığı düşünülmüştür. Arthur çocukluk yıllarında şiddet gördüğü, evlatlık olduğu bilgisini bastırıldığı ve gerçekleri öğrendiğinde, hatırlamadığı örseleyici yaşantılarıyla bağ kurmuştur. Bunun sonucunda Penny'nin iyi anne temsilinin kötü anneye, kötü benin ise iyi bene dönüşmesinin ardından annesini boğarak öldürmüş olduğu çıkarımı yapılmıştır.

Örseleyici yaşantıların çocuk üzerindeki diğer bir etkisi de bakım verenine bağlanmada ve sosyal çevresi ile olan ilişkilerinde zorluklara neden olmasıdır. Bunun temelinde bakım verenleri ile ilişkilerinde ilgi ve sevginin yokluğundan kaynaklanan azalmış güven yatmaktadır. Yaşanılan bu zorlukların, çocuğun bakım vereninden kendini ve sevgisini geri çekmesine, daha az güven duymasına, saldırganlık, sinirlilik gibi davranış ve duygu değişimlerine neden olduğu bilinmektedir (De Young, Kenardy ve Cobham, 2011). Evlatlık olduğunu öğrenmesinin ardından Arthur'un örselenme sonrası gerginlik bozukluğu geliştirdiği düşünülmüştür. Hem annesi hem de çevresi ile kopuk olan ilişkilerinin ve saldırgan tavırlarının örseleyici yaşantılarından kaynaklı olabileceği çıkarımı yapılmıştır.

Arthur'un Murray ile ilgili hayalleri, Sophie ile ilgili sanrıları vardır. Murray'i bir baba figürü olarak gördüğü düşünülmüştür. Her akşam onun programını izlemekte ve programına konuk olduğunun hayalini kurmaktadır. Kurduğu bir hayalde, Murray'nin ona *Bütün bu ışıkları, programı, seyircileri senin gibi bir çocuğum olsun diye gözüm kapalı verirdim* şeklindeki sözleri yer almaktadır. Komşusu Sophie'yi ise sanrılarında anne figürü olarak gördüğü çıkarımı yapılmıştır. Sophie ve küçük kızıyla asansörde karşılaştığı zaman yalnızca anne-kızı inceler. Daha sonrasında anne-kızı takip ederek okul demirlerinin arkasından onları izleme davranışı, Arthur'un anne-oğul ikili ilişkisine duyduğu özlemin bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Sanrılarındaki Sophie'nin komedi kulübünde onu seyretmeye gelen, esprilerine gülen ve katil palyaço haberini gördüklerinde *Bence bunu yapan kişi bir kahraman* sözleriyle onu destekleyen bir anne temsili olduğu düşünülmüştür. Son dönemde yapılan çalışmalar, örseleyici olayların bireyi varsanı (halüsinasyon) kurmaya yatkın hale getirdiğini ve sanrı gibi çeşitli psikotik şikayetleri deneyimleme olasılığını arttırabileceğini öne sürmektedir (Varese, Barkus ve Bentall, 2012). Arthur'un sanrılarında Sophie'ye yer vermesinin bir diğer nedeni olarak, örseleyici yaşantıların sonucu oluşan stres, kaygı ve korkularıyla baş edebilme çabası olduğu düşünülmüştür. Yetişkinlik dönemindeki bu davranışı göz önüne alındığında, Arthur'un erken yaşlarda başına gelen olayların stresiyle mücadele

etmek için, çocukluk yıllarında da gördüğü düşünülen sanrılarında Penny'e iyi ve onaylayan anne olarak yer verdiği varsayılmıştır.

Ortakyaşamsal dönemin sembolü, önce sosyal daha sonra ise özel gülümseme tepkisidir. Arthur'un yeni ve farklı olan çevreyi keşfetmeye çalıştığı düşünülmüştür. Bebek farklılaşma evresinde, simbiyotik ikilinin bir parçası olan anneyi uzantısı olarak görür. Anneyi görsel ve dokunsal olarak tanıyarak sosyal gülümsemesini annesine yönlendirmeye başlar (Mahler, 1972). Arthur'un iş yerinde, arkadaşlarının yaptığı espriye içtenlikle gülüp, yanlarından uzaklaştığı anda birden gülmeyi kesmesi yönlendirilmiş sosyal gülümsemeye örnek olarak düşünülmüştür.

Gülme eylemi her ne kadar haz veren ve mutlu durumlarla ilişkilendirilse de çok boyutlu bir kavramdır. Saldırganlık, küçümseme ve alay gibi durumlarda da açığa çıkan bir tepkidir. Gülmek, felsefe tarihinde ciddiyyetten uzak olma hali olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımın arkasında yatan nedenlerden biri de gülmenin toplumda var olan düzeni ve gücü tehdit eden, zarar veren bir olgu olarak nitelendirilmesidir (Erkek, 2017). Arthur'un birçok filmde yer alan *Neden bu kadar ciddisiniz?* sözlerinden, karakterin gülüşü aracılığıyla sosyal normlara karşı tehdit oluşturabileceği kanısına varılmıştır.

Platon, Aristoteles ve Hobbes'un düşüncelerine göre gülmek, gülünen kişinin eksiklerinden faydalanarak güçlü pozisyona geçme hali olarak tanımlanmıştır. Komedi tabirinin eğlence dışında var olan değişkenlerinden biri de başka bir bireyin deneyimlediği ve nispeten kötü olarak adlandırabileceğimiz olaylara tanıklık ederken zevk alma halidir. Başkasının düştüğü zor duruma gülen kişi kendini üstün görerek iyi hisseder ve bunun sonucunda üstün olma inancı desteklenir (Şentürk, 2016). Freud'a göre yasaklanan, bastırılan çeşitli duyguların ve düşmanca düşüncelerin bilinçsiz olarak espri yoluyla açığa çıkmasıyla kişi tatmin olmuş hisseder (Morreall, 1997). Kahkaha ve gülme aracılığıyla da bu üstün olma hali eylemlerine yansımış olur. Küçük yaşlardan itibaren annesinin ihmali sonucu fiziksel şiddet gören Arthur, yetişkinlik döneminde de hem istemsiz kahkahası hem de sosyal kurallara uyum sağlamakta zorlanması nedeniyle sistematik olarak gerek fiziksel gerek psikolojik birçok şekilde çevresindeki insanlardan, psikoloğundan ve medya tarafından şiddete maruz kalmıştır. Bütün bu yaşadığı olumsuzluklara rağmen Arthur'un hayali her zaman insanları güldürmek olmuştur. Bu noktada hayatı boyunca ona gülünen Arthur'un, görünür ve güçlü olma arzusu ile insanları güldürmeyi kendi kontrolü altına almak istediği çıkarımı yapılmıştır. Arthur'un bu arzusu sisteme ve sistemde yer alan insanlara, "siz istediğiniz zaman değil,

ben istediğim zaman gülebilirsiniz” deme şekli olarak, güçlü pozisyona geçme isteği şeklinde yorumlanabilir.

Bastırılan duygular sağlıklı şekilde ele alınamazsa, kişi başa çıkmadığına dönüşerek kendisini rahatlatır. Joker’e dönüşmesinde baş edilemeyen duyguların etkisi olduğu düşünülmektedir. Mevcut toplumsal sistem içerisinde kimse tarafından fark edilmeyenler arasında yer alan Arthur, güldürerek var olabileceğine inanmaktadır. Öldürerek görünebilir olduğunu fark etmesinin ardından dönüştüğü Joker karakteriyle birlikte, Arthur’un asıl amacının artık güldürmek olmadığı fikrine varılmıştır. Bunun yanı sıra Arthur’un sisteme ve otoriteye karşı tepkisi olduğu düşünülmektedir. Dönüşmüş olduğu Joker karakterinin amaca hizmet eden bir davranış örüntüsü olduğu dikkat çekmektedir. Kendisini sokaktaki görünmez kesimden olarak tanımlayan Arthur, artık “sistemin metası” olduğunu düşünerek Murray’i öldürmüş ve görünür olmayı başarmıştır.

Örseleyici olaylara doğrudan veya dolaylı olarak maruz kalmak, tekrarlayan anıların ayrıntılarıyla baş etmeye çalışmak ve tetikleyicilerle bir arada bulunmak gibi durumlardan sonra kişiler örselenme sonrası gerginlik bozukluğu geliştirebilirler. Örseleyici etki yaratan olaylar, yeniden yaşıyor hissi vererek dissosiyasyon tepkileri yaratabilmektedir. Akla istemsiz ve rahatsız edici düşünceler gelmektedir. Bu bozukluğa sahip kişiler saldırgan davranışlar, kendine zarar verme, tetikte olma, abartılı irkilme ve odaklanma problemleri yaşarlar (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013). Buna ek olarak erken dönemde örseleyici yaşantıları olan bireylerde aşırı uyarılma belirtisi olarak uyku bozukluğu gözlemlenmektedir (Pynoos vd., 2009). Arthur’un film boyunca uyumamasının sebebinin örselenme kaynaklı stres ve rahatsız edici düşünceler olabileceği düşünülmüştür. Belirtilen etkilerin bozukluk olarak sayılabilmesi için bir aydan fazla süredir yukarıda bahsedilen semptomları deneyimlemeleri gerekmektedir. Psikoloğuna *Tek sahip olduğum şey negatif düşünceler* demesi, örseleyici yaşantıların etkisini sürdürdüğünü ve düşünce içeriğini etkilediği varsayılmıştır. Arthur'un metrodaki gençler tarafından şiddet görmesinin ardından örseleyici anılarının tetiklenmesiyle iki genci istemeden, üçüncü genci ise kasıtlı şekilde öldürdüğü görülmektedir. Dürtüsel bir şekilde verdiği bu tepkinin örselenme sonrası gerginlik bozukluğu geliştirdiğinin göstergesi niteliğindedir. Ek olarak, erken yaşta istimara uğramasının yol açtığı travmatik beyin hasarına (TBH) bağlı sosyal bilişsel işlev bozukluğu sergilemektedir. Komedi kulübüne gidip insanları neyin güldürdüğünü anlamaya çalışması ve şakaları not etmesi zihinsel işlev bozukluğunun somut bir örneğidir (Demas ve Tillot, 2020). Tüm bu bilgiler

ışığında Arthur'un davranışlarının travmatik beyin hasarı ve "patolojik gülme" ile ilişkili olduğu söylenebilir. Arthur otobüste kahkahasını kontrol edemeyince önündeki yolcuya uzattığı kartta kahkahasına nörolojik bir hastalığın sebep olduğu yazmaktadır. Arthur'un gördüğü şiddet sonucu beyinde duyguları düzenlemede aktif rol oynayan kısmı hasar almıştır. Bunun sonucunda psödobulbar etki yaşadığı varsayılmıştır. Psödobulbar etkisi hastanın kızgın veya üzgün hissettiği zamanlarda ortaya çıkan, ruh haliyle tutarsız, kontrol edilemeyen ağlama veya gülme durumudur (Sauvé, 2016). Kartta yazan *Güldüğüm için bağışlayın ben hastayım. O anki ruh halimle uymayan ve kontrol edilemeyen gülmeye sebep olan bir hastalık. Beyin hasarı ve nörolojik hastalıkları olan insanlarda görülüyor* yazısı bu varsayımımızı destekler niteliktedir. Bir araştırma bulgusu olarak, TBH'nin yol açabileceği psikotik bozukluklarda en çok rastlanan sanrı türleri başta perseküsyon sanrısı olmak üzere, grandiyöz ve referansiyel sanrılarıdır. Yoğunlukla işitsel ve görsel varsanılara da rastlanabilmektedir. Daha az rastlanan belirtiler arasında dezorganizasyon bulunmaktadır. Psikotik belirtilerin ortaya çıkmasındaki en önemli risk faktörleri ise öncelikle ailede bir psikotik bozukluğun olması, ergenlik öncesi yaralanmalar ve erkek cinsiyetine sahip olmaktır (Geniş ve Hocaoglu, 2019).

Ortakyaşamsal evrede küçük yaşta çocukların yaşadıkları örselenmenin boyutuna bağlı olarak karanlıktan korktukları, yalnız başlarına tuvaletlerini yapmaktan kaçındıkları ve ayrılma anksiyetesi yaşadıkları gözlemlenmiştir. Örselleyici deneyimlerin sonrasında bu çocukların birincil bakım verenlerine karşı normalden fazla bağlanma ve yapışma gibi davranışlar gösterdikleri belirtilmiştir (Scheeringa, Zeanah, Myers ve Putnam, 2003). Arthur'un örselleyici olayların etkisinde kaldığı düşünülerek 36 yaşında Penny ile yaşıyor olması, Penny haricinde geniş bir sosyal çevresinin olmaması, Arthur'un bakım verenine yapışık ve uzamış bir ortakyaşamsal evre geçirdiğini düşündürmüştür. Arthur'un ikinci ve üçüncü aylarda bakım vereni ve çevresi ile kurduğu ilişkilerin içinde bulunduğu ortakyaşamsal evrenin gerekliliklerini karşılayamaması, yetişkinlik döneminde maruz kaldığı olaylarla yeterince iyi başa çıkamadığını düşündürmektedir.

3. Ayrılma-Bireyleşme Dönemi

Simbiyotik evrenin sonu, ayrılma-bireyleşme sürecinin başlangıcı ile örtüşmektedir. Bu durum, yaklaşık beşinci aydan 36. aya kadar uzanır ve birbirleriyle ilişkili iki parçadan oluşur. Ayrılma, annenin ayrılığına ve anneden ayrılmaya ilişkin intrapsişik farkındalığa atıfta bulunurken; bireyleşme, birey olma duygusu ve ortaya çıkan cinsiyet kimliği ile benzersiz bir kimlik duygusunun elde edilmesi ile ilgilidir. Bu ilk alt evre ile birlikte ve aynı hızda

ilerler. Biri meydana gelmediğinde diğesinde de sorunlar oluşmaktadır. Simbiyotik dönemin doyurucu geçmesi, çocuğun ilerleyen dönemlerde anneden başarıyla ayrılabilmesinin ön gerekliliğidir (Mahler vd., 1989). Daha sonra bahsedilecek olan ayrılmanın, Arthur'da sağlıklı ve kontrollü bir şekilde sağlanamadığı düşünülmektedir. Ayrılma-bireyleşme sürecinin tamamı dört alt evreden oluşmaktadır. Bunlar; farklılaşma, alıştırma, yeniden yakınlaşma ve nesne sürekliliğidir (Mahler vd., 2003).

3.1. Farklılaşma Altevresi

Yaklaşık beşinci aydan dokuzuncu aya kadar süren farklılaşma alt evresinde bebeğin uyanık kalma süresi uzar. İlgisi, çabası, merakı kendinden ve anne ikilisinden ziyade dış dünyaya doğru yönelmeye başlar. Kucak bebeği olmaktan çıkar ve anneye ek olarak çevreyi de gözlemlemeye başlar. Daha sonraları annesine sırtını dönerek dış dünya keşfine başlayan çocuk, ayrılmanın ilk işaretlerini verir. Farklılaşma dönemindeki çocuk cee-e oyunları oynamaya başlar ve bundan oldukça zevk alır (Mahler vd., 2003). Filmde yer alan otobüs sahnesinde Arthur ön koltukta oturan ve ona bakan küçük oğlan çocuğunu fark eder. Arthur'un çeşitli mimikler yaparak, elleriyle yüzünü açıp kapatmasından çocuğu güldürmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Bir diğör örnek de programa katılmadan önce evinde prova yapan Arthur'un bir perdenin arkasından aniden çıkarak cee-e oyununa benzer davranışlar sergilemesidir. Bu örneklerden yola çıkarak Arthur'un farklılaşma döneminde cee-e oyunu oynarken kaybedip bulmaktan ve bulunmaktan zevk aldığı ayrıca bu alttevreyi yeterince sağlıklı şekilde geçiremediği düşünülmüştür.

Çocuklar farklılaşma döneminde cansız nesnelere dokunarak keşfetme davranışı sergilerler (Mahler vd., 2003). Arthur'un kendisine verilen silahı incelemesi ve komşusunun evine gizlice girerek eşyalara elleriyle temas etmesi buna örnek verilebilir. Ayrıca fallik nesnenin daha çok erkek cinsel organına benzeyen, gücün simgesi olarak sunulan, boyu eninden uzun olan nesnelere tanımlamak için kullanıldığı bilinmektedir (Strachey, 1953). Arthur'un silahı eline alarak incelediği, sonrasında ise elinde tutarak dans ettiği gözlenmiştir. Fallik nesne olarak düşünülen silah, Arthur'un doyuma ulaşmak isteyen libidosunun bir temsili iken, dansı ise tümgüçlüğünün sembolü niteliğindedir.

Annenin kaybı ve anne tarafından görmezden gelinme, terk edilme korkuları, narsistik kişilik bozukluğu yapılanmasının nedenlerinden biri olarak görülmüştür (Köroğlu ve Bayraktar, 2010). Mahler'in çalışmasında yer alan narsistik davranışlar sergileyen annenin çocuğunun, artık annesini simbiyotik ortak olarak görmeyerek güveninin sarsıldığı ve böylece annelik rolünü

üstlenen davranışlar sergilediği için farklılaşmada geciktiği belirtilmiştir (Mahler vd., 2003). Arthur, Penny'nin beslenmesinden temizliğine kadar birçok konuda bakımını üstlenmektedir. Bu durumu Murray'nin programına katıldığı hayalinde *Kendimi bildim bileli evin erkeği oldum. Annemle ben ilgileniyorum* sözleriyle dile getirdiği görülmüştür. Erken yaşlardan itibaren annesinin bakımını üstlendiği ve bakım veren rolünün Arthur'a geçtiği, bu nedenle de farklılaşmada gecikmiş olabileceği söylenebilir. Penny, Arthur'un bu dünyaya gülmek ve güldürmek için geldiğini söylemektedir. Fakat Arthur Penny'i yıkadığı sahnede annesini rahatlatmak için artık para konusunda endişelenmemesi gerektiğini ve yakında komedyen olacağını söylediğinde, Penny komedyen olmak için esprilerinin komik olması gerektiğini ama onun komik olmadığını söyler. Penny'nin, Arthur ile kurduğu iletişim çoğunlukla Wayne'e yazdığı mektupları postalayıp postalamadığını sormak üzerinedir. Oğluya sadece bu konu hakkında iletişime geçmesinin sebebi, Arthur'un sağlıklı bir psikolojide olduğunu düşünmesi şeklinde yorumlanmıştır. Arthur, babasının Wayne olduğunu gizlemesinin sebebini sorduğunda Penny, *O çok güçlü biriydi, yakışık olmaz diye birlikte olmamız en iyisi dedi. Ayrıca insanlar Thomas, ben ve sen hakkında ne derlerdi* şeklinde yanıtlamıştır. Narsistik bir tutum içinde olduğu düşünülen Penny'nin, kendisinin bir uzantısı olarak gördüğü oğlunun, insanlar tarafından kusurlu görülmemesini arzuladığı düşünülmüştür. Penny'nin bu davranışları değerlendirildiğinde sanrısız, tutarsız, ihmalkâr ve Arthur'un ihtiyaçlarını görmezden gelen, onu yetersiz hissettiren narsistik bir annelik tutumu sergilediği gözlemlenmiştir. Annenin yeterince iyi olmaması durumunda çocuğun, gerçek kendiliğini saklayarak, anneye göre şekil aldığı görülmektedir (Sariso, 2016). Bu nedenle Arthur'un farklılaşma gerçekleştiğinde sahte bir kendilik geliştirmesi söz konusu olabilir. Arthur'un, narsist annesinin sevgisine ulaşmak umuduyla komedyen olmak istemesi örnek verilebilir.

Mahler'in bir vakasında (2003), narsistik annesinin onu gergin, ilgisiz bir biçimde sallarken, çocuğun sallama örüntüsünü devralıp kendini rahatlatma ve otoerotik uyarım için kullanmaya başladığı görülmektedir. Farklılaşma alt evresinde kendi kendine sallanma hazzını arttırmak amacıyla, ayna önünde sallanarak devin-duyumsal hazza görsel bir geribildirim eklemiştir. Arthur'un metrodaki cinayetlerden sonra tuvalette yaptığı dansı, film boyunca işlediği diğer cinayetlerden sonra da tekrarladığı gözlemlenmiştir. Danslarında yer verdiği sallanma örüntülerinden, rahatlatma amacıyla otoerotik olarak kendi bedenine dönme eğilimi gösterdiği fikrine ulaşılmıştır. Arthur'un kendini rahatlatmak amacıyla yaptığı düşünülen bu sallanma örüntülerinin, ihtiyaç

duyduğu ilgiyi göremediği için ileriki yaşlarda gerilimlerini yatıştırmasından ve olumsuz duygularıyla baş edememesinden kaynaklandığı gözlemlenmiştir. Bunda etkisi olduğu düşünülen durum ise Penny'nin, Arthur bebeklik dönemindeyken madde kullanan bir anne olmasıdır. Madde kullanan ve ruhsal rahatsızlıkları olan annelerin ortak özelliği olarak çocuklarıyla iletişimlerinin az olduğu, bakım vermede yetersiz oldukları, iyi bir ebeveyn modeli olmadıkları ve buna bağlı olarak çocuklarının gelişimsel ve duygusal ihtiyaçlarını takip edemedikleri rapor edilmiştir (Chasnoff, 1988; McKenzie, Clement ve Taunton, 1985).

İhtiyaç duyduğu ilgiyi göremeyen çocukların sorunlarla başa çıkabilme becerileri gelişmediği için zorlukların üstesinden gelemedikleri, kişilerarası ilişkilerde sorun yaşadıkları, tükenmişlik ve umutsuzluk duygularıyla başa çıkamadıkları kanıtlanmıştır (McKenzie vd., 1985). Arthur'un gülüşünün tetikleyicisinin stresli durumlar olduğu ve gerilimlerini yatıştırmadığında gülmeye başladığı gözlemlenmiştir. Buna ek olarak, iletişim becerilerinin zayıf olması ve depresyona yatkın oluşu erken dönemdeki yetersiz anne-çocuk etkileşiminden kaynaklanabileceğini düşündürmüştür.

Winnicott'a göre (1953), bebekler annenin yokluğunda onu yatıştırarak, anne ile ilişkilendirdiği geçiş nesnesine ihtiyaç duyarlar. Nesneyi seçerken daha çok yumuşak, sıcak ve kolay şekil alabilmesine dikkat ederler. Bu nesne kendine ait kokusu olan bir yastık, oyuncak ayı veya bir örtü olabilir. Bebeklik döneminde ihtiyaç duyulan bu nesne, yetişkinlik döneminde depresif veya yalnız hissedildiğinde homeostatis için bir yatıştırıcı olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bunun aksine Arthur'un geçiş nesnesi anne temsiliyi yansıttığı düşünülen, buzdolabının annesi ile soğuk ilişkisinin sembolü olduğu varsayılmıştır.

Mahler ve arkadaşlarının çalışmasında (2003), yeterince iyi simbiyotik ilişki yaşayamayan bir çocuğa değinilmiştir. Yumurtadan çıkış evresine erken başlayan çocuğun, yoğun yabancı tepkisi ve yabancı kaygısı gösterdiğinde, bu tepkilerinin onun ilk savunma örüntülerinden biri olabileceğinden bahsedilmiştir. Bu şekilde ortakyaşamsal evrenin çocuğa doyum sağlayamadığı, annenin dışında olan çevreye güvenle ulaşması için sağlam bir dayanak oluşturamadığı, temel güvenin ve normal narsisizmin yeterli miktarda depolanmasına izin vermediği sonucu çıkarılmıştır. Filmde Arthur'un yabancı kaygısı gösterdiğini düşündüren olay, komedi kulübünde sahne aldığı esnada, Sophie'nin seyirciler arasında onu izlediğini hayal etmesidir. O sırada iyi anneyi temsil ettiği düşünülen Sophie'yi orada görmesinin, yabancı kaygısını azaltma

amacına yönelik bir sanrı olduğu düşünülmektedir. Konuklara göz gezdirdikten sonra seyircilere arkasını dönerek, acı bir yüz ifadesiyle istemsiz ve uzun kahkahasını atmıştır. Stres ve kaygı durumlarında kahkaha atan Arthur'un bu davranışının yabancı kaygısından kaynaklandığı fikri oluşmuştur. Ayrıca, Arthur'daki yabancı kaygısının önemli nedenlerinden birinin değersizlik hissi olabileceği varsayılmıştır. Arthur'un zihninde kendisini evdeki diğer çöpler gibi görünmez, değersiz ve kenarda bırakılmış olarak şekillendirmiş olabileceği düşünülmüştür. Arthur, kötü hissettiğinde ve sakinleşmeye ihtiyaç duyduğunda şehrin çöp yığınlarıyla dolu bir sokağına gitmektedir. Çöpleri tekmeleyip içindeki öfkesini bu şekilde dışarı vurduktan sonra çöplerin yanına oturup saatlerini orada geçirmesi bu düşünceyi desteklemektedir.

Bebek, bedensel ve ruhsal farklılaşmanın başlangıcının önemli bir belirtisi olan geriye dönüp anneyi kontrol etme örüntüsünü geliştirir. Anneye ait olan şeyleri, ona benzeyen veya farklı olan bireyleri karşılaştırarak ayırt etmeye başlar (Mahler vd., 2003). Arthur'un dışarıdaki işlerini hallettikten sonra eve dönüp annesine bakım vermesi, geriye dönüp anneyi kontrol etme davranışına örnek verilebilir niteliktedir.

3.2. Alistırma Altevresi

Yaklaşık dokuzuncu ayda başlayıp 16. aya kadar süren alıştırma alt evresi, çocuğun fiziksel olarak dikine devinimlilik ile çarpma veya düşmeye karşı ustalıklı ve coşkuyla dayanıklılık gösterdiği alt evredir (Kramer ve Akhtar, 1988). Çocuk emekleme, adım atma, tırmanma ve kendini dikleştirerek anneden ayrılma hareketleriyle uzaklaşabilme adına ilk girişimlerini yapmaya başlar. Henüz beklemede olduğu ilk alıştırma döneminin temel özelliği dikine devinimlilik olan ve narsisizmin doruk noktasına ulaştığı, asıl alıştırma dönemi şeklinde iki kısımda ele alınmıştır (Mahler vd., 2003). Yürümeye başlayan çocuk, duygusal yakıt ikmalini gerçekleştirebildiği sürece annesiyle optimal mesafesini koruyarak çevresini keşfetmeye ve annesinden uzaklaşabilmeye başlar. Yakıt ikmaline örnek olarak, Arthur'un her gün eve, annesinin yanına dönmesi örnek verilebilir niteliktedir.

Mahler, çocukların bu alt evrede kendi becerilerinde ve özerk davranışlarda daha iyi olmak için daha fazla çabaladıklarını ve büyük bir sevinçle hem dünyaya hem de kendi tümgüçlülüklerine âşık olmuş gibi göründüklerinden bahsetmiştir (Mahler vd., 2003). Arthur'un ise hayatının amacını kendi belirlemek yerine annesinin söylemleriyle oluşturduğu düşünülmektedir. İnsanlar tarafından esprileri komik bulunmayan Arthur'un

komedyen olmak istemesi ve hayallerinde kendini komik olduğuna inandırmaya çalışmaktadır. Bu evrede yeteneklerini gözleme becerisini kazanamayıp, yetersizliğine olan inancını hayatı boyunca devam ettirdiğini düşündürmüştür.

Mahler çocuklarda yaptığı gözlemlere dayanarak (1971), alıştırma dönemindeki çocukların çoğunun nispeten mutlu ve kendi kendine yeterli olduklarından, ancak annenin odada olmadığını fark ettiklerinde kararma yaşadıklarından bahsetmiştir. Bu kararma anlarında, çocukların jest ve performans hareketliliğinin yavaşladığından, coşkularının kırıldığından ve etrafa olan ilgilerinin azaldığından bahsedilmektedir (Mahler, 1971). Rubinfine (1961), çocukların yaşadıkları bu içe dönük, yoğunlaşmış dikkatle meşgul olmalarını “düşleme” şeklinde ifade etmektedir. Sophie'nin evine gizlice girdiğinde, sanrılarındaki sevecen kadının aksine, onu orada istemeyen bir Sophie ile karşılaşmıştır. Sonrasında kendisini buzdolabına kapatma davranışının, yaşadığı kararma durumuyla ilişkili olduğu varsayılmıştır.

3.3. Yeniden Yakınlaşma Altevresi

Üçüncü alt evre olan yeniden yakınlaşma dönemindeki çocuklar dikine serbest devinim yapmaya başlarlar. Dış dünyası da gittikçe genişleyen çocuk karşılaştığı yeniliklerle baş etmeye çalışmaktadır. Kendi ayrı oluşunun da daha çok farkına varmasıyla, annesine daha fazla yakınlaşmak ister ve bunu aktif şekilde gerçekleştirir. Çocuk, artan sevgi ve ilgi görme gereksinimi sonucunda anneye daha fazla ihtiyaç duyar ve devamlı olarak nerede olduğuyla ilgilenir. Odağını anneye yönelten çocuk için dış dünya keşfi ve bu keşiften aldığı hazda bir azalma meydana gelmektedir. Çocuk acı veren düşme, çarpma gibi uyarılara artık daha duyarlıdır. Sakinleşip, iyi haline dönmesinde etkisi olan en önemli faktör sosyal ilişkiler içerisinde bulunmasıdır (McDevitt ve Mahler, 1989). Arthur'da gözlemlemiş olduğumuz sosyalleşme arzusunun, onda yaygın hüznün ve yalnızlık duygularını yarattığı düşünülmüştür. Arthur'un sosyal onay ve sevgi alma isteğiyle ilişkili olarak, sık sık komedyen olup programa çıkma hayalini dile getirdiği gözlemlenmiştir.

Yeniden yakınlaşma alt evresinde, sevgi nesnesi olan anneyi kaybetme korkusu belirgin hale gelmeye başlar. Gölge gibi izleme ve hızla kaçma davranışları anne ile yeniden bir olma umudunda olan çocuğun gösterdiği davranış örüntüleridir. Mahler, kaçınma davranışının temelinde yatan değişkenlerden birinin de yutulma korkusu olduğunu belirtmiştir. Bu dönemde yeni yürümeye başlayan çocuğun, annesi tarafından kovalanma ve kucağa alınma beklentisiyle uzaklaşması, hem sevgi nesnesiyle yeniden bir araya gelme

arzusu hem de yeniden yutulma korkusu yaratmaktadır. Yutulma korkusu, tedricen anneden bağımsız olarak var olmaya çabalayan, yürüyen çocuğun anne ile bütünleşen simbiyotik yaşama dönme korkusu olarak tanımlanmaktadır (Mahler vd., 2003). Arthur'un, Sophie'yi iş yerine kadar takip ederken, yakalanacağını anladığında hızla tersi yönde uzaklaşması, üçüncü alt evrede gözlemlenen gölge gibi izleme ve hızla kaçınma davranışlarına örnek olabileceği düşünülmüştür.

Yeniden yakınlaşma alt evresinin bir diğer özelliği, çocuğun cinsiyet farkındalığı kazanmasıdır. Dikine serbest devinim yapan çocuk, artık kendi cinsel organlarının ve bedeninin daha çok farkındadır. Bu farkındalık sebebiyle çocuk, bedeninin sahibi olduğunu düşünmeye başlar. Başkaları ve annesi tarafından teması reddeden çocuklar, etken durumda kalmayı isterler. Kendilerini edilgen durumdayken, karşı koyma davranışı sergileyebilmektedirler. Buna bezinin değiştirilmesi, bir başkası tarafından istenmediği halde sarılma gibi durumlarda gösterdikleri kaçınma davranışı örnek gösterilebilir (Mahler vd., 1975). Arthur'un kaçınma davranışı, insanlara mesafeli durmasından, Penny'e sadece bakım verirken temas etmesinden ve Sophie'ye dair sanrılarında onunla fiziksel bir yakınlaşmaya girmesi haricinde başkalarıyla yakın temas kurmamasından çıkarılmıştır.

Çocuğun anneden farklı olan, babayı da içine dâhil ederek sosyal etkileşimini genişletmesi yakınlaşma alt evresinin diğer bir özelliğidir. Baba figürü çocuğun dünyasında anneden bağımsız, anne ile yaşanan sorunların ötesinde, "zırlı bir şövalye" olarak belirlemektedir (Mahler, 1981). Arthur'un Wayne ile karşılaştığında *Senden bir şey istediğim yok. Biraz olsun samimiyet, belki birazcık baba şefkati!* sözlerinden baba figürü ile etkileşime geçemediği şeklinde yorumlanmıştır.

İnkâr mekanizması, yakın çevrenin fiziksel gerçeklerini algılamayı reddetme ve bazı olayların sonuçlarını kabul etme konusundaki genel isteksizlik şeklinde ortaya çıkmaktadır (Laplanche ve Pontalis, 1973). Arthur'un, çocukluğundaki örseleyici yaşantıları hatırlamamasında ve bu gerçeklerin yıkıcı olmasından veya öz saygıya yüksek oranda zarar verme potansiyelinden dolayı Freud'un öne sürdüğü inkâr savunma mekanizmasını kullandığı, böylelikle kötü geçmişini inkâr yoluyla bilinçdışına itmiş olabileceği düşünülmüştür (Baumeister, Dale ve Sommer, 1998).

Yeniden yakınlaşma döneminde çocuklar, artık anneleriyle isteklerinin her zaman aynı olmadığını fark etmeye başlarlar. Bu durum karşısında çocukta, anneden ayrı oluş fikrinin verdiği acıdan dolayı karşı koyma davranışı

gözlemlenebilmektedir. Bir yandan da annesine öfkeli olan çocuk, bir yandan onun memnuniyetini sağlamaya çalışmaktadır. Öfkenin getirisi olarak, kıskanma ve bir şeylere sahip olabilme arzusu sık görülmektedir. Çocuklar bu dönemde belirgin bir şekilde anneye karşı düşmanlık sergileyebilirler ve sevgi nesnesinin onlara sağladığı ilgiyi kaybetme korkusu yaşamaktadırlar. Murray'e hayranlık beslerken, onunla dalga geçmesi üzerine Arthur'un hayal kırıklığına uğraması ve sevgisinin öfkeye dönüşmesiyle iyi-kötü temsillerinin yer değiştirdiği düşünülmüştür. Ayrıca Penny'nin, Arthur'un güvenini sarsması üzerine, sahip olduğu iyi anne temsili artık kötü anneye dönüşmüştür.

Yaşamın 18. ve 20. aylarında rastlanan yeniden yakınlaşma krizi, bireyliğini gerçekleştirilmeye çalışan çocuğun, annesinden uzaklaşma isteğinin yanı sıra annenin sevgisinden ve bakımından kopmayı göze alamayarak ona daha yakın olma isteği şeklinde açıklanmaktadır. Annenin çocuğa karşı tutumu, bu dönemin sağlıklı bir şekilde geçirilebilmesi için büyük önem taşımaktadır. Annenin çocuk ile arasındaki optimal mesafeyi sağlayabilmesi, sert ve kırıcı tepkilerden kaçınması gerekmektedir. Ayrıca annenin davranışlarındaki tutarsızlıklar çocuğun gelişimini kötü etkilemektedir. Sevgi nesnesi olan annenin tutarsız ve aşırı müdahaleci tavrı, çocukta ayrı oluşun ve kimlik oluşumunun belirsizliğine sebep olabilmektedir. Annenin tutarlı ve destekleyici tavrı ile çocuk daha özgür hisseder ve kendisine olan inancı gelişim gösterebilir. Annenin de desteğiyle çocuğun dış dünya gerçekleriyle yüzleşip, onları değerlendirmesi kolaylaşır ve yeniden yakınlaşma esnasındaki krizleri çözüp, coşkusal nesne sürekliliğini gerçekleştirebilmeye hazır hale gelir. Öte yandan bu krizleri sağlıklı bir şekilde çözemeyen çocuklarda, benliklerine olan saygılarının azaldığı görülebilmektedir. Çocuktaki saldırganlığın artması hem iyi nesne hem de iyi kimlik kavramlarına zarar vermektedir (Mahler, 1971). Ayrıca kimlik oluşumunu yeterince iyi tamamlamış çocuklar, bu alt evrede cinsel kimliklerini de oluşturmaya başlarlar. Bu alt evrenin sonuna sağlıklı bir şekilde gelen çocuk için artık iyi ve kötü olarak böldüğü anne tek bir bütün olmuştur. Arthur'un psikolojik gelişim süresince iyi olarak nitelendirdiği temsilleri yalnızca tek boyutta kabullendiği düşünülmüştür. Penny ve Murray'i içinde iyi ve kötü olarak bölüp, iki grupta barındıramadığı için çift değerlilik gözlemlenmemiştir. Yaşadığı örselenmelerle bağ kuran Arthur'un, iyi olarak konumlandığı temsillerin zıttı ile yer değiştirmesi, bu temsilleri bölüp iyi ve kötüyü bir arada bulunduramadığının kanıtı niteliğindedir. Hayatının birçok evresinde bakım vereninden tutarsız davranışlar gören Arthur'un kimlik gelişiminin olumsuz yönde etkilenmiş olabileceği varsayılmıştır. Yeniden yakınlaşma krizlerinin yaşandığı dönemlerde de annesinin desteğinden mahrum kaldığı düşüncesi

oluşmaktadır. Arthur'un yeniden yakınlaşma krizlerini sağlıklı atlatamaması ve beraberinde iyi-kötü temsillerini ayıramaması sonucunda, iyi kabul ettiği Penny'i tek bir bütün halinde kötü anne olarak görmeye başladığı ve sonrasında da onu öldürdüğü düşünülmüştür. Bu öldürme davranışının altında yatan motivasyon, kötü temsili yok ederek tümgüçlü hale gelmek istemesi olarak yorumlanmıştır. Önceki evreleri sağlıklı bir şekilde atlatamadığını varsaydığımız Arthur'un nesne sürekliliği göstermediği düşünülmektedir.

Bastırma savunma mekanizması, kişinin onu olumsuz etkileyen anıları veya duyguları kontrol altına alarak, bilinçdışına atmasıdır. Bu mekanizma örselenmelerden kaynaklanan gerginliğin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (McWilliams, 2011). Arthur'un çocukluğunda yaşadığı şiddeti yetişkinliğinde hatırlamaması, bastırma savunma mekanizmasının ortaya çıkmış olmasıyla ilişkilendirilebilmektedir. Ek olarak, kötü kabul ettiği düşüncelerini bastırmak için Joker makyajını maske niteliğinde bir araç olarak kullandığı düşünülmüştür.

3.4. Bireyliğin Pekişmesi ve Coşkusal Nesne Sürekliliğinin Başlangıcı

25 ila 36. aylar arasında bireyliğin pekişmesi ve coşkusal nesne sürekliliğinin başlangıcı olarak tanımlayabileceğimiz bu dönemin amaçlarından biri çocuğun hayatı boyunca sürdürebileceği bir bireylik oluşturmaktır. Bir diğer önemli amacı ise belli bir düzeyde nesne sürekliliğinin geliştirebilmesidir. Mahler, çocuktaki bağımsız işleyişin, çocuğun yeterli libidinal nesne sürekliliğine ulaşmasına bağlı olduğunu düşünmektedir. Böylece annenin geçmişte olduğu gibi iyi ve sevgi dolu olan imajı, çocuğa sonrası için güven ve rahatlık hissi sağlamak amacıyla devreye girerek işlev kazanmaktadır (Fraiberg, 1969). Nesne sürekliliği geliştirebilen çocuk için nesnenin iyi ve kötü tarafları bir bütün olarak temsil edilmeye başlanır. Çocuk böldüğü iyi ve kötü anne temsillerini artık bir bütün olarak tutabilir. Çocuk belirli derecede bu nesne sürekliliğine ulaştığında, annenin zihinsel temsillerinin çocukta ruhsal olarak kullanılabilir olduğu anlamına gelmektedir (Hartmann, 1952). Böylelikle çocuk bazı zamanlarda hissedebileceği yoğun saldırganlık duygusunu bir nebze azaltabilmeyi başarır. Arthur, yazılan mektuplarından birini okuduktan sonra Penny'nin, babasını ondan yıllarca saklamasına oldukça öfkelenmiştir. Arthur'dan beklenenin aksine bu durum karşısında öfkesini ve saldırganlık duygularını kontrol altına almaya çalışarak, kendini banyoya kapatan ve öfkesi geçmeden konuşmayacağını söyleyen Penny'e, bunu kendisinden neden gizlediğini sorduğu gözlemlenmiştir.

Nesne sürekliliği, öz-düzenleme için de çok önemli bir adımdır. Çocuk geliştirdiği nesne sürekliliğini, annenin duygusal sinyallerini düzenleyerek kendi güvenlik duygusunu sürdürebilmek için kullanır. Böylece endişe gibi olumsuz duygu durumları yönetilebilir bir seviyede kalır (Tyson, 1996). Arthur'un evlatlık olduğunu öğrenmesinin ardından, annesini boğarak öldürmesi öz-düzenleme becerisini oluşturup geliştirmekte sıkıntı yaşadığını düşündürür niteliktedir.

Yeniden yakınlaşma alt döneminin sonunda id ve ego artık ayrılmış, ego birçok işlev kazanmaya başlamıştır (Gürçay, 2008). Bireyliğin pekişmesi ve coşkusal nesne sürekliliğinin başlangıcı olarak adlandırılan bu alt dönemde ise, çocuk oldukça ileri bir ego yapılanması gösterir. Anne ve babanın isteklerinin içselleştirilmesine dair belirtiler süperego öncüllerinin oluşumunu sağlar (Mahler vd., 1975). Arthur'un, Joker kimliğini ortaya çıkarmaya başlayana kadar geçen süreçte süperegosu ile hareket ettiği açık bir şekilde görülmektedir. Arthur, Wayne'in öz babası olmadığını öğrendikten sonra, baba figürünün tamamen yerle bir olmasıyla süperegosunun etkisinin azaldığı ve bu nedenle de içindeki öfkeyi dışarı vurmaya istiyor olabileceği düşünülmüştür. Penny ve Randall'ı öldürmesi de süperegosunun etkisinin azaldığına örnek verilebilir.

Örselenmeler duygu düzenleme, güvenli bağlanma ve sosyal becerilerin gelişimi gibi temel gelişimsel görevlere müdahale ederler (Gaensbauer ve Siegel, 1995). Örselenmelerden etkilenmiş olan çocuklar kişilerarası ilişkilerde zorluk yaşayabilirler ve beklenmedik öfke nöbetleri geçirebilirler (De Young, Kenardy ve Cobham, 2011). Arthur'un durumu ele alındığında, daha önce öfke patlamaları nedeniyle Arkham Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesinde tedavi gördüğü bilinmektedir. Arthur'un ÖSGB semptomlarına bağlı olarak örseleyici olayların tetiklendiği durumlarda öfke patlaması yaşayarak çevresindeki insanların ölümlerine sebep olduğu düşünülmektedir. Buna örnek olarak işinden kovulmasına ve metroda işlediği cinayetlerin nedeni olarak gördüğü iş arkadaşı Randall'ın kafasına makasla defalarca vurmasının, örselenmelerinin yarattığı stres sonucu yaşanan öfke patlaması olduğu düşünülmektedir. Ek olarak, Arthur'un yedi farklı psikotik ilaç kullandığı bilinmektedir ve ÖSGB geliştirmesine neden olan deneyimleri göz önüne alındığında komorbid hastalıkların yetişkinlik döneminden ziyade erken çocukluk dönemlerinden itibaren, aşamalı şekilde geliştiği düşünülmüştür. Scheeringa ve arkadaşları (2003) çalışmalarında çocuklarda ÖSGB ile komorbiditenin yaygın olduğunu göstermiş olmaları da yapılan çıkarımları destekler niteliktedir. Milot ve arkadaşlarının (2010) çalışması ise ÖSGB'nin diğer psikiyatrik bozuklukların oluşmasına neden olabileceği yönündedir.

Çocukların bu alt evrede ruh içi gelişimleri de oldukça kritiktir. Kendilik sınırlarını oluşturan çocuklar aynı zamanda cinsiyet kimliklerini de pekiştirir. Yeniden yakınlaşma süreci sayesinde kimlik duygusu, nesne temsilinden ayrı olarak kendilik temsili pekişmeye başlar; annenin sevgi dolu imgesi de benliğin bir parçası olarak içselleştirilir. Böylece kendinden emin iyi bir kimlik geliştirilebilmiş olur (Mahler vd., 2003). Arthur'un film boyunca izlenen kendinden emin olmayan ve yer yer çocuksu davranışlar sergileyen bir birey olmasından, iyi bir benlik duygusu geliştiremediği düşünülerek, yeniden yakınlaşma sürecinin bu kısmında yeterli ilerlemeyi gösteremediği sonucuna varılmıştır.

Çalışma özetlenecek olursa; Arthur'un, erken çocukluk döneminde yaşamış olduğu ihmal ve istismar göz önüne alınarak, ÖSGB ve psikotik bozukluk kapsamında Mahler'in ayrışma bireyleşme kuramı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Mahler'in kuramında ele alınan ilk 36 aylık dönemdeki anne ve bebek ilişkisine bakılarak, Arthur'un yetişkinlik dönemine dair çıkarımlar yapılmıştır. Narsistik anne örüntüsü gösteren Penny'nin, yeterli ilgi ve sevgi verememesinin sonucunda, Arthur'un hayatındaki birçok seçimin bu durumdan etkilendiği düşünülmektedir. Erken dönemde bakım verenleri tarafından örseleyici durumlara maruz kalarak ÖSGB geliştirdiği düşünülen Arthur'un, çeşitli savunma ve bölme mekanizmalarını kullandığı da göz önünde bulundurulmuştur. Film boyunca Arthur'un mevcut toplumsal sistemdeki adaletsizliklere maruz kalmasının ardından Joker karakterine dönüşerek, sisteme baş kaldırdığı düşünülmüştür. Bu bilgiler ışığında, güldürerek elde edebileceğine inandığı ilgi ve onayı öldürdüğünde bulan Arthur'un, Joker olma süreci incelenmiştir.

Mahler'in kuramı insan yavrusunun psikolojik doğumu için bir mihenk taşı niteliğindedir. Ayrılma-bireyleşme kuramında insanın doğumundan itibaren, birincil bakım vereniyle kurduğu iletişimin hayat boyu kurulacak iletişimlerde de etkili olduğu bilinmektedir. Arthur'un örseleyici yaşantılarının ve bakım vereni ile geliştirdiği ilişkisinin Mahler'in kuramı çerçevesinde değerlendirmenin işlevsel olduğu düşünülmüştür. İleride bu konuyu ele alacak araştırmacıların da ayrılma-bireyleşme kuramından faydalanmaları önerilmektedir. Anne, baba ve çocuk üçgenini değerlendireceklere, ayrışma-bireyleşme kuramı beraberinde Freud, Winnicott ve Bowlby gibi benzer süreçleri inceleyen diğer teorisyenlerin kaynaklarıyla desteklemeleri, spekülatif yorumların önlenmesi amacıyla tavsiye edilmektedir.

Kaynakça

Amerikan Psikiyatri Birliği (2013). *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı* (5. Baskı, DSM-5), (Çev.: E. Köroğlu). Ankara: Hekimler Yayın Birliği Yayıncılık.

Aral, N., Baran, G., Bulut, Ş. ve Çimen, S. (2001). *Çocuk Gelişimi*. İstanbul: Ya-pa Yayınları.

Baumeister, R. F., Dale, K. & Sommer, K. L. (1998). "Freudian defense mechanisms and empirical findings in modern social psychology: reaction formation, projection, displacement, undoing, isolation, sublimation, and denial". *Journal of Personality*, 66 (6), 1081-1124. doi:10.1111/1467-6494.00043

Chasnoff, I. J. (1988). "Drug use in pregnancy: parameters of risk". *Pediatric Clinics of North America*, 35 (6), 1403-1412. doi:10.1016/s0031-3955(16)36591-9

Clark, A. J. (1991). "The identification and modification of defense mechanisms in counseling". *Journal of Counseling & Development*, 69 (3), 231-236. doi:10.1002/j.15566676.1991.tb01494.x

Cramer, P. & Carter, T. (1978). "The relationship between sexual identification and the use of defense mechanisms". *Journal of Personality Assessment*, 42 (1), 63-73. doi:10.1207/s15327752jpa4201_9

De Young, A. C., Kenardy, J. A., & Cobham, V. E. (2011). "Trauma in Early Childhood: A Neglected Population". *Clinical Child and Family Psychology Review*, 14 (3), 231-250. doi:10.1007/s10567-011-0094-3

Demas, A. & Tillot, D. (2020). "Pathological laughing and psychotic disorder: the medical evaluation of the Joker". *Acta Neurologica Belgica*. doi:10.1007/s13760-020-01332-3

Erickson, E. H. (1964). "Inner and outer space: Reflections on Womanhood". R. J. Lifton (Ed), *The woman in America*. Boston: Beacon Pres, 1-26

Erkek, F. (2017). "Kahkaha toplumdan yana: Henri Bergson'un gülme yorumu". *Dört Öge*, (11), 1-16.

Fraiberg, S. (1969). "Libidinal object constancy and mental representation". *The Psychoanalytic Study of the Child*, 24 (1), 9-47. doi:10.1080/00797308.1969.11822685

Freud, S. (1921). "Group Psychology and the Analysis of the Ego". *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*,

Volume XVIII (1920-1922): Beyond the Pleasure Principle, Group Psychology and Other Works, 65-144.

Freud, S. (1924). "The dissolution of the Oedipus complex". The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XIX (1923-1925): The Ego and the Id and Other Works, 172-179.

Strachey, J. (1953). The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume VII (1901-1905): A Case of Hysteria, Three Essays on Sexuality and Other Works. The Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis, London.

Gaensbauer, T. J., & Siegel, C. H. (1995). "Therapeutic approaches to posttraumatic stress disorder in infants and toddlers". *Infant Mental Health Journal*, 16 (4), 292-305. doi:10.1002/10970355(199524)16:4<292::aid-imhj2280160405>3.0.co;2-3

Geniş, Bahadır, & Hocaoğlu, Çiçek (2019). "Psychiatric aspect of traumatic brain injury (tur)." *Journal of Clinical Psychiatry* 22 (4), 472-486.

Greenacrem, P. (1958). "Early physical determinants in the development of the sense of identity". *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 6 (4), 612-627. doi:10.1177/000306515800600402

Gürçay, E. (2008). *Ergenlerde Madde Bağımlılığı ile Yakınlarından Ayrılma Sorunları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Hartmann, H. (1952). "The Mutual Influences in the Development of Ego and Id". *The Psychoanalytic Study of the Child*, 7 (1), 9-30. doi:10.1080/00797308.1952.1182314

Kayaalp, L. (2008). Ergenlikte kimlik ifadesi olarak şiddet. İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Adolesan Sağlığı-II, Sempozyum Dizisi, 63, 33-39.

Köroğlu, E. ve Bayraktar, P. (2007). *Kişilik bozuklukları*. Ankara: HYB Yayıncılık.

Kramer, S. & Akhtar, S. (1988). "The developmental context of internalized preoedipal object relations". *The Psychoanalytic Quarterly*, 57 (4), 547-576. doi:10.1080/21674086.1988.11927221

Laplanche, J. & Pontalis, J. B. (1973). *The language of psycho-analysis* (Trans.: D. Nicholson-Smith). New York: Norton.

Mahler, M. S. (1958). "On two crucial phases of integration of the sense of identity: separation-individuation and bisexual identity". J. Am. Psychoanal. Assoc., 6, 136-139.

Mahler, M. S. (1971). "A study of separation-individuation process and its possible application to borderline phenomena in the psychoanalytic situation". The Psychoanalytic Study of the Child, 26 (1), 403-424. doi:10.1080/00797308.1971.11822279

Mahler, M. S. (1972). "Rapprochement subphase of the separation individuation process". The Psychoanalytic Quarterly, 41 (4), 487-506. doi:10.1080/21674086.1972.11926608

Mahler, M. S. (1981). "Aggression in the service of separation-individuation: case study of a mother-daughter relationship". The Psychoanalytic Quarterly, 50 (4), 625-638. doi:10.1080/21674086.1981.11926975

Mahler, M. S., Pine, F. & Bergman, A. (1975). *The psychological birth of the human infant: Symbiosis and individuation*. New York: Basic Books

Mahler, S. M. & Mcdevitt, J. F. (1989). The separation-individuation process and identity formation. S. Greenspan, & G. Pollock (Eds), *The course of life*. Madison, CT: International University Press, 19-36

Mahler, M. S., Pine, F. & Bergman, A. (2003). *İnsan yavrusunun psikolojik doğumu* (Çev.: Ali Nahit Babaoğlu). İstanbul: Metis Yayınları.

McKenzie, D. C., Clement, D. B. & Taunton, J. E. (1985). "Running shoes, orthotics, and injuries". Sports Medicine, 2 (5), 334-347. doi:10.2165/00007256-198502050-00003

McWilliams, N. (2011). *Psychoanalytic Diagnosis Understanding Personality Structure in the Clinical Process*. New York, London: The Guilford Press.

Milot, T., E'thier, L. S., St-Laurent, D., & Provost, M. A. (2010). "The role of trauma symptoms in the development of behavioral problems in maltreated preschoolers". Child Abuse and Neglect, 34 (4), 225-234. doi:10.1016/j.chiabu.2009.07.006

Morreall, J. (1997). *Gülmeyi Ciddiye Almak* (1. Baskı, Çev.: Kubilay Aysevener-Şenay Soyer) İstanbul: İris Yayıncılık.

Pynoos, R. S., Steinberg, A. M., Layne, C. M., Briggs, E. C., Ostrowski, S. A., & Fairbank, J. A. (2009). "DSM-V PTSD diagnostic criteria for children and adolescents: A developmental perspective and recommendations". Journal of Traumatic Stress, 22 (5), 391-398. doi:10.1002/jts.20450

Rose, G. J. (1964). "Creative Imagination in Terms of Ego 'Core' and Boundaries". *International Journal of Psycho-Analysis*, 45, 75-84.

Rose, G. J. (1966). "Body Ego and Reality". *International Journal of Psycho - Analysis*, 47, 502-509

Rubinfine, D. L. (1961). "Perception, Reality Testing, and Symbolism". *The Psychoanalytic Study of the Child*, 16 (1), 73-89. doi:10.1080/00797308.1961.1182320

Sarısoy, G. (2016). "Winnicott'ın gerçek benlik ve sahte benlik kavramlarının bir vaka ve terapi ilişkisi bağlamında incelenmesi". *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 3 (1), 1-15. doi: 10.31682/ayna.470631

Sauvé, W. M. (2016). "Recognizing and treating pseudobulbar affect". *CNS Spectrums*, 21 (S1), 34-44. doi:10.1017/s1092852916000791

Scheeringa, M. S., Zeanah, C. H., Myers, L., & Putnam, F. W. (2003). "New findings on alternative criteria for PTSD in preschool children". *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 42 (5), 561-570. doi:10.1097/01.chi.0000046822.95464.14

Şentürk, R. (2016). *Gülme Teorileri* (1. Baskı). İstanbul: Küre Yayınları.

Shabad, P. (1987). "Fixation and the road not taken". *Psychoanalytic Psychology*, 4 (3), 187-205. doi:10.1037/h0079135

Tyson, P. (1996). "Object relations, affect management, and psychic structure formation. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 51 (1), 172-189. doi:10.1080/00797308.1996.11822426

Varese, F., Barkus, E. & Bentall, R. P. (2012). "Dissociation mediates the relationship between childhood trauma and hallucination-proneness". *Psychological Medicine*, 42 (05), 1025-1036. doi:10.1017/s0033291711001826

Yeşilyaprak, B. (2017). *Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Öğretim*. Ankara: Pegem A Yayınları.

Yüksel, E. G. (2006). *Üniversite öğrencilerinin ayrılma bireyleşme özellikleri ve etkileyen etmenler* (Uzmanlık Tezi). Celal Bayar Üniversitesi Tıp Fakültesi, Manisa.

Winnicott, D. W. (1953). "Transitional Objects and Transitional Phenomena: A Study of the First Not-Me Possession". *International Journal of Psycho-Analysis*, 34, 89-97.

GASTRONOMİ, MÜZİK VE BEYİN GASTRONOMY, MUSIC AND BRAIN

Erhan BABAÇ

Dr. ,Afyon Kocatepe Üniversitesi, Emirdağ Meslek Yüksekokulu, Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü

erhanbabac@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9232-9177>

Ezgi ERTEK BABAÇ

Dr. ,Milli Eğitim Bakanlığı, Afyonkarahisar

ertekezgi@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4136-9026>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
S.13, Ekim| October 2021, Erzurum
e-ISSN: 2717 - 8706

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 09.08.2021
Kabul Tarihi | Accepted Date : 18.10.2021
Sayfa | Pages : 149-161
 : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbed.980892>

<https://dergipark.org.tr/etusbed>

This article was checked by

 iThenticate

GASTRONOMİ, MÜZİK VE BEYİN

Erhan BABAÇ, Ezgi ERTEK BABAÇ

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S. 13, Ekim 2021, Sayfa: 149-161

ÖZ

Bu çalışmada gastronomi, müzik ve beyin üçlü bir paradigma olarak sunulmuştur. Spesifik olarak gastronomi ve müzik bir deneyim alanı olarak açıklanmış, genel olarak müziğin hangi faktörlerinin, ne şekilde gastronomiyle ilişkili olabileceği üzerinden bir bakış açısı amaçlanmıştır. Çalışmada gastronomi ve müziğin beyin ile ilişkileri verilmiş ve bu üç alanın sentezlenme potansiyelinin EEG beyin frekansları bantlarıyla açıklanabilirliğine dikkat çekilmiştir. Ulusal literatürde henüz bu parametreleri bağdaştıran bir çalışmaya rastlanılmadığı için bu çalışmanın kavramsal olarak öncü bir çalışma olması öngörülmekte ve geleceğin bilimsel çalışmaları için güncel bir paradigmaya yol açması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bir restoranda yemek yeme deneyiminde müziğin rolü nedir? Müzik, bireylerin bir yemekten aldıkları deneyim performansını nasıl etkileyebilir? Bireylerin dikkat ve yüksek konsantrasyonunu arttırabilecek müzikler nelerdir? Bireylerin yemek yeme deneyiminde kaygı durumları nasıl önenebilir? Bu soruların cevapları, araştırmamızın temel amaçlarını açıklamaktadır. Çünkü, bu çalışmada ortaya konulan bakış açısının gastronomi ve müzik alanlarında yaratacağı değişimler için oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Sonuç olarak ilgili alanyazında da ifade edildiği gibi gastronomi ve müziğin beyin ile doğrudan ilişkisi, bireylerin davranışlarını anlayabilmek ve doğru bir şekilde yönlendirebilmek için önemli olabilir.

Anahtar Kelimeler: Beyin, Gastronomi, Müzik, Nörobilim, Yemek.

GASTRONOMY, MUSIC AND BRAIN

ABSTRACT

In this study, gastronomy, music and brain are presented as a triple paradigm. Specifically, gastronomy and music are explained as a field of experience, and in general, a perspective on which factors of music can be related to gastronomy is aimed. In the study, the relations of gastronomy and music with the brain were given and attention was drawn to the ability of the synthesis potential of these three areas to be explained by EEG brain frequency bands. Since no study has yet been found in the Turkish literature that reconciles these parameters, this study is predicted to be a pioneering study conceptually and is thought to be important in terms of leading to a current paradigm for future scientific studies. What role does music play in the experience of dining at a restaurant? How can music affect the performance of the experience individuals get from a meal? What are the music that can increase the attention and high concentration of individuals? How can anxiety situations be prevented in the eating experience of individuals? The answers to these questions explain the main aims of the research. Because, it is thought that the perspective put forward in this study is very important for the changes it will create in the fields of gastronomy and music. As a result, as stated in the related literature, the direct relationship of gastronomy and music with the brain may be important in order to understand and correctly guide the behaviors of individuals.

Keywords: Brain, Gastronomy, Music, Neuroscience, Food.

Giriş

Gastronomi, müzik ve beyin üçlüsü, birbiriyle doğrudan ilişkili bir deneyim alanını ifade etmektedir. Son yılların artan gastronomi bilinci ile mevcut gastronomi bakış açısına yalnızca karın doyurma amacıyla yaklaşmak, gastronominin günümüz ve gelecek potansiyeline aykırı bir durumdur (Babaç ve Yüncü, 2021: 3776). Dolayısıyla gastronomiyi yalnızca karın doyurma amacıyla değerlendirmek mümkün değildir.

Gastronomi, postmodern toplumlarda önemli bir kimlik oluşturmakta (Richards, 2001: 3) ve günümüz toplumunda bir deneyim bütünü ifade etmektedir. Bu deneyimler içerisinde müzik önemli bir rol üstlenmektedir. Bu noktada ise beyin rolü çok önemlidir. Çünkü bazı beyinsel tepkimeler hem gastronomi hem de müzikle ilgili deneyimlerin iyileştirilebileceğini göstermektedir. Bu iki önemli bilim alanı, beyin ortaya çıkardığı tepkiler açısından değerlendirilebilmektedir. Son yıllarda geleneksel pazarlama anlayışlarından farklı olarak güncel pazarlama anlayışları ve teknoloji ile birlikte beyin görüntüleme cihazları tarafından ortaya çıkarılan veri setleri, hemen hemen birçok alan için ölçümlenebilmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı gastronomi, müzik ve beyin üçlüsünü birbirleriyle ilişkilendirerek bir paradigma olarak sunmaktır. Çalışmada gastronomi ve müziğin beyin ile ilişkisi verilmiş ve bu üç alanın sentezlenme potansiyelinin EEG beyin frekans bantlarıyla açıklanabilirliğine dikkat çekilmiştir. Ulusal literatürde henüz bu parametreleri bağdaştıran bir çalışmaya rastlanılmadığı için bu çalışmanın kavramsal olarak öncü bir çalışma olması öngörülmekte ve geleceğin bilimsel çalışmaları için güncel bir paradigmaya yol açması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bakış açısıyla ortaya çıkan çalışmada ilgili alan yazın incelendiğinde gastronomi ve müzik ilişkisini beyin bağlamında açıklamanın mümkün olduğu ve bu üçlemenin bireylerin davranışlarına etki ettiği görülmüştür. Bu araştırmada ortaya çıkarılan paradigmaların, gastronominin gelişimine katkı sağlayabilir nitelikte olduğu düşünülmektedir.

1. Gastronomi ve Müzik

Gastronomi, evrensel olandan kültüre, kültürden yerele dönüşümün deneyimsel bir yolculuğudur. Gastronominin bir deneyim alanı olduğunu, bu deneyim alanı içerisinde yalnızca temel ihtiyaçları (karın doyurma) karşılamadığını, aynı zamanda psikolojik faktörleri de ön plana çıkaran bir yapıya büründüğünü, özellikle son yılların gastronomi gelişimiyle birlikte ifade etmek mümkündür. Kullanıcı deneyimi açısından bakıldığında, yapılan

araştırmalar sonucunda genel anlamda iyi bir gastronomi deneyimiyle müzik arasında doğrudan bir ilişki olduğu, özellikle yemek yenilirken dinlenen müziğin yiyecek ve içecekten alınan olumlu deneyimi sağladığı görülmektedir (Stroebele ve de Castro, 2006: 288). Yüzyıllardır söylenegelen “müzik ruhun gıdasıdır” sözü anlambilimsel bakımından ayrıntılarıyla incelenebilir, fakat en genel anlamda bile müziğin ruhu beslediği, beslenen şeyin bir gıda olduğu algısından yola çıkılırsa, dolaylı da olsa tüm ikelliğiyle gastronomi ve müzik ilişkisinin uzun yıllar öncesine dayandığını söylemek mümkündür.

Kültürel faktörler bağlamında müzik ve gastronomi ilişkisi birçok açıdan ele alınabilir. Yeme içme kültürü ve müzik kültürü ilişkisi incelendiğinde birçok şarkı, türkünün isimlerinde veya sözlerinde yemek ile ilgili çeşitli ifadelere rastlamak mümkündür (Sağır, 2012; Bayoğlu, 2014; Göher-Vural 2017; Sert, 2017; Kabacık ve Aksoy, 2019). Kültürel aktarım için yöresel yemeklerin varlığı nasıl ki Türk toplumu için oldukça önemliyse, yöreye özgü müzik türleri de o denli önem taşımaktadır. Her yörenin kendine has müziği ve yemeği olabildiği gibi, yöreler içinde bile aynı yemeğin farklı yapılaş yöntemleri, aynı türkünün farklı söyleniş/çalınış biçimleri olabilmektedir. Müzik ve gastronomi odaklı belli ortak noktaları hedefleyen etkinliklerden; “sıra gecesi”, “Yunan gecesi”, “bir İspanyol rüzgarı” gibi çeşitli isimler verilerek düzenlenen etkinlikler, yemek-müzik ilişkisiyle daha iyi bir müşteri deneyimi ortaya çıkarabilir. Müşteriler çoğu zaman bu beklentiyle birlikte bu tür etkinlikleri tercih edebilmektedir. İspanyol yemeklerini Sirtaki eşliğinde deneyimleme fikri ya da daha spesifik olarak hamsi tavayı uzun hava eşliğinde tüketme davranışı, ancak çok farklı bir deneyim yaşamak isteyen müşteriler için olası olabilir.

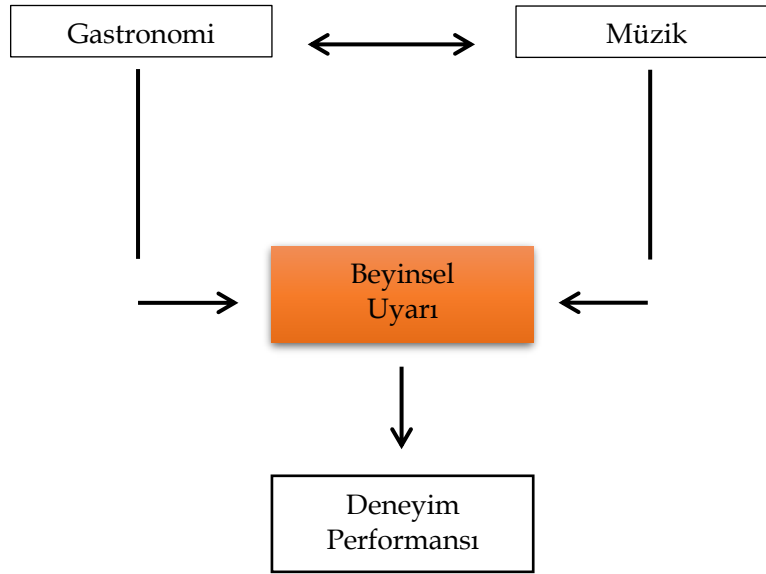
Müzik, restoranda yeme içme davranışını etkileyen önemli bir faktördür. Müziğin tarzı, hızı, ses yoğunluğu, sözlü veya sözsüz olması, menüden seçilecek yemeği etkilediği gibi, o yemeği yeme miktarını veya yeme hızını da etkileyebilir hatta tabağın içeriğindeki ürünlerin bazılarını daha çok ön plana çıkarabilir. Beyin, daima çevreden gelen arka plandaki sesleri duyumsar ve yaşanan deneyime entegre eder. Müzik dinlemek hem fiziksel hem duygusal tepkilere neden olabildiği gibi, yemek esnasında duyulan müzik, tepkime gücünü iki katına çıkarabilir. Öte yandan müziğin sesinin çok yüksek olması, masadaki bireyleri duymayı zorlaştırırken, tatları yakalamayı ya da tatlardan alınacak deneyim performansını düşürebilir (Weightwatchers, 2021). Bu açıdan bakıldığında, müziğin yemek yeme esnasındaki etkisi oldukça fazla olabilmektedir.

2. Gastronomi, Müzik ve Beyin İlişkisi

Her toplumun kültürü; o toplumun sanatıyla, diliyle, edebiyatıyla, diniyle, gelenek ve görenekleriyle, yeme içme davranışları ve müziğiyle doğrudan ilişkili olabilir ve tüm bu etmenlerin bütünüyle varlığını bir kimliğe büründürebilir. Bu etmenler, yaşamın sürekliliği için ortaya çıkan sosyal gruplar aracılığıyla hem kendi içinde hem de birbiriyle ilişki kurarak gelişime açık hale gelir. Gastronomi ve müzik ilişkisini beyin bağlamında inceleyen bu çalışmayla sosyalleşme odaklı bir süreklilik söz konusu olabilir. Çünkü gastronomi bir yemek bilimidir ve içerisinde “karın doyurmadan” çok daha fazla etmenleri barındırmaktadır.

Araştırmalar, müziğin yeme-içme davranışını doğrudan etkilediğini veya bu davranışları belirlemede oldukça önemli bir rolü olduğunu desteklemektedir

Şekil 1. Gastronomi, Müzik ve Beyinsel Uyarı

Kaynak: Stroebale ve De Castro, 2006; Smith ve Ditschun, 2009; Hallam, 2012; Liu ve Jiang, 2014; Karapetsas vd., 2015.

Şekil 1’de görüldüğü üzere, gastronominin müzik ile olan ilişkisi, beyinsel uyarıları aktif hale getirerek bir deneyimin oluşmasını sağlamaktadır. Bu deneyimin işletmeler ya da profesyoneller tarafından yönetilmesi, bu tarz çalışmaların ortaya çıkarılmasıyla mümkündür.¹ En çok kullanılan ölçüm yöntemlerinden biri olan ve Elektroensefalografi olarak bilinen EEG, beyin

¹ Şekil 1 yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

dalgalarını ve frekans aralıklarını ölçmede kullanılmaktadır. Gastronomide yaratılan her tabağın ve arka fonda çalan her müziğin bir frekans boyutu vardır. Dolayısıyla ortaya çıkan frekans boyutları, doğru tabak-doğru müzik kullanım ilişkisini ortaya çıkarabilmektedir. EEG'nin frekans boyutları aşağıda Tablo 1'de verilmiştir:

Tablo 1: EEG Beyin Frekans Bantları

<u>Dalga</u>	<u>Simge</u>	<u>Frekans Aralığı</u> (Hertz (Hz))	<u>Açıklama</u>
Alfa	α	8 ~ 13	Bireyler dikkatli olduklarında ve dinlenmek için gözlerini kapattıklarında ve kaliteli öğrenme durumlarında görülür. Uyanık ama aynı zamanda gevşemiş durumları ifade eder.
Beta-1	β	13 ~ 20	Bireylerin sinir sistemleri aktif bir haldeyken (genellikle düşünme durumlarında), konsantrasyon durumunda görülür.
Beta-2	β	20 ~ 30	Bireylerde yüksek konsantrasyonun kaygı durumuna geçtiği durumlarda görülür.

Kaynak: Tosun vd., 2018: 2; Ekmekçi, 2019; KTU, 2021; Aklinizikesfedim, 2020; Babaç, 2021: 40.

Delta beyin dalgaları 0,5-4 Hz frekans aralığındadır. Derin uyku sırasında görülen delta dalgası, beyin tarafından oldukça düşük aktivite gösterilen durumlarda kaydedilir. Teta beyin dalgaları 4-8 Hz frekans aralığındadır. Hafif uyku durumunda görülür ve bu frekans aralığında konsantrasyon ve karar mekanizmaları düzgün çalışmamaktadır. Alfa beyin dalgaları 8-13 Hz frekans aralığındadır ve bireyler dikkatli olduklarında ve dinlenmek için gözlerini kapattıklarında, aynı zamanda kaliteli öğrenme durumlarında görülür. Beta beyin dalgaları 13-30 Hz frekans aralığında görülmektedir ve Beta-1 ve Beta-2 olarak kendi içinde ayrılmaktadır. Beta-1, 13-20 Hz; Beta-2, 20-30 Hz frekans aralığında ifade edilmektedir. Beta-1 beyin dalgasında yüksek konsantrasyon durumu söz konusudur. Beta-2 beyin dalgası ise kaygı ve stresli durumlarda ortaya çıkmaktadır. Beta frekansı genellikle gün içinde insanların çoğunlukla içinde bulunduğu beyin dalgasıdır (Kropotov, 2016; Ekmekçi, 2019). Dolayısıyla, bir yemek yeme deneyimi ve müzik ilişkisinde hedeflenen frekans boyutları Alpha ve Beta-1 olmalıdır. Beta-2 kaygı durumlarında ölçüldüğü için, bireyleri bu frekansa sürükleyecek yemek-müzik ilişkisinden kaçınmak gerekmektedir.

Hsu ve Chen (2020), şarap seçiminde kullanılan müziğin, beyin dalgaları aktivitelerini değiştirdiğini ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla, bir şarap tadımında ulaşılmak istenen amaç eğer dikkat ise, Alpha frekans düzeyini ortaya çıkaracak rahatlatıcı müzikler tercih edilebilir. Eğer tamamen bir odak noktası yaratıp, şarap üzerinde yüksek konsantrasyon düzeyi sağlamak amaçlanıyorsa, Beta-1 frekans düzeyine uygun müzikler tercih edilebilir. Alpha frekansını ortaya çıkaran bazı müzik örnekleri şu şekildedir (Kučkienė ve Praninskienė, 2018: 102; Ekmekçi, 2019):

Tablo 2. Beyinde Alpha Frekans Düzeyi Sağlayan Müzikler

Eser	Beyin Dalgası	Durum
Sonata in D Major for Two Pianos K448 by Wolfgang Amadeus Mozart	Alpha	Dikkat
432 Hz müzikler	Alpha	Dikkat

Kaynak: Kučkienė ve Praninskienė, 2018: 102; Ekmekçi, 2019.

Beyindeki zevklerle ilişkili olan opioidlerin ölçülmesi, yenilen yemeklerin hangisinden ne kadar zevk alındığını gösterebilir. Ayrıca müziğin beyne etkisiyle müşterilere dinledikleri müzikleri satın alma fırsatı sunulduğunda, beyinleri uyarılmış katılımcıların satın alma davranışlarının daha yüksek olduğu gözlemlenebilir (Cambridgebrainsciences, 2021). Dolayısıyla Tablo 2’de de ifade edildiği gibi, müzikle beyni uyarmak, satın alma davranışını arttırabilir.

Resim 1. Tabak-Müzik İlişkisi ve Beyin

Resim 1’de tabak-müzik ilişkisi ve beyin başlığında bir örnek yer almaktadır. Bu örnekte tabakta yumurta yer almaktadır. Örneğin; kendi yumurtalarını üretmesiyle tanınan bir yiyecek işletmesi, bu tabakta ön planda

tutmak istediği ürün olan yumurtayı tabak sunumuyla birlikte –diğer tüm dikkat faktörleri de (renkler, restoran ortamı vb.) sağlanıldığı takdirde- 432 Hz müzik dinletimi ile müşteriyi beyinsel açıdan dikkat düzeyine yöneltebilir. Dolayısıyla, tabakta yer alan tüm içeriklerin dikkat performansı yükselebilir niteliğe sahip olabilmekte, böylece üst kısımda yer alan ve göze ilk çarpan yumurtanın dikkat performansı da artabilmektedir. Buradaki en temel amaç, müşteriyi yönlendirmek ya da müşterinin deneyimden alacağı hazza yükseltmektir.²

Son yıllarda gittikçe artan gastronomik deneyim trendlerinden biri de tadım tabaklarıdır. Şefin günlük, haftalık ya da aylık olarak hazırladığı tadım tabakları, tadım yapan müşterilere şefin bizzat kendi sunumuyla ve birden fazla tabak olarak belirli aralıklarla sunulmaktadır. Sunulan bu tabakların geçişi, yalnızca yemeğin içeriği ile ilişkilendirilmemelidir. Tabaklar arası geçiş, bazı yemek dışı faktörleri de içinde barındırabilir. Örneğin; ortamın gürültülü olması ya da müziğin ses seviyesi, geçiş anlarında tabaklardan alınacak deneyim performansını etkileyebilir. Örneğin, bir konfüzyon yaratmak isteyen şef, A tabağından B tabağına geçişte ara geçiş içeceği olarak sunduğu bir reyhan şerbetiyle birlikte restorandaki diğer tüm faktörleri de anlık olarak göz önünde bulundurmalıdır. Çünkü, burada şefin en temel amaçlarından biri A tabağından alınan maksimum verimin B tabağına geçişini sağlamasıdır. Bu noktada yüksek konsantrasyona ihtiyaç duyan şef, bu durumu yalnızca reyhan şerbetinin kalitesiyle değil, restorandaki diğer tüm faktörleri de göz önünde bulundurarak gerçekleştirmelidir. Bunlardan biri de müziktir. Müşterileri anlık bir şekilde Beta-1 frekansına, yani yüksek konsantrasyon düzeyine yönlendirecek en temel şey ses, yani müzik olabilir.

Müziksel algı bağlamında beyin bölgesinin fonksiyonları araştırıldığında, sağ yarım kürede ezgi ve vurguların tanımlandığı, sol yarım kürede ise, ritmik duyuların ön plana çıktığı görülmüştür (Çuhadar, 2017: 6). Çuhadar'a (2017: 9) göre;

Müziğin beyin gelişimine olan katkısı, beyni uyarma-sözcüklerin taşıyıcısı olma-beyni ateşleme şeklinde olmaktadır. Nöronlar sürekli ateşlenmektedir. Yani müzik, beyin sinirlerinin ateşlenmesine yardımcı olmaktadır. Müziğin yarattığı uyarıcı etki, dikkat ile ilgili nörotransmitterlerin artması ya da azalması anlamına gelmektedir.

² Görselde (Resim 1) yer alan tabak yazarlara aittir. Bu tabakta deniz mahsülleri ve yumurtadan oluşan bir içerik oluşturulmuştur.

Restoran, uçak vb. yerlerde duyulan ses veya gürültüler, yenilen yemeklerdeki tat ve lezzet algısını önemli ölçüde etkilemektedir (Spence, 2012; Spence vd., 2014; Carvalho vd., 2015). Müzikal tempo bağlamında bakıldığında ise Spence vd. (2019: 281), müziğin ritminin hızlı olmasının, yiyecek ve içeceklerin daha az çiğnenmesiyle ve daha hızlı tüketilmesiyle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla, menüde et sunumu yapacak olan bir şefin, ritmi yüksek olan müziklerden kaçınması gerekmektedir. Çünkü, hem ritmi yüksek olan müziğin getirdiği az çiğnenme durumu, hem de etin yapısı gereği çok çiğnenmesiyle hazmı kolaylaştırma durumu arasındaki doğrusal ilişki sağlanamayabilir. Hazmı zor olan bir yemek, deneyim performansını doğrudan etkileyebilir. Müziğin unsurlarından ikisi olan tempo ve perde gibi unsurların tüketici seçimlerine etkisinin araştırıldığı çalışmalara farklı bir soluk getiren Ozilgen (2021), gıda endüstrisindeki nöropazarlama uygulamalarında menü ve müzik eşleştirmelerine fayda sağlayacağını düşündüğü çalışmasında, gastronomi ve mutfak sanatları eğitiminin antik Yunan modlarındaki müzikal yapının uyandırdığı tat algıları üzerindeki olası etkisini ortaya koymuştur.

Müziğin türünün yeme içme davranışını nasıl etkilediğine bakıldığında, klasik müziğin kalite ve sınıf kavramlarını anlamsal olarak temel aldığı ve tüketicilerin normalden daha fazla para harcadığı ile ilişkilendirildiği görülmüştür (Magnini ve Thelen, 2008). Bunun yanısıra fastfood (hızlı yemek) olarak nitelendirilen restoranlarda klasik müziğin ters etki olabileceği dile getirilmiştir (Taylor, 2017).

Sonuç

Bu çalışma, son yılların en önemli bilim alanlarından biri olan gastronominin müzik ve beyin ile ilişkisine değinmiştir. İki multidisiplinel alan olarak gastronomi ve müzik, kendi içerisinde barındırdığı birçok noktada ilişkilendirilebilir. İki bilim alanında da estetik ve sanat ön plandadır. Her iki bilim alanı da performans ve motivasyonel bir yapı içerisindedir. Fakat bu çalışmanın temel aldığı noktalar spesifik olarak bu özelliklerden daha çok, birbirleriyle olan ilişkisidir. Çünkü bu ilişki, kendi içerisinde oldukça sistematik ve karmaşık olan beyinle ilişkilendirilmiştir.

Beynin karmaşık bir yapısı vardır. Beyin, insan davranışlarının oluşmasını ve yönlendirmesini sağlayan en önemli organdır. Aynı zamanda beyin, duygular ve hareketleri yöneten, yönelten ve uygulamaya geçiren bir yapıdadır. Dolayısıyla, bazı temel şartlar sağlandığı takdirde beyni, yani bireylerin davranış ve duygularını yönetebilmek mümkündür. Bu noktada gastronomi ve müzik ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Gastronomide var olan en önemli faktörlerden biri, özellikle son yıllarda artan gastronomi bilinciyle ortaya çıkan

deneyim faktörüdür. Gastronomide var olan deneyim, yiyecek ve içeceklerle ilgili tüm süreçleri içinde barındırmaktadır. Müşteriler bir işletmeyi tercih etmeden önce deneyim alanı oluşmaya başlar. Örneğin; bir müşterinin bir işletmeyi tercih etme sürecinde yaptığı araştırmalar, deneyimsel alanı oluşturan bir basamaktır. Çünkü, bir müşterinin işletmeyle ilgili ilk izlenimi bu aşamada oluşmaktadır. İşletmelerin web sitelerinin kalitesi bu noktada çok önemlidir. Çünkü satın alma davranışını tetikleyen, müşteriyle ilk iletişimi (sanal iletişim) kuran aşama, bu aşamadır. Bu noktada, işletmelerin web sitelerinde çalan müziklerin türleri, frekans boyutları ve amaçları da oldukça önemlidir. Çünkü müşteriye ilk izlenimini kazandıran bir aşamada kaygılı hissettirecek müzikler dinletmek yanlış olacaktır.

Gastronomi çok boyutlu bir bilim alanıdır. Bu alanın en temel özelliklerinden biri, insan davranışlarının duyuşal faktörlerle ilişkisidir. Gastronomide memnuniyet, yalnızca yemeklerin lezzeti ya da güzelliği gibi faktörlere bağlı değildir. Gastronomi bir deneyimler paketidir ve bu paket içerisinde yer alan birçok aksiyon, bireyleri duyuşal açıdan değiştirebilir. Dolayısıyla yapılan birçok çalışma bağlamında görüldüğü üzere, gastronomi ve müzik ilişkisinin davranışları etkileyebileceği açıktır. Bu davranışları etkileme, değiştirme ya da yönetme becerisi, müziği doğru bir frekans aralığında tutma ile ve bu frekansı deneyimsel faktörlere göre değiştirme ile gerçekleştirilebilir. Menüye yeni eklenen ve büyük beklentilere sahip bir yemekte oluşturulacak dikkat düzeyinin, ana yemek sunumlarında sağlanabilecek yüksek konsantrasyon düzeyinin ve kaygı düzeyini oluşturmayacak frekans aralıklarının yönetimi, doğru bir müzik bilinciyle oluşturulabilir.

Müziğin, beyin tarafından oluşturulan davranışları etkilemede önemli bir rolü vardır. Müziğin bu yapısının varlığı, gastronomik deneyimlerin de kontrol edilebileceği bir potansiyel yaratmaktadır. Bu çalışma ışığında ortaya çıkan ve ilgili alanyazına ve yiyecek sektörüne katkı sağlaması öngörülen öneriler şu şekildedir:

- Nörobilimsel ölçümler yapılarak müzik türlerine göre frekans aralıkları belirlenebilir,
- Gastronomi ve müzikle ilgili deneysel desenler oluşturulabilir,
- Hangi müziğin hangi tarz yemeklerde daha etkili olduğu belirlenebilir,
- Dikkat, konsantrasyon ve kaygı durumlarını oluşturan müzikler arasında karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir,
- Gastronomide deneyim performansını arttıracak müzikler belirlenebilir,

- İşletmeler, müşterilerin ilk izlenimlerinden itibaren sahip oldukları konseptlere yönelik olarak müşterinin beyinsel davranışlarına yönelik çalışmalar yapabilir,
- Gastronomi, müzik ve beyin üçlüsü, tat ve koku durumları kontrol edilerek ölçümlenebilir
- Yiyecek ve içecek alanındaki profesyoneller, bu alanda yapacakları uygulamalarla müşterilerin davranışlarını çok daha verimli bir şekilde yönetebilir,
- Gastronomide deneyim faktörü oluşturularak, yalnızca işletme içi müziklerin değil, aynı zamanda işletme dışı kanallarda da (websitesi, sosyal medya vb. platformlar) kullanılacak verimli müziklerin ortaya çıkarılmasıyla müşterilerin satın alma davranışları deneysel faktörlere göre ortaya çıkarılabilir,
- Restoranlarda kullanılan müziklerin Alpha, Beta-1 ve Beta-2 frekanslarına geçişte hangi faktörleri uyardığı ve bu faktörlerin müziksel açıdan rollerinin neler olduğu ortaya çıkarılabilir,
- Bu konuda yapılacak spesifik araştırmalar arttırılabilir.

Kaynakça

Babaç, E. (2021). *Yiyecek İşletmeleri Web Sitelerinde Kullanıcı Deneyiminin Nöropazarlama Teknikleriyle Belirlenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Babaç, E. ve Yüncü, H.R. (2021). Yiyecek ve içecek araştırmalarında nöropazarlama tekniklerinin kullanımı. *International Social Sciences Studies Journal*, 7 (87), 3776-3786.

Bayoğlu, A. (2014). Erzurum'da lavaş (Acem ekmeği). *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 53, 163-186.

Carvalho, F.R., Van Ee, R., Rychtarikova, M., Touhafi, A., Steenhaut, K., Persoone, D., Spence, C., & Leman, M. (2015). Does music influence the multisensory tasting experience? *Journal of Sensory Studies*, 30 (5), 404-412, <https://doi.org/10.1111/joss.12168>.

Çuhadar, C. H. (2017). Müziksel zeka. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26 (3), 1-12.

Ekmekçi, R. (2019). *Sporda zihinsel antrenman (bir adım önde) psikolojik performans-beyin nasıl çalışır?-stres yönetimi-motivasyon-beyin ve beslenme-spor genetiği*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Göher-Vural, F. (2017). *Taşköprü ve Kastamonu türkülerinde işlenen konular ve öne çıkan motifler*. Uluslararası Taşköprü Pompeipolis Bilim Kültür Sanat Araştırmaları Sempozyumu'nda sunulan bildiri, 10-12 Nisan 2017.

Hallam, S. (2012). The effects of background music on health and wellbeing. Ur MacDonald, R. AR, Kreutz, R. & Mitchell, L. (red.), *Music, health and wellbeing*.

Hsu, L. & Chen, Y. (2020). Music and wine tasting: an experimental neuromarketing study. *British Food Journal*. 122 (8), 2725-2737.

Kabacık, M. ve Aksoy, M. (2019). Gastronomi ile Türk halk müziği ilişkisi üzerine betimsel bir araştırma. *Journal Of Tourism And Gastronomy Studies*. 7 (2):1519-1533, DOI: 10.21325/jotags.2019.433.

Karapetsas A., Laskaraki R., Fotis A. & Psaltopoulou D. (2015). Evaluating the relation between musical abilities and phonological processing in normal readers and children with dyslexia - *4th International Scientific Conference: Creative Arts Interconnection - Paideia - Therapy*, Thessaloniki, Greece, 19- 22 March, 2015.

Kropotov, J. D. (2016). Functional neuromarkers for psychiatry. Academic Press, Chapter 2.3- *Beta and Gamma Rhythms*, Ed. Juri D. Kropotov, <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-410513-3.00009-7>.

Kučikienė, D., & Praninskienė, R. (2018). The impact of music on the bioelectrical oscillations of the brain. *Acta Medica Lituanica*, 25 (2). <https://doi.org/10.6001/actamedica.v25i2.3763>.

Liu, X. F. & Jiang, P. (2014). The Influence of Store Atmosphere on Shoppers' Impulse Purchasing Behavior. *BUSN 39 Degree Project in Global Marketing*, Lund, 02.06.2014.

Magnini, V.P. & Thelen, S.T. (2008). The influence of music on perceptions of brand personality, décor, and service quality: The case of classical music in a fine-dining restaurant, *Journal of Hospitality & Leisure Marketing*, 16, 286-300.

Ozilgen, S. (2021). Tasting ancient Greek modes: Does culinary arts education make a difference? *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 26, 1-5.

Richards, G. (2001). Gastronomy: an essential ingredient in tourism production and consumption? In *Tourism and gastronomy* (Eds. Hjalager, A.M. & Richards, G.). [http://www.microlinkcolleges.net/elib/files/undergraduate/Tourism%20&%20Hotel%20Management/Tourism%20and%20Gastronomy%20\(2002\).pdf#page=31](http://www.microlinkcolleges.net/elib/files/undergraduate/Tourism%20&%20Hotel%20Management/Tourism%20and%20Gastronomy%20(2002).pdf#page=31), 12.10.2021.

Sağır, A. (2012). Bir yemek sosyolojisi denemesi örneği olarak Tokat mutfağı. *Turkish Studies*, 7 (4), 2675-2695.

Sert, F. (2017). Elazığ Harput türküleri üzerine bir inceleme. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5 (1), 65-86.

Smith, J. M., & Ditschun, T. L. (2009). Controlling satiety: how environmental factors influence food intake. *Trends in food science & technology*, 20 (6), 271-277.

Spence, C. (2012). Auditory contributions to flavour perception and feeding behaviour. *Physiol. Behav.* 107 (4), 505-515.

Spence, C., Michel, C. & Smith, B. (2014). Airplane noise and the taste of umami. *Flavour* 3, 2.

Stroebele, N., & de Castro, J.M. (2006). Listening to music while eating is related to increases in people's food intake and meal duration. *Appetite*, 47 (3), 285-289. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2006.04.001>.

Taylor, R. (2017). Big Mac or Brahms, sir? McDonald's is pumping out classical music to calm rowdy customers in 24 hr restaurants, *Daily Mail Online*, July 11th. <http://www.dailymail.co.uk/news/article-4685726/McDonald-s-pump-classicalmusic-calm-late-night-diners.html>.

Tosun, M., Erginli, M., Kasım, Ö., Uğraş, B., Tanrıverdi, Ş. ve Kavak, T. (2018). EEG verileri kullanılarak fiziksel el hareketleri ve bu hareketlerin hayalinin yapay sinir ağları ile sınıflandırılması. *Journal of Computer and Information Sciences*, 1 (2), 1-9.

<http://eee.ktu.edu.tr/labs/med.end/EEG.pdf>, 01.05.2020;

<https://aklinizikesfedin.com/beyin-dalgaları-delta-teta-alfa-beta-ve-gama/>, 09.06.2021.

<https://www.cambridgebrainsciences.com/more/articles/the-strange-science-of-how-your-brain-enjoys-food-and-music>, 01.06.2021.

<https://www.weightwatchers.com/us/article/3-surprising-ways-restaurant-music-affects-how-you-eat>, 06.06.2021.

**ERZURUM TÜRKÜLERİNİN ACI BİR YÖNÜ: GURBET,
AYRILIK VE ÖZLEYİŞ
THE SORROWFUL SIDE OF ERZURUM FOLK SONGS:
ABROAD, SEPERATION AND LONGİNG**

Ahmet Faruk KARADAŞ

Lisans Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ahmetfaruk.karadas18@ogr.atauni.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-7892-4532>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
S.13, Ekim| October 2021, Erzurum
e-ISSN: 2717 - 8706

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 01.09.2021
Kabul Tarihi | Accepted Date : 20.10.2021
Sayfa | Pages : 162-178
 : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbed.987987>

<https://dergipark.org.tr/etusbed>

This article was checked by

 iThenticate

ERZURUM TÜRKÜLERİNİN ACI BİR YÖNÜ: GURBET, AYRILIK VE ÖZLEYİŞ

Ahmet Faruk KARADAŞ

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S. 13, Ekim 2021, Sayfa: 162-178

ÖZ

Halk edebiyatında zengin içeriğiyle ön plana çıkan türküler; yüzyıllar boyunca, çıktığı yörenin insanların psikolojik durumunu, siyasal ve sosyal yapısını, örf ve âdetlerini, çeşitli icrâ ortamlarında, çoğunlukla sâz eşliğinde seslendiren âşıklar tarafından dinleyicisine aktarılmıştır. Terennüm kılıfına bürünerek, insan halinin dolaylı anlatımının bir örneği olan türküler, tıpkı bir ayna gibi kişinin duygu ve düşüncelerini yansıtmıştır. Geçmişle günümüz arasında bağ kuran türküler, her olaya istinaden dinlenmiş, söylenmiş ve sevenlerin gönlündeki yerini daima korunmuştur. Ayrıca türküler, olay merkezli olduğu için günümüz kuşağına kültür aktarımında daima önemli rol üstlenmiştir. Bundan dolayı türküler, sosyolojik araştırmalarda kaynak olarak önemli bir yer edinmiştir. Bu çalışmada, TRT repertuarına kayıtlı 268 kırık hava, 40 uzun hava ve kaynakçada gösterilen eserlerdeki Erzurum türküleri incelenmiş; gurbet, ayrılık ve özlem temalı 26 türkü ayırt edilmiştir. Seçilen bu türkülerin temalarının yerine kullanılan motifler de gösterilmiş ve sonuç olarak, türküler bir nevi kimlik tahlili olduğu ve içerisinde tarih, coğrafya, psikoloji gibi ilimleri barındırdığı için bir araştırma aracı olabileceği aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, Türkü, Gurbet, Ayrılık, Özlem.

THE SORROWFUL SIDE OF ERZURUM FOLK SONGS: ABROAD, SEPERATION AND LONGING

ABSTRACT

The folk songs that stand out in folk literature with their rich content; for centuries, the local people' mental state, political and social structure, customs at the various musical environments generally in company with "sâz" are presented to the folk songs listeners by bards. The folk songs that disguise as singing pleasantly and are a precedent of human nature implication reflect person's feelings and thoughts according as a mirror. The folk songs that connect from past to present are listened according to the listener's various moods, are singed and have a special place in the lover's heart. Because of accurence-centric, the folk songs also play an important role in cultural transfer for youth of today. Because of this, folk songs have gained an important place as a source in sociological research. In the article Erzurum folk songs at the reperence, 268 regular folk song, 40 irregular folk song which have been recorded on TRT repertoire are analyzed; the themus of abroad, seperaiton, longing in 26 folk songs are identipied. Consequently, motives that are used to the place of selected the folk songs's themes and the folk songs are a sort af identity analysis. Folk songs can be a research interest because they invalve history, geography, psychology etc.

Keywords: Erzurum, Folk Songs, Abroad, Seperation, Longing.

Giriş

Yaz gelende çıkam yayla başına

Kurban olam toprağına taşına

Zalim felek ağı kattı aşına

Ağam, nerden aşar yolu yaylanın?

Anonim halk edebiyatının zengin ürünlerinden biri olan türküler, dil, edebiyat ve tarih gibi kavramlarla bütünleşerek, Türk milletinin kimliğini oluşturur. Tıpkı bir hazine mahiyetinde olup toplumun örf ve adetlerini, gelenek ve göreneklerini içerisinde saklamaktadır ve ezgi ile buluşunca bir ayna gibi bu değerleri dinleyicisine yansıtmaktadır. Günümüzde türküler yapılarına göre, konularına göre ve ezgilerine göre ayrılmaktadır. Zira türküler ezgiyle sevilir ve ezgiyle akılda kalır. Çünkü türküler ezgiden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Ancak halk şiiri üzerinde çalışanlar tarafından türkülerin bu ezgi boyutu ihmal edilmiştir. Bundan dolayı türküler işlevlerine göre sınıflandırılmıştır (Aça, 2008: 191).

Türkü teriminin anlamı TDK sözlüğünde “Hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzume” olarak açıklanmaktadır. Çeşitli tanımlamalarla açıklanan “Türkü” terimi benzer görüşleri beraberinde getirmiştir. Bu görüşlerden en kabul göreni türkü kelimesinin Türk’ten türediği ve Türklere özgü olduğudur (Yakıcı, 2007: 34). Ayrıca türkü kelimesi çoğu Türk boylarında farklı isimlerle anılmaktadır. Azerbaycan Türkleri “Mahnı”, Özbekler “Halk Koşığı”, Tatarlar “Halk Cırı” demektedir. Dîvânü Lugâti't-Türk'te ise türkü karşılığına “ır”, “yır” terimleri kullanılmaktadır (Atalay, 1992: 3).

Türkü adını taşıyan ilk esere, XV. yüzyıl başlarında Doğu Türkistan civarında rastlanmıştır. Dönemin ünlü edebiyatçısı Alî Şîr Nevayî, "Mizanu'l-Evzan" adlı eserinde "Türki" terimine yer vermektedir. Anadolu topraklarındaki ilk örneğin ise XVI. yüzyılda Öksüz Dede tarafından yazıldığı düşünülmektedir. Sade ve halkın anlayacağı dile yakın olan türküler, çoğunlukla hece ölçüsüyle yazılmıştır (Yakıcı, 2010: 93).

Geçmişle günümüz arasında bir bağ kuran ve yeni kuşağa kültür aktarımında bulunan türküler; her olaya istinaden söylenmiş, daima gönüllerdeki yerini korumuş, tek mısrası dahi olsa çoğunlukla atasözü mahiyetinde olduğu için ezberlenmiştir. Bundan dolayı, bir kişinin doğumundan ölümüne kadar, türküler hep yanı başında olmuştur. Hayatımızın her anında yer edinen türküler; gurbete düşenlere sığınak, genç

kızlara kına, düğünlerde halay, mezar başlarında ağıt, savaş meydanlarında yiğitlik göstergesi olmuştur.

Her türkü mutlak bir olayın eseri... Her türkü, toplumu derinden etkileyen bir olay sonucunda yakılmıştır bağı yanıklar tarafından... Onun için de, her türkü de bir olayın hikâyesi vardır. Umutsuz aşkların, gurbette çekilen acıların, sonu gelmeyecek olan hasretliklerin, kötü sonla biten tertemiz aşkların, yiğitliklerin, kıskançlıkların hikâyeleri anlatılır türkülerde... Bu sebeple; Anadolu insanının sosyolojik anlamda bir çok gerçeğine de parmak basmaktadır türküler (Bingöl, 1999: 19).

Bundan dolayı, şehirlerin ve yöre insanların sosyolojik ve psikolojik araştırmalarında, öncelikli olarak incelenmesi gereken ürünler türkülerdir. Yahya Kemâl'in, "Bizim romanlarımız, türkülerimizdir." sözü de bu açıklamayı doğrular niteliktedir.

"Onda halkımızın acıları, sevinçleri, aşkları, büyükleri sadelik içinde yüzyıllar boyunca bütün canlılığı ile sürüp zamanımıza kadar gelmiştir. Türkülerimizde Millî mûsikîmizin bütün özellikleri yaşamaktadır" (Akselçuk, 1959: 17).

1. Erzurum Türküleri

Erzurum'da türkü ile ilgili çalışmalar 1939 yılında telgrafçı Galip Bey ve Ali Rıza Bey 'in kurmuş olduğu "Erzurum Mûsikî Birliği" topluluğuyla başlamış olur. Sesleri güzel olan öğretmenlerden Hafız Faruk Kaleli ile Hafız Ömer Bey'de bu birliğe katılırlar. Fakat üyelerin aktif rol oynamamasından dolayı birlik kısa sürede dağılmıştır. Buradan ayrılan Hafız Faruk Kaleli, Halkevi'nin folklor kolu bünyesinde düzenlediği "Halk Geceleri"nde kendisinin küçük öğrencilerinden ve folklor koluna mensup gençlerden oluşturduğu halk türküleri korosu, yıllarca Erzurum'da ve çeşitli illerde başarılı konserler vermiştir. İlk derleme çalışmaları ise 1929 yılında Ferruh Arsunar, Mahmut Rağıp Gazimihal ve Yusuf Ziya tarafından yapılmıştır. 1937 yılında Ankara Konservatuarı tarafından düzenlenen derleme çalışmalarına Muzaffer Sarısözen, Ferit Alnar, Arif Atıkan gibi usta isimlerde katılmıştır (Bulut, 1984: 107).

Türkiye sahasında yapılan türkü araştırmalarında, TRT repertuarına en çok türkü kazandıran iller arasında, Sivas'tan sonra Erzurum ikinci sırada yer alır. (Eriş, 2012: 218) Bu kadar çok türküye ev sahipliği yapması, şehrin birtakım siyasal ve sosyal sorunlar yaşadığının göstergesidir. Savaşlar, doğal afetler, ikili ilişkiler ve fikir ayrılıklarının yaşanması, bir toplumsal rapor niteliğinde olan türkülerini doğurmuştur. Yaşanan bazı durumlar kişiyi çoğu zaman göçe, gurbete

zorlamıştır. Bu ayrılık yüzünden geride bırakılanlar her zaman özlenmiş ve bırakıp gitmek zorunda kalanlar da daima özlem duymuşlardır. Gurbetin bu soğuk yüzü elbette ki türkülerin ana temalarından biri olmuştur ve ayrılıktan duyulan acılar türkülerle dile getirilmiştir. Ağıt, sevda, maya, tatyan türü türkülerde bu konuların temelleri atılmıştır. Erzurum yöresinde de derlenen çoğu türkünün içeriğini, sevda türü oluşturur ve gurbet teması da bu türlerin içerisinde ağırlık gösterir.

Yalnız şiirlerin, edebiyat ve sanat eserlerinin değil, türkülerin de önemli temasıdır ayrılık. Taşdığı olumsuz çağrışıma ve içerdiği acılı yaşam biçimine karşın, oluşturucu bir güçtür. Ayrılık olmasaydı, türkülerden bazıları da olmayacaktı kuşkusuz. Bu yaşantıyı ortaya çıkaran durum, kalbin yakınlığıdır. Kalplerin yakın ve bir olduğu yerde, gerçek anlamda ayrılıktan söz edilebilir. Kalpleri yakın olmayan insanların ayrılığı da söz konusu olmaz (Taşdelen, 2006: 183).

1.2. Erzurum Türkülerinde Gurbet Teması

Gurbet, kişinin memleketinden uzak yaşamasıdır. Bu uzak kalış, gurbete düşeni türkü dinlemeye ve yazmaya yönlendirmiştir. Erzurum türkülerinde işlenen *gurbet* teması, bu yöre insanının uzak diyarlarda ne gibi sorunlar yaşadığını, aynı zamanda kişinin bu sorunlara ne gibi çözümler bulduğunu içerisinde barındırmaktadır.

Gurbetin acı yönü çoğu şair tarafından eserlerinde ele alınmıştır; şairler çeşitli tanımlar ve benzetmeler yaparak gurbeti farklı terimler içinde göstermeye çalışmışlardır. Kişinin gurbet ellerinde zorluk çekmesi onu farklı bakış açılarından bakmaya zorlamıştır. Reyhani, "Yattım Gurbet Elde Gam Yastığına" isimli türküsünde gurbeti bir dağ, gamı ise bir yastık gibi göstererek ve devamında ayrılığın ölümden daha zor olduğunu söyleyerek bu durumdan şikâyetini anlatır:

*Yattım gurbet elde gam yastığına
Dağ gibi üstüme geldi ayrılık
Eşim dostum soldu gitti bağ gibi
Etti bölük bölük böldü ayrılık*

*Gurbet eli dertli için yapmışlar
Çatısını çile ile çatmışlar
Ölüm ile ayrılığı tartmışlar*

Elli dirhem fazla geldi ayrılık (Türküpedia Türkü Ansiklopedisi, 2021).

Gurbete giden sevgili yaşadığı el diyarında kendisini bir “garip” gibi görür. Her şeye yabancı olan âşık, şikayetlerini, dileklerini kısacası hayatını yazdığı türkülerde, yalnızlığını ve yine bu acıyı tarif eder:

*Gurbet elde baş yastığa gelende
Gayet yaman olur işi garibin
Gelen olmaz giden olmaz yanına
Sızılar toprağı daşı garibin*

*Anam yok ki yaka yıka yaş döke
Bacım yok ki saçlarından saç söke
Gardaş yok ki mezerime daş dike
Bir çaludur mezer daşı garibin (Tuna, 2000: 264).*

Âşık Rahim Sağlam’dan alınan “Doktor” türküsünde, gurbet elde ölümün yalnızlığına dikkat çeker ve yas tutan kuşlar örnek verilir:

*Bu yol Pasine’e gider
Döner tersine gider
Gurbet elde ölenin
Kuşlar yasına gider (Kurnuç, 2005: 485).*

Çekilen gurbetin ve ayrılığın uzun sürmesi kişiye bazen tecrübe kazandırır ve âşık, bu duruma düşenlerin hasta olduğunu belirterek, kendisinin onlara doktorluk yapmak istediğini söyler:

*Bir matara yaptırdım
Konya ustalarına
Beni doktor etseler
Gurbet hastalarına (Tuna, 2000: 161).*

Çoğu derlenen türkü, dil ve kullanılan üslup bakımından farklı yöreleri yansıtabilmektedir. Bazen doğduğu yer değil de söylendiği yöre tarafından benimsenmiştir.

Bu türkülerle şarkıların hepsinin Erzurum’un kendi malı olduğu iddia edilemez. Bazıları Erzurum’da doğmuşlardır. Bir kısmında Azerbaycan ile, Kafkasya ile sıkı münasebetin doğurduğu tuhaf bir çeşni, bütün melez şeylerde ki o marazi hislilik vardır (Tanpınar, 1972: 65).

Giderem men Tebriz’e

*Bir dahi gelmem size
Şirinin datlı dili
Yadigar kalsın size*

*Giderem men Şirâz'a
Dayanamam bu naza
Gel koklaşah benim kız
Belki gelmem bu yaza (Tuna, 2000: 256).*

Türkülerde gurbet, ayrılık ve özleyiş ile birlikte dağlar beraber tasvir edilir. Dağlar aşılmaz ve zordur. Seven kişi, sevdiğine ulaşmak için dağları aşmaya çalışır ya da dağlara yalvararak onlardan sevdiğini vermelerini ister. “Kalksak Bu Yerlerden Hicret Eylesek” türküsünde de yârin peşine düşme, onu arama olgusu vardır. Zaten türkünün isminde dahi gurbet teması şair tarafından yansıtılmıştır:

...
*Elli gündür bu dağları aşalı
Altmış gündür yar peşine düşeli
Eğlen yiğit odaları döşeli
Yarı bulamazdı bilmem kaç gündür (Tuna, 2000: 292).*

...

1.3. Erzurum Türkülerinde Ayrılık Teması

Ayrılık, kişinin sevdiğinden ya da memleketinden, birtakım nedenlerden ötürü uzaklaşmasıdır. Aşkın olduğu yerde en önemli korku kaynağı ayrılıktır. Aşkın belki de varoluş nedeni ayrılıktır. Kimi türküde aşık sevdiğinin arkasından bakakalır, kimi türküde aşık, sevdiğinin kıymetini ayrılınca anlar. Kimi türkülerde ise ayrılık, kötü sonların habercisidir (Şengül, 2017: 324).

Erzurum türkülerinde gurbet ve ayrılık deyince şüphesiz ki akla ilk, Âşık Yaşar Reyhani'den derlenen “Öz Canımdan Çok Sevdiğim Erzurum” isimli türkü gelir. Hakkında çıkan asılsız bir dedikodu yüzünden Erzurum'dan göç etmek zorunda kalan Reyhani, kendine iftira atanlara sitem eder ve çaresizce gidişini anlatır:

*Öz canımdan çok sevdiğim Erzurum
Çaresiz dişimi siktım gidirem
Gafillerden darbe yedi gururum
Kaderime boyun büktüm gidirem (Türküpedia Türkü Ansiklopedisi, 2021).*

Savaş ve toplumsal olaylar da dönemin insanlarını çoğu zaman ayrılığa ve gurbete zorlamıştır. Zira bunun en somut örneği, 1. Dünya Savaşı yıllarında geçen, Muammer Özkavcı'nın, Raci Alkır'dan derlediği "Göç Göç Oldu" isimli türküdür.

Göç yola dizilir. Erzurum'un Batısına Anadolu'nun daha içlerine doğru insanı az bir kervan gider. Kimisi kağnulara, kimisi katırlara yüklemiştir yükünü. Yürekleri parça parça eden bir manzara görünür Erzurum Ovasında. Palandöken'i de bir mahzun duman bürümüştür. Erzurum çaresiz, Erzurum ağlamaktadır. İnsancıklar Erzurum'a bakıp ağlıyor, ağladıkça içleniyor, içlendikçe dillerine hakim olamıyorlar. Kimileri isyan edercesine beddualar ediyor; kimileri Allah'a yalvarıyor; kimileri de acıklı türküler yakıyordu. Bu türkü o günlerin bir izidir.

*Göç göç oldu göçler yola dizildi
Uyku geldi ela gözler süzüldü
Üç gün oldu elim yardan üzüldü
Ağam nerden aşar gelir yaylanın yolu.
Paşam nerden aşar gelir Bingöl'ün yolu.*

...
*Asker indi Ilca'nın düzüne
Geri döndüm şehir çarptı gözüme (Geri döndüm düşman çarptı gözüme.)
Ben garibem kimse bakmaz yüzüme.
Ağam nerden aşar gelir yaylanın yolu.
Paşam nerden aşar gelir Bingöl'ün yolu (Güven, 2005: 392).*

Klasik edebiyatta dahi çok sayıda örneği bulunan doktor, hasta ve derman gibi motifler, günümüz Türkiye sahası ürünlerine de yansımıştır. Sevgiliden ayrılmak ve ona özlem duymak, belki de kişi için hastalığın başlangıcıdır:

*Eşiğin altında çift ilân öter
Yârinden ayrılan bir tevür yatar
Gız yüri sen yüri yayla yolunda
Seni de vururlar yarin yoluna*

*Eşiğin altında ilân olur mi
Yârinden ayrılan derman bulur mi
Gız yüri sen yüri yayla yolunda
Seni de vururlar yarin yoluna*

*Eşigin altında ilân yuvası
Gurbete çıkana tanrı duası
Gız yüri sen yüri yayla yolunda
Seni de vururlar yarin yolunda (Tuna, 2000: 232).*

Türkülerde gurbet ve ayrılık ana motiflerdendir. Bu doğrultuda âşık, sevdiğinden ayrı düştüğü için ona öneride bulunup, nasihat verebilir. “Ela Gözlüm Ben Bu Elden Gidersem” isimli türkü bu açıklamayı doğrular niteliktedir:

*Ela gözlüm ben bu elden gidersem
Zülfü perişanım kal melûl melûl
Kerem et aklından çıkarma beni
Ağla gözyaşını sil melûl melûl*

*Elvan çiçekleri takma başına
Kudret kalemini çekme kaşına
Beni ağlatırsan doyma yaşıma
Ağla gözyaşını sil melûl melûl*

*Karacoğlan der ki ölüp gidince
Bende güzel sevdim kendi halimce
Varıp gurbet ele vasil olunca
Dostlardan haberim al melûl melûl (Tuna, 2000: 217).*

“Kömür Gözlüm Ben Bu Yerden Gidersem” isimli farklı bir türkü varyantında, sevgiliye nasihatlar ve öneriler yine devam etmekte ve ayrıca âşık, gurbette kötü bir haber aldığından bahsetmektedir:

*Kömür gözlüm ben bu yerden gidersem
Hoşça geçin yaran ile eşinen
Gurbet elde kem haberin alırsam
Döğünürüm kara bağrım taşınan (Bulut, 1984: 110).*

Çoğu zaman gurbet yollarına düşülmeden, ayrılıklar yaşanmadan, aşıklardan son istekler ağızlarından dökülür:

*Gider oldum el başıma derildi
Gitme dedi yar boynuma sarıldı*

Kısmetimiz gurbet ele verildi

Çık sallan ki boyun görüm gidim yar (Bulut, 1984: 110).

Evlilikle birlikte yaşanan ayrılıklar aile fertleri için daima zor olmuştur. Erzurum'da da gelin baba evinden çıkarken, erkek kardeşi dış kapıyı tutar ve damat tarafından hediye almaya çalışır. Bu merasim yaklaşırken gelinin kız kardeşi içeriden bir deyişle haykırır:

Karşıdan gel bir görüm

El uzat bir gül verim

Buna ayrılık derler

Daha ben nasıl görüm

Suratın asma bacı

Herkesten yosma bacı

Aramız uzak oldi

Selamın kesme bacı

Ocağa attım sacı

Ayrılık ödden acı

Ara verin komşular

Sarılak iki bacı

Gel bacım ağlayak

Gümüş kemer bağlayak

Evvelden çift gezerdik

Şimdi nasıl ayrılak (Bulut, 1984: 113).

Ayrılık temalı türkülerin, atışma örneğine de rastlanılır. Aile fertleri gurbete gideni yolcu ederken arkasından türküler yakar. Sadece eşler sevdiklerini gurbete yollamamıştır, savaş ya da ekonomik nedenlerle annesinden, babasından ve kardeşlerinden ayrılanlar da olmuştur. Aşağıda verilen türküde ise gurbete yollanan ağabeyin ayrılık acısı çeken bacısı tarafından, ona türküyle cevap verdiği görülür. Duygularını karşılıklı olarak kıt'alara dökmeleri ise türkülerin zengin yönlerinin göstergesidir:

Ah ele elveda silanın toprağı daşı

Terk olundi sehre yaziler size

*Ele fikr-i hayalımdan gomşular çıkartmam sizi
Ele nama gönderirem bazılar size*

*Ey ele yığılsalar bir araya gelseler
Leyl-ü nahar hetirimi sorsalar
Ele diyar-ı gurbete cihan deseler
Çara yoh arzular bu gönül sizi
Oradan hicret etdi yindi ki bacısı yolun üstünde leçeğini sarmış ağılır. Aldi
bahalım bacısına ne dedi:
Ah ele bağlama uğrumi candan ezizim
Ağlayarah düşem yollara baci
Ey ele bu yohsulluh benim cana kâr etmiş
Hicret edim gidim ellere bacım*

Aldi bacisi:

*Ah ele gardaş sen gidersen senin ismin yoh olur
Ara yerde dağdağalar çoh olur
Ele gülşene münasip gülün zağ olur
Yad bülbüller gunar, gülleren gardaş*

Aldi gardaş:

*Ah arzım çeker bu gurbeti dadına
Ele canım gurban olsun gam firgetine
Gönül arzulemiş gider yadına
Dertli Kerem ile düner ağlarım*

Aldi bacisi:

*Ah ele gara olsun gardaş bele olan yaziler
Ele yüreğime derd birahtın sızılar
Evede boyni buruh çiftler guzular
Mehdaç olur elden ellere gardaş (Belekoğlu, 1971: 67-68).*

1.4. Erzurum Türkülerinde Özlem Teması

Sevgiliyi ve memleketi özlemek, kişinin acı ile yoğrulması demektir. Onlardan uzak kalmak, özlem duygusunu öne çıkarır. Duyguların bu denli artması, âşığı sevdiklerine mektup ve şiir yazmasına yönlendirmiştir. Duyulan özlemi, sevdiklerine tarif ederek satırlara dökmesi, belki de âşık için acılarının hafiflemesine yardımcı olacaktır. Türkülerde işlenen bu konu, âşığın zor

durumunu bizlere gösterir. Bazen de çeşitli mazmunlarla birlikte bu durum zenginleştirilir.

Âşıklar, gurbetten ve ayrılıktan doğan özleyişlerini sevdiklerine haber vermek için çoğu zaman eserlerinde güvercin, turna gibi canlıları; bazen de yağmur, rüzgâr gibi hava olaylarını kullanırlar ve bu duygularının müşküllüğünü ifade etmek istediklerinden dolayı Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin, Leyla ile Mecnun gibi çeşitli halk hikâyesi kahramanlarına gönderme yaparlar.

Toplumsal sorunları böylesine bir derinlik içinde şiirine sokan Reyhani, âşık tarzı şiir geleneğinin vazgeçilmez konularından olan aşk ve tabiat karşısında da aynı hassasiyeti gösterir. Şiirlerde sıkça ortaya konulan sevgili tasvirlerinin tabiatla bütünleştirildiği görülür (Düzgün, 2015: 26).

(yar ey) Ey rüzigar gidersen canana söyle beni

Onda merhamet varsa yakmasın böyle beni

Ben buraya uğrayalı bana Mecnun dediler

Ben nasıl Mecnun'un bilmem aramaz Leyla beni (Kurnuç, 2005: 92).

Faruk Kaleli'den alınan bu türkü ise turnaları diyar diyar gezdirerek sevdiğine selam götürmelerini ister:

Ey kalkın durnam kalkın Van'dan sökülün

Erciş'in gölüne dolun dökülün (durnalar ey)

Malazgirt beyinden korkun sakının

Ordan yâre selam edin durnalar

Çıkam Akbabaya edem niyazı

Uğrama Pasen'e geç gelir yazı (durnalar ey)

Bizde de misafir Erzurum sazi

Ordan yâre selam edin durnalar (Tuna, 2000: 289).¹

“Anacan Ana” isimli türküde de özlem teması yoğun hissedilir. Aşık, gurbete gönderdiği sevdiğinin çabuk dönmesini ister:

¹ Âşık Reyhani, yapılan bir röportajda bu türkünün Faruk Kaleli'ye ait olamayacağını söyler fakat TRT repertuarında kayıtlı kaynak kişi, Faruk Kaleli'dir: “İki kıta, kimin olduğu belli değil. Faruk Kaleli'den alınmış derler, Hasankalelidir, şairmiş ve doktordur ki Faruk Kaleli'nin işi değil bu yani. Ortak malı, artık hani Emrah'ın bilemiyoruz, sahibi yok.” (Taşlıova, 2018: 942).

*Anacan ana
Sarı sarı zülûf sarı
Kars'a yolladım yâri
Sen mevlayi seversen
Tez gönder gelsin yâri (Bulut, 1984: 130).*

Türkülerde âşık, sevdiğini sadece uzak ellerde özlemez. Bazen mahalle bile ona uzak diyar gelir ve o nispette ayrılığını, alışılmış cilvelerden neden mahrum olduğunu sorgular ve bunu bu şekilde dile getirir:

*Aşşağı mehlenin allı gelini
Gelmez mehlemize bilmem nedendir
Her geldikçe bir çift buse verirdi
Kesti busemizi bilmem nedendir (Tuna, 2000: 131).*

Gurbete düşen, geride bıraktığı sevdiklerine özlemini ve acısını dile getirmek için çoğunlukla mektup gönderir. Çünkü ayrılığın ve özlemin olduğu yerde türkü ve mektup bulunur. Birbirini merak eden sevgililerin çetin şartlar altında yazdıkları mektup, gönderilen kişi için her zaman değerlidir:

*Bu gece buralıyam
El vurma yaralıyam
Gitti yârim gelmedi
Ben bahtı karalıyam*

*Bu gece serin gece
Uykusu derin gece
Yardan bir name gelmiş
Okurum hece hece (Tuna, 2000: 166).*

Bir maya türü olan "Su Gelir Taşa Değer" isimli türküde de gönderilen mektubun kıymetine vurgu yapılır:

*Su gelir taşa değer
Su gelir taşa değer
Kirpikler kaşa değer
Yardan bir name gelmiş
Azizdir başa değer (Belekoğlu, 1971: 60).*

Nusret Toruni'den alınan "Sabah İle" isimli türküde de mektup ve postacı imgeleri işlenir:

Sıladan bir haber aldım gel diye

*Yazmış bir pusula yar sabah ile
Göz yaşıyla sitem etmiş bil diye
Okudum nameyi sor sabah ile*

*Ayrılık ölümden acıdır acı
Başvurdum tabibe yokmuş ilacı
Sana ricam olur canım postacı
Götür mektubumu ver sabah ile (Kurnuç, 2005: 481).*

Sevdiğine mektup yazmanın, haber vermenin önemi gurbette daha iyi anlaşılır. Zira çekilen hasret o kadar şiddetli olur ki yârin yolunu gözlemek yerine, mektubu getiren postacının yolu gözlenir:

*Has bahçede kırmızı gül destesi
Ben olmuşam nazlı yarin hestesi
Gidip görem yar kokusu gelir mi
Şimdi gelir şu oltu'nun postası*

*Has bahçede kırmızı gül destedir
Benim sevdiceğim daha yosmadır
Nice oldu haber gelmedi yardan
Kendim gurbet elde gönlüm yastadır (Tuna, 2000: 294).*

Gurbetteki yâri özlemek, özleyen için zor durumlar oluşturur. Öyle ki sevgiliye duyulan özlem, aşığı tıpkı bir çoban gibi yollara, dağlara düşürebilir ve o yollarda canını feda edebilir:

*İbrik sıra su sıra
Yârim gitmiş Mısır'a
Olaydım abdi çoban
Düşeydim ardı sıra*

*İbrik aldım elime
Su damladı koluma
Yârim gelse ben görsem
Gurban olim yoluna (Tuna, 2000: 280).*

Dağlara çıkma ve sevgiliyi arama motifleri Anadolu türkülerinde çoğunlukla bulunur. Erzurum türkülerinde de bu motifler, özlem duygusuyla ilişkili olarak ön plana çıkar:

Tutam yâr elinden tutam

Çıkam dağlara dağlara

Olam bir yareli bülbül

İnem bağlara bağlara

...

Emrah der ki bu günümdür

Arşa çıkan tütünümdür

Yâre gidecek günümdür

Düşem yollara yollara (Bayburtlu, 2021: 61).

“Tel Sarı Zülûf Sarı” türküsünde ise dağlara yakarış vardır:

Tel sarı zülûf sarı

Dağlara saldım yarı

Dağlar Allah'ın seversen

Tez gönder nazlı yarı (Tuna, 2000: 387).

Özlem, her zaman yaşayan kişiye duyulmaz. Ölen veya şehit olanlara da hasret duyulur. Ölüm de bir tür gurbettir. Çünkü ölen, dünyasını değiştirir yani bir göç yaşar. Türkülerin ağıt kolunda yer barındıran ölüm imgesi, daima özlemle ilintilidir. Erzurum yöresine ait aşağıdaki Yemen türküsü de ağıt türündedir ve aşık kendi çaresizliğini yansıtır, sevdiğinin gurbetten dönemediğini dile getirir:

Mızıkâ çalındı düğün mü sandın

Al beyaz bayrağı gelin mi sandın

Yemene gideni gelir mi sandın

Dön gel ağam dön gel dayanamiram

Uyku gaflet basmış uyanamiram

Ağam öldüğüne (ey ey ey) inanamiram (Tuna, 2000: 342).

Sonuç

İnsanların iç dünyasını yansıtan, beşikten mezara kadar en güzel anılarımızı içine alan, dikkate değer edebi mahsullerimiz türkülerimizdir. Zira halk türkülerimiz bazen tarih belgelerinden daha değerli olmuştur. Türkülerde, gelenekle ve geçmişle ilgili eski yaşamımızın izleri vardır. İnsan hayatının bir tür

özeti olan, geçmişle günümüz arasında bağ kuran türküler, zengin içeriğiyle öne çıkmış, ezgiyle birleşerek sevilmiş ve akıllarda kalmıştır. Fakat türkülerde işlenen konular, genellikle acıyı içermektedir. Erzurum türkülerinde ise bu acı yön; gurbet, ayrılık ve özlem gibi motiflerle işlenmiştir.

Erzurum yöresinde derlenen türküler çoğunlukla hüznü tarafıyla yansıtılmıştır. Söz konusu türküler, söyleyenin hayatından birer parça taşır ve dinleyen de kendi hayatından izler bulur. Birbiriyle bağlantılı olan gurbet, ayrılık ve özlem temaları, alt yapısında bir felsefe barındırır. Aşığın gurbet ellerde gam yastığına yatması, ayrılığın bir dağ gibi üstüne gelmesi, rüzgardan sevgilisine selam götürmesini istemesi ve gurbette öldüğünde kuşların yasını tutacağını bilmesi, bu türkülerin felsefesini açıklar. Ele alınan konularda ise zorluğun ve acının tarifi birtakım benzetmelerle açıklanır; engeller anlatılırken dağlara, dağları aşarken çobana, sevdiğine haber göndermeye çalışırken turnalara, sevgiliye duyulan hasretin büyüklüğünü tarif etmek için Leyla ile Mecnun gibi halk hikâyesi kahramanlarına göndermeler yapılmıştır. Erzurum türkülerinde gurbet, âşığı zor durumda bırakmıştır ve bundan dolayı âşık, bu zor durumdan kurtuluşunu türkülerde aramıştır.

Erzurum türkülerinin içinde barındırdığı duygular, dönemin ve şahıslarının psikolojik durumlarını bizlere göstermiştir. Bundan dolayı gurbet, ayrılık ve özlem temalı türkülerin, bir takım sosyal sorunlardan kaynaklandığı aşikârdır. Ayrıca bu çalışmaya dahil edilmeyen türkülerde, Erzurum'un fiziksel özelliklerinden de bahsedilmesi, şehrin kimliğini ortaya çıkarmaktadır. Bunun için Erzurum türkülerinin adeta bir hazine mahiyetinde olduğu, içinde barındırdığı bilgiler ve verdiği nasihatlerle geleceğimizi şekillendirmede bize ışık tuttuğu unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Aça, M. (2008). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı* (6. Baskı). Ankara: Grafiker Yayıncılık.
- Akselçuk, E. (1959). *Mahalli Halk Türkülerimiz*. Tarih Yolunda Erzurum, 17-19.
- Atalay, B. (1992). *Divanü Lügati't-Türk*. İstanbul.
- Bayburtlu, A. S. (2021). *Erzurumlu Türkü Paşa Raci Alkır*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Belekoğlu, N. (1971). *Erzurum Türküleri*. Adana: Kemal Matbaası.
- Bingöl, İ. (1999). *Türkülerde Yaşayan Şehir: Erzurum*. İstanbul: Emek Matbaacılık.
- Bulut, S. (1984). *Kuşaktan Kuşağa Erzurum Folkloru*. Ankara: Emekli Ofset.
- Düzgün, D. (2015). *Erzurum'un Yüzleri "REYHANI"*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Eriş, M. (2012). *81 İilde Kültür ve Şehir: Erzurum*. İstanbul: Kültür Konseyi Yayınları.
- Güven, M. (2005). *Türkiye Sahasındaki Hikayeli Türküler Üzerine Bir Araştırma*. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi.
- Kurnuç, M. Z. (2005). *Erzurum ve Türk Müsikisi*. Erzurum: Güneş Vakfı Yayınları.
- Şengül, M. B. (2017). *Bitlis Türkülerinde Aşk, Ayrılık ve Sosyal Hayat*. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 324.
- Tanpınar, A. H. (1972). *Beş Şehir*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- Taşdelen, V. (2006). *Türkü ve Mektup*. Hece, 183.
- Taşlıova, M. M. (2018). *Âşık Geleneğine Sanatına ve Edebiyatına Dair: Reyhani Diyor Ki*. Turkish Studies-Language and Literature/13, 942.
- Tuna, K. (2000). *Erzurum Türküleri ve Nazariyatı*. Ankara.

Türküpedia Türkü Ansiklopedisi (2021). *Repertükül Repertuvar Türküleri Külliyyatı*. <https://www.repertukul.com/OZ-CANIMDAN-COK-SEVDIGIM-ERZURUM-941> (7 Nisan 2021).

Türküpedia Türkü Ansiklopedisi (2021). *Repertükül Repertuvar Türküleri Külliyyatı*. <https://www.repertukul.com/YATTIM-GURBET-ELDE-GAM-YASTIGINA-800> (7 Nisan 2021).

Yakıcı, A. (2007). *Halk Şiirinde Türkü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Yakıcı, A. (2010). *Türkünün Tarihçesi, Tanımı, Türk Dünyasındaki Yeri*. Türk Yurdu, 91-98.

YAZIM KURALLARI VE YAYIN İLKELERİ
AUTHOR GUIDELINES AND EDITORIAL PRINCIPLES

YAZIM KURALLARI

Dergimize çalışmalarını gönderecek araştırmacılar, çalışmalarını uluslararası geçerli **etik ilkeleri** doğrultusunda hazırlamalıdır. Bu noktada dergiye gönderilen çalışmaların tüm bilimsel etik ve hukuki sorumluluğu araştırmacılara ait olmakla birlikte gerekli hallerde yayın kurulu, etik kurul belgesi talep edebilir. Yayın kurlunun araştırma ve yayın etiğine uygun bulmadığı çalışmalar ise değerlendirmeye tabi tutulmamaktadır.

• **Yazar adı ve adresi:** Çalışmalar, hakemlere doğrudan sistem üzerinden (yazarın yüklediği dosyada değişiklik yapılmadan) yönlendirildiği için çalışma üzerinde yazar-hakem gizliliğini sağlama adına, makalenin sahibini tanımlayıcı herhangi bir bilgi olmamalıdır. Bu nedenle gerek çalışma içerisinde gerekse dosya adında yazar isim / isimlerine yer verilmemelidir.

• **Makale Metni:** Çalışmalar 10.000 kelimeyi geçmemeli, MS Word dosyası olarak hazırlanmalı, bazı çalışma alanlarının özel durumları dışında yazı tipi olarak mutlaka **Book Antiqua** fontu kullanılmalıdır. Çalışmada kullanılan özel bir font varsa mutlaka yazı ile birlikte gönderilmelidir. Çalışma, **Giriş** bölümü ile başlamalı, bu bölüm yazının hipotezi, kapsamı ve amacı üzerinde durulmalıdır. Ara ve alt başlıklara ayrılabilen **Gelişme** bölümü veri, gözlem, görüş, yorum ve tartışmalarla desteklenmelidir. **Sonuç** bölümünde ise çalışmada varılan sonuçlar, önerilerle desteklenerek açıklanmalıdır. Zorunlu haller dışında çalışmada mutlaka Türk Dil Kurumu'nun güncel Yazım Kılavuzu esas alınmalıdır.

• **Başlık:** Çalışmalara Türkçe ve İngilizcesi olacak şekilde başlıklandırılmalıdır. Başlıklar en fazla **12 (on iki) sözcükten** oluşmalı ve tamamen **büyük harf** ile yazılmalıdır. Metin içerisindeki başlıkların tamamı ise **ilk harfi büyük** olacak şekilde **bold** yazılmalıdır.

• **Makale İçi Başlıklar:** Makalede, konunun işlenişine göre rakam sistemi esas alınarak ana ve alt başlıklar oluşturulmalıdır.

• **Öz ve Abstract:** Çalışmada ele alınan konuyu en kısa ve öz şekilde ifade eden, **150-180** kelime aralığında olacak şekilde Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır. Her iki özeti altında en az **3 (üç)** en fazla **5 (beş)** anahtar sözcüğe ve

bunların İngilizcelerine yer verilmelidir. Öz ve Abstract kısımları **9 punto** ve **tek satır** aralığı ile yazılmalıdır.

- **Fotoğraf, Harita ve Tablolar:** Metnin içinde kullanılan fotoğraf, plan ve tabloların sayfa yapısının dışına çıkılmaması hususunda dikkat edilmelidir. Bu tür belgeler baskı tekniğine uygun çözünürlükte olmalı ve birden fazla ise numaralandırılmalıdır. Tablo, Fotoğraf ve Harita numaraları ortalı ve bold olmalıdır. (Örnek gösterim için makale şablonuna bakabilirsiniz)
- **Alıntılar:** Beş satırdan kısa doğrudan alıntılar: ya tırnak içinde: "Alıntı" şeklinde ya da italik olarak: *Alıntı* şeklinde gösterilmelidir. Beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan 1 cm içeride, 10 punto ve italik yazılmalıdır. (Örnek gösterim için makale şablonuna bakabilirsiniz)
- Çalışmalarda sayfa düzeni şu şekilde olmalıdır:

Sayfa Boyutu	Kenar Boşlukları	Satır Aralığı	Paragraf Aralığı	Paragraf Girinti	Metin Boyutu
A4	Üst: 5,2 cm Alt: 4 cm Sağ: 4 cm Sol: 4 cm	1,15	Üst: 3 nk Alt: 3 nk	1 cm	10,5

ATIF SİSTEMİ

- Dergimizde **APA Atıf Sistemi** uygulanmaktadır.
- APA Atıf Sistemi'nde kaynak başvurusu paragraf içinde ilgili yerde parantez içinde yazarın soyadı, eserin baskı tarihi ve sayfa numarası şeklinde verilir: (Bilgegil, 1989: 34).
- Birden çok **ciltli eserlerde** sayfa numarasından önce Romen rakamlarıyla cilt numarası da verilir: (Pakalın, 1993: II/706).
- Kaynak **iki yazarlı** ise iki yazarın da soyadları belirtilir: (Çavuşoğlu ve Tanyeri, 1984: 45).
- Kaynak **üç - beş yazarlı** ise ilk atıfta tüm yazar adları yazılır: (Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, 1998: 35), sonraki atıflarda ise ilk yazarın adı yazılır ondan sonra "ve diğerleri" anlamına gelen "vd." kısaltması konulur: (Topaloğlu vd., 1998: 35).

- Eğer kaynak **altı veya daha fazla yazarlı** ise sadece ilk yazarın adı kullanılır “ve diğerleri” anlamına gelen “vd.” kısaltması konulur: (Harris vd., 2001: 42).
- Eğer metinde **birden fazla kaynağa gönderme** yapılmışsa bunlar aynı parantez içinde gösterilmeli ve aralarına noktalı virgül konulmalıdır: (Çavuşoğlu & Tanyeri, 1984: 45; Akyüz vd., 1958: 50).
- Aynı **yazarın aynı yılla ait birden fazla çalışmasına başvuru** yapılması durumunda, baskı yılının sonuna a, b, c... gibi küçük harfler konulabilir: (Çelebioğlu, 1975a: 33) ve (Çelebioğlu, 1975b: 46).
- Metinde paragraf içinde gösterilen başvuru kaynaklarının tümü, kaynakçada verilmelidir.
- Kaynaklar yazar soyadına göre alfabetik olarak biçimde verilmelidir.
- Yapılan ön kontrollerde belirtilen kurallara uymayan çalışmalar, yazar tarafından gerekli düzeltmeler yapıldıktan değerlendirme sürecine alınacaktır.

APA ATIF SİSTEMİ ÖRNEKLERİ

• Tek yazarlı Eserler

Metin İçinde: (İnalçık, 2017: 41).

Kaynakçada: İnalçık, H. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)* (24. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

• 2 Yazarlı Eserler

Metin İçinde: (Tekeli ve İlkin, 2009: 45).

Kaynakçada: Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2009). *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı* (1. Baskı). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

• 3 - 5 Arası Yazarlı Eserler

Metin İçinde: İlk atıfta tüm yazar adları yazılır: (Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, 1998: 35). Sonraki atıflarda ilk yazarın adı yazılır ve “vd.” ifadesi kullanılır: (Topaloğlu vd., 1998: 35).

Kaynakçada: Topaloğlu, B., Yavuz, Y. Ş. ve Çelebi, İ. (1998). *İslam'da İnanç Esasları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

• 6 ve Daha Çok Yazarlı Eserler

Metin İçinde: Sadece ilk yazarın adı kullanılır ve “vd.” ifadesi kullanılır: (Harris vd., 2001: 42).

Kaynakçada: Harris, P., Said, M., Kellner, P., Kennedy, M., Taylor, A., Becker, Z. (2011). *Cultural Diplomacy In Africa*. Oxford: Oxford University Press.

• **Kitap Bölümü**

Metin İçinde: (Arens, 2000: 160).

Kaynakçada: Arens, A. (2000). "The Audit Process". Randal Elder (Ed), *Auditing-An Integrated Approach*. New Jersey: Prentice Hall, 141- 217.

• **Çeviri Yayınlar**

Metin İçinde: (Pacitti, 1969: 34).

Kaynakçada: Pacitti, P. (1969). *Örgütsel Şebekeler* (Çev.: Ahmet Solaklı). New York: Prentice Hall.

• **Akademik Dergi**

Metin İçinde: (Oral, 2017: 21).

Kaynakçada: Oral, Ö. (2017). "Osmanlı-Venedik Diplomatik İlişkileri Tarihine Bir Katkı: 1763 Tarihli Cezayir-Venedik Antlaşması". *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2 (6), 103-130.

• **Basılı Kurumsal Yayınlar**

Metin İçinde: (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 1984: 35).

Kaynakçada: Devlet Planlama Teşkilatı. (1984). *Türkiye’de Sanayileşme Sorunları*. Ankara: DPT Yayınları.

• **Doi Uzantılı Makaleler**

Metin İçinde: (Brownlie, 2007: 1260).

Brownlie, D. (2007). "Toward effective poster presentations: An annotated bibliography". *European Journal of Marketing*, 41, 1245-1283. doi:10.1108/03090560710821161

• **Online süreli Yayınlar**

Metin İçinde: (Kenneth, 2000: 8).

Kaynakçada: Kenneth, I. A. (2000). "A Buddhist Response To The Nature Of Human Rights". *Journal of Buddhist Ethics*, 1-9. <http://blogs.dickinson.edu/buddhistethics/files/2010/04/A-Buddhist-Response-to-the-Nature-of-Human-Rights.pdf> (15 Ocak 2012).

• Kişi ya da Organizasyon İnternet Siteleri

Metin İçinde: (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası [TCMB], 2019).

Kaynakçada: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (2019). *Enflasyon Verileri: Tüketici Fiyatları*.

[https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Enflasyon+ Verileri/](https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Enflasyon+Verileri/) (12 Ocak 2020).

• Yazarı Belli Basılı Gazete Yazısı

Metin İçinde: (Kahraman, 2018: 4).

Kaynakçada: Kahraman, H. B. (2018, 9 Kasım). "Büyük Tıkınma ya da Edebiyatı Edebiyatımsılarla Öldürüş". *Sabah Gazetesi*, 4.

• Yazarı Belli Online Gazete Yazısı

Metin İçinde: (Kahraman, 2018).

Kaynakçada: Kahraman, H. B. (2018, 9 Kasım). Büyük Tıkınma ya da Edebiyatı Edebiyatımsılarla Öldürüş. *Sabah Gazetesi*.

<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/kitap/kahraman/2018/11/09/buyuk-tikinma-ya-da-edebiyati-edebiyatimsilarla-oldurus> (29 Ocak 2020).

• Yazarı Belirsiz Basılı Gazete Yazısı/Haberi

Metin İçinde: (Dünya Gazetesi, 2020: 7).

Kaynakçada: Dünya Gazetesi. (2020, 29 Ocak). "Honda ve Toyota, Çin'deki Üretimlerini Durdurdu". 7.

• Yazarı Belirsiz Online Gazete Yazısı/Haberi

Metin İçinde: (Dünya Gazetesi, 2020).

Kaynakçada: Dünya Gazetesi. (2020, 29 Ocak). "Beyaz Eşya Sektörü Ötv Muafiyeti İstiyor". <https://www.dunya.com/ekonomi/beyaz-esya-sektoru-otv-muafiyeti-istiyor-haberi-461445> (30 Ocak 2020).

• Youtube

Metin İçinde: (Harvard University, 2019).

Kaynakçada: Harvard University. (2019, 28 Ağustos). Soft Robotic Gripper For Jellyfish [Video]. *YouTube*. <https://www.youtube.com/watch?v=guRoWTFYfxMs>

• Twitter

Metin İçinde: (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020).

Kaynakçada: T.C. İçişleri Bakanlığı [@TC_icisleri]. (2020, 15 Ocak). Yabancı Terörist Savaşçıların (YTS) ülkelerine iadelerine devam edilmektedir. Bu kapsamda bugün Almanya vatandaşı 3 yabancı Terörist Savaşçı, ülkesine sınır dışı edildi. Kamuoyuna saygıyla duyurulur [Tweet]. Twitter.
https://twitter.com/TC_icisleri/status/1217510258601533443

Kısaltmaların Diğer Dillerdeki Akademik Çalışmalarda Karşılıkları

Türkçe	İngilizce	Almanca
ss.	p.	S.
vd.	et al.	u.a.
Çev.	Trans.	über. v.
baskı	edition	Auflg.

YAYIN İLKELERİ

- ETÜSBED'e gönderilen yazılar, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş, akademik standartlara uygun ve orijinal olmalıdır. Yayımlanmak üzere gönderilen yazı daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bir bildiri ise bu durum, makalede belirtilmeli ve dergi editörlüğü haberdar edilmelidir. Ayrıca dergide derleme, çeviri ve kitap tanıtımlarına da yer verilebilir.
- Derginin dili Türkçedir. İngilizce ve Almanca kaleme alınmış çalışmalar da yayımlanabilir.
- Dergi, Bahar ve Güz (Nisan ve Ekim) döneminde olmak üzere yılda iki kez yayımlanır. Gerekli hallerde Yayın Kurulu'nun kararıyla Özel Sayı olarak da yayımlanabilir. Bir yazarın bir sayıda birden fazla yazısı yayımlanamaz.
- Dergiye gönderilen yazılar, önce dergi yayın ilkelerine uygunluk açısından, konu, sunuş tarzı ve teknik bakımdan Yayın Kurulu'nca incelenir. Yayımlanmaya uygun bulunanlar, bilimsel açıdan incelenmeleri için alanında eser ve çalışmalarıyla kabul görmüş iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarından birinin olumlu diğerinin olumsuz olması hâlinde ise yazı, üçüncü bir hakeme daha gönderilir. Hakem raporlarının olumlu olması hâlinde yayımlanır. Hakemler raporlarında bazı hususların düzeltilmesini istemişlerse düzeltmelerin yapılması için makaleler yazara geri gönderilir. Hakemlere yazar adı, yazarlara hakem adı açıklanmaz ve hakem raporları 5 yıl süreyle saklanır.
- Dergideki tüm süreçler COPE (Committee on Publication Ethics)'un Sosyal Bilimler için önerdiği etik ilkeler çerçevesinde yürütülmektedir. İlgili etik ilkelere <https://doi.org/10.24318/cope.2019.4.1> bağlantısından ulaşılabilir.
- Dergiye gönderilen tüm makaleler, hakem süreci bitiminde tarafından kontrol edilmekte çalışmada benzerlik olup olmadığı ve alıntılarının ilmî usullere uygun yapıp yapılmadığı belirlenmektedir. Benzerlik oranının **%25'in (öz, abstract ve kaynakça hariç)** üzerinde olması halinde makale süreçten çıkarılır. Bunun dışında dergide yayımlanmış herhangi bir makalede etik ihlal yapıldığı **kanıtları ile** tespit edilir veya bildirilirse söz konusu makale yayımlanmış bile olsa dergiden çıkarılır.
- Yazıların bilim ve dil sorumluluğu tamamen yazarlarına aittir. Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarını bağlar, dergimizin ve kurumumuzun görüşlerini yansıtmaz. Yazarların Türk Dil Kurumu'nun imlâ kılavuzuna uyulması tavsiye edilir. Fakat yine de yazılardaki imlâdan yazarlar sorumludur.
- Makalelerde ulusal ve uluslararası geçerli olan araştırma ve yayın etiğine uyulmalıdır.
- **Sisteme yüklenen makalelerin alttaki yazım ve referans kurallarına uygun olmaması halinde editör, yayım kurulunun onayına sunmadan makaleyi reddedecektir.**

- Makale sistemine yüklenen belgede **kesinlikle** yazar ismine/isimlerine, yazarları tanıtabak bilgilere yer verilmemelidir.